РИЧАРД КАВЕНДИШ

КРАЉ АРТУР И ГРАЛ

АРТУРИЈАНСКЕ ЛЕГЕНДЕ И ЊИХОВО ЗНАЧЕЊЕ

УТОПИЈА

историја и цивилизација

Ричард Кавендиш је дуго проучавао проблематику везану за циклус артуријанских легенди. Резултати тих истраживања објављени су у књизи која се налази пред читаоцем. Књига *Краљ Артур и грал* представља више него успешан покушај да се на једном месту прикупи све оно што се односи на легендарну личност краља Артура, витезове Округлог стола и потрагу за светим гралом. Иако се о Артуру и доживљајима његових витезова досада много писало, његов лик увек изнова побуђује пажњу проучавалаца средњовековне књижевности и митологије, као и обичних читалаца не само у Енглеској већ и на много ширем подручју. Имајући на уму магичну привлачност приповести сакупљених у артуријанском циклусу које често имају противречне поруке, Ричард Кавендиш је на основу различитих извора дао ново и другачије тумачење овог феномена.

ISBN 86-85129-11-7
9 798685 129116
www.utopija.co.yu

Ричард Кавендиш
Краљ Артур и грал

Наслов оригинала
RICHARD CAVENDISH
KING ARTHUR AND THE GRAIL
Copyright © Richard Cavendish 1978

Превео
АЛЕКСАНДАР Б. НЕДЕЉКОВИЋ

Поговор и стручна рецензија
КАТАРИНА МИТРОВИЋ

РИЧАРД КАВЕНДИШ

КРАЉ АРТУР И ГРАЛ

УТОПИЈА
Београд 2005

ПРЕДГОВОР

На самом почетку треба истаћи једну или две поенте. У последње време доста се писало о стварном Артуру, човеку око кога су се стекле многе легенде. Ја сам га помињао само најсажетије, углавном сам се усмерио на легенде саме. Ово је књига о ликовима, темама и мотивима артуријанских и гралских легенди које су сагледане као приче о хероизму, части, о трагању за интегритетом, као и о надвладавању смрти. Мислим да се у томе може наћи трајна вредност и привлачност артуријанског циклуса.

Историја тих легенди почиње са стварним Артуром, који је живео око 500. године наше ере, а завршава се, за потребе ове књиге, стваралаштвом Томаса Малорија (Thomas Malory) у петнаестом веку. То је оквир од битног значаја, али сам настојао да свакојаке узгредне детаље, белешке о артуријанским писцима, књигама и причама које се помињу у главном тексту, пребацим у *Додатак*.

У енглеском језику једно исто име понекад се може писати на неколико начина, а понекад се може и изговарати различито. Осим тога, могу постојати и веома различите варијанте имена. Ја сам настојао да име сваког књижевног лика пишем на најновији, савремен начин. На пример, име Артурове жене појављује се у разним причама и књигама, на разним језицима, написано као: Guinevere, Gwenwyfar, Guanhymara, Gyenievre, Ginover, Gyenore, Wenneveria, Winlogee, итд. За мене ће она скоро увек бити Гиневра. Мој систем био је да проблем са именима сведем до максималне једноставности, кад год је то било могуће. Само у случају мушког

имена Тристрам или Тристан, оба су остала у употреби. У француским и немачким контекстима мени изгледа апсурдно написати Тристрам, али у енглеским контекстима, звучање имена Тристан ми се не допада. Зато сам користио оба облика тог имена.

Из библиографије се види колико дугујем књигама других аутора, али сам у многим случајевима материјалу прилазио са сопствене тачке гледишта. Не верујем да чудновата снага артуријанских прича у целости проистиче из њиховог келтског порекла, а ништа не дугује писцима средњег века. Не прихватам ни супротну тезу, да је келтска позадина ових прича небитна. Аргументи о пореклу и утицајима могу бити важни и фасцинантни, али не треба изгубити из вида саме приче.

I
Артур од Британије

Кад стиже Артур на блиставо бојно поље,
где је непријатељ шаторе разапео и павиљоне,
изоштри се слика света толико да он виде
и најмањи камен планинских далеких страна,
и звезду Даницу на небу, у по бела дана.

(Лорд Алфред Тенисон, *Долазак Артура*)

Већ петнаест векова Артур је име којим се може призивати магија. Легенда га ставља у далеку, магловиту прошлост као енглеског краља или цара обдареног разним врлинама, који је освојио велики део западне Европе. Својим земљама владао је из престонице, града Камелота са много кула, где је био његов блистави двор. Његов саветник био је Мерлин, велемајстор магије. Артур је основао Ред округлог стола, можда најхрабрији и најчаснији витешки ред свих времена који је побеђивао у биткама и подржавао одређени престо. Величанствени у својим блиставим оклопима, са кацигама и заставама, копљима и штитовима, ови витезови јахали су у сусрет авантури и слави, а кренули су и у потрагу за гралом, најсветијом реликвијом хришћанства.

Артурова бриљантна каријера завршила се трагично. Његова прелепа жена Гиневра и његов најбољи пријатељ и најбољи витез Ланселот, страсно су се заљубили. Њихова веза уништила је Артурову срећу, бацила његову краљевину у грађански рат и уништила Округли сто. Док се велики

краљ трудио да из ове катастрофе спасе колико се спасити могло, издао га је његов ванбрачни син Мордред. У последњој борби, Мордред га је смртно ранио. Артура су однели на Авалон, рајско место на западу, одакле ће се он вратити једног дана да опет предводи своје сународнике, онда када то њима буде најпотребније.

Артур и Мерлин, Гиневра и Ланселот, Гавен и Галахед, Тристрам и Изолда, имена су која бацају златну романтичну чаролију све до данашњег дана. Међутим, у средњем веку, када су се обликовале приче о Округлом столу, мислило се да су краљ Артур и његови дворани стварни. Они су живели, волели и умрли у неком неодређеном периоду прошлости, али свакако у средњовековним условима. Живели су надомак јунаштва, лепоте, љубави и луксуза, али такође и надомак бола, страха, туге и смрти. Приче о њиховим авантурама биле су узбудљиве и дивне, напросто као авантуре, али пошто су говориле о стварним особама, биле су такође инструктивне и инспиративне. Показивале су како се може боље живети у једном несавршеном свету. Артуријанске легенде никада нису изгубиле ове своје квалитете.

Артур и његови витезови ступили су на европску литерарну сцену у дванаестом веку. Приче о Округлом столу брзо су постале омиљена забава богатих и доконих класа у Француској, Енглеској, Немачкој, Италији и Шпанији. Један француски писац рекао је да су слава и име краља Артура познати на свим просторима хришћанског света, од Британије до Блиског истока. Један други писац сматрао је да постоје само три тематске области достојне пажње епског песника: француска, бретонска и римска тематска област. Прва се састојала од подухвата Карла Великог и његових паладина, а трећа, римска, углавном од легенди о Троји, о Енеју и о Александру Великом. Али оне су пале у засенак, јер их је надмашила и засенила бретонска тематска област, а то су приче о Артуру и његовим витезовима.

Бретонска тематска област* претежно је творевина средњовековних писаца и средњовековне француске културе, али своје порекло има у давној прошлости, у келтским легендама и келтској митологији. У самом корену, припада

* Позната и као „бретонски циклус" или „бретонске повести".

истој класи херојске литературе којој и *Илијада*, *Приче о Нибелунзима*, нордијске и ирске саге. Херој, у овом смислу, јесте превасходно човек изузетне храбрости, снаге и ратне вештине. Он обично потиче из владајућих класа које се специјализују за ратовање. Херојска литература ниче у друштвима где људи живе у релативно малим групама, под доминацијом ратничке аристократије и где се стално дешавају напади и ратни сукоби. Гледано по нашим модерним стандардима, то су ратови малог обима. У том типу борбе, храброст и вештина појединца морају бити запажени, а вероватно ће пресудно утицати и на исход. Две одлике, које у друштву овог типа треба да красе ратника, и које су у том смислу најважније, јесу храброст и лојалност. Оне су битни квалитети хероја.

Пошто је херојево главно занимање борба, велики су изгледи да ће његов живот бити кратак. Он то зна, а оно што га подстиче да добро живи и да храбро погине јесте чежња за славом, жеља да се о његовој части певају песме и причају приче у народу много генерација после његове смрти. Ахилеј, највећи херој у *Илијади*, хотимице је изабрао кратак али јуначки живот и вечиту славу, а не дуг и тих живот који би остао непознат. У ирској легенди, највећи јунак Алстера Кухулин, определио се исто као Ахилеј. Као дечак, једног дана слушао је пророчанство неког друида који је рекао да ће млади ратник који тога дана прими оружје задобити бесмртну славу, али ће умрети млад. Кухулин је сматрао да су то поштени услови. Затражио је оружје и одмах га добио.

Иако је страховит борац, херој не сме да буде бруталан. Он мора да има и неке блаже одлике и узвишенији циљ, не сме да убија само зато што воли да убија, нити само да би стекао богатство и моћ. Он је веран своме вођи, народу пред којим је одговоран и једном идеалу. Краљев заточник спреман је да погине да би одбранио краља. Давид ризикује живот против дива Голијата да би заштитио Израелце. Беовулф гине спасавајући свој народ од монструозног змаја.

Херојева звезда-водиља јесте његов идеал који дефинише какве ствари треба да буду. Хектор излази из зидина Троје и чврстим кораком иде на мегдан Ахилеју иако зна да ће сигурно погинути. Међутим, радије ће и погинути него да

буде кукавица. Самсону се ругају зато што је ослепљен и везан ланцима, а он у главној дворани повлачи потпорне стубове и читава дворана се руши на њега и његове непријатеље. Он их одвлачи са собом у ноћ смрти. Рагнар Лотброк (Lothbrok), викиншки поглавица, када су га непријатељи бацили у јаму пуну змија, умире са пркосном песмом на уснама, одбијајући да тражи милост.

Прави херој уздиже се изнад обичних људских нивоа храбрости и одлучности, снаге карактера и физичке снаге, великодушности и душевне величине. Он оставља утисак надљудског бића до мере да се може сматрати полубожанством. Грци су у својим светилиштима упућивали молитве славним мртвим јунацима, а разне реликвије преостале од тих јунака – кости или било који предмети који су им били блиски – помно су чуване и обасипане почастима. Слично томе, католички хришћани већ вековима обожавају реликвије својих светаца и моле им се за помоћ.

Није истина да све легенде о херојима причају фундаментално исту причу. Покушаји да се та теза докаже завршавају се изобличавањем прича. Међутим, истина је да се неки обрасци појављују прилично често. У једноме од њих, који се често јавља у артуријанским причама, херој одлази из овоземаљског света на онај други свет. То је чудноват и опасан вилајет којим крстаре богови, духови и друга натприродна бића. Тамо, на другом свету, он изведе неки велики подвиг, или оствари нешто од непроцењиве вредности: убије неког змаја или монструма, ослободи неке заробљенике и врати их да живе у свету људи, стекне мудрост или дивну невесту, или пак непроцењиво благо. Чак може, као у легендама о гралу, да открије коначну тајну живота и стекне бесмртност.

Вавилонски херој Гилгамеш кренуо је да избави свог најбољег пријатеља из земље смрти у којој му је у једном тренутку биљка бесмртности била надохват руке. Змија је украла ту биљку, тако да Гилгамеш није успео да људима донесе дар вечитог живота. Херкул је убио змаја који је чувао златне јабуке бесмртности у врту Хесперида, узео је и понео јабуке, али су их богови после вратили у врт. Тезеј је отпутовао на Крит где је сишао у мистериозни лавиринт у

коме је био Минотауров брлог. Убио је монструма и на тај начин ослободио своје другове којима је већ била изречена смртна пресуда. Уједно, окончао је злу традицију да се сваке године плаћа данак слањем девојака и младића из Атине на Крит да их Минотаур поједе. Јасон и аргонаути отпловили су у далеку натприродну земљу Колхиду којом је владао чаробњак-краљ Аеитес и у којој је један змај чувао златно руно. Јасон је убио змаја и понео златно руно са собом.

У неким причама, херој остаје на другом свету заувек, изгубљен за овај свет, али да би се пробио у први ред хероја он ипак мора да се врати на овај свет. Мора да донесе свој плен, резултат своје победе, плод свог искуства, који ће бити благотворан и благодатан за људе. Мојсије је тако сишао са Синајске горе и донео плоче са уклесаним божјим заповестима, а Прометеј је украо ватру са небеса и дао је људима да се њоме служе. Херој доноси нешто што свету недостаје и за чим чезне, нешто што ће регенерисати и побољшати живот.

Вероватно да овај образац има своје порекло у поступцима шамана, свештеника-врачева, код праисторијских племена. Шаман доводи самог себе у транс и у трансу посећује свет богова и духова у којем наилази на страшне опасности и запреке. На тим путовањима он спасава душе умирућих и враћа их да наставе да живе у њиховим људским телима. Такође стиче сазнања о мистериозним силама које владају природом, животом и смрћу, да би то знање употребио у корист свог племена.

Ова шаманска искуства транса, подржавају модерну психолошку интерпретацију херојских легенди која каже да је други свет у који херој продире, само његова подсвест и ништа више. Тамо, у најмрачнијим и најопаснијим регионима људске природе, где леже извори карактера и акције, он постиже победу и осваја истину, заправо открива самога себе. С тим „благом које се тешко стиче", он се враћа у будни свет, а то благо је у ствари интегритет.

Херој је обичан човек који је стекао вишу моћ, а поклон који донесе људима и који ће побољшати живот, јесте пример који је инспиративан и за друге. Херој даје веће достојанство људском роду, тако што показује да живот не

мора бити ситан и безначајан. Крајњи домашаји људског постигнућа можда и нису тако узани и малени, као што то понекад изгледа. Живот може да буде живописан и узбудљив. У историји или у књижевности – а јаз између њих није тако широк као што изгледа – херој уздиже могућност да се живи богатијим, интензивнијим и потпунијим животом, него што човекова уобичајена судбина допушта.

Стварни Артур

Иако су легенде о Артуру измишљене, тешко би било објаснити њихов настанак ако у неком периоду прошлости није постојао стварни човек чији су карактер и достигнућа постали основа на којој су потом уздигнуте легенде. Немамо поуздано сазнање да је постојао неки стварни Артур, али он је, по свему судећи, ипак постојао. Из његовог времена сачувано је врло мало доказног материјала, али ми поуздано знамо да је у петом веку наше ере срушено Западно римско царство и да је дотадашњој римској провинцији Британији запретила инвазија Саксонаца. Годинама се ратовало и најзад су око 500. године Романизовани Брити потукли Саксонце. Победа је била веома убедљива, успостављен је мир, а саксонска опасност сузбијена за наредних пола века. Није потребно превише маште да бисмо претпоставили да је британску армију која је потукла Саксонце неко предводио. Тај вођа, ако је постојао, био је узор на основу кога је настала легенда о Артуру.

Из овога проистиче ироничан закључак да је дотични велики британски херој ратовао против предака већине данашњих Британаца. Он вероватно и није био краљ, него британски аристократа мешовите лозе, делимично римске, делимично келтске. Звао се Арториус, што је римско презиме (можда латинизирана форма једног келтског имена које значи „медвед"). Могуће је да је он предводио коњицу и да су његови победоносни коњички одреди у средњовековним легендама постали витезови на коњу. Такође је могуће, мада је то веома спекулативно, да је после победе над Саксонцима успоставио своју власт над целом Енглеском и Велсом.

Британија је више од 350 година била део Римске империје. Отприлике толики временски период раздваја нас од доласка колониста у Америку бродом *Мејфлауер* (1620), од успона кардинала Ришељеа на позицију министра спољних послова у Француској и од владавине краља Џејмса I у Енглеској (1603–1625). То је био тако дуг период, да је становништву Британије римска владавина почела да изгледа као део природног поретка ствари. Утолико је морао бити већи шок када се та владавина срушила пред навалом варварских инвазија. Ово је Артуровом постигнућу – када је разбио варваре и поново успоставио ред – дало сјај херојске величанствености који је послужио као основа његове славе у легендама.

Римљани су владали само Енглеском и Велсом, али не и Шкотском. Скоро све време северна граница била им је на Хадријановом зиду. Римска Британија била је мирна и просперитетна. Водеће староседелачке келтске фамилије усвојиле су римске обичаје, манире и ставове, а временом и хришћанство.* Та нова вера стигла је на острво можда већ у првом веку а доносили су је војници и трговци. У четвртом веку хришћанство је постало државна религија Империје. До тада је већ било успостављено и у Британији, али стари паганski култови цветали су напоредо с њим. У месту Ладни (Ludney) у Глостерширу, око 360. године подигнут је нови храм, посвећен келтском богу Ноденсу. Вероватно је да многи Брити нису били искључиво хришћани или пагани, него нешто између.

Од краја трећег века, ова богата римска провинција постала је веома привлачна за дивљачке нападе Ираца са запада, шкотских Пикта** са севера и Саксонаца са истока. Нападачи су углавном били разбојници, не имигранти. Насртали су по принципу: дођем, видим, опљачкам, а онда би

* Келти су дошли у Британију вероватно око 7. века п. н. е. Пре Келта, у Британији су живели неки сасвим други народи који су такође имали своју цивилизацију, споменике, језик итд. Када су Келти дошли и почели да се шире, преовладало је једно келтско племе – Брити. – прим. прев.

** Латинско име које значи „они обојени, осликани"; Римљани су тако називали племена северно од Хадријановог зида која су се мазала ратним бојама по лицу. – прим. прев.

ускочили у своје бродове и са пленом отпловили кући. Ипак, многе ирске породице настаниле су се и у Велсу, а поједине саксонске породице у источној Енглеској. Ови напади наставили су се и у петом веку.

За то време, римска власт на континенту нашла се под неиздрживим притиском варвара који су појачавали своје нападе. Готи су прешли Дунав и 378. године уништили једну римску армију и убили императора Валенса. Године 406. једна огромна хорда Германа спустила се преко Рајне у Галију. Нико их није могао отерати назад, али су уз велике тешкоће напослетку протерани у Хиспанију и Северну Африку. Чак и сам град Рим опљачкали су Готи 410. године. Западно римско царство се распадало. Бритима је преостало да се сами снађу.*

Нејасно је шта се тачно дешавало, али изгледа да је неки владар по имену Вортигерн, пореклом из Велса, успоставио своју власт над главнином римске Британије. Традиција је на њега бацила кривицу за катастрофу која је уследила. За одбрану од Пикта, унајмио је једну ратничку банду Саксонаца које је предводио поглавица звани Хенгист и који је охрабрио и друге Саксонце да долазе и настањују се у источној Енглеској. Ускоро, као младунче кукавице које се излеже у туђем гнезду, ови Саксонци почели су да истискују и протерују своје домаћине. Због јасноће употребљавам реч Саксонци, али они су за себе говорили да су Енглези *(the English)*.

Ужас са којим су цивилизовани романизовани Брити гледали ове примитивне дивљаке, исказан је век касније у делима бритског писца Гилдаса (умро око 570), који за њих каже да су „опаки, неизрециво гадни Саксонци, подједнако мрски и Богу и људима". За хришћанина као што је био Гилдас, ужас ове инвазије био је појачан чињеницом да су Саксонци били пагани. Киптећи од гнушања он је гледао на саксонску побуну, а посебно је био огорчен што су биле погажене хришћанске вредности и што је уништен градски живот, који је био једно од обележја римске цивилизације.

* По једној верзији, око 407/408. године један од римских претендената на престо, Константин, повео је легије у Рим да му помогну да постане император; легије се никада нису вратиле. – прим. прев.

Сви већи градови падоше пред непријатељевим овновима за пробијање капија; поклани бејаху сви становници, бискупи, свештеници и сав народ; мачеви су севали а пламен је пуцкетао. Било је ужасно видети каменове темељце кула и високих зидина изврнуте наопачке на трговима, измешане са светим олтарима и са деловима људских тела, а све прекривено пурпурном крестом згрушане крви, као у некој фантастичној преси за вино. И нико сахрањен није био, осим под рушевинама кућа, или у трбуху птица и звери.[1]

Многи Брити су пред саксонским терором побегли на континент и настанили се у Нормандији и у Бретањи. Неки су остали и пружали отпор а њихов вођа био је у прво време племић по имену Амброзије Аурелијан, а касније изгледа Артур. Борба је трајала годинама са променљивом срећом, а онда су коначно Брити, вероватно под Артуром, потукли Саксонце и побили огроман број њих у бици на брду Бадон (Badon Hill). Ми данас не знамо где се налазило то брдо, чини се да је било негде у јужној Енглеској. Велшки *Анали* (сачињени око 950. године) кажу да се та битка одиграла 516. године, али вероватно је да су непрецизни за 16 година: она је била око 500. године. Захваљујући овој победи, следећих педесет година није било саксонске претње. Дивљаци су мировали и ћутали у својим резерватима на истоку и југоистоку, а онда су кренули, две-три генерације касније, у нови поход.

Најранији сачувани извештај о тим догађајима налази се у Гилдасовој књизи, написаној око 540. године. Он каже да су Саксонци претрпели пресудан пораз на Бадону, али нажалост не помиње никаквог Артура. Ово је скептичним историчарима сугерисало да Артур није ни постојао. Међутим, Гилдас заправо није писао историју, књигу о прошлим догађајима, него полемику: он се спорио са својим савременицима, избегавајући да помиње лична имена. Гилдас је одрастао у периоду мира после победе на Бадону која је, како он каже, била дар од Бога и омогућила очување цивилизованог поретка и добру владавину. Он не каже ко је ту победу извојевао, али неко сигурно јесте, а очигледни кандидат је Артур.

[1] Цитирано према *Age of Arthur*, 57, 75.

Знамо да је у периоду од петстоте до шестстоте године, неколико британских краљева и принчева дало својим синовима име Артур, вероватно у славу тог хероја. Око 600. године, славни велшки бард Анеирин написао је поему *Гододин* у којој за једнога од својих ликова каже: „Дао је црним гавранима на бедемима града хране да се сити наједу, иако није био Артур".[2] После ове референце где се Артур помиње као упорни ратник који убија многе противнике, не би требало да остане ни најмање сумње да је он заиста постојао. Међутим, постоји могућност да је фраза „иако није био Артур" убачена касније.

Следи празнина дуга око 200 година. Стижемо до историје Британије коју је око 800. године написао велшки калуђер Нениje (Nennius). Он каже да је у Кенту после саксонског поглавице Хенгиста, дошао на власт Хенгистов син Окта. „Од њега је порекло краљева кентских. Онда се Артур борио против њих са краљевима Бретонаца, и он је битке предводио". Артур овде није описан као краљ, него као *dux bellorum* (лат.), ратни вођа, врховни командант.[3]

Нениje даје и једну листу, коју је изгледа узео из неке велшке песме – списак Артурових дванаест победа. Од тих дванаест, многе су извојеване на местима која данас више не можемо да идентификујемо. Четири битке одиграле су се у региону Линуис (Linnuis) за који се претпоставља да је данашњи Линдси (Lindsey), око Линколна. Једна битка вођена је „у шуми келидонској" (the wood of Celidon), што је вероватно Каледонијска шума, негде у низијама Шкотске. Девета битка била је у Граду Легије, а то би морао бити или Честер или Каерлеон. Дванаеста је била победа на Бадон Хилу, где је Артур, наводно, сопственим рукама убио готово хиљаду непријатеља у једном једином јуришу. Легенда му је већ тада придала надреалне способности.

Нениje је живео прекасно, тако да његов текст није доказ да је Артур стварно постојао, али је доказ да се већ око 800. године веровало да је Артур био британски ратни вођа који је савладао Саксонце на Бадону. Оних претходних једанаест битака, можда јесте а можда и није водио прави Артур. Ако јесте, покрио је у својој војној каријери велика пространства, па закључујемо да је морао ратовати и против других опонената, не само против Саксонаца на југу и у средњој Енглеској, већ и против Пикта, можда и Ираца и непослушних Брита.

[2] ALMA, 3.
[3] Chambers, *Arthur of Britain*, 1–2.

Из Нениjевог текста јасно је да је у Велсу до тог тренутка већ израстао фолклор о Артуру. Прича се, на пример, да је у Бреконшајру постојала једна пирамидална хумка од наслаганог камења у стилу келтског каирна (cairn), на чијем врху је био један камен са отиском псеће шапе. Наводно је тај отисак оставио Артуров ловачки пас Кабал (Cabal), који је на тај камен нагазио током лова на дивљег вепра по имену Троит (Troit). Наводно је Артур сазидао тај каирн и ако неко из њега однесе било који камен, тај камен ће се увек вратити. Друга прича каже да је Артур убио свог сина који се звао Амр и сахранио га у Херфордшајру. Његова надгробна могила мистериозно варира по дужини, од три до пет метара. Локалне традиције ове врсте које повезују хероја са неком чудном или импресивном географском тачком, касније су се увелико умножиле. Артур је тада у Британији повезиван са већим бројем свакојаких брегова, стена и других маркантних тачака у природи, више него било ко други – осим можда Ђавола.

Вероватно је ратни вођа имао неку основну базу, неки свој штаб, који је у легендама постао предивни средњовековни град Камелот, Артурова престоница. Камелот се први пут помиње 70-тих година XII века, у делу *Ланселот* које је написао Кретјен де Троа (Chrétien de Troyes). Име Камелот можда је адаптирано од Камулодунум*, како се у римско време звао данашњи Колчестер. Постоји и друга могућност: у Корнволу постоји река Камел и град Камелфорд, а Камелфорд није далеко од Тинтагела, где се по легенди Артур родио. У петнаестом веку, Малори је у свом делу *Смрт Артурова* (*Morte Darthur*) идентификовао Камелот као Винчестер, али то дело штампао је Кекстон који је, колико знамо, ипак мислио да је Камелот био или Каерлеон (*Caer-*

* То није назив латинског порекла, него келтског, са карактеристичним дугим слогом „дуун" који је значио град или грађевину. – прим. прев.

leon, што би могло да значи „град лавова", али и „лавље срце") или Каервент (*Caerwent*). У шеснаестом веку, Леланд и Камден прецизирали су да се Камелот налазио на месту дворца Кедбери (Cadbury Castle) у Сомерсету. Кедбери се налази на двадесетак километара од Гластонберија који има јаче везе са Артуром и гралом него иједно друго место у Британији. „Дворац" Кедбери, уопште није био у облику средњовековне тврђаве, он је утврђење од земљаних насипа и постојало је и пре Римљана. Налази се на једном брду недалеко од реке Кем и недалеко од села Квин Камел (*Queen Camel*), а оба та имена асоцирају на Камелот. По локалној традицији која сеже уназад до шеснаестог века и раније, ово земљано утврђење звало се Артурова палата (*Arthur's Palace*). Почевши од 1966. године, на утврђењу Кедбери вршена су ископавања која су показала да се око 500. године на том месту налазило војно упориште неког моћног поглавице, који је располагао довољним ресурсима (нарочито радном снагом и новцем) да одбрану појача до размера које нису достигнуте нигде другде у Британији тог периода. Не постоји ниједан коначан доказ да је тај моћни поглавица био Артур, али је то свакако привлачна могућност.

Артурова смрт забележена је у *Велшким аналима* који садрже извештај о бици код Камлана, (*Camlann*) у којој су „Артур и Медро (Medraut) пали". Као датум наводи се да се то догодило двадесет и једну годину после битке код Бадон Хила, што би значило негде око 520. године. *Анали* не кажу да ли су Артур и Медро били на две супротне стране, али Медро је издајник Мордред у каснијим легендама. Камлан би могао бити Камбоглана (*Camboglanna*), тврђава код места Бирдосвалд (*Birdoswald*) на Хадријановом зиду, али могуће локације су и реке Камел (*Camel*) у Корнволу и Кем у Сомерсету. По корнволској традицији, ова битка била је на Мосту покоља (*Slaughter Bridge*) на реци Камел близу Камелфорда. Ипак, Кем у Сомерсету ближи је Гластонбериј у, који се у легендама повезује са Артуровом последњом битком и са његовим преласком у Авалон.

Прави Артур био је дакле војсковођа који је однео одлучујућу победу којом је заустављена саксонска плима. Можда је имао штаб у Кедбериј у. Вероватно се борио и у другим биткама, па је у једној и убијен око 520. године. Вилијем од Малмсберија (William of Malmesbury), трезвени норманski историчар из дванаестог века, писао је: „О том Артуру Брити причају са великом наклоношћу толико много прича, ево све до данас; то је човек који је заслужио да се у његову славу напишу, не доконе маштарије, него аутентичне историје".[4]

Неније описује Артура као ратног вођу „краљева британских". Другим речима, он је командовао армијом сачињеном од водећих британских поглавица и њихових војника. Отуда у легендама представа да је он велики краљ и ратник коме су се дивили мањи краљеви, принчеви и борци, као и да су хрлили да служе под његовом командом. После његове победе наступио је период мира, реда и превласти Брита над Саксонцима, па су се касније британске генерације сећале тог периода као Златног доба.

Можда је Артур био предводник или заговорник једне ефикасне централне власти, али ако је то и био, она се распала око двадесет година после његове смрти, у време када је Гилдас писао. Британија се претворила у мозаик међусобно завађених државица у којима су на власти били локални деспоти. Гилдас их је осуђивао зато што су довели до поновне анархије у Британији и што су живели од терора и пљачке. Предвиђао је да ће гнусни, неизрециво огавни Саксонци опет кидисати – време је показало да је тачно предвидео. У другој половини истог века кренуо је нови талас саксонске експанзије. Приближно до 600. године, саксонске воће освојиле су већи део Енглеске.

Брити су сачували своју независност само у Велсу, Корнволу и неко време на југозападу, те северно од Хадријановог зида. Саксонци су за њих говорили да су „странци", *wealth*, што је у модерном енглеском језику добило облик *Welsh*. Сами Брити говорили су за себе да су „саплеменици-земљаци" или „другари", *comborgi* (у модерном велшком данас се то пише *Cymry* а чита као *кимри*) од чега су изведена два топонима: Камберленд (*Cumberland*) и Камбрија (*Cumbria*). Они никад нису заборавили Артура и изгубљено доба британске превласти. Приче које су причали о њему нису би-

[4] William of Malmesbury, *Chronickle*, I.1.

ле само „доконе маштарије", јер он је постао симбол и фокус националног идентитета и поноса тога народа.

Артур у келтским легендама

Име Келт можда је изведено из речи која је значила „борити се". Најстарији народ који можемо идентификовати као келтски, живео је у средњој Европи око горњих токова Дунава и Рајне. Током много векова, поједине групе одлазиле су према северу и западу, у северну Немачку, Француску, Шпанију, Британију и Ирску. Други су освајали Италију, чак су и 390. године п. н. е напали Рим. Неки су опет отишли на југоисток, у Грчку, где су 278. године п. н. е. опљачкали Делфе и настанили се у Малој Азији. У раним временима, то је био народ који је умео да кроти коње. Имали су многобројна запрежна кола, али и ратне двоколице. Били су ловци на главе. Грчки и римски писци описивали су их као народ који је много волео да се туче и да пије, народ препун енергије, хвалисав, разметљив, безобзиран и необуздано храбар.

У келтском друштву постојали су пољопривредници који су гајили стоку и сејали усеве. Пољопривреднике је штитила аристократија коју су сачињавали краљеви и поглавице разних нивоа, ратници и свештеници. Аристократи су били и покровитељи занатлија који су израђивали оружје и оклопе, златне предмете, накит, итд, а такође и покровитељи уметника речи, бардова. Главно занимање аристократије био је рат, а главна дужност барда била је да компонује и рецитује узбудљиве поеме о подвизима ратника и славних предака, а нарочито о подвизима краља или поглавице који је дотичном барду био непосредни покровитељ.

Када су Римљани освојили Британију, наметнули су келтским племенским краљевинама организованим за рат римски мир (Pax Romana). Када се римска владавина завршила и почеле битке са Саксонцима, ратовање је поново постало део нормалног живота. Ранији келтски друштвени образац поново је изронио. На другим просторима где су Келти све време имали независност, он се никада није ни

прекидао, на пример у Ирској до које Римљани никада нису досегнули. Нешто слично том друштвеном моделу одржало се у шкотским планинама све до осамнаестог века. Овај друштвени образац објашњава многе елементе „бретонске тематске области" у књижевности.

Сваки краљ или поглавица имао је своју групу ратника коју су сачињавали његови мушки сродници и други борци доброг рода који су га у борби слушали. Он им је обезбеђивао храну, пиће, смештај, а у својој дворани забаву. Такође им је давао оружје и удео у плену тј. део од оног што напљачкају, а понекад и земљу. За узврат, тражио је да га лојално подржавају, у рату и у миру. Ратникова компензација за вероватно кратак живот састојала се у слави за живота, која би, у идеалном случају, потрајала још генерацијама после његове смрти. Ову славу могао је да достигне подвизима у борби, али и другим активностима као што су пљачкашки препади, отимање и одвођење стоке, лов и пијанчење. „Иако су гинули, убијали су", каже *Гододин* о својим херојима, „и слава њихова трајаће до краја света".[5]

Гододин је ламент о борбеном одреду који је сачињавао пратњу Минидога Богатог (Mynyddog the Wealthy), и који је око 600. године из своје престонице Единбурга владао југоисточном Шкотском и североисточном Енглеском. Регрутовао је известан број људи из Велса и од Пикта на северу да би ојачао своју ратну дружину, а онда је упутио свој коњички одред од триста људи на југ, у напад на Саксонце. У то време Саксонци су још увек били омрзнути као дивљаци, пагани и „мешанци". Ове британске коњанике непријатељ је сачекао код места Катраех, данас Кетерик (Catraeth, Catterick) у Јоркширу. Мада су знали да је непријатељ више него надмоћан, Брити су истрајали у својој храбрости и нападали су док нису сви изгинули. Само један човек је преживео и побегао да исприча шта је било.

Друга ратникова компензација за кратак живот била је кудикамо веселија. Он је био ослобођен од принуде да ради јер рад би за њега био недоличан, срамотан. У кући успешног поглавице било је пуно и хране и пића, заносне поезије, финог оружја и гомила опљачканог блага. Успешни во-

[5] Jackson, *Gododdin*, 101.

ђа морао је да буде активан, у рату храбар и вешт, а код куће гостољубив и широке руке.

У велшкој традицији Артур је идеалан вођа тог типа, најхрабрији и најбољи међу свим борцима и командантима, најиздашнији домаћин. У *Гододину* његово име је синоним за ратничку продорност. У једној другој велшкој поеми, која описује како је у шестом веку погинуо краљ Гераинт, син Ербинов, помињу се „одважни људи Артурови, који челиком секу" и каже се за Артура да је „цар, у мукама битке владар". У причи *Кулхух и Олвена*, главни јунак долази на Артуров двор, али већ је касно и он тога дана не може бити примљен код краља Артура. Међутим, чувар капије упућује га у гостинску зграду у којој ће бити добро смештен.

> *Месо за твоје псе и жито за твоја коња и врућe забиберене шницле за тебе; и вина да има доста и да се прелива; и дивне песме испред тебе. У тој гостинској згради, храна за педесет људи биће изнета пред тебе; из далека се у ту зграду месо доноси ... Неће ти бити ништа лошије ту, него код Артура у двору: биће ту и жена која ће спавати с тобом и одличне песме испред тебе.*[6]

Да би опстало, херојско друштво овог типа захтева од својих бораца комбинацију индивидуалног јунаштва и поноса, са верношћу вођи и са способношћу да се живи у импровизованој, грубо склепаној хармонији са осталим припадницима ратне дружине. Келтске приче које су преживеле до наших дана, концентришу се углавном на жестоки индивидуализам ратника, на његову неустрашивост, гвоздену одлучност и непопустљиви понос: очигледно преувеличавају једну страну једначине на уштрб друге.

Хероји ових прича радост налазе у борби и тек у њој се потпуно остварују као људи. Као и витезови у средњовековним артуријанским причама, они су тек у борби у пуној мери оно што треба да буду. Тек у тренуцима максималног ангажовања њихове вештине, храбрости и снаге, њихове слабости бивају заборављене, а њихова незадовољства утишана (као и њихове сумње у себе). Зато они воле борбу. Кроз битку, они налазе излаз из робијашнице сопствених неадекватности и улазе у занос анималне крвожедности. „Херој, црвен у својој помами", каже *Гододин*, „поборник убијања људи, радостан као вук, вук армије".[7]

[6] *Mabinogion*, Jones edn., 98.

У исто време, *Гододин* је прожет осећањем ратне трагике. „После гозбе са вином и гозбе са медовином, отишли су они од нас, ратници одевени у панцире. Спознах јад њихове погибије. Изгинули су пре него што су могли до седе косе стићи. Њихов одред јурнуо је одушевљено пред Катраех." Или: „Њихова битка правила је од жена удовице, и много којој мајци сузе на очи донела".[8] Присутно је осећање неизбежности и опште повезаности ствари. Трагично је што ће цвет хероизма бити посечен, али да није било вероватноће да ће убрзо у биткама тако и завршити, тај цвет никада не би ни израстао.

Уз љубав према борби, ишло је и осећање за фер борбу. Када херој понуди борбу један на једног, тј. двобој, сматрало се да није у реду да га нападну двојица или више њих. Ово правило било је познато у Ирској као *fir fer* што значи исто што и енглеско *fair play*, поштена борба. У ирском епу *Отимање стоке Кулија (Tain Bo Kuailge)*, херој Кухулин стаје на пут непријатељској армији на газу на једној реци и добија на времену – што је потребно његовим другарима из Алстера – тако што упућује изазов на један двобој, затим на следећи, итд. Наравно да би непријатељи могли да га савладају када би сви јурнули на њега одједном, али они то не чине. На крају, они упућују против њега на двобој његовог најбољег пријатеља Фердиа Макдамеина. Њих двојица провели су заједно дечаштво и нимало им се не упушта у двобој, али част их приморава. Кухулин каже Фердији иронично: „Мој пријатељу из детињства, пријатељу драги, пријатељу најдражи, недостајаћеш ми". Фердиа му одговара: „Много се хвалиш, али битка предстоји. Док петлови почну да кукуричу, имаћу твоју главу набодену на копље". Њих двојица почињу двобој и то је битка са толико много узајамне учтивости, да се срце цепа. Најзад, Фердиа гине, а Кухулин остаје у дубоком јаду.[9]

Од идеалног ратника очекивало се да има још понеки таленат, а не само борилачки. Кухулин је имао „дарове мно-

[7] Jackson, *Gododdin*, 107.
[8] Ibid., 139, 140.
[9] Tain, 184.

ге и разноврсне: дар лепоте, дар облика, дар грађе, дар пливања, дар јахања, дар играња *фидхела*, дар играња *брандуба*, дар битке, дар борбе, дар сукоба, дар вида, дар говора, дар савета, дар лова на птице, дар пустошења, дар пљачке дуж туђих граница".[10] Фидхел и брандуб, „дрвена мудрост" и „црни гавран", биле су игре на табли.

Од хероја који је у биткама био крвожедан као вук очекивало се да буде учтив и љубазан код куће, а са женама пристојан. У стварном животу ови идеали се врло често нису остваривали – идеали се никад и не остварују. Правила фер плеја нису увек поштована. Пијанчење уз медовину и вино није се увек задржавало у границама слоге и другарства. У пијанству ратник је могао да нађе нешто од ослобођења од себе и нешто од заноса битке. Постоји много прича о свађама и лако увређеном поносу појединаца унутар једне ратничке дружине. Свеједно, идеали су остајали идеали и били су блиско повезани са идеалима витештва који чине подлогу „бретонске тематске области".

Континент велшких артуријанских легенди добрим делом је потонуо у море. Остала су видљива још само острвца, понегде хриди, а један део изгубљене територије назиремо понекад, ако се загледамо доле, кроз воде времена које су га покриле. У песми која се зове *Црна књига Кармартена* (*The Black Book of Carmarthen*), Артур стиже до свог двора, а чувар капије га пита ко је дојахао с њим. Артур одговара тако што набраја припаднике своје ратничке дружине. Међу њима је један који се зове Кај (или Кеи: Cai, Cei) и други који се зове Бедвир (Bedwyr), који ће у каснијим причама постати двојица водећих витезова Округлог стола, сер Кај и сер Бедивиер.

Залуд је било целу војску других звати,
кад се Кај, за битку, мача дохвати;
вино је из рога пио за четворицу људи,
а у борби је убијао као стотину других.
Осим ако би пао од руке Божје,
никако друкчије није могао да погине.[11]

[10] Наведено у Ross, *Everyday Life*, 214.
[11] *Mabinogion*, Jones edn., 224.

Провокативне су и тајанствене референце у којима се укратко помиње да су се Артур и његови људи борили против једне вештице у дворани Афарнах (Afarnach) и против људи са псећим главама „на планини Еидин" (Eidyn), која је једно брдо у Единбургу, данас познато као „Артурово седиште" (Arthur's Seat). Каже се да је Кај пробуразио девет вештица, побио лавове у Енглсију (Anglesay) и углачао свој штит као огледало да би победио Палугову мачку (монструма који се касније претворио у Демонску Мачку од Лозане (the Demon Cat of Lausanne)). Углачавање штита сугерише паралелу са грчком легендом о Персеју и Горгони која је изгледала тако да се свако ко би је видео претварао у камен. Персеј није гледао право у монструма, него у њен одраз на свом штиту и тако је успео да јој одсече главу.*

Артур, уништитељ Саксонаца, овде се помакао на једну напола натприродну раван, као херој који ослобађа земљу од злих бића, вештица и монструма. Осим Каја и Бедвира, у његовој дружини су људи који су првобитно били келтски богови: Мабон – син Модрона, слуга Утера (Uther) Пендрагона, Манавидан син Лира (Manawydan son of Llyr) „од дубоких савета" и Лух Лаинауг (Llwch Llauinnaug). Име „Мабон, син Модрона" у преводу значи „син, син мајчин". Њега су Римљани изједначили са Аполоном и звали су га Аполо Мапонос, „Аполон млади бог". Манавидан син Лира, био је бог мора, познат у Ирској као Мананан Маклир (Manannan mac Lir). По њему је острво Ман (The Isle of Man) добило име. Лух је био бог Ирцима познат као Луг (Lugh) и он је био Кухулинов божански отац. Ове блискости између велшке и ирске митологије су природне, јер су оба народа били Келти, а били су и у непрестаној комуникацији коју су одржавали између себе преко Ирског мора.

У време када је ова песма настајала, Велшани су већ били хришћани, али су се паганski богови задржавали на позорници као натприродна бића, која су могла згодно да се позиционирају у исту нејасно запамћену славну прошлост у којој се већ налазио Артур, а могла су му бити и потчиње-

* По другој верзији, Персеј је окренуо штит-огледало према Горгони, тако да је она видела свој изглед и скаменила се. – прим. прев.

на. Ти богови спустили су се на хијерархијској лествици од статуса богова на статус полубожанских хероја. Истовремено, Артур се на исти тај статус попео, али његова моћ привлачења била је толико јака, да је он, као магнет, у своје поље повукао многе приче и ликове који првобитно нису имали никакве везе с њим.

Артур се и у песми *Плен Ануна* у *Књизи Талиесина* (*Book of Taliesin*) креће у натприродној равни. Он плови својим бродом који се зове *Придвен* (*Prydwen*, лепо лице) и са собом води три пута више морнара него што би такав брод нормално имао. На крају се са путовања само седморица враћају живи.

Циљ препада био је да се украде магични анунски котао, из кога могу да једу само храбри, јер се у њему не може скувати храна за кукавицу. Котао по рубу има бисере, а ватру испод њега пали дах девет девица. Котао је у тврђави Анун, за коју се у песми наводе и друга имена: Каер Видр (Caer Wydr, Тврђава од стакла), Каер Федивид (Caer Feddiwid, Тврђава банчења и пијанчења, зато што су обилате гозбе биле једно од задовољстава у келтском другом свету) и Каер Сиди (Caer Siddi, Вилинска тврђава). У Ирској постоје праисторијске надгробне хумке зване *cuge* (енгл. *the side*), које су, по традицији, улази у необјашњиви свет богова, духова и вилинских бића.

Ова прича припада жанру у коме херој продире у други свет да би из њега донео неко благо које ће помоћи животу људи. Келтски други светови често су садржавали магичне посуде изобиља и регенерације. Котао из Ануна вероватно је један од њих и према томе близак пореклу грала. Није јасно да ли је Артур успео да дограби тај котао, али можемо да претпоставимо да јесте. Анун је описан само у алузијама, али чини се да је то неко примамљиво али и опасно место. У њему у ланцима чами један мистериозни затвореник по имену Гваир (Gwair). Шест хиљада ратника чува зидине ове стаклене тврђаве. Њихов стражар не одговора када му се путник обрати. Време је тамо заустављено, или је на неки начин другачије од времена које важи за смртнике јер је тамо у подне мркли мрак. Пошто се у песми помиње и мач који је већ донет из Ануна, вероватно је постојала

и друга прича у којој је било описано како је Артур донео тај зачарани мач са другог света.

Келтске традиције о другом свету снажно су утицале на средњовековне артуријанске приче. Тај свет је зачарано место, дивно и натприродно. Оно не подлеже законима људског света. То је једно место, али у исти мах и множина места, далеких али и сасвим блиских. То може бити острво или архипелаг, негде у океанима и морима на западу. Може да буде испод земље, или на дну језера, или унутар неког брега или надгробне могиле. Може да буде одмах иза угла, али ми то вероватно нећемо видети јер је невидљиво за смртне очи.

У другом свету нема смрти и не постоји време. Нико у њему неће остарити, нити се разболети, нико ништа не ради. Храну и пиће дају магични котлови и разне друге магичне посуде. Становници другог света време проводе у дивној доколици, на гозбама, или водећи љубав. Слушају дивну музику, осећају дивне мирисе. Целе године цвета цвеће а на дрвећу виси обиље воћа.

Овај заносни свет опасан је за смртнике управо зато што је тако привлачан. Психолошки, то је територија ума, свет сна и фантазије где нормални закони не важе, свет који постиже да у исти мах буде и једно место и мноштво места, и близу нас и веома далеко. Херој који уђе у тај свет, вероватно неће моћи тако лако да изађе из њега. Може бити ухваћен у паукову мрежу телесних задовољстава и доколице, где ће остати без енергије и без способности да доноси одлуке. Паралела за ово, у реалном свету, јесте опасност да човек живи у свету својих сањарија и фантазија и да зато буде неспособан за суочавање са свакодневном реалношћу. Ова тема често се појављује у средњовековним артуријанским причама о витезовима који постају заробљеници зачараних двораца или острва.

Идилична острва келтске митологије, по много чему подсећају на грчка Острва среће или Острва блажених, која су дом где станују мртви, негде на западу, преко мора. У многим келтским причама, међутим, није јасно да ли је тај други свет земља мртвих или није. Понекад је станиште богова, или неке вилинске расе чији су припадници срећни, лепи и заувек млади.

Тема похода на други свет да би се из њега нешто отело или украло, појављује се у прикривеном облику и у причи *Кулхух и Олвена* (у *Mabinogion*-у), која је препуна шарма и елеганције. Прича је вероватно достигла свој садашњи облик негде око 1100. године. Колико сеже даље у прошлост, није познато, али епизода у којој Артур лови великог дивљег вепра по имену Турх Труит (Twrch Trwyth), постојала је још око 800. године, јер је, као што смо рекли, Нениje узгредно помиње као лов на дивљег вепра Троита. Централна нит приче је херојева потрага за кћерком једног џина, што је такође широко распрострањена тема народних прича. Око ове нити уткани су многи други мотиви и ликови из митологије и народних веровања, а неки и из ирске традиције.

Херој Кулхух је Артуров блиски рођак. Он дојаше у Артуров двор и тражи помоћ у извршењу задатка који му је наметнула његова зла маћеха. Задатак је да освоји руку лепе Олвене (Olwen), кћерке главног џина, Исбададена (Ysbadadden). Исбададен зна да ће умрети када његова кћер узме неког мушкарца. Он је зато чврсто решен да она заувек остане девица и зато ниједан од њених просаца није жив изашао из Исбададенове тврђаве.

Кулхух стиже до Артурове тврђаве, али чувар капије му не дозвољава приступ до Артура јер је сувише касно. Кулхух прети да ће на капији да врисне тј. да крикне трипут тако језиво да ће од тога све труднице у дворцу побацити. Чувар капије одлази да пита Артура, а Кај, који овде испољава бирократски и мрзовољан карактер који је типичан за њега у каснијим причама, каже да Кулхух не може да уђе ако је то противно дворским правилима. Артур је виспренији и великодушнији и каже Кају да је човек племенит само док људи од њега нешто траже.

Артур је сада већ дефинитивно краљ Артур, „суверени владалац овог острва" под чијом управом су Ирска, Бретања, Нормандија и сви остали делови Француске као и Британија. На једном месту у причи чувар капије држи хвалисав говор у коме помиње да је Артур освојио и Грчку. Већ израња слика Артура као освајача великог дела Европе, а помињање Грчке, можда би могла бити далека успомена на поменути брзи продор Келта кроз Грчку у III веку п. н. е.

Кулхуха уводе у дворац и он тражи помоћ од Артура коју му овај одмах обећа. Затим Кулхух изрецитује дугу листу Артурових ратника, знатно више од двеста људи. То је магична инкантација у којој имена Артурових бораца служе као речи које дају моћ. Кулхух између њихових имена помиње и име своје будуће невесте, Олвене. На тај начин он магично ангажује њихову енергију и храброст, као помоћ у трагању које предстоји.

Прва двојица који се помињу у овој ратничкој дружини су Кај и Бедвир; у причи се касније даје још информација о њима. Бедвир је био један од тројице најпривлачнијих људи у Британији (други је био Артур) а имао је само једну шаку. Ипак, ниједан ратник није успевао да у биткама пролије крв противника брже од њега. Кај је био по много чему необичан лик: могао је да не спава девет дана и девет ноћи; а могао је и да под водом веома дуго задржи дах. Рану од његовог мача није могао да излечи ниједан лекар. Кад год би пожелео, могао је да увећа свој стас тако да постане висок као дрво. Срце му је било хладно као и шака, али је из себе могао да зрачи такву топлоту да су његови другари палили ватру помоћу њега. Ова противречна способност, вероватно на неки начин проистиче из његове везе са дрвећем.

Манавидан и Лух поново се појављују у овој ратничкој дружини. Са њима је сада и једно бивше божанство, Гвин син Нуда (Gwynn son of Nudd), у кога је Бог пренео и унутар њега закључао моћ анунских демона (demons of Annwn) да не би уништили свет. У велшком фолклору Гвин је био владалац другог света и краљ вилинског народа. Имао је палату на врху места званог Гластонбери Тор (Glastonbury Tor).

У овој групи ратника такође су и Артуров нећак Гвалхмеј (Gwalchmei, касније сер Гавен), Друст Гвоздена Песница (Drwst Iron Fist, вероватно Тристрам) и Ленлеауг Ирац (Llenlleawg the Irishman, Ланселот). Ту је и Гилдас, писац из VI века, а ту је и Ехел Пробушена Бутина, који је по свему судећи првобитно био Ахил. Неколико имена на листи је из ирских легенди. Неки од тих ратника су персонификације појединих надљудских особина. Дрем, син Дремидида (Drem son of Dremidydd, Вид, син Видовитога) има тако оштар вид да може из Корнвола да види комарца у Шкотској. Клист, син Клистфе-

инада (Clust son of Clustfeinad, Уво, син Слушаоца), може са даљине од 80 километара да чује покрете једног мрава.

Артурова жена је Гвенхвифар (Gwenhwyfar, велшки облик имена Гиневра, можда би се могло превести као „бели фантом" што није далеко од „бела богиња"). Главни Артуров бард је славни поета Талиесин, а дворски маг му је Мену, син Теиргваеда (Menw son of Teirgwaedd), мајстора бацања чаролија који уме да се претвори у птицу, што сугерише да је он заправо друид.* Артуров мач зове се Каледфулх (Caledfwlch, касније Екскалибур). Његов брод је *Придвен* (Prydwen), а његов велики ловачки пас зове се Кафал (Cafall, *коњ*); тај пас се помиње и код Нениja. Артуров штаб је у Корнволу у месту Келивиг (Celliwig), што би могло бити данашње брдо Кели Раундс близу Педстоуа (Kelly Rounds, Padstow), на северном крају старог трговачког пута који води из Бретање преко Корнвола ка Велсу и Ирској.

Артур је сада на челу једне дружине стамених ратника, прикупљених из различитих традиција. Неки од њих касније ће се поново појавити као витезови Округлог стола. Као и у каснијим причама о Округлом столу, Артуров двор је центар из кога хероји полазе у авантуре. Међутим, Артур и његови другари су још увек прилично примитивне фигуре, производи једног једноставнијег друштва него што ће то бити свет феудалног витештва, коме ће они касније бити прилагођени. У *Кулхуху и Олвени* има врло мало трагова хришћанства, атмосфера је скоро у целости паганска. На Артуровом двору нема бискупа ни свештеника, али рекло би се да се налази један друид. Великодушни, храбри, темпераментни, хвалисави и агресивни, краљ и његови људи неспутано јуре по околним пределима савлађујући натприродне непријатеље – дивове, вештице и монструме. И они сами имају натприродне моћи и они су непредвидиви и изван било чије контроле, слично паганским боговима. Сагледавамо их као добронамерне хероје који штите људско друштво од злих и деструктивних сила, што ће касније бити улога витезова Округлог стола.

* Други облик речи друид је дравид; поједини научници сматрају да је то у вези са старословенском речи древо, дрво; дакле „свештеник дрвећа". – прим. прев

Артур шаље известан број својих људи да са Кулхухом пронађу џина Исбададена. После дуге потраге они стижу до његовог упоришта. Овај џин је толико огроман да његове слуге морају виљушкама да подижу његове очне капке како би он уопште могао да види своје посетиоце и тако примитиван да је наоружан копљима са каменим шиљком. Џин неколико пута покушава да убије своје незване госте, али не успева. Кулхуху поставља четрдесет немогућих задатака које он мора да испуни да би добио Олвену за жену.

Ти задаци су *аноетхеу* (*anoetheu*): чудесни, запањујући, то су ствари које је тешко прибавити или извести. На пример: из главе вепра Турха Труита, направити чешаљ и маказе, помоћу којих ће Исбададен средити своју косу за дан Олвениног венчања. За тај дан он ће морати и да се обрије, а као пена за бријање може да му послужи једино крв Црне Вештице и ништа друго. Кулхух мора да пронађе и донесе и четири магичне посуде, из којих ће пристизати храна и пиће за гозбу после венчања. Прва од тих посуда је пехар Луиров (Llwyr), из кога тече најбоље и најјаче од свих пића. Друга је послужавник Гвиднеја Дугоногог (Gwyddney the Long Leg), на коме се појављују неограничене количине хране и то за сваког човека баш она храна коју највише воли. Џин намерава да једе са тог послужавника оне ноћи када ће Кулхух спавати са Олвеном, да би наводно избегао смрт која му је пророчанством предодређена. Трећа посуда је рог [за пиће] Гулгауда (Gwlgawd), а четврта је котао Диурнаха Ирца (Diwrnach the Irish), у коме ће се кувати месо за гозбу.

Све ово скоро сигурно потиче са другог света. Касније ће за свети грал бити карактеристично да из њега доспевају одлично пиће или храна који одгађају или спречавају смрт. Котао Диурнаха може да буде котао из песме *Плен Ануна*, јер на једном знатно каснијем списку *Тринаест блага острва британског* (*the Thirteen Treasures of the Island of Britain*) појавиће се котао Тирнока (Tyrnoc), у коме, као и у анунском, не може да се скува храна за кукавицу. У песми *Кулхух и Олвена* као да се наслућује да би исти котао могао имати и магичну моћ регенерације, јер на једном месту Диурнах Ирац каже да Артур неће добити тај котао, иако би му могло бити боље ако би га само погледао.

Артур и његови људи плове бродом *Придвен* у Ирску. У град Дифед (Dyfed) у југозападном Велсу, доносе тај котао напуњен благом. Ово је по свему судећи само још једна верзија приче из *Блаīа анунскоī*, о Артуровом походу на богатства другог света, али сада је други свет лоциран у Ирској.

Артур и његови ратници такође проналазе Црну Вештицу у њеној пећини. Артур, коме су рекли да му не доликује да се бори са једном ружном и старом женом, мајсторски баца нож на њу и пресече је тачно на две половине, које су изгледале као два бурета која стоје једно поред другог. Проналазе и вепра Турх Труита који прави штету по целој Ирској. Потерају га преко Ирског мора у Дифед, па преко јужног Велса у Корнвол где му из главе узимају чешаљ и маказе и затим га отерају у море. На крају се враћају и суочавају са Исбададеном. Џин је сагласан да је дошло време да умре и пристаје на то. Одсецају му главу, набадају је на колац и те ноћи Кулхух спава са Олвеном. Магичне посуде више се уопште не помињу.

Мотив смрти и васкрсења, већ сугерисан појавом посуда са другог света, као да лежи иза централне теме ове приче. У терминима годишњих доба, Исбададен је зима, пуста и беживотна. Његова кћерка је обећање пролећа. У тренутку када она губи девичанство, зима умире, а расцветава се ново лето, нови живот.

У причи се веома сажето помиње један мит у коме је симболика годишњих доба непогрешиво препознатљива. Креидилада (Creiddylad), највеличанственија девица Британских острва, побегла је са Гвитиром, сином Греидиаула (Gwythyr son of Greidiawl, што у преводу значи Победник, син Пржења), али пре него што је он стигао да спава с њом, ограбио ју је Гвин, син Нуда. Ово се догодило на северу (у правцу зиме и хладноће), а кад је Артур чуо за то, пошао је и он на север и издејствовао да Гвитир и Гвин постигну следећи споразум: девојка ће остати код куће, код оца и нико је неће дирати. Међутим, сваке године на дан првог маја (а то је у келтском календару био почетак пролећа) Гвитир и Гвин ће излазити на двобој и тако до Судњег дана тј. до краја света. Ко победи Судњег дана девојка ће припасти њему.

Не сугеришемо директан утицај, јер митови ове врсте су веома распрострањени, али је чињеница да се ова прича може упоредити са грчким митом о отмици Персефоне (Прозерпине), богиње жита. Њу је ограбио и у своје царство однео Хад, бог подземног света (који се по њему такође зове Хад) и господар смрти. Као последица овога, цео свет остао је неплодан. Зато је договорен компромис: Персефона ће сваке године један период проводити на Земљи, а један код Хада. Зато се и окреће „точак године", наиме смењују се годишња доба, лето и зима, плодност и стерилност, живот и смрт. У велшком миту, Креидилада симболизује земљиште, усеве и крда, величанственост и изобиље природе. Гвин, син Нуда и господара другог света и Гвитир, син Греидиаула, симболизују ривалске снаге зиме и лета, које се сваке године боре између себе за власт. Артурова улога у том миту значи да је он одговоран за успостављање космичког поретка ствари, као што је прави Артур, успоставио поредак на мањој позорници – Британији петог века.

Слична тема о годишњим добима вероватно лежи и у позадини приче *Живоīī Гилдаса*, (*Life of Gildas*) коју је написао Карадок од Ланкарфана (Caradoc of Llancarfan). Гилдас се налазио у Гластонберију, Граду од стакла (the City of Glass) кад је Мелвас, краљ Летње Земље (Melwas, the King of the Summer Country, Сомерсет), ограбио и однео Артурову жену Гиневру. Држао ју је заробљену у Гластонберију, који је био окружен мочварама и потоцима (што је заиста и био у време стварног Артура). Артур је годину дана трагао за њом и најзад је установио где се налази. Сакупио је војску из Девона и Корнвола и почео опсаду Гластонберија. Гилдас и игуман од Гластонберија постигли су да се склопи мир и Гиневра је враћена Артуру.

Област око Гластонберија, Стакленог острва или Острва Авалон, традиционално је била повезана са другим светом, а Артур предузима поход управо на тај простор да би извукао своју жену. Чини се да Мелвас има исту улогу као Хад у миту о Персефони и као Гвин у миту о Креидилади – односи жену која представља живот природе и плодност земљишта. Ослобађајући је из заробљеништва и вра-

ћајући је у људски свет, Артур из света мртвих враћа једно непроцењиво благо, силу која регенерише живот.

Постоји могућност да је ова прича заиста истинита. Помиње се у две велшке тријаде у којима Мелвас Медро (Мордред) отима краљицу због чега се догађа битка код Камлана. Можда је кроз ово очувана нит истинитог историјског догађаја: један од Артурових рођака или доглавника, који се звао Медро или Мордред, побунио се против њега и отео му жену. У сваком случају, ово је постало стандардна средњовековна прича о Артуровој пропасти.

Тријаде су спискови особа или ствари груписаних по три: Три црвена опустошитеља Британије, Три срећна места за скривање на Британским острвима, итд. Бардови и приповедачи користили су их као помоћ за меморисање. Једна тријада каже да је Артур имао три жене и да су се све три звале Гиневра. Прва Гиневра била је кћерка Киврида Гвента (Cywryd Gwent), друга је била кћерка Гвитира ап Греидиаула (Gwythyr ap Greidiawl), који је персонификација лета у миту о Креидилади, а трећа је била кћерка једног џина. Број три је Келтима био магични број, број комплетности и светости. Комплетност се увек састојала од три ствари, па је тако Кухулин имао „дар лепоте, дар облика, дар грађе", али и „дар битке, дар борбе, дар сукоба". Келтске богиње мајке и богиње плодности, замишљане су у групама од по три. Може бити да је отмица Гиневре била истинити историјски догађај, који се касније почео третирати као мит о природи, што би Гиневри дало статус богиње природе и довело до идеје да их је било три. Додатна могућност, коју сугеришу ирска митологија и обичаји, била би следећа: Артурова жена је после извесног времена почела да се сагледава као Британија, сама британска земља, којом се Артур, ступајући на краљевски престо, „оженио".

У житијима неколико келтских светаца појављују се и приче о Артуру. Сваки пут се догађа исто: светац, својим праведничким и оправданим речима, прекорева Артура и указује му да је само краљ и ништа више, што значи да мора покорно да слуша реч божјих људи, свештеника. У Сомерсету, на пример, Артур је светогрдно настојао да употреби олтар цркве светог Карантока као сто за ручавање,

али га је светац приморао да одустане од тога и да се покаје. У Велсу му се допала туника бискупа Патернуса, па је покушао да је узме. Бискуп је само рекао: „Нека га земља прогута" и управо се то одмах и десило. Артур се нашао укопан у земљу све до врха доње вилице и тако је остао све док није замолио за опроштај. Ове приче припадају жанру еклезијастичке пропаганде, с циљем да прикажу како су хришћански свети људи супериорни у односу на великог хероја популарних делимично паганских веровања.

Да је та пропаганда остала неефикасна, показује нам чињеница да је народ са огромном жилавошћу наставио да верује да ће се Артур једног дана вратити. Једна песма у *Црној књизи Кармартена,* помиње разне славне хероје и места где су сахрањени, а о Артуру каже: „Вечито чудо (anoeth) је гроб Артуров".[12] Не можемо бити сигурни шта то значи, али могло би се односити на веровање да, иако тешко рањен у својој последњој бици на Камлану, овај херој није умро, него је пренет на другу раван.

Поуздано знамо да се у ово веровало у каснијим вековима. Године 1113, када су неки француски свештеници путовали кроз Корнвол, настала је свађа и ружна сцена због тога што је један од њихових послужитеља оспорио тврдњу једног мештанина да Артур није умро као што други људи умиру, него да је још увек жив. Неколико година касније, Вилијем од Малмсберија написао је да нико не зна где је Артур сахрањен и да постоје стара пророчанства да ће се он једног дана вратити. Наводно су Велшани у то време веровали да ће поново освојити целу Британију када се Артур врати да их поведе. Говорило се да Брити очекују Артуров повратак са онолико поуздања као што Јевреји очекују повратак Месије и да онај ко оде међу њих и каже им да је Артур мртав, треба да рачуна да се срећно извукао ако не почну да га гађају камењем.

Артур је био толико омиљен међу Велшанима, Корнволцима и Британима као симбол њиховог келтског идентитета и као извор поноса што тај идентитет имају, да сада више нису могли да дозволе да он буде бачен у прошлост. Није он једина легендарна фигура која је добила такав трет-

[12] ALMA, 13.

ман, али јесте далеко најзначајнија. Велшка пропагандна песма *Пророчанство Британије* (*Armes Prydein*), настала око 930. године, предвиђа да ће се у блиској будућности на Земљу Кинан и Кадваладер (Cynan, Cadwalader) вратити двојица јунака из древних дана који ће повести Велшане, Корнволце, Британце и Шкоте на устанак против Енглеза; да ће Енглези најзад бити отерани назад у земље из којих су и дошли, тако да ће британска земља опет припадати Британима. Песма је написана у данима када се управо припремала једна таква велика келтска коалиција, али од стварних припрема на крају није било ништа.

Има разних прича о томе шта се десило са Артуром после његове последње битке. Према најпознатијој од тих прича, он је натприродно пренет на оностранo острво Авалон, негде на западу, које је рај са много воћњака јабука. На њему су му ране зацељене и на њему ће он уживати у миру и одмору све док не дође време да се врати у Британију и поведе своје земљаке против непријатеља у још једну победу. Ова прича је пример тезе да прави херој не сме остати на другом свету, него се мора вратити свом народу коме је потребан.

Да су приче о Артуру и његовој дружини остале опскурно затворене у један кутак у коме су и настале, на северозападном окрајку Европе, сада вероватно не бисмо знали ништа о њему, осим расутих остатака народних веровања. Међутим, у једанаестом и дванаестом веку, ове келтске легенде унете су као инјекција у крвоток европске културе, а тај посао извршили су професионални приповедачи. Путујући минстрели пренели су у Енглеску и на континент приче које су се генерацијама причале у Велсу, Корнволу и Бретањи, и које су често биле под утицајем ирских легенди. У тој маси келтског материјала биле су не само приче о Артуру и његовим људима, него и о другим херојима који ће ускоро бити доведени у везу са њим.

Путујући минстрел зарађивао је за живот тако што је ишао по дворцима, тврђавама, вашарима и пијацама и забављао људе поезијом, музиком, љубавним и авантуристичким причама. Ако је минстрел био врхунски квалитетан, остајао би на једном двору можда и годинама. Слушање минстрела било је омиљена забава у епоси у којој је било

врло мало књига и писмених људи. Публика која је легенде о Александру Великом и Карлу Великом и његовим паладинима знала толико добро да су већ постајале и досадне, била је сада одушевљена Артуром и његовим ратницима. Петар од Блоа (Peter of Blois), административни службеник који је у дванаестом веку много путовао, записао је да вешти приповедачи његовог доба доводе слушаоце до суза причама о Артуру, Гавену и Тристраму.

О самим приповедачима знамо веома мало. Постојао је извесни велшки минстрел који се звао Бледри (Bleddri), чије су артуријанске приче почетком дванаестог века оставиле дубок утисак на двору грофа од Поатуа (Counts of Poitou). Можда су и други велшки забављачи зарађивали за живот по Енглеској и Француској причајући о Артуру, али изгледа да су предњачили Бретонци (Bretons)* У петом и шестом веку, многи Брити, бежећи од Саксонаца, пребегли су код своје келтске родбине у Бретању, која је ионако блиским трговинским везама и другим комуникацијама била повезана са Корнволом и Велсом, а и језик Бретање био је сличан корнволском и велшком. Међутим, Бретања је била део Француске и због тога неизбежно под утицајем француске културе. Бретонски минстрели били су у идеалној позицији да преводе традиционалне келтске приче на француски језик и да их модернизују за публику која је разумела само француски.

Најважнији догађај у овој дифузији артуријанских легенди вероватно је било норманско освајање. У армији Вилијема Освајача (Вилијема Нормандијског) која је 1066. године победила енглеског краља Харолда у бици на Хејстингсу, постојале су и бретонске јединице које су имале своје минстреле. Нормани су зачас узели власт у целој Енглеској, нови краљ доделио је феудалне титуле и земљишне поседе својим људима, па и онима из Бретање. Можемо претпоставити да су ови Бретонци донели са собом назад у Енглеску артуријанске приче. Осим тога, Енглеска је тада имала владајућу класу која је говорила француским језиком и била у директном контакту са Француском, али и са Велсом. Нормани су задирали у Велс, освајали га и постепено су

* Чији се говор разликује од говора осталих становника Корнвола по томе што има нешто више француских позајмљеница. – прим. прев.

велики делови Велса морали да пристану на нелагодну послушност. Норманski лордови који су загосподарили тим деловима Велса и феудима дуж велшких граница, вероватно су наишли на приповести о славном претку који се борио против предака сада покорених Енглеза. Те приче су се онда могле проширити по норманским круговима у Енглеској, а одатле ускоро и по целој Француској.

У сваком случају, те приче су овим или неким другим путем, стигле до Француске, и колико знамо, већ око 1100. године стигле и у Италију. Један рељеф изнад северног улаза у катедралу у Модени, за који се претпоставља да је уклесан пре 1120. године, приказује витезове коњанике у нападу на тврђаву која је окружена одбрамбеним ровом. На нашу срећу, уметник је уклесао и имена ликова. Испред свих јаше Артус де Бретаниа (Артур од Британије), а међу коњаницима су и Галвагинус (Гавен), и Хе (Che, Кај). У тврђави је женска фигура уз коју је уклесано име Винлоги (Winlogee), што је мешавина бретонског и француског начина писања имена Гиневра. Очигледно, овај рељеф је илустрација за причу о отмици и спасавању Гиневре.

Иако су приче минстрела биле скројене тако да публика буде задовољна, оне нису изгубиле митолошки карактер прича за које се веровало да су дословно истините. Модерна идеја о књижевности измишљеног још није била рођена. Ако би неко напросто измислио причу „ни из чега", сматрали би га лажовом. Из овог разлога, средњовековна публика реаговала је узнемирено ако би неки приповедач кренуо у некакву своју верзију исувише различиту од онога што су слушали раније. Минстрел је могао да јаше на ату своје инспирације, али га је морао држати на разумно кратким уздама. Одважнији минстрели смишљали су ингениозне начине како би се одбранили од оптужбе да њихова прича није у складу са ранијим верзијама. На пример: у доба краља Артура, Бог је с времена на време мењао пејзаже и кад год би неко од хероја поново кренуо у земљу где је раније већ био, Бог би, због своје доброте, изменио дворце, обичаје и опасности у тој земљи, како херојy не би било досадно.[13]

[13] Ово објашњење дато је у *Perlesvaus*; видети *High History of the Holy Grail*, 244.

Традиционалне приче су се неизбежно мењале током усменог преношења са генерације на генерацију, али сваки приповедач остајао је унутар конвенције да је његова прича потпуно истинита, а не измишљена. Међутим, да би артуријанске приче средњовековној публици изгледале уверљиво, морао се модернизовати њихов историјски, социјални и психолошки контекст. Резултат тога био је да се Артур келтске традиције трансформисао у средњовековног краља, а његови другари-ратници у феудалне витезове. Легенде испуњене примитивним херојским вредностима, постепено су се преобразиле у романсе о витештву.

Значајна тачка у овом процесу је *Историја краљева Британије* коју је написао Џефри од Монмута (Geoffrey of Monmouth) и која је објављена у Енглеској око 1130. године. Она садржи прву комплетну и повезану приповест о Артуру која је остала сачувана до наших дана и вероватно прву која је икада написана.

Ветар из Корнвола

Монмутова *Историја* имала је улогу да попуни празнину непостојања писане историје Британије од најранијих времена до саксонског освајања Енглеске. По свему судећи, њен аутор је одрастао на велшким границама а по пореклу је био или Бретонац или Велшанин. Књигу је мањим делом засновао на текстовима ранијих аутора, а већим делом на својој бујној машти. Главнина књиге је фикција, али пошто су је сви сматрали аутентичном историјом, имала је знатан утицај. Била је веома популарна, а пошто је причу о Артуру презентовала са јасним почетком, средином и крајем, дала је приближан оквир на који су онда каснији аутори могли да придодају још много нових прича о великом краљу и његовом двору.

Према *Историји*, Артурови далеки преци потичу из једне узорне тројанске фамилије. Тројански принц Еneја, херој Вергилијеве *Енеиде* и легендарни предак неколицине царева, такође је и Артуров далеки предак. После опсаде Троје, када су Грци освојили и опљачкали град, Еneја је по-

бегао у Италију. Имао је унука Брута, који је окупио и друге исељенике из Троје и довео их на једно богато и дивно острво у северним морима. Оно се звало Албион, а настањивали су га само џинови. Тројанци су отерали џинове у планине, настанили се у тој земљи и саградили Нову Троју, која је касније добила назив Лондон, да им буде престоница. Брут је владао овим острвом, које се по њему назвало Британија, а сви каснији краљеви Брита његови су потомци.

То је једна стара прича, чији костур постоји још у ирским аналима из седмог века, а и код Нениј а. Албион* је заиста старо име Британије. Овом легендом, британска владарска кућа доведена је на исти ниво са другим европским династијама, које су такође тврдиле да имају тројанско порекло. Узгред, порекло од Енеје даје Артуру и божанско порекло, јер у причама из класичне старине Енеја је био син дивне богиње љубави Венере.

Од Брута до Артура, у *Историји* се протеже дуги низ легендарних краљева, међу којима су и краљ Лир, краљ Симбелин (Cymbeline) и краљ Коел, познатији као Стари Краљ Коул (Coel, Old King Cole). Стижемо у освит Артуровог доба, у време владавине краља Константина II. Овај „краљ" је у стварности био један римски официр кога су његови војници 406. године прогласили за императора и који је повео своје трупе преко Ламанша да ратују против варвара у Француској. Џефријева *Историја* даје му три сина: први је Констанс (Constans), који га је и наследио, други је Аурелије Амброзије (то је Гилдасов Амброзије Аурелијан), а трећи је Утер (Uther). Младог Констанса убио је зли Вортигерн, који је онда узурпирао трон и у Енглеску довео Саксонце као плаћенике. Аурелије и Утер тада су још били деца и обојицу су верни пратиоци одвели у Бретању на сигурно.

На овом месту *Историја* уводи један нови лик, чија ће се слава касније толико увећати, да ће се такмичити са славом чак и самога Артура. Наиме, када се Саксонци окрећу против Вортигерна, узурпатор престрављено бежи у Велс у коме среће мистериозног дечака из Кармартена, чији је отац био демон а мајка принцеза, и који је такође био обда-

* Римско име, „Бела земља", због белих кречњачких литица Довера; на сличан начин је и Албанија добила име. – прим. прев

рен чудним и огромним моћима, укључујући и способност да види будућност. Звао се Мерлин. Он је рекао Вортигерну да ће конфликт између Брита и Саксонаца да се настави све до доласка корнволског вепра (the Boar of Cornwall), који ће да прегази Саксонце и да освоји Француску и острва у мору, али чији ће крај бити заогрнут мистеријом.

Вепар је „врховна звер", позната по дивљачкој насртљивости и великој снази и храбрости. Када се у Енглеској пође у шуму у лов, најопаснија животиња на коју се може наићи управо је дивљи вепар. Тај корнволски вепар је Артур. Велики херој је сада судбинска фигура чији је долазак предсказан речима једног пророка (Мерлина), а чију су каријеру планирале невидљиве силе, које су закулисно и управљале догађајима.

Аурелије и Утер долазе из Бретање да ослободе Енглеску. Инвазија је успешна, они потуку Саксонце а Вортигерна спале живог у његовом упоришту. Аурелије се враћа на свој престо које му по правди и припада, али у Енглеској има још много Саксонаца који остају стална претња. Аурелије позива Мерлина за саветника. Испољавајући огромну инжењерску вештину, Мерлин успева да пренесе древни камени споменик Стоунхенџ из Ирске у Енглеску, као споменик свим Британима које су Саксонци масакрирали. Колосални камени монолити који сачињавају Стоунхенџ, распоређени су у круг и за њих се каже да су „Прстен џина" (Giant's Ring) или „Плес џинова" (Giants' Dance). Они су првобитно донети из Африке, а у Ирску су их пренели џинови у временима старостав-ним. Под заштитом Утера и армије, Мерлин је руководио радовима: Стоунхенџ је растављен на саставне делове, један по један огромни камен однет је преко мора у Енглеску где је Стоунхенџ поново склопљен. Ова прича увећала је престиж Артуровог пророка, а тиме индиректно и Артура самог. (Као што ћемо видети касније, она није тако далеко од историјске истине као што се то на први поглед чини.)

Један издајник Саксонац отровао је Аурелија који је сахрањен код Стоунхенџа. На власт долази најмлађи брат, Утер, који од тада постаје познат као Пендрагон – што значи главни змај, или глава змаја – зато што се у тренутку његовог ступања на власт на небу појавила гигантска звезда у

облику змаја. Саксонци се масовно дижу на побуну против Утера. Он им наноси тежак пораз, поново успоставља мир и одржава велику победничку гозбу у Лондону.

На гозби, Утер је видео Игрену (Ygraine), најлепшу жену у Британији, и осетио огромну страст и похоту према њој. На несрећу, она је била супруга Горлоиса од Корнвола (Gorlois of Cornwall), једног од Утерових најлојалнијих и најмоћнијих поштовалаца. Било је толико очигледно да се краљ заинтересовао за њу, да ју је Горлоис журно одвео назад у Корнвол не желећи да се врати на двор, иако га је Утер звао. Штавише, Горлоис је затворио своју жену у неосвојиву тврђаву Тинтагел на северној обали Корнвола, а сам остао са својом војском. Чежња за Игреном мучила је Утера који је питао Мерлина шта да ради. Мерлин му је дао магичне састојке помоћу којих је Утер добио изглед савршено налик на Горлоиса. Тако прерушен, Утер одлази ноћу до Тинтагела и врло лако улази у двор, а затим и у Игренину постељу. Те ноћи она је зачела Артура.

Исте ноћи, Горлоис је предводио напад на Утерову војску и погинуо. Утер се вратио у свој нормални изглед, отео Игрену и убрзо се оженио њоме. Она ће му родити не само Артура, него и кћер Ану, која ће се удати за једног британског ратног вођу по имену Лот од Лотиана (Loth of Lothian). Лот и Ана имаће два сина: Гавена и Мордреда.

Утер постаје жртва нове саксонске завере, наиме бива отрован као и његов брат. Он такође бива сахрањен код Стоунхенца. Артур има петнаест година и већ се истакао особинама као што су храброст, великодушност и доброта, због којих га народ воли. Водећи Брити инсистирају да се Артур одмах крунише за краља и да их поведе против саксонске претње.

Ова легенда даје Артуру уверљиво наследно право да буде краљ Британије. Повезује га са Амброзијем Аурелијаном, који је предводио британски отпор против Саксонаца пре Артура, а и за Утера Пендрагона се у целој причи нашло погодно место. Не знамо поуздано да ли је Утер у легендама имао неке претходнике (тј. да ли се појављивао у некој другачијој варијанти), али лако би могло бити да је његово име настало грешком, тако што је неко чуо речи „Артур маб утр" (Arthur mab uthr, „Артур страшни") и погрешно их протумачио као „Артур, син Утера". Ово нам сугерише да је постојала некаква мистерија око Артуровог оца.

Каснији писци додали су и друге инциденте Артуровој раној каријери, али Монмутова прича да је Артур зачет у Тинтагелу*, остала је у својим битним елементима неизмењена током читаве даље историје ових легенди. Ако је једна прича толико успешно одолела навали каснијих векова, то значи да је свакако имала јаку психолошку привлачност. Џефри од Монмута ју је вероватно засновао на некој већ постојећој традицији. Артур је блиско повезан са Корнволом у песми *Кулхух и Олвена* и у велшким тријадама. Постоје трагови и у једној велшкој причи где је Артурова мајка била Еигр (Eigr – што личи на име Игрена), из краљевске куће Думнонија (Dumnonia), што је у стварности била британска краљевина која је покривала модерни Корнвол, Девон и северни Сомерсет. Најједноставније објашњење ове традиције, мада ми то апсолутно ничим не можемо доказати, било би да је прави Артур заиста био у сродству са краљевима Думноније. Можда су становници Тинтагела имали неку своју локалну легенду да је Артур зачет тамо и можда је Џефри од Монмута ту легенду усвојио, али такође је могуће да је причу лоцирао у Тинтагел зато што је проценио да је то место прикладно као романтична и импресивна позорница, што у стварности заиста и јесте. По свему судећи, Мерлина је у причу увео сам Џефри.

Како год да је настала, ова прича дала је Артуровом рођењу тон магије и мистерије, симетричан мистерији његове смрти. Можда одређени утицај потиче и из класичне легенде о Јупитеру и Алкмени. Бог Јупитер узео је на себе изглед Алкмениног мужа и на тај начин успео да спава са њом. Она је том приликом затруднела и ускоро родила великог хероја Херкула. Могући извор је и легенда о зачећу Александра Македонског. Египатски краљ Нектанебус, склон магији, био је истеран из своје земље и склонио се у Македонију. Македонској краљици Олимпијади рекао је да

* Који постоји и данас, додуше у рушевинама, на обали мора 55 км северозападно од Плимута, тј. 20 км северно од приморског градића Педстоуа. – прим. прев.

ју је пожелео бог Амон и да ће доћи да постане отац њеног детета. Затим је Нектанебус, прерушен у бога Амона, ревносно одиграо ту улогу, а дете које се родило био је Александар Велики. Наводно је Нектанебус, док је водио љубав са краљицом, имао облик змаја, што нас интересантно упућује на Утерову титулу „пендрагон".

У ирској причи о краљу Монгану постоји и једна географски ближа паралела, али је она вероватно настала касније него легенда о Артуровом зачећу. Монган је стварно постојао, био је краљ једне безначајне државице у Алстеру (Северној Ирској) у VII веку. Претпоставља се да је његов отац био краљ Фиахна, али је по причи његов прави отац био морски бог Мананан Маклир. Фиахна се борио у Шкотској и био је близу пораза, када се изненада појавио Мананан и понудио му победу. Услов је био да краљ Фиахна дозволи да Мананан спава са његовом женом. Фиахна је пристао, Мананан је отишао у Алстер, узео на себе облик Фиахне и тако преварио краљицу. Њихов син био је Монган. Када је дете било три ноћи старо, Мананан је дошао по њега и однео га на други свет, где је одгајано док није постало момак. Нешто слично дешава се и у каснијој легенди о Артуру.

Иза легенде о Артуровом зачећу налази се једна вероватно још старија прича, по којој је његов отац био прерушени бог. То би одговарало полубожанском статусу који му је дат у келтској традицији.* У легенди, рођење хероја је обично окружено атмосфером натприродности и магије, па би било изненађујуће када се нешто тако не би причало и о Артуру. У много случајева, зачеће хероја догађа се на начин који је изван природе или је противан усвојеном моралу или обичајима. Његов отац је бог, или нека животиња, или странац из неке туђинске расе, или је херој зачет путем инцеста, силовања, неког трика или магије. Ово важи не само за световне хероје, него и за верске хероје, свете људе. По келтским легендама, многи келтски свеци зачети су под сумњивим околностима. „Свети Давид и свети Киног зачети су силовањем, мајка светог Кадока била је отета, а мајка светог

* То је могло бити инспирисано и библијском легендом, јер су Христови и рођење и смрт окружени чудесним, а минстрели су у Европи у седмом веку могли читати Библију. – прим. прев.

Лонана преваром је наведена да спава са човеком који није био њен вољени. Свети Кенид и свети Куимин Фода зачети су инцестом (...) Мајка светог Финана зачела је са црвеномзлатном пастрмком, када се купала у језеру Лох Леин."[14]

Једноставно објашњење за ово гласи: није прикладно да херој са надљудским моћима буде зачет у нормалној брачној вези једне жене и њеног мужа. Међутим, логика ових прича иде много даље од тога. Херој се рађа из неког акта који је перверзан и погрешан, драстично противан природи и моралу. Ненормалност тог акта и силина страсти која је до њега довела, стварају или ослобађају јаку магичну силу којом је херој обдарен. Та сила не само што му омогућује да прекорачује људске границе, него га нагони да то и чини. Он је обузет, поседнут том огромном енергијом која руши и разбија све баријере. Ту вероватно лежи главни разлог што је ова легенда тако чврсто уграђена у свест људи.

По *Историји*, чим Утер угледа Игрену, он осети несавладиву похоту, праву помаму страсти према њој, као да га је понела нека сила која није дошла из њега самога. Он више није у стању да размишља ни о коме и ни о чему другом. Плашећи се да ће умрети уколико не утоли ту жеђ, он уз помоћ магије силује ту жену, успут издаје свог верног пријатеља и угрожава свој престо. Следи закључак да је Артур постао толики херој јер је његово зачеће било последица незадрживог таласа страсти.

Чим је био крунисан, Артур је кренуо на Саксонце и потукао их у ратној кампањи која је кулминирала пресудном битком код места Бат (Bath, Бања) у Сомерсету. Ово је евидентно битка код Бадон Хила. Затим је покорио Пикте и Шкоте, а затим и Ирску и Исланд. Оженио се Гиневром, девојком из племићке римско-британске породице. Гиневра је одрасла у Корнволу и, као и Артурова мајка пре ње, била је најлепша жена у целој Британији. Артур зна да га се цела Европа плаши и охрабрен тиме, он планира да је целу и освоји. Почиње покоравањем Норвешке и Данске. Затим креће у инвазију Француске, ратује девет година и покорава је.

Његов тријумф квари кратка порука из Рима у којој му се наређује да призна врховну власт Рима и почне да плаћа

[14] Rees, *Celtic Heritage,* 224.

данак. Он реагује тако што прикупља огромну армију из свих земаља које су под његовом влашћу. Сва та сила сада је под његовом заставом која се зове Златни змај. Оставља Гиневру и Мордреда да управљају Британијом и одлази за Француску. Рим сакупља још већу армију, регрутујући војнике из Шпаније, Африке и са истока и две армије се сударе у Бургундији. После гигантске битке, са много напада и контранапада, у којој се Артур и Гавен боре као да су поседнути неком надљудском силом, Римљани беже са бојишта. На британској страни погинуо је Бедивиер, а Кај је смртно рањен.

Артур се спрема да освоји Италију и принуди и сам Рим на капитулацију, али стиже вест о издаји у Британији. Мордред је завео Гиневру и приграбио престо. Артур жури назад у Енглеску, где је издајник Мордред учинио додатна злодела: унајмио је Саксонце плаћенике, а добио је подршку и од Пикта и Шкота. У првом окршају са Мордредовим трупама, гине Гавен. Мордред се повлачи у Винчестер, а Гиневра у очајању бежи у манастир Каерлеон.

Артур сатера Мордреда у Корнвол, где код реке Камел почиње последња битка. Мордредова армија је уништена, а у једном јуришу, у коме у првом реду јуриша и сам Артур, Мордред гине. Трагично, у последњој бици против варварства, пада и Артур. „Артур, наш славни краљ, смртно рањен бејаше, па га однесоше на острво Авалон, да му ране превијају. Круну даде свом рођаку Константину, сину Кадора, војводе од Корнвола. То бејаше лета господњег 542."[15]

Мерлиново пророчанство о вепру из Корнвола тако је испуњено. Артур је победио Саксонце, освојио Француску, а његов крај, као и његов почетак, остају заогрнути мистеријом. У *Историји* краљеви последњи дани се обрађују обазриво. Прича о Мордредовом издајству можда је чак и заснована на историјским чињеницама, али Џефри бојажљиво поступа са њом. Можда напросто није желео да се много задржава на једној срамотној епизоди која је одузела част Артуру, или је можда био свестан митолошке импликације. У велшкој традицији, Гиневра је вероватно била симбол за Британију, за земљу којом се Артур, постајући краљ, „оженио". Одавде се може извући закључак да постоји веза између Мордредовог грабљења власти, тј. доласка на престо и сексуалног освајања краљице, која у браку са Артуром није затруднела. Писац који се надао добрим политичким односима са црквом вероватно није желео да истражује ову паганску тему. Са сличним опрезом он пише да је Артур однет у Авалон, али не помиње веровање да ће се Артур једног дана вратити. Норманским господарима Енглеске није се допадао никакав наговештај да би Келти једног дана могли да се врате на власт.

[15] Geoffrey of Monmouth, *History*, 112.

Џефри од Монмута писао је своју књигу као историчар, тачније псеудоисторичар, а последица тога је да је његов Артур мање натчовечанска и натприродна фигура него што је дотад био. Велшка слика о Артуру као великом освајачу толико се увећала, да је он постао малтене британски Карло Велики. Он је сада идеализовани средњовековни владар, спретан војсковођа, жесток борац, горд, плаховит, ватрен, инспиративан. Надмено се понаша према гордима, али љубазно према понизнима. Веран је син цркве, али не заморно побожан. Његов двор је величанствен. Храбри људи придружују му се као и пре, али сада су то феудални витезови а не полуљудска или полубожанска бића из келтских легенди. Постоји епизода у којој Артур убија џина, али у већем делу ове његове биографије он је ипак спуштен са полунатприродне на природну раван. Он и његови витезови боре се против људи, а не против монструма.

Историја је добила своју француску верзију, *Роман о Бруту* (*Roman de Brut*), који је написао Роберт Вејс (Robert Wace). Вејс даје још живописнију слику о раскоши, бриљантности и елеганцији Артуровог двора, о лепоти жена и храбрости витезова. Велики краљ се креће озарен златним сјајем јунаштва и величанствености. Он постаје људскија фигура, ојађен је због погибије Гавена и других витезова који су пали у његовој служби. Наглашава се колико воли Гиневру, али се наглашава и колики је неуспех то што њих двоје немају деце – нема наследника престола. За средњовековну публику била је то трагедија како за самог краља тако и за краљевину.

Вејс помиње веровање да је Артур још жив на Авалону и да ће се вратити једног дана, али се не везује чврсто за ову

тврдњу. „Људи су одувек у сумњи били – и заувек ће бити, верујем – да ли он живи, или је мртав." Далеко мање софистицирана верзија ове приче, Лејамонов *Брут* (Layamon, *Brut*) написан на енглеском језику, много је категоричнија. Када је рањен у последњој бици у Корнволу, Артур каже: „Идем сада на пут, на пут у Авалун, код Арганте краљице вила, елфице, прекрасне, најлепше девице, која ће ми дати напитке чаробне, да се осуше и зацеле све моје ране. После ћу опет доћи у царство ми и живети са Британима у радости." Онда се види како преко мора пристиже брод, а у њему су две жене „чудесних облика" (wondrously formed). Оне узимају Артура у брод и са њим отплове преко таласа.[16]

Ово је најранија сачувана прича о вилинским женама које долазе да одведу умирућег краља бродом, али пре тога је већ било прича да је он отишао на једно острво на другом свету и да ће га тамо лечити краљица, чије име се обично наводи као Моргана (Morgan). Џефри од Монмута, петнаестак година после *Историје*, написао је и *Мерлинов Живот (Life of Merlin)*, где је забележио причу да Мерлин и Талиесин односе рањеног краља на Острво јабука или Срећно острво, где живи дивна Моргана са својих осам сестара. Моргана каже да ће моћи да га излечи уколико он остане са њом. Мерлин и Талиесин, сада далеко мање забринути, остављају Артура код ње и одлазе кући. У ироничној песми *Норманси змај* (*Draco Normanicus*), каже се да је Артура на острво Авалон одвела да би га излечила и учинила бесмртним његова сестра Моргана и да је он сада краљ Антипода – супротне стране света.

Писци из дванаестог века, можда грешећи а можда и не, изводили су име Авалон из велшке речи за јабуку која гласи *авал* или *афал* (*aval*, *afal*). У келтској митологији јабука се повезује са бесмртношћу и карактеристично је воће другог света у коме нема смрти. Јабука је такође и воће женске сексуалности, а због чега је то тако биће вам јасно ако пресечете јабуку на пола и погледате. У неким ирским причама се каже да на другом свету постоје острва на којима расту небројена стабла јабука и станују многобројне дивне жене, склоне вођењу љубави. Прича да је Артур отишао на Авалон и да ће он и Моргана тамо вечно живети, припада овом жанру.

[16] Wace and Layamon, *Arthurian Chronicles*, 114, 264.

У некој етапи Авалон се повезао са Гластонберијем. Очигледно је постојала нека стара традиција по којој је Гластонбери, који је окружен баруштинама, острво другог света. По тврдњи Карадока из Ланкарфана, британско име за Гластонбери било је Инис Гутрин (*Ynis Gutrin*), што је значило Острво од стакла. Из тог разлога се у имену *Glastonbury* појављује *Glas-* што на енглеском језику значи стакло. Острво или тврђава од стакла била је једна од форми келтског другог света, а то је изгледа било у вези са веровањем да други свет има зидове од ваздуха који су провидни али непробојни. Касније, у дванаестом веку, Џералд из Велса (Gerald of Wales), норманси историчар рођен у Пемброкширу који је провео много година у Велсу, рекао је да је Гластонбери познат Велшанима још од најдревније старине као Авалон, Острво јабука, зато што су јабуке тамо расле у изобиљу.

Неколико година пре тога, монаси гластонберијског манастира изазвали су сензацију објавивши да су пронашли тела Артура и Гиневре, сахрањена на манастирском поседу. Године 1184. манастир је био тешко оштећен у пожару. Краљ Хенри II дао је новац за његову обнову, која је започета на раскошан начин. Хенри је умро 1189. а његов наследник Ричард I, укинуо је ту ставку у буџету, због чега су се калуђери нашли у озбиљним тешкоћама. Вероватно зато су 1191. године објавили да су пронашли Артуров гроб.

Годину две после тога, Џералд из Велса допутовао је у Гластонбери да истражи случај. Он је био ватрени противник народног веровања да ће се Артур вратити: сматрао је да је то смешна и политички опасна којештарија. Инсистирао је да је Авалон напросто старо име Гластонберија, а да је Моргана била једна угледна римско-британска матрона, Артурова рођака, која је неговала умирућег краља кад је после своје последње битке донет у Гластонбери. Због ових разлога Џералд је био одушевљен вестима да је нађен Артуров гроб, јер би то доказало да је потпуно и дефинитивно мртав. Вероватно је због ове пристрасности његова способност критичког расуђивања била донекле успавана.

По Џералду, неки стари велшки минстрел рекао је Хенрију II да је Артурово тело закопано на гластонберијском гробљу пет метара дубоко у земљи. Хенри је ту ин-

формацију пренео калуђерима, који су копали где им је речено и нашли скелете мушкарца и жене како леже у издубљеном храстовом стаблу. Нашли су и један прамен косе те жене која је изгледала још увек свежа и златна, али када ју је један калуђер узео у руку, она се распала у прах. Лобања мушкарца и његове бутне кости биле су изузетне величине. На лобањи су се видели трагови десет рана, укључујући један огроман процеп где је лобања била проваљена, што је очигледно био узрок смрти. У гробу је био и оловни крст са инскрипцијом на латинском језику: *Hic jacet sepultus inclitus rex Arturus cum Wenneveria uxore sua secunda in insula Avallonia* (*Овде лежи сахрањен славни краљ Артур, са Гиневром својом другом женом, на острву Авалон*).[17]

Тела су са великим поштовањем извађена из гроба и касније положена у други мермерни гроб у капели. Тај оловни крст, или можда ипак неки други оловни крст, постојао је све до осамнаестог века. Један антиквар, Вилијем Камден (William Camden), објавио је 1607. године слику тог крста. По изгледу слова и по другим особинама текста, могуће је, додуше врло непоуздано, временски лоцирати ту инскрипцију у десети или једанаести век. Текст гласи: *Hic jacet sepultus inclitus rex Arturus in insula Avallonia*, а Гиневра се уопште не помиње. Збуњује и то што је у првој референци поменуто да му је Гиневра друга жена. То је можда повезано са велшком традицијом да је он имао три жене и да су се све три звале Гиневра.

Нема сумње да су калуђери заиста ископали једну заиста дубоку рупу на свом гробљу. Трагови су пронађени археолошким ископавањем у Гластонберију 1962. године. Питање је шта су они у њој нашли? Један одговор гласи да је откриће од самог почетка било вешта превара, смишљена да доведе ходочаснике на Артуров гроб, да би манастир добио додатни углед, а и новац који је био хитно потребан. Превару је могла подржати енглеска влада у нади да ће тиме једном за свагда пресећи политички непожељне приче о Артуровом повратку. Проблем је овде, међутим, шупље стабло храста. Ако су монаси решили да појачају подвалу тиме што ће убацити један скелет, тобоже

[17] Chambers, *Arthur of Britain*, 112-113.

Артуров, онда вероватно не би „нашли" тај скелет у тако необичној посуди.

Друго могуће објашњење јесте да су прави Артур и његова (друга?) жена заиста сахрањени у Гластонберију. О сахрани се из неког разлога ћутало, али је у тајности информација о њој ипак сачувана у Гластонберију, али и у велшким бардским круговима. Оловни крст је тек око 950. године убачен у гроб, да би се гроб једног дана могао идентификовати. То је постало потребно зато што је примећено да ниво терена постепено расте, а да старији слојеви остају у дубини земљишта, све дубље и дубље. У овом случају, „шупље дрво" могло је бити кану. За пловидбу по гластонберијским баруштинама коришћени су кануи. Ако је Артур заиста сахрањен у таквом чамцу, то је могло допринети рађању легенде да је краљ на самрти однет бродом у Авалон.

Ово објашњење је мало вероватно. Ако је све време било познато где је Артур сахрањен, тешко је увидети зашто једна таква информација, политички корисна енглеским краљевима, није објављена много раније. Сумњиво је и то што је објављена баш у тренутку кад су калуђерима затребале паре. Додатни проблем је и то што је Вилијем од Малмсберија, који се интересовао за Артура, неких шездесетак година раније боравио у Гластонберију и помно проучио историју манастира, у којој, како он каже, нема ниједне речи која би указивала да је Артур сахрањен у њему. Осим тога, наводни натписи на оловном крсту се не подударају. Или је Џералд од Велса погрешно запамтио натпис, или је видео неки други оловни крст, а не онај који се нашао пред Камденом.

Треће могуће објашњење јесте да су калуђери стварно нашли нечији гроб, али не Артуров. Могуће је да су нашли некога ко је сахрањен приближно 1.500 година пре наше ере: у то време поглавице у Британији понекад су сахрањиване у кануима или другим чамцима. Чињеница да је скелет био јако крупан и са многим траговима удараца по глави, указује да је реч о посмртним остацима неког жестоког ратника. Калуђери су закључили да је то вероватно Артур и да би у том случају дошли до лепог профита, а и увећали би углед свог манастира, те је према томе побожно и добро дело ако они припомогну да се то оствари фалсификовајући

оловни крст. По свему судећи, ово је највероватније објашњење, али не можемо сузбити у себи наду да су ипак пронашли правог Артура и да је један од њих, на тренутак заиста и дотакао блистави увојак Гиневрине косе.

У сваком случају, у то време се масовно поверовало да је откриће аутентично. Појачана је репутација Гластонберија као места древне и мистичне светости за које се сада чврсто веровало да је Авалон. Ипак, није угашено веровање да је Артур жив, да није умро и да ће се ипак вратити. Приче су се наставиле: он станује у једној величанственој вилинској палати унутар планине Етне на Сицилији, у неком шупљем брду у Енглеској, близу планине Мон ди Ша (Mont du Chat) у француској југоисточној покрајини Савоји, у дубинама мора. Или, да Артур и Моргана настављају да живе срећно у Морганином двору на једном острву у Медитерану, или да Артур и Моргана бораве у једном мистериозном рајском пределу на Далеком истоку, или у Индији, или на источним обалама Црвеног мора. Причало се да Артур јаше по небу, или да понекад бива дивља ноћ када кроз шуму у пуном замаху галопирају он и његови другари, а испред њих јуре ловачки пси, па се ловачки повици, лавеж и завијање паса, на махове чују кроз фијук и хук ветра. Лети, он лети над светом у облику гаврана, или вране, или снива своје снове заједно са успулим дворанима у једној пећини дубоко испод неког брега, чекајући час да се пробуди и врати у своје краљевство.

Већина писаца била је исувише софистицирана да би прихватила овакве приче, али вера народа у Артуров повратак живела је још вековима. У Енглеској је била жива још у време сер Томаса Малорија (†1471). Трагови те вере задржали су се у велшком, енглеском и британском фолклору до средине деветнаестог века. Истрајност овог веровања показује нам колико снажно је легенда о великом краљу заокупила машту обичних људи. Артур који је победио Саксонце, усправио се као оличење једног минулог златног доба, када се борило за правду, када је рушена неправда и када су сила и право били једно исто. И пошто су се кости правог Артура распале у прах, нада да ће се то златно доба вратити одржала се још хиљаду година и знатно више од тога.

II
Артур и Округли сто

„Тако ми моје главе", рече сер Ланселот, „он је племенити витез и моћан човек и говора доброг; и ако би о њему требало рећи какав је, ја бих рекао да је он раван свакоме витезу који овим животом живи. Он је благ, учтив и веома широке руке, тих, кротак и нема у њему никакве зле намере, него само искрене, верне и честите."

Малори, *Смрт Артурова*

Када су келтске приче о Артуру и његовим људима ушле у главни ток европске културе, претвориле су се у приче о једном феудалном краљу и његовим витезовима. Феудализам је створен да би људима осигурао безбедност у једном хаотичном свету. Масовне германске миграције преко Рајне у четвртом и петом веку уништиле су Римско царство, а уместо њега настала су мала и нестабилна германска краљевства, која су и сама била под жестоким насртајима споља – на њих су кидисали Арапи, Словени, Мађари и викинзи. Карло Велики је успео да закратко поново створи уједињену Западну Европу (без Британије) у осмом веку, па је као и Артур пре њега, брзо ушао у легенду као херој. Међутим, у већем делу тог доба, Запад није имао јаку централну власт, нити постојану војску, као што је некада била римска.

Због тога је власт прешла на локалне господаре, који су одржавали какав-такав мир, мир довољан да сељаци узгајају усеве и стоку и подижу следећу генерацију сељака. Сва-

ки такав господар, држао је своје земљиште по дозволи и допуштењу једног вишег господара који га је и штитио, али уз обавезу да се бори за њега када затреба. По сличном систему, виши феудалац био је у вазалном положају према неком још вишем и тако даље, пирамидално све до самог краља, који је могао да сазове све феудалце и све њихове људе, дакле да мобилише националну армију. Систем је био такав бар у теорији, али пракса је била много компликованија.

Овај феудални систем имао је свој корен у германском племенском друштву, које је било веома слично келтском племенском друштву. У сва три система, друштвом је доминирала ратничка елита, са сличним вредностима и ставовима, па је утолико келтским херојским легендама било лакше да поприме феудалну боју и привуку аристократију средњег века. Необично је што су артуријанске легенде цветале у западној Европи, чија је владајућа класа била германског, а не келтског порекла, док су њихови домаћи, германски митови и легенде, имали далеко мањи утицај. Келтске легенде имале су већу снагу, можда зато што се келтски паганизам успешније одупро хришћанству и дуже задржао своју виталност него германски паганизам. Разлог за то може бити чињеница да су се Келти осећали као мањина која је гурнута у страну и занемарена, за разлику од Германа и њихових потомака који су освојили територију и држали власт. Келти су такође преведени у хришћанство, али су се жилавије држали (а држе се и данас) свог паганског културног наслеђа.

Кичма феудалног система био је професионални тешки коњаник, на француском језику *chevalier*, а на енглеском *knight* – витез. Био је то професионални војник, од раног дечаштва обучаван у употреби оружја. Могао је живети у дворцу свог господара, али је чешћи случај био да живи на свом феуду, дакле на имању које му је дато на управљање у замену за његове војничке услуге. Могао је то бити неки мањи комад земље, али могао је бити и велики простор, са стотинама хектара обрадиве површине и са многобројним витезовима нижег статуса, који су се морали одазвати ако их он позове у рат. Ма какав статус да је имао у витешкој професији, витез је у односу на остале људе у друштву био аристократа. Био је један од *bellatores* (ратника), за разлику

од *oratores* (свештеника) и *laboratores* (сељака, који су чинили велику већину популације). Витезови су контролисали земљу и по томе су били владајућа класа. Свако је управљао својим феудом, одржавао ред и мир и спроводио правду.

Витезов поглед на свет звао се витештво (енгл. *chivalry*). Био је то витезов социјални, морални и верски кодекс понашања. Четири основна појма у том кодексу била су: храброст, лојалност, широкогрудост и част – идеали примитивне ратничке дружине сада уграђени у једну комплекснију и формалнију структуру. Храброст је наравно прво што се од борца захтева. Лојалност и широкогрудост (издашност у давању, енгл. *generosity*) били су од виталног значаја, зато што је феудални систем био мрежа узајамних личних обавеза вазала према господару и господара према вазалу. Издајство је било можда најгори грех који је витез могао да почини.

Кључна реч у витешком речнику била је част. У тој речи било је сумирано све што се витезу дуговало и све што се од витеза очекивало, па је конзеквентно томе реч част имала огроман распон конотација и импликација. Она је значила да витеза други људи поштују, да се он понаша на начин који заслужује поштовање и да он поштује друге у складу са постојећим правилима. Због тога се витез плашио да се не обрука. Срамота (енгл. *shame*), а не кривица, била је главна казна у том кодексу понашања или чојства.

Част је захтевала да се иступа отворено, јасно и гласно, да се буде одан дужности и да се не злоупотреби (макар не радо) нека тешка или неповољна ситуација у којој се противник нашао. Част је такође изискивала да витез не ради физичке послове и да се не бави трговином. Једна од импликација части је понос: витез не би отрпео да га неко увреди или удари, а да он не узврати. За узврат, он је поступао учтиво према другима. Част је значила и обавезу витеза да заштити жене, децу, слабе и немоћне. Част је тражила од њега и да буде веран хришћанин, да штити цркву и да се бори против њених непријатеља. Побожни аутори стављали су ову обавезу на прво место. Мање побожни аутори, као Малори, понекад су је потпуно изостављали.

„Часна реч" је била најчвршћа обавеза коју је витез могао да преузме. У многим причама, радња се састоји у то-

ме да витез (често и пренагљено) даје своју реч да ће учинити нешто тешко, или нешто што изгледа немогуће, а затим покушава да то и испуни. Драматичан пример који нам показује шта је то могло да значи у стварности је судбина краља Јована II од Француске (познатог и под именом Јован Добри, *Jean le Bon*), кога су Енглези заробили у бици код Поатјеа 1356. и одвели у Енглеску. Четири године касније он се враћа у Француску у настојању да прикупи огромну суму новца коју су Енглези затражили да би га пустили, а његово место у заробљеништву за то време заузима његов син Луј Анжујски. Ускоро, Луј бежи из Енглеске и одбија да се врати. Сматрајући да би то остало као неподношљива мрља на његовој части, Јован се добровољно враћа у заробљеништво у Енглеску, где га дочекују са дивљењем. Његови француски саветници којима је препустио да сакупе остатак новца, били су мање одушевљени.

Често је истицано, понекад са праведничком индигнацијом, а понекад тоном злурадог задовољства што се неком може нешто пребацивати и приговарати, да су ови идеали витештва чешће кршени него поштовани. То је истина, али ми данас заиста нисмо у позицији да критикујемо прошле векове због бруталности, издајништва, грамзивости и дволичности. Остати на нивоу идеала витештва, као и било којих других високих идеала, у стварном животу није лако.

У дванаестом веку, када су писане прве артуријанске романсе, западном Европом је доминирала француска култура, задојена идеалима витештва. Та култура имала је своје истурено одељење у Енглеској, где су људи на власти говорили француски и мислили на француском језику. Наступио је период релативног мира и безбедности, са више просперитета и више слободног времена и доколице. Кодекс витештва био је ублажен утицајима који су били кудикамо мекши и цивилизованији од оних приликом његовог настанка. Храброст и успешност у борби и даље су биле две битне особине витеза, али се од њега очекивало и да буде елегантан и духовит, да има фине манире и префињен укус. Лирски песници јужне Француске, трубадури, постигли су да у моду уђу романтична љубав и идолизација жене. Рецепти трубадура морали су бити јако разводњени да би већина

људи пристала да их прогута, али Французи су већ успостављали своју репутацију мајстора за цивилизовану уметност љубави. Ови блажи утицаји деловали су на нови француски књижевни жанр, артуријанску романсу, али темељи бретонске тематске области ипак су остали старији херојски идеали храбрости, лојалности и части.

Овај нови жанр имао је много софистицираније укус него што су га имале старије приче. Пионири су му били писци као Кретјен де Троа у Француској и Хартман фон Ауе (Hartman von Aue) у Немачкој, који су писали приче о појединим витезовима Округлог стола. Кретјен је написао и једну недовршену причу о гралу, најстарију која је сачувана. За приче о авантурама витезова говорило се да су „романсе".* Многе романсе биле су засноване на келтским причама и традицијама, а средњовековни аутори их нису само преписивали и записивали. Они су их и мењали, обогаћивали и трансформисали, у светлости сопствене инспирације и искуства. Иако себе нису сматрали писцима белетристике, истраживали су фине нијансе ликова и радње и изучавали психологију својих јунака и јунакиња. У поређењу са једноставним келтским легендама, оно што су они писали, ближе је модерном појму романа.

Прва половина тринаестог века била је најпродуктивнији период у историји артуријанске литературе. У Француској су се појавила четири наставка за Кретјенову недовршену романсу о гралу и још једна значајна гралска прича, *Перлезво* (*Perlesvaus*). У Немачкој је Волфрам фон Ешенбах (Wolfram von Eschenbach), комплетирао свој еп о гралу, *Парсифал* (*Parzival*), отприлике око 1210. године, а приближно у то време објављено је и дело *Тристрам* које је написао Готфрид фон Штрасбург (Gottfried von Strassburg). Главна француска романса о Тристраму тј. Тристану написана је око 1230. године.

У међувремену, следећи крупан корак учинили су писци који су покушавали да на хартију ставе целокупну историју о Артуру, Округлом столу и гралу, као једну комплетну, кохерентну хронику о бретонској тематској области.

* За разлику од прича о животу хришћанских светаца – житија. – прим. прев.

Ово је значило тежак задатак да се све традиције и приче уклопе у један логичан поредак, да се осветле узроци, мотиви и последице и да се попуне празнине. Било је то као писање нечег што је делимично роман, а делимично енциклопедија. Касније је било коментара да се такав рад може упоредити са компликованом таписеријом од много нити које треба уткати у једну целину.

Витез из Бургундије по имену Роберт де Борон, покушао је да напише овакву компилацију, али колико знамо, није је довршио. Први и најутицајнији комплетан преглед бретонске тематске области саставили су непознати писци у Француској, приближно између 1215. и 1230. године. Тај преглед је данас познат под називом *Вулгата циклус* (енгл. *Vulgate cycle*), због своје широке прихваћености и полуканонске позиције у артуријанској литератури. Поновни покушај да се напише комплетан преглед бретонске тематске област био је учињен тридесетих година XIII века. Данас је он познат као *Романса пост-вулгата* (енгл. *Post-Vulgate Romance*), али није у целости сачуван. Један његов сачувани део зове се *Наставак о Мерлину* (франц. *Suite du Merlin*, енгл. *Sequel of Merlin*).

Међутим, написано је још много артуријанских романси. Између 1250. и 1450. године приче о Округлом столу појавиле су се на скоро свим западноевропским језицима. Ипак, тек се приближавао тренутак када ће бити подигнут најлепши споменик бретонској тематској области. Године 1469. или 1470, у затвору Њугејт у Лондону, сер Томас Малори написао је последње речи дела које је било „цела књига о краљу Артуру и његовим племенитим витезовима Округлог стола". Штампаће је 1485. године Вилијем Кекстон (Caxton), али ће ставити наслов који је смислио он а не Малори – *Le Morte Darthur*, наслов под којим се ово дело и данас најчешће помиње. Маллоријево дело засновано је на ранијим француским и енглеским изворима. Малори је тим изворима руковао у много чему недоследно, са доста конфузије, али коначни резултат одише дивотом и шармом. Чак и данас он очарава читаоце својим прозним стилом и херојским идеализмом. (Детаљније информације о артуријанским писцима и књигама налазе се у *Додатку I*)

Мач у камену

Скица Артурове каријере коју су дали Џефри од Монмута и Вејс била је мењана и појачавана у делима каснијих писаца, који су причи о великом краљу додали многе нове догађаје. Стандардна легенда о раним годинама Артуровог живота долази нам из *Мерлина* Роберта де Борона и из његових наставака у *Мерлину* и *Наставку о Мерлину* из Вулгата циклуса, којима се Малори руководио. Артуров отац био је Утер Пендрагон, краљ Британије а Артурова мајка предивна Игрена од Корнвола. Артур је зачет у цитадели Тинтагел оне ноћи када је захваљујући Мерлиновој магији Утер узео на себе телесни изглед Игрениног мужа и тако, на превару, успео да спава с њом. Исте ноћи Игренин муж је убијен, а убрзо после тога Утер и Игрена су се венчали.

Довде смо на познатом терену, али од ове тачке прича одступа од своје раније путање. Као прво, уместо да ишчезне из приче после Артуровог зачећа, Мерлин остаје на сцени и има важну улогу у раној каријери младог хероја.

Чим је Игрена родила Утерово дете, Мерлин га је узео под своје старатељство, дао му име Артур и дао да га хришћански свештеници крсте. Затим је дете послао на село, да буде одгајано у тајности код витеза Ектора (Ector) који је имао супругу и синчића по имену Кај. У Велсу је израсла традиција да је Артур провео дечаштво у месту Каер Гаи (Kaer Gai, Кајева тврђава), на једном брду близу места Бала (*Bala*) у далеким планинама Сноудоније (*Snowdonia*). Причало се да је Кај целог живота замуцкивао зато што је као беба био одбијен од мајчиног млека да би његова мајка дојила Артура.

Артуру нису рекли ко су му родитељи и он је мислио да је Екторов млађи син. Сходно томе, није ни знао да има три старије полусестре, Игренине ћерке са њеним првим мужем, војводом од Корнвола. Најстарија међу њима, Моргоза (Morgause), удала се за краља Лота од острвља Оркнијског (King Loth of Orkney), коме је родила сина Гавена. Најмлађа од три сестре била је Моргана ле Феј, велика чаробница (Morgan le Fey, *enchantress*). Обе ће касније одиграти чудне и злослутне улоге у Артуровом животу.

Моргана ле Феј је иста она Моргана која ће Артура, на крају његовог земног живота, пренети на лечење у вилински Авалон. *Феј* је једна од старих речи за вилу, али данас енглеска реч „вила" (*fairy*) има сасвим погрешне конотације, сугерише некакво ситно, млако, умилно женско створење са крилцима танким попут газе, као у причама за малу децу. Нема ничег детињастог нити млаког код Моргане нити код других артуријанских вила, које су високе, пуне ауторитета и заводљиво дивне. Жељне да командују, безобзирне, сензуалне и непредвидљиве, оне понекад поступају благонаклоно, а понекад окрутно. Имају застрашујуће магичне моћи и веома је опасно сукобити се с њима. Оне су раса старија од људске, бесмртне су, или барем живе много дуже него иједно људско биће. Појављују се у људском свету кад год пожеле, али њихов прави дом је други свет, вилински свет. Иако је по овој легенди Моргана Артурова полусестра, она задржава све вилинске карактеристике.

Артуров отац, Утер Пендрагон, умро је две године после Артуровог рођења. У држави је настало међувлашће које је било дуготрајно и нелагодно. Нико осим Мерлина и Ектора није знао ко је и где је прави наследник престола. Најзад, када је Артуру било близу пѐтнаест година, Мерлин је позвао све племиће из краљевства да у време Божића дођу у Лондон. Обећао им је божанско откровење о идентитету онога ко има аутентично право да буде краљ. А када су се сви окупили у цркви и слушали мису, по Малоријевим речима у црквеном дворишту појавила се „велика четвороугаона стена, налик на мермер, из које је за око једну стопу вирио велики челични наковањ у који је био забоден један лепи голи мач, на чијој су дршци биле речи, уграђене златом у челик: 'Ко извуче овај мач из камена и наковња, тај има право по наслеђу краљ све Енглеске бити'."[1]

Многи лордови и витезови приступали су камену и потезали мач из све снаге, али узалуд. Млади Артур је са Ектором и Кејом допутовао у Лондон. Када више у близини није било ниједног претендента, Артур је пришао мачу и сасвим лако га извадио из камена. У својој наивности, дао га

[1] Malory W. 12; C. 1.5.

је Кају, који је одмах покушао да прикаже да је он, Кај, извукао мач. Ову лаж и превару Ектор је одмах демаскирао. Мач је враћен у камен. Кај је потезао и потезао, али узалуд. Затим је Артур и други пут лако извадио мач. Ектор је објаснио Артуру да то значи да он сада има право да буде краљ. Уједно му је објаснио и да он није његов прави отац. Артур је био запрепашћен и дубоко узнемирен: „Када схвати да му Ектор није отац, Артур проговори са силним јадом и рече: 'Ти си човек кога највише на свету поштујем као и ову добру даму, моју мајку а твоју жену, која ме је однеговала и одгојила као своје дете. Па ако икад буде воља Божја да ја будем краљ, као што кажеш, и ако затражите од мене нешто што ја будем могао да испуним, нећу вас изневерити. Не дао Бог да вас изневерим'."[2]

Артура су прогласили за краља, што је разбеснело Лота и друге велике лордове који нису могли да прухвате да им краљ буде неки младић који није племените крви. Мерлин им је открио тајну Артуровог рођења, али многи му нису поверовали; неки су говорили да ако је то тако, онда је Артур копиле Тек после неколико година тешких борби, Артур ће успети да их све примора на послушност.

Ово је далеко узбудљивија и романтичнија прича о Артуровом доласку на престо од претходне. Као модел можда су послужиле борбе Филипа Августа, који је 1180. године са само 15 година дошао на престо Француске. Међутим, на једном дубљем нивоу, ова прича испуњава људску потребу да херој дође као незнанац, што одговара његовом полубожанском статусу. Артур никако није једини значајан лик у бретонској тематској области који је одгајан негде у изгнанству, далеко од куће и од својих правих родитеља. Ланселот, Гавен, Тристрам и Мордред, такође су подизани у туђим породицама, а Парсифал и Галахед у опскурности.

У средњем веку, као и у ранијим добима, синови аристократа упућивани су да одрасту у туђој породици, вероватно зато што се сматрало да је лакше васпитати туђег сина него сопственог. Паралела овоме у легендама јесте у томе што хероја одгајају у другом свету, или негде далеко, из-

[2] Malory W. 12; C. 1.6.

ван додира са обичним, људским светом. Ако би био одгојен у обичном људском свету, он би постао обичан човек. Овако, он у сферу деловања одраслих стиже споља. И уместо да тихо наследи своје место у социјалној структури, или да на уобичајен начин прелази степеник по степеник друштвеног успона, он из тог спољашњег простора наједном улети у друштвену заједницу и намеће јој се.

Артуров долазак обележен је једним натприродним догађајем, појавом мача у камену. У раној форми приче, тај мач је био Екскалибур, мач са другог света, за који се у келтској традицији знало да је искован на острву Авалон. Он је блистао сопственом светлошћу, која је била јака као тридесет буктиња. Мач је симбол мушкости, са конотацијама мужевности, акције, рата и силовитог ослобађања енергије. Наковањ, на коме се мачеви кују, женски је симбол, пасиван, он упорно истрајава, симбол је земље и материје, основе егзистенције. Извући мач из те непопустљиво тврде каније, знак је да је херој дорастао до мушкости и да је спреман за акцију у овом свету, пошто је у опскурности неког другог света формиран и одгојен. То је једна врста рођења, а као резултат тога, Артур почиње да открива свој стварни идентитет.

Камен са наковњем ураслим у њему вероватно је у вези са келтским традицијама које повезују краљевски статус са светим каменом тј. светом стеном.* Ирски краљеви крунисани су на равним каменим плочама које су служиле за то. Најславнији такав камен био је Лиа Фаил (Lia Fail, Камен судбине), код Таре, на коме су крунисани високи краљеви Ирске. По легенди, стена Лиа Фаил тестирала је право новог кандидата да постане краљ; уколико би он то право имао, стена би вриснула. То је било откривено када је краљ Кон од Сто Битака ходао дуж бедема Таре и нагазио на једну стену која је неколико пута вриснула. Друиди су се окупили, консултовали и рекли Кону да су крици показали број његових потомака који ће после њега, такође законито, постати краљеви.

Око стене Лиа Фаил створила се и хришћанска легенда, јер је она наводно управо она стена која се помиње у Библији (Стари завет, Прва књига Мојсијева – Постање света, глава 28, стихови 11 и 12), која је била под главом Јакову када је заспао и сањао „лествe које стајаху на Земљи а врхом

тицаху небо, и гле, анђели Божји по њима се пењаху и силажаху", што би значило да је ту, у Ирској, био Ветиљ (енгл. *Bethel*). Постоји легенда да је у шестом веку стена Лиа Фаил отпремљена у Шкотску да би један ирски краљ био тамо крунисан и да никада није враћена. Постала је Камен Скона (the Stone of Scone) на коме су од тада крунисани шкотски краљеви. Едвард I од Енглеске однео је стену у Лондон и она је била уграђена испод столице за крунисање у Вестминстерској катедрали. С друге стране, многи су тврдили да стена Лиа Фаил никада није премештена из Ирске, а да стена коју је Едвард I отео није била прави Камен Скона.

Када је крунисан, Артур је заједно са онима који су га подржавали покренуо војску против Лота и осталих побуњених лордова. Мерлин му је давао непроцењиво вредне савете о стратегији и тактици. Следиле су битке за битком и у свакој се Артур борио као лав. Изван бојног поља, своју енергију ослобађао је и у другим правцима. Девојка по имену Лионорза (Lyonors) родила му је ванбрачног сина који ће одрасти и постати витез Округлог стола. Када је Артур отишао да помогне краљу Леодегану од Кармелиде, који је био под опсадом својих непријатеља, видео је Леодеганову кћер, Гиневру. Била је то најлепша жена на свету и успомена на њу остала је у Артуровом уму. Није сасвим јасно где се налази Кармелида, али вероватно је у Корнволу који је по традицији Гиневрин дом.

Бунтовници су коначно одустали од борбе и склопили мир са Артуром. Лот је као изасланика послао код Артура у Каерлеон своју жену Моргозу, која је дошла са своја четири сина – од којих је најстарији, Гавен, имао десет година – и у пратњи витезова и дама. Она је била дивна жена и, не знајући да му је полусестра, Артур је водио љубав са њом. Мерлин му је рекао да ће он, Артур, имати са њом сина Мордреда, који ће се родити на дан првог маја и који ће уништити и њега и све његове витезове.

Надајући се да ће се отарасити ове претње, на начин који веома подсећа на библијског цара Ирода*, Артур је на-

* Који у Новом завету, у Светом Јеванђељу по Матеју, глава 2, стих 16, наређује да се побију сва деца у Витлејему млађа од две године да би на тај начин усмртио и тек рођеног Христа. – прим. прев.

редио да се покупе сва деца рођена у Шкотској првог маја и да се бродом довезу код њега. Догодио се бродолом, али су Мордреда таласи избацили на обалу на којој га је један добродушни сељак пронашао, одвео својој кући и одгајао до његове четрнаесте године. Претпостављало се да је и Мордред настрадао у бродолому. Лот, жељан освете, обновио је рат против Артура. Две стране су се сукобиле. Лот је погинуо од руке једног Артуровог савезника, краља Пелинора Острвског (King Pellinore of the Isles), који је оборио Лота с коња и једним ударцем располутио му шлем и главу до обрва. Млади Гавен се заклео да ће се осветити Пелинору, што ће десет година касније и извршити.

Раније, код Џефрија од Монмута, Мордред је био Артуров нећак. Ова нова прича, у којој се догађа инцест између Артура и његове полусестре Моргозе, појавила се и раније у *Мерлину* из Вулгата циклуса, а можда и пре. Али тамо инцест пролази без неких великих последица и лакше је поверовати у њега, јер се дешава раније, док Артур још не зна ко му је прави отац. Већи нагласак на ову причу ставља се у *Наставку о Мерлину*, где постоји приповедачева намера да Артуров пад и погибија од Мордредове руке представљају казну за инцест. Чињеница да је Артур спавао са Моргозом не знајући да му је она полусестра, нимало га не ослобађа казне, баш као што у грчком миту слична невиност није спасила краља Едипа од казне богова. Он је жртва срећних и несрећних околности, он трпи страшне консеквенце једног случајног инцидента којим је покренут нераскидив ланац каснијих догађаја. Његов покушај да ликвидира Мордреда још као бебу, судбински је предодређен да буде неуспешан. Трагична је иронија да Артур, који није имао ниједног законитог сина који би му постао наследник, гине од руке овог незаконитог и чак инцестно зачетог сина.

Ова прича ствара чудновату паралелу између Артура и Мордреда. Обојица су рођени из једног акта који је морално недопустив. Обојицу одводе из родног дома и одгајају у опскурности. Мордред је нешто као Артурова сенка, или двојник, или опако друго ја које ће га једног дана заменити тако што ће му узети и престо и жену и уништити и себе и њега. Нигде нам није речено да Моргоза није знала да

је Артурова полусестра. Напротив, у *Наставку о Мерлину* (али не код Малорија) налазимо наговештај да је она знала да је Артур њен полубрат. То значи да је Мордред, по мајчиној линији, дете једне перверзне страсти, и на основу тога можемо лако да закључимо да је та страст и задојила Мордреда злокобном снагом.

Вероватно је од значаја и то што је Мордредов дан рођења тако чврсто везан за први мај, дан који је по старом келтском рачунању времена био први дан лета. Ово може бити одраз симболике годишњих доба: на крају приче, у последњим данима свог живота, Артур ће бити повезан са зимом, а млади Мордред који ће га заменити са летом.

У првом делу приче постоји још једна епизода која кореспондира са завршетком приче: проналажење Екскалибура. Артур јесте извукао мач из камена, али га је касније, у борби са Пелинором, поломио. Да би Артур набавио нови мач, Мерлин га води до једног језера, и они тамо виде руку која се уздиже из воде, држећи велики мач Екскалибур. То је поклон Даме од Језера (Lady of the Lake), моћне виле која живи у зачараној палати у дубинама језера. Канија Екскалибура има магичну моћ: ко мач носи у њој, неће крварити. Да му издајница Моргана ле Феј није украла ту канију, Артур не би задобио смртну рану.

Знало се да ће на крају Артуровог земног живота, Екскалибур бити бачен назад у то језеро из кога ће се уздићи једна мистериозна рука, ухватити мач, замахнути њиме и затим га одвући у дубине. Да би се ово објаснило и да би се остварила сатисфакција једном симетричном историјом, аутор *Наставка* удесио је да Артур сломи свој први мач извучен из камена. Тиме се отворила могућност да херој добије свој прави мач (Екскалибур) из магичне руке са дна језера и да се Екскалибур на исти начин на крају врати под воду. Постоји и једна пријатна ирониј у томе што је Дама од Језера дала Артуру магични мач, али му је ускоро одузела магију на коју се Артур дотад ослањао: одузела му је Мерлина. У овој верзији натприродно порекло Екскалибура јасније је него у ранијој, где је Екскалибур био мач извађен из камена. И овај пут Артуру мач долази из женског извора, сада не из наковња, него буквално из женске руке.

Артурови великаши су рекли своме краљу да је дошло време да се ожени. Он се определио за најхрабрију и најлепшу жену коју је икада видео, за Гиневру. Мерлин је покушао да му каже да ће последице тога бити трагичне, али се изражавао нејасним наговештајима које Артур није разумео.

Артур и Гиневра су се венчали у Камелоту; венчање је било раскошно и величанствено. У сватове је банула незвана гошћа, Дама од Језера. Мерлин се лудо заљубио у њу и почео неуморно да је опседа. Њој је Мерлин био одвратан, али је она ту чињеницу прикривала и користећи његову заљубљеност, успева да га наведе да је научи тајнама магије. Она одлази из Камелота а Мерлин је прати. Међутим, исту магију коју је измамила од Мерлина, она ће употребити против њега и живог га затворити у један гроб у Опасној шуми (*Perilous Forest*). Мерлина више нико неће видети.

На овај начин, у тренутку када се оженио, Артур је изгубио (вољом друге жене) очинску фигуру која је дотад водила његову каријеру. Показаће се да је Гиневра неадекватна замена. Иако дивна и пуна врлина, она не успева да му роди сина и наследника, а поврх тога се и заљубљује у Ланселота и тиме изазива Артуров пад.

У међувремену, Артур је поверио Екскалибур који се налазио у магичној канији на чување Моргани ле Феј, својој полусестри. Моргана је потајно мрзела Артура и вребала прилику да га уништи. Помоћу магије, она је направила лажни Екскалибур и лажну канију, сасвим налик оригиналу. Урадивши то, чекала је даљи развој догађаја.

Једног понедељка ујутро, Артур је отишао у лов током кога је гонио једног јелена дубоко у шуму. Предвече је стигао до једне реке на којој је угледао брод са кога су свилени велови лелујали све до воде. Брод је допловио до обале, Артуру пред ноге. На броду није било никога. Артур није могао да одоли авантури па се попео на њега. Наједном се упалило стотину буктиња и појавило се дванаест девица које су га умилно поздравиле. Оне су му дале једну лепу кабину и у њој му послужиле дивну вечеру, после које је он легао да спава и чврсто заспао. Међутим, брод је био замка. Артур се пробудио и видео да се налази у мрачној робијашници са

још двадесет других витезова. Магични брод који плови сам од себе, појављује се често у романсама као превозно средство које ће хероја пребацити у други свет или у зачаране земље. Ову лађу упутила је Моргана ле Феј са опаким намерама. У енглеском језику, сама реч за понедељак (Monday) значи (по германском корену) „дан Месеца" тј. „Месечев дан" (*Mond day*), а пошто се знало да Месец господари плимом, понедељак је по традицији био дан погодан за магичне операције повезане са бродовима и водом.

Замак у коме се Артур нашао као затвореник припадао је злом лорду по имену Дамас, који се посвађао са својим братом око неког имања. Спор се требао разрешити двобојем између витезова заступника, који ће се борити уместо двојице браће. Артуру су рекли да слободу за себе и за све остале затворенике може да добије ако се бори за Дамаса. Ово Артура доводи у моралну дилему – јер треба да се бори за неправду – али он, мада нерадо, пристаје. За другог брата бориће се витез по имену Аколон (Accolon), љубавник Моргане ле Феј. Она му је раније дала прави Екскалибур, а лажни сада даје Артуру.

Двобој је почео. Артур се борио храбро и вешто као и увек, али његов мач је био бескористан против Екскалибура и стога је стално задобијао нове ране. Посматрачи су коментарисали борбу и били сагласни да никад нису видели неког витеза који је изгубио толико крви, а наставио тако добро да се бори. У очајању и пометњи, мислећи да ће погинути, Артур је сакупио сву преосталу снагу и ударио Аколона по кациги тако жестоко да је он пао. Међутим, Артуров мач се преломио, тако да је остао без оружја. Аколон је устао и позвао га да се преда, али му је Артур одговорио да ће радије погинути часно него живети срамно.

На срећу по краља, у критичном тренутку појавила се Дама од Језера и магијом постигла да Екскалибур излети из Аколонове руке. Артур, пун захвалности због тога, дохватио је Екскалибур и тако ударио Аколона да је овоме потекла крв из носа, уста и ушију. Аколон се предао и објаснио да је целу заверу сковала Моргана ле Феј. Артур му је поштедео живот, али је Аколон четири дана касније умро од рана. Његово тело Артур је послао Моргани на поклон.

Ускоро после тога, Моргана је украла магичну канију док је Артур спавао. Надала се да ће украсти и сам Екскалибур, али га је Артур, чак и у сну, чврсто држао у рукама. Моргана је побегла са својим витезовима односећи канију Екскалибура. Пошто ју је Артур гонио у стопу, она је бацила канију у једно језеро, а затим, да би избегла заробљавање, претворила себе, своје витезове и њихове коње у камене статуе. Артур је видео статуе и помислио да је Бог претворио Моргану у камен да би је казнио за почињена злодела. Међутим, чим се он одаљио, Моргана је оживела себе и своју пратњу и склонила се у један од својих замкова.

У овој епизоди, Артур је поверио Моргани свој мач који представља симбол његове мушкости и херојске енергије, а у двобоју са Аколоном, он се заправо борио против сопствене натприродне моћи и снаге. Мотив хероја који је у опасности од чаробнице, која га жели, или мрзи, или и једно и друго, често се појављује у романсама. Овај мотив је у вези са старом и широко распрострањеном темом о женској злоби (*evilness of woman*); та њена склоност ка злу, повезана је са њеном сексуалном привлачношћу. Чаробница жели или да убије хероја, као у овом случају, или да га метафорично „уклони", тако што ће он остати заробљеник у њеном царству и неће моћи да настави своју каријеру у свету. Она га саплиће у мрежу телесних задовољстава где ум нема никакву улогу, па херој губи способност за акцију. Сусрет са *femme fatale* једна је од опасности коју прави херој мора да доживи и преживи.

Постоји и неколико других прича о Артуровом потпадању под власт неке чаробнице. Према једној од њих (у прозном *Тристраму*), једна чаробница долази код Артура у Кардиф и обећава му узбудљиву авантуру због чега он пристаје да јаше са њом до њеног замка у шуми. Они стижу до замка где она намиче магични прстен на његов прст. Због тога он заборавља Гиневру и чаробница га заводи. Он би неограничено дуго и остао код чаробнице, изгубљен за своју краљевину и за своје одговорности. Међутим, Дама од Језера схвата шта се десило. Шаље једну од својих девица која скида Артуру прстен са прста и каже му да вештици одсече главу. Вештица, међутим, позива своју браћу и

они заједно савладају краља, али управо када су се спремали да му одсеку главу, долази сер Тристрам и спасава га у последњем тренутку.

У овом случају, Артур је упао у замку због своје витешке неспособности да одбије прилику за авантуру. У другој причи (у *Ланселоту* из Вулгата циклуса), он напросто постаје жртва своје похоте. Док је ратовао са Саксонцима, подлегао је привлачности лукаве сестре саксонског краља, лепе чаробнице Камиле (Camille). Она га је домамила у своју зачарану кулу и тамо га затворила у тамницу. Забринутом Артуровом двору послала је вест где се Артур налази. На овај начин успела је да примами Ланселота, Гавена и још два витеза у кулу и да зароби и њих. Раздвојен од своје обожаване Гиневре, Ланселот у заробљеништву полуди, а Камила, мислећи да је он сасвим уништен, допушта му да оде. Међутим, Дама од Језера враћа Ланселоту здрав разум и даје му прстен који поништава све друге чаролије. Ланселот се враћа до куле и уз помоћ прстена пробија се у њу. Потуче све Камилине витезове и ослобађа Артура и остале заробљенике. Дубоко у једном трезору, они проналазе једну књигу и један ковчежић. Тог тренутка Камила губи све своје магичне способности. Одмах затим она извршава самобиство скоком са куле.

У овој епизоди, која не приказује Артура у похвалној светлости и која је требало да оправда Ланселотову љубавну аферу са Гиневром, врло је препознатљива тенденција да се ослаби Артуров карактер. Писци романси били су више заинтересовани за Артурове витезове него за самог Артура. Њихове авантуре давале су више простора књижевној креативности да се испољи, него што је то био случај са наводно аутентичном Артуровом биографијом, већ раније дефинисаном. Колико се пажња све више усмеравала на витезове, толико је Артур све више остајао у позадини. Тиме се неизбежно смањивала и његова величанственост, па је у неким причама он краљ који не ради ништа, докон и нерасположен.

Пошто је на овај начин Артур избледео и одмакао се из центра позорнице, исто се десило и са његовим биткама. Писци на континенту испољавали су мање љубави за традицију по којој је Артур освајач Европе, него писци у Енгле-

ској. Када је требало саставити компилацију целе бретонске тематске области, некако се морало уклопити мноштво прича о витезовима, као и оне о гралу, а све је то морало да буде пре финалне трагедије. Као резултат тога, Артурови војни тријумфи изгубили су на значају, нису више били главни догађаји у легенди. Артур је био водећи лик бретонске тематске области само на њеном почетку и на њеном крају. Између тога био је потиснут у позадину, док су први план заузели витезови Округлог стола.

Витезови Округлог стола

Артур је ангажовао и довео на свој двор велики број прослављених витезова, између којих је постојао тако интензиван ривалитет да је наредио да се направи Округли сто, како не би било више никаквих заћевица око тога ко седи на угледнијем, „вишем" месту у краљевој дворани. Наводно је један вешти корнволски столар сугерисао Артуру ту идеју, а онда за њега и направио тај сто. Краљ је овај сто могао понети са собом где год је хтео. Пошто је за столом седело много витезова, закључујемо да је сто вероватно могао да се расклопи на мање делове и поново склопи по потреби. (Славни Округли сто који данас постоји у дворцу Винчестер изгледа да је направљен око 1340. године по наређењу краља Едварда III, који је помишљао да поново успостави артуријански витешки ред. Међутим, одустао је од тога и основао Ред подвезице).

Најпознатија прича о пореклу Округлог стола налази се код Вејса и код Лејамона. Али постоји и једна друга, која Округли сто директно повезује са гралом. Јосиф од Аримантеје, који ће бити први чувар грала, добио је инспирацију од Светог духа да за грал направи један сто који би био имитација и комеморација стола за којим је била Тајна вечера Христова и његових апостола. На Тајној вечери, прву службу одржао је сам Исус, а онда су апостоли из грала пили вино које је било Спаситељева крв. Међутим, Јуда Искариот који је одлучио да почини издајство, похитао је напоље, у ноћ, да изда Исуса. Да би се ово памтило, једно место

за гралским столом увек је остављано да буде празно, тј. да представља Јудино седиште.

Гралски сто је послужио као модел за Округли сто. На Мерлинов савет, Утер Пендрагон је наредио да се Округли сто направи тако да за њега може да седне сто педесет витезова, а да ипак једно место увек остане празно. То место је добило назив Опасно место (енгл. Siege Perilous) и на њега је смео да седне само врхунски херој, онај који задобије грал. У ускомешаној ситуацији после Утерове смрти, витезови Округлог стола отишли су да служе Гиневрином оцу Леодегану од Кармелиде и при томе су са собом понели и сто. Када се Гиневра удала за Артура, донела је Округли сто са собом у Камелот као свој мираз. Артура је ово одушевило и одмах је ангажовао Мерлина да одабере витезове који ће седети за Округлим столом. Мерлин је то и учинио, али је и предсказао да ће једног дана уследити и потрага за гралом. Такође је поручио витезовима да међу њима треба да влада слога, иста онаква као међу Исусовим апостолима. Када су витезови отишли на поклоњење Артуру, испоставило се да је на сваком седишту већ златним словима било написано име онога ко на њему треба да седи. Једино на Опасном месту, где нико није сео, није било имена.

Ова приповест о Округлом столу, која углавном потиче од Роберта де Борона, истиснула је ранију причу по којој је сто направљен лично за Артура. Сада сто припада Гиневри колико и Артуру. То доприноси да се оправда Ланселотова оданост Гиневри, која је сада нешто као богиња која председава Округлим столом. Артур је добио овај сто оженивши се њоме, отприлике на исти начин као што се по келтској традицији кроз брак са Гиневром „оженио" и британском државом.

Округли сто није више само један комад намештаја, згодно смишљен да се људи не свађају око места што ближег челу стола, већ је сада узвишени витешки ред, са хришћанском мисијом. У вези је са столом Тајне вечере, па је на тај начин симбол дружине коју су сачињавали Христ и његови апостоли, а они су одраз идеалног друштва на Небу, слика рајског друштвеног уређења. Округли облик тог стола сада се интерпретира као симбол читавог света. „Јер сво-

јим именом одражава он округлину Земље, концентричне сфере планета и елемената у пространствима небеским, где звезде и много шта друго видимо. Из тога следи да је Округли сто истинита, сажета слика универзума."[3]

У то време веровало се да је васељена сачињена од концентричних сфера које се налазе једна у другој као слојеви у главици црног лука: у центру је планета Земља, а све остало се окреће око ње. Округли сто је микрокосмос, минијатурна слика целог свемира и зато он стоји као представник целовитости, тоталности, савршенства. Ипак, још увек није сасвим савршен. У њему постоји једна празнина: једно место за столом је празно, па круг неће бити комплетиран све док не дође гралски херој.

Прваци Округлог стола су путујући или лутајући витезови (knights errant). Из своје базе, Артуровог двора, они крећу у потрагу за авантурама. У једној од прича Кретјена де Троа која носи наслов *Ивеин* (Ivain), једног Артуровог витеза питају шта је у животу постигао, а он одговара овако: „Ја сам, као што видиш, витез који трага за оним што не може да нађе; трагах, ево дуго, без успеха". Онда га питају шта је то што он не може да нађе. „Неку авантуру у којој бих проверио своје чојство и јунаштво."[4]

Витез луталица вечито тестира самог себе и опробава се у ситуацијама у којима су силе које су уперене против њега надмоћне. Његова љубав према авантури укорењена је у незаситој потреби да своју храброст и нерве опробава до крајњих граница. Непрестано се опробавајући и доказујући, он стиче чувење, славу. Модерном читаоцу помало је комично како Кретјенови ликови предузимају опсежне мере да вести о њиховим подухватима стигну до Округлог стола како би им се остали витезови дивили. Херој креће у авантуре да би стекао углед међу својим колегама и да би га његова дама заволела. У процесу остваривања та два циља, он помаже несрећнима, исправља неправде и чини да свет буде бољи. Ипак, често се стиче утисак да он има и неки даљи, дугорочнији циљ; да покушава да оствари нешто што није толико пролазно, али је утолико и теже за остваривање.

[3] Quest of the Holy Grail, 99.
[4] Chrétien de Troyes, *Arthurian Romances*, 184.

Приче нам препуштају да се сами досетимо који је то даљи циљ. Тема потраге и трагања централна је тема у артуријанским романсама. Витез луталица заступа људски импулс да не останемо безбедно код куће у мирном и добро знаном окружењу, него да јурнемо у незнане просторе. Он је човек уколико је трагач за ризиком. Опасности са којима се он конфронтира, имају много различитих појавних облика, али две главне страхоте које му прете су губитак части и смрт. Прави циљ његових трагања састоји се у томе да се суочи са те две велике страхоте и да их победи. Својом слободном вољом и одлуком он креће на њих, а за идеал онога што би требало да буде ризикује живот. Оно за чиме он заиста трага јесте његово истинско биће (*his true self*), савршени интегритет карактера. Ако у томе успе, он ће постати човек достојан врхунске части, човек чија ће слава живети заувек. Међутим, постоји и једна племенитија награда која може да се освоји. У својим трагањима, херој налази нешто што је врхунски вредно не само њему самом, него и другима, богатство које ће ојачати живот и које ће он донети као свој поклон осталим људима. Његов крајњи тријумф је победа над смрћу.

Добар пример овога је приповест о Лепом Незнанцу. Најранија сачувана верзија ове приче је на француском језику, *Le Bel Inconnu*, а њен аутор је Рено де Боже (Renaud de Beaujeu). Херој је Гвинглан (Guinglain), син Гавена и једне виле, али он на почетку не зна ни своје име, нити ко му је отац. Одгојила га је само мати, а звала га је Лепи Син (Fair Son).

Гвинглан одлази на Артуров двор у Каерлеон и моли краља да му да све што тражи. Пријатељски расположен, Артур пристаје, а пошто млади витез нема име а изузетно је згодне спољашњости, назива га Лепи Незнанац. Одједном стиже још једна непозната особа, девојка по имену Хели (Hélie), у пратњи једног патуљка. Она моли Артура да са њом пошаље витеза који ће да спасе њену господарицу Блонду Есмере (Blonde Esmerée), краљицу Велса, коју су два чаробњака претворили у жену-змаја. Од те чаролије краљица може бити ослобођена једино пољупцем. Гвинглан се спремно јавља као добровољац, а Артур, обавезан својим обећањем, приморан је да га пошаље. Хели је неза-

довољна што је добила тако младог, неискусног витеза који чак нема ни име којим би се могао препоручити. Гневна, она брзо одјаше из двора, па Гвинглан мора добро да појури да би је стигао.

Хели ускоро мења свој став, јер Лепи Незнанац доказује да је храбар и способан пратилац. Он је за њих изборио прелаз преко Опасног газа победивши ратоборног витеза који је чувао тај пролаз, затим је спасао девојку од двојице џинова и на крају победио тројицу витезова који су га напали. Он и Хели стигли су пред Златно острво до кога је водио само један земљоуз и на коме им се испречио један страшан ратник. То је био витез који се надао да ће се оженити господарицом Златног острва. Она није марила за њега, али му је обећала да ће му дати свој пристанак ако испуни услов да седам година брани и одбрани земљоуз, тј. ником не дозволи да прође. Он је већ пет година успешно обављао ову дужност, а о његовој ефикасности сведочио је ред витешких глава у кацигама набодених на копља. Гвинглана ово није уплашило; изазвао је витеза на двобој, борио се са њим и убио га.

На острву се налазила палата кристалних зидова са седам црних кула и вртом са дрвећем и зачинима, где цвеће цвета а птице певају током целе године. Господарица острва је била Девица Белих Руку (La Pucele aux Blanches Mains), вила неупоредиве лепоте, прозрачна као Месец када исплови иза облака на ноћном небу. Она је већ дуго била заљубљена у Гвинглана мада он то није знао. Пожелела му је добродошлицу и саопштила да је одлучила да се уда за њега. Гвинглана је она снажно привлачила, али га је Хели подсетила да је његова дужност да спасе Блонду Есмере. Идућег јутра, он и Хели кришом су напустили острво.

Стигли су до замка Галиган, у коме је постојао обичај да онај ко хоће у њему да преноћи, мора то право да избори тако што ће се рвати са кастеланом. Гвинглан се рвао с њим и оборио га, а кастелан им је пријатељски пожелео добродошлицу. Следећег дана одвео их је до Опустошеног града Сенодона (the Waste City of Senaudon) у коме је лежала утамничена злосрећна Блонда Есмере. Гвинглану је рекао да када му неко пожели добродошлицу у тај град, мора одговорити клетвом.

У Сенодон су стигли тек увече. То је некада био леп град, али је тада био у рушевинама и чинио се напуштен. Гвинглан је ујахао у град кроз развраћену капију, поред кула које су се распадале и осипале, прошао сабласним улицама у којима никог није било и стигао до једне огромне мермерне палате. На сваком од прозора палате стајао је по један минстрел, који је певао и свирао поред упаљене свеће. Минстрели су му пожели добродошлицу, а Гвинглан им је, поштујући инструкцију коју је добио, узвратио тако што их је прокунуо. Ујахао је у дворану и застао крај масивног стола. Из једне мрачне собе изашао је витез и напао га. Гвинглан га је потиснуо назад у собу, али су га напале секире које су се ковитлале кроз ваздух, а да се није видело да их је неко бацио. Напао га је и огромни витез на коњу из чијих ноздрва је излазила ватра. Гвинган није узмакао, него је убио витеза чије тело се пред њим распало у масу задимљене трулежи.

Минстрели су отишли, сваки је залупио свој прозор, а свећу однео са собом. Гвинглан је нервозно чекао у мраку, а да би одржао храброст, размишљао је о Девици Белих Руку. Кроз дворану је почела да се шири светлост која је зрачила из очију (сачињених од драгуља) једне ужасне змије која је имала ватрени дах. Змија је клизнула ка њему и пољубила га у уста. Један мистериозни глас му је рекао да је он Гвинглан а да је његов отац Гавен. Одушевљен али и уморан, Гвинглан је заспао за столом.

Када се пробудио, дворана је била пуна светлости, а крај њега седела је једна дивна жена, додуше не тако лепа као Девица Белих Руку. То је била Блонда Есмере, која је била поменута змија и која је пољупцем вратила свој људски лик. Она саопштава Гвинглану да су два чаробњака, Мабон (Mabon) и Ебрен (Evrain), бацили злу магију на њу и на читав град да би је принудили да се уда за Мабона и да су због те уклетости града сви грађани побегли. Мабон је био онај витез на коњу из чијих је ноздрва ударала ватра и кога је Гвинглан убио у ноћном окршају. Она је сада слободна и жели да се уда за Гвинглана.

Гвинглан пристаје, али у срцу ипак чезне за Девицом Белих Руку. После извесног времена он се ипак враћа на Златно острво. На њему он и вила која га још увек воли во-

де љубав. Она му каже да га је надгледала још од кад је био дечак. Она је и послала Хели да на Артуровом двору затражи једног витеза, јер је знала да ће Гвинглан поћи у ту авантуру, а њен је био и онај мистериозни глас који му је саопштио његово име и ко му је отац. Пошто је у својој потрази постигао успех, он сада има право на њену љубав.

Стиже вест да је Артур објавио да ће ускоро бити одржан један важан турнир и вила зна да више неће моћи да задржи Гвинглана код себе. Те ноћи он је заспао у њеном наручју, али се ујутро пробудио у шуми; поред њега били су његов коњ и оклоп. На турниру се достојно показао и поново се састао са Блондом Есмере са којом одлази у Сенодон. Народ се вратио у тај град, а Гвинглан и Блонда Есмере се венчавају и добијају круне, јер сада су краљ и краљица. Град је одјекивао од клицања радосног народа.

На почетку ове приче, Гвинглан није знао своје право име. Читава потрага је његово трагање за сопственим идентитетом. Постоји само један начин на који може да дозна ко је – тако што ће јурнути на све опасности и мачем испуњавати своју дужност. Поред тога, ослобађајући Блонду од зле чаролије, он ослобађа и враћа у живот и читав град. Чаробњаци Мабон и Еврен заступају силу смрти. Они су практично убили град тако што су га претворили у рушевине, а народ растерали. Минстрели, са свећама за покој душе сваког мртваца и са својом грозничавом, грамзивом добродошлицом на коју се не сме пристати, представљају ходајуће мртваце. Мабон је већ одавно мртав и зато се његово тело онако распало када га је Гвинглан победио. Гвинглан враћа Опустошени град у живот тако што се женећи се Блондом Есмере „оженио" тим градом, што је била и Мабонова амбиција. Гвинглан постаје краљ, али он је краљ живота а не смрти. Народ га поздравља одушевљеном акламацијом јер је извојевао победу над смрћу.

Гвинглан је такође водио љубав и са Девицом Белих Руку. Њу је освојио херојством, али помоћу херојства је мислио да је освоји и витез који је спречавао пролаз земљоузом. На крају, Девица Белих Руку није успела да га задржи, зато што је он више волео витешку част него њу. Он се оженио људском краљицом и људским градом, а не вилом.

Вила је замка за њега. Она је на свој, другачији начин, такође заступница смрти, а дуж једине стазе ка њеном граду била су пободена копља са натакнутим главама. Херојева истинска стаза је на овом, људском свету, а не оностраном острву са дивном палатом, баштом и господарицом.

Многи од мотива у овој причи, као на пример мотив о острву, вили и змајском пољупцу (фр. *fier baiser*) којим се разбија зла чаролија, долазе из келтске традиције. Сенодон је планина Сноудон, која стварно постоји (Snowdon, висина 1084 метра, око 70 км северозападно од Бирмингема), а Опустошени град је Каер Сеинт (Caer Seint), својевремено римски гарнизон-тврђава Сегонцијум (Segontium), у подножју Сноудона, сасвим близу Каернарвона. (Caernarvon; приморски градић петнаест километара северозападно од поменутог планинског врха, на мореузу према острву Енглси) Касније генерације биле су импресиониране рушевинама римске архитектуре које су остављале утисак усамљене и напуштене величанствености, трагично изгубљене високе цивилизације, живота који је изгубио битку против смрти.

Значај који се приписује тачном Гвинглановом имену, карактеристичан је за артуријанске романсе у којима имена имају мистичну вредност. Приповедачи су често прикривали, до последњег тренутка, права имена појединих ликова. И сами ликови су често држали у тајности своја права имена, мада се сматрало увредом не казати своје име часном витезу који вас пита како се зовете. Ово проистиче из древног веровања да право име једне особе садржи у себи есенцију бића те особе. Име није само етикета прилепљена на неког човека; име *јесте* тај човек. Консеквенца овога је стари страх да се на човека може бацити, преко његовог правог имена, зла магија. Отуда дубока, примитивна склоност да се права имена сакрију.

Као што прича о Лепом Незнанцу показује, главно занимање артуријанског хероја је битка, активност у којој се он на најочигледнији и најнепосреднији начин конфронтира са две најстрашније опасности, губљењем части и смрћу. Витезови Округлог стола боре се у ратовима, на турнирима и током својих трагања. Боре се да подрже правду, за-

штите нејаке, казне неки злочин, одбране част неке даме, сперу неку увреду, пресуде у неком спору, али и да тестирају и докажу себе. Када се један витез луталица сретне са другим, обичаји налажу да се они поздраве тако што ће један другоме упутити изазов на рвање. У *Перлезвоу* постоји један опис Гавена како се после дугог одсуства и трагања враћа у двор. „Дојахује Гавен, фигура уморна, изгрувана, претећа. Сеђаше витез на коњу високоме, сав мршав, кошчат. Грудни оклоп му сасвим зарђао, штит проваљен на више од дванаест места, са штита фарба тако здерана да амблем распознати не би могао нико. А у руци копље носи, баш дебело."[5]

Борба је витезов главни пут ка персоналном интегритету за којим трага, јер као и примитивни келтски хероји чији је духовни потомак, он тек у насилном сукобљавању осећа потпуно остварење своје личности. Тек када се бори са неким, читаво његово биће ангажовано је на прави начин. Мозак, нерви и мишићи, храброст, вештина и искуство; одлуке се доносе у тренутку, извесност је потпуна, нема комплексности и оклевања од којих се у другим сегментима живота не може побећи. Док траје битка, херој је ослобођен и незадовољства самим собом, ослобођен је осећања сопствене неадекватности, уздигнут је до заноса самоиспуњења, тако да почиње да изгледа као надљудско биће. Као бог или дивља животиња, он трансцендира нормалне људске вредносне категорије. Када су Балин и Балан ратовали за Артура против Лота, сваки потез изводили су тако блиставо да посматрачи нису били сигурни да ли гледају двојицу небеских анђела или двојицу демона из пакла. Када је Галахед јурнуо на много јаче противнике, они који су га посматрали мислили су да није људско биће него неки монструм. Ланселот на турниру делује као изгладнели лав. Артур са дивљењем каже за четворицу својих витезова на неком турниру да су као побеснели лав, разбеснели леопард и два жустра вука.

Суровост ове херојеве борилачке апотеозе није остала непримећена. Тристрамова мајка умире на порођају. Док

[5] *High History of the Holy Grail*, 26.

лежи умирући, она гледа своју бебу и каже: „Ах, сине мој, убио си мајку своју. По томе претпостављам да ћеш ти, који тако млад постаде убица, кад одрастеш бити право мушко (*a manly man*)".[6]

Артуријански хероји не иду слепо напред: они нису толико глупи да никад не осете страх, нити су интелектуално толико троми да никад не посумњају у себе. Напротив, многи од њих су веома напетих нерава, емоционални, сензитивни. Знају шта је страх и морају да се потруде да га савладају. Дешава им се да буду оборени из своје психолошке равнотеже, а не само са коња. Када изврсни сараценски витез Паломидес на једном турниру види да ће га Тристрам победити, он заплаче. Ланселот, раздвојен од жене коју воли, толико се нервира да полуди, што се догађа и Тристраму. Нема наговештаја да је такво понашање сматрано немужевним или недоличним. Човек који живи непрестано напрежући своје живце, вероватно ће бити јако нервозан и преосетљив. Човек који само у акцији има осећај да је сасвим испуњен, вероватно ће изван акције бити обузет осећајем да је неиспуњен. То је тако и у артуријанским романсама и у стварном животу.

Један нови лик, забаван и субверзиван, сер Динадан, доведен је за Округли сто у прозном *Тристану*. Динадан је сматрао да је за жаљење што су његови другари витезови толико спремни да зграбе сваку прилику за војевање. Иако способан да се веома добро бори када је на то приморан, Динадан је ипак радије избегавао непотребне окршаје. Кукавичлук, напомињао је он, има једну предност: одржава човека у животу. Њему такође није било јасно због чега његова витешка братија иде да гине и да трпи свакојаке муке и одрицања у циљу придобијања наклоности извесних надмених финих дама које високо дижу нос, када је свет пун лепих жена мање захтевног карактера, са којима се такође може уживати у љубави.

Динадан је имао многобројне прилике да исказује своје јеретичке ставове јер је био Тристрамов пријатељ и пратилац, а његова [Тристрамова] жеђ за борбом била је незасита. Тристрам је затражио да му Динадан помогне да нападну чак тридесет противника истовремено. Динадан је уз-

[6] Malory W. 372; C. 8.1.

вратио да је борба против двоструко или троструко бројнијег непријатеља већ довољно неравноправна, али да је један према петнаест – смешно. Тристрам га је ипак увукао у бој. Касније, уморни и изгрувани од те авантуре, Тристрам и Динадан су дошли до једног дворца у коме су могли да добију преноћиште само ако би у рвању победили прваке замка. Динадан је рекао да уколико је то заиста обичај, он ће радије потражити преноћиште негде другде, али Тристрам је инсистирао да се рву. Тако је и било. Они су победили и удобно се сместили у замку, али су се на капији појавили Паломидес и Гахерис такође захтевајући преноћиште. Динадан је био вољан да им пожели добродошлицу, али је Тристрам сматрао да њима двојици сада част налаже, као и обичаји замка, да на рвање изазову двојицу пристиглих. Динадан је гунђао и противио се, али му ништа није вредело. У рвању са Паломидесом жестоко се угрувао. Престао је да се бори изјавивши да никад није срео никог луђег од Тристрама, осим можда Ланселота, и одјахао љутећи се.

Динадан је субверзиван зато што не дели витешки идеал стицања интегритета кроз борбу и конфликт. Други ликови га сагледавају као шаљивџију и циника, некима је забаван али и збуњујући као појава, док друге иритира и просто не могу да верују да је такав. За њих је витешка част нераздвојива од дужности и задовољства непрестане борбе. Средњовековна публика захтевала је да у доброј причи буде пуно битака. Модерни читаоци ће се пре заморити од силних турнира и рвања, мада су неки од тих догађаја узбудљиви за читање и данас, нарочито када се херој бори за правду, а против знатно јачих од себе.

Сарацен Паломидес долази у Црвени град (Red City) да освети краља Хермаунса (Hermaunce), кога су издајнички убила двојица зле браће, Хелиус и Хелаке. Пре него што је умро, краљ је обећао своју земљу ономе ко га буде осветио тако што ће обојицу његових убица ликвидирати у једној борби. Паломидес их је затекао препуне гордости и надмености. Рекли су му да када га они дохвате, пожелеће да је крштен, на шта им је он одговорио да ће када умре, ма када то било, умрети као бољи хришћанин него што су они. Затим су њих двојица обола своје коње и свом снагом јурнула

на њега. Сарацен је пробо Хелакеа кроз штит, оклоп и прса и убио га. Хелиус је копљем јурнуо на Паломидеса, збацио га с коња и прејахао преко њега. Међутим, Паломидес је дохватио узде противниковог коња и повукао их тако да су и коњ и јахач пали. Битка се наставила мачевима. Паломидес је постајао све слабији, осећао је да га снага издаје, више није био сигуран на ногама, а Хелиус га је заокупио ударцима и гонио га у стопу по пољу.

Кад грађани видеше сер Паломидеса таквог, поче кукњава и јад и лелек општи међу њима, док се они други радоваше уз грају.

„Авај", рекоше грађани, „зар да овај витез овако погине за нашег покојног краља?"

И док су они тако нарицали и јадиковали, сер Паломидес, на кога је већ стотину удараца пало, тако да је чудо било да је уопште још стајао на ногама, коначно се окрте према обичном народу, виде где плачу за њим и рече себи: „Ах, срам те било сер Паломидесе. Шта си оборио главу толико?" Подиже штит, погледа сер Хелиусу у визир, па га силно удари по кацији, па још једном и још једном, а онда тако јако да се овај простре по земљи ничице. Онда му збаци шлем са главе и одсече му главу од тела.

И онда је народ тог града био најсрећнији народ што може постојати. Доведоше га до његовог престола веома свечано, и постадоше његови поданици.[7]

Иако је Паломидес освојио право да буде господар града, његова верност Артуру и каријери витеза луталице не дозвољавају му да у њему остане и он одбија захтеве грађана да им трајно буде владар. Узгред, чињеница да је Паломидес био Арапин није засметала никоме за Округлим столом, где очигледно није било расних предрасуда. Његова братија витезови, само су изражавали жаљење што се тако изврстан витез још није и формално придружио хришћанској цркви.

Велики део битака у којима се артуријански витезови ангажују, дешава се, барем номинално, због неке даме. Витешки став према женама у романсама често је варирао, од сервилне понизности као једног екстрема, до другог екстре-

[7] Malory W. 718-719; C. 10.64.

ма – садистичке бруталности. Генерално узевши, витез се боље бори ако је заљубљен. Страственa заљубљеност даје снагу његовој руци. Он често на свој штит или врх копља причвршћује неки знак љубави који је добио од своје даме. Пожељно је да је то неки предмет који је додиривао њено тело – на пример рукав са њене хаљине. Нека магична моћ осећа се у деловању тог залога љубави на витезово самопоуздање и одважност. Херојева решеност да се опроба у авантурама појачана је његовом потребом да докаже да је достојан њене љубави, али у многим случајевима прави циљ који је њему још значајнији, састоји се у томе да он, инспирисан њеном љубављу, достиже више нивое хероизма који су му значајни сами по себи, јер кроз њих стиче интегритет.

Витешки кодекс понашања каже да је брутално поступање према женама, а нарочито према женама вишег друштвеног статуса, рђава ствар. Ланселоту су једном рекли да постоји неки витез који сачекује жене у заседи, пљачка их и силује. „Шта?" рекао је Ланселот, „је ли он лопов и витез? И силоватељ? Срам је то за његов витешки ред и супротно је његовој заклетви. Штета што је тај још жив." А и није остао још дуго жив, јер га је Ланселот ускоро нашао, у црну земљу сабио и главу му располутио.[8]

С друге стране, постоје и примери веома различитог става. Једанпут је Паломидес био заштитник једне девојке којој је неки витез отео имање. Изазвао га је на двобој да њих двојица то реше, победио га и одсекао му главу. Девојка је била одушевљена и заљубила се у свог хероја. То се десило у Сурлузи (Surluse), где је принц Галахалт (Galahalt) организовао турнир. Да би турнир учинио занимљивијим, објавио је да ко год победи Паломидеса на овом турниру добија поменуту девојку за себе. Следећег дана сам Галахалт је изјахао Паломидесу на мегдан. Тако су се грдно сударили да су се њихова копља распрснула у небројене цепке дрвета; онда су се мачевали све док Галахалт није тако незгодно ударио Паломидеса по кациги да је мач одскочио и одсекао главу Сараценовом коњу. Галахалт је остао дубоко постиђен што је учинио тако нешто, макар и нехотице. Извињавао се и то не једном него много пута, а уз то је напоменуо

[8] Malory W. 269; C. 6.10

Паломидесу да може да задржи девојку. Испољени контраст између важности коња и важности девојке открива нам многе ствари.

Једна друга прича ове врсте заснива се на обавези поштовања дате речи. Предивна Изолда, у коју је Тристрам био заљубљен, била је супруга краља Марка од Корнвола (King Mark of Cornwall). Њен стари обожавалац Гандин из Ирске, витез врло отменог држања, долази на Марков двор, а Изолда тражи од Марка да учини Гандину сваку почаст, на шта Марк пристаје. Гандин је добар виолиниста и после вечере краљ Марк тражи од Гандина да свира. Гандин одговора да ће свирати само ако унапред зна коју ће награду добити. Уверен имплицираним неповерењем у његову великодушност, Марк одговара да као награду за свирање Гандин може да узме било шта што он има. Гандин као награду затражи Изолду. Марк је у ступици. Не може да прекрши дату реч и предаје уплакану Изолду Гандину. Ипак, њу избавља Тристрам и саветује Марку да убудуће буде обазривији. У причи је јасно да се Гандин послужио нечасним триком, што је његова кривица, али и овог пута нам начин на који учесници поступају са женом много тога казује. Ова епизода има своју непогрешиво препознатљиву садомазохистичку привлачност.[9]

Многе приче о Округлом столу имају у своме средишту тензију између две различите улоге истог витеза: он је и љубавник и борац. Пример за то је прича *Ерек и Енида* (*Erec et Enide*) коју је написао Кретјен де Троа. Херој је Ерек, витез Округлог стола, син краља земље Естрегалз, тј. Даљег Велса (Estregales, Farther Wales). Он се оженио једном лепом девојком по имену Енида и чинило се да ће им све добро ићи. Међутим, он се толико занео у љубав према својој дивној супрузи да је напустио турнире и двобоје. Седео је код куће, уздисао, љубио је и миловао и остајао у кревету са њом до подне. (Артуријански витез нормално устаје када се сунце појављује а у свом оклопу је још пре доручка.) Људи су почели да му се смеју иза леђа, говорећи да му је Енида одузела мушкост.

Ускоро је Енида чула за ова говоркања и рекла Ереку шта се о њему шапуће. Повређен и љут, Ерек полази да се

[9] Gottfried von Strassburg, *Tristan*, 214-218.

докаже, али и да тестира Енидину лојалност, тако што ће је водити на дуго путовање. Успут они срећу разбојнике, дивове и једног развратног племића који жели Ениду за себе. Кроз све опасности, Енида остаје непопустљиво лојална Ереку, а он показује да је херој више него адекватне храбрости. Тада се њих двоје мире, а њихова љубав је сада богатија зато што није заснована само на сексуалној страсти, него и на узајамном поштовању. Поука је да трубадурски идеал витеза као роба своје даме, одузима том витезу интегритет, после чега ни он ни дама више немају могућност истините и трајне љубави.

Последња Ерекова и Енидина авантура на путовању испричана је у мистериозној епизоди *Радост двора* (Joy of the Court). Њих двоје стижу у град Брандиган, упориште краља Евреина (Evrain) на једном речном острву. Река је дубока и брза, а на ади се налази и магични врт. Ниједан странац никада није ушао у тај врт и из њега изашао жив. Енида је јако забринута и узнемирена, а и сам краљ Евреин моли Ерека да не иде тамо, али Ерек је решен да крене у ту авантуру. У том дивном врту, где је целе године лето и где птице дивно певају, он је угледао низ зашиљених кочева, а на сваком од њих набијена по једна одсечена људска глава. То су биле главе витезова који су пре Ерека зашли у врт. Последњи колац био је празан, као да је злокобно чекао Ерекову главу. На њему је висио један рог. Нико никада није успео да дуне у тај рог, али ко успе тако да се зачује звук рога, стећи ће част и славу изнад свих других људи.

Ерек је у врту видео и једну лепу жену која је седела на сребрном каучу у сенци једног јаворовог дрвета. Појавио се њен љубавник, гигантски витез у црвеном оклопу, и Ереку упутио изазов. Борили су се дивљачки све док црвени витез није пао исцрпљен признавши да је побеђен. Он се звао Мабонагреин (Mabonagrain). Побио је све претходне хероје. Његова лепа господарица држала га је у заробљеништву у том врту. Он је морао да остане заробљеник све док не би дошао неки витез који би га победио. Он је одржао реч коју јој је дао, борио се заиста најбоље што је могао, али сада је пресрећан што је најзад потучен јер ће добити своју слободу чим Ерик затруби у рог. Ерек је узео рог са колца и затрубио звуком дугим и снажним. Мабонагреин је био слободан, а краљ Евреин и сви грађани изван себе од радости – то је „радост двора".

Затим се Ерек и Енида враћају у Артуров двор, али им стиже глас да је умро Ерековог отац. Ерек је наследник и постаје краљ Естрегалза. За Ерека и Ениду Артур приређује величанствену церемонију крунисања у приморском граду Нанту у Бретањи.

Најинтересантнији део ове приче је епизода о радости двора. Мабонагреиново сужањство под командом његове мистресе, паралела је ранијој Ерековој претераној обузетости осећајима према Ениди. Ослобађајући Мабонагреина, Ерек и на њега проширује ослобађање од тиранije сексуалне страсти, које су он и Енида већ изборили за себе. Међутим, ово тешко да може да објасни мистериозну природу баште, врхунску част коју Ерек стиче у овој авантури и делирично одушевљење којим народ поздравља његов успех.

Врт вечитог лета је магични келтски други свет. Оригинална прича која провејава иза ове епизоде, вероватно је била од оне врсте у којој херој продире у свет мртвих да би из њега избавио неког заточеника или украбио талисман обнове живота. У овом случају, талисман је можда био рог, а израз „радост двора" (франц. *Joie de la Cort*) можда је био „радост рога" (франц. *Joie del Cor*). Херојев подухват дочекује се са врхунским почастима и огромном радошћу, зато што је он постигао интегритет добровољно ризикујући живот у врту, а ослобађањем Мабонагреина из света мртвих, постигао је победу над смрћу.

Постоје многе паралеле између *Ерека и Ениде* и приче Рено де Божеа *Le Bel Inconnu*, која је, како изгледа, написана неколико година касније. У обе постоји острво са зачараним вртом у коме не постоји време, а цвеће цвета и птице певају целе године. До оба врта стиже се пролазећи поред постројених одсечених глава на кочевима, што показује да су то вртови у царству смрти; оба врта брани ратник који је сужањ лепе жене. У *Ереку* витез бранилац врта је Мабонагреин, а краљ острва је Евреин. У *Le Bel Inconnu* двојица злих чаробњака су Мабон и Евреин. У *Ереку* Мабонагреина је опчинила господарица врта. За разлику од тога, у

Le Bel Inconnu Мабон и Евреин су бацили чаролију на јунакињу. У обе приче, међутим, херој разбија чаролију и доноси слободу особи која је заробљена; у обе приче он добија битку против смрти и у обе је на крају крунисан за краља. Бити крунисан за краља симболично значи бити признат као неко ко је уздигнут изнад обичног људског нивоа, достићи идеалан интегритет карактера. Краљеви у келтској традицији били су блиско и магично повезани са животом и плодношћу својих земаља, па је сходно томе краљевски статус изузетно подесна награда за неког ко је постигао тријумф над смрћу.

У већ помињаној причи *Ивеин*, Кретјен де Троа се враћа теми конфликтних захтева који се пред витеза постављају због потреба акције и потреба љубави. Ивеин је син краља Уриена и, као и Ерек, витез Округлог стола и принц. У потрази за авантурама, он јаше у зачарану шуму Броселианде (Broceliande) у Бретањи. Стиже до пропланка на коме су се борили дивљи бикови и види да на једном пању седи огроман, језиво ружан црни грбавац, обучен у биковске коже и са масивном тољагом у руци. Овај монструм није био непријатељски расположен. Напротив, показао је Ивеину стазу ка магичном извору, где је вода кључала и врила иако је била хладна као мермер. Над овај извор било се наднело једно дрво, висока јела. О њој је висила окачена златна чинија, а поред извора налазио се један велики камен. Ивеин је захватио воду из извора и сипао је на камен. Непосредни резултат била је олуја са грмљавином, огромна, силовита и деструктивна, која је захватила шуму. Муња је муњу сустизала, ветрина је хујала кроз шуму, падале су бујице кише и града. Олуја је на крају минула, а Ивеин је угледао мноштво птица које су се наређале по гранама и гранчицама јеле. Оне су певале, свака неком својом нотом, у радосној хармонији која је надмашивала сваку музику која се икада игде чула.

Наједном је искрснуо витез који је јахао брже него соко и био крвожеднији од лава. Звао се Ескладос Црвени (Esclados the Red) и бранио је овај извор који је припадао његовој господарици, госпи Лаудини (Lady Laudine). Он и Ивеин одмах су јурнули један на другога и борили се сваки чврсто решен да не попусти. На крају је Ивеин расекао главу

своме противнику. Смртно рањен, Ескладос је побегао у дворац своје жене који се налазио у близини, а Ивеин га је гонио у стопу. Затим Ивеин остаје у клопци у дворцу, али га спасава девојка Лунета (Lunete) која му даје магични прстен невидљивости. Он се сакрива у једну просторију. Управо у ту просторију доносе Ескладосов леш и у присуству човека који га је убио његове ране почињу поново да крваре. Ивеина, међутим, нико не може да види и он остаје непримећен. Док се тако крио по дворцу видео је даму Лаудину, лепотицу златне косе и заљубио се у њу. Она је туговала за Ескладосом, али јој је био неопходан нови муж, доказани јунак, који би бранили њен извор. Лунета је подсећа на то и спретним убеђивањем издејствује да Лаудина пристане да се уда за Ивеина.

Ово је први део приче. Ивеин је заиста постојао, он је историјска личност. Био је то Овеин, син Уриена од Регеда (Owain, son of Urien of Rheged), северно-британског ратника у позном шестом веку. Прослављен је у велшкој поезији као „онај који жање непријатеље". Иако је временски живео после стварног Артура, у легенди је постао један од Артурових људи. Постоји краћа, мање софистицирана велшка верзија његових авантура у причи *Дама од Извора* (*The Lady of the Fountain*) у *Мабиноџиону*. Монструозни господар дивљих животиња који показује хероју пут до магичног извора, овде је још деформисаније створење него у *Ивеину*: има само једну ногу и једно око насред чела.* У обе верзије он као да индицира да је херој зашао у вилајет дивљине, у регион примитивних, моћних сила које се не могу контролисати, а које генеришу богату разноврсност облика, укључујући и мутиране наказе и монструме. Птице, чија се предивна хармонија састоји од мноштва различитих нота, показују да је природа једно јединство саткано од бескрајне разноврсности. Дрво живота и извор или фонтана живота, симболи су бесмртности подједнако у паганској и у јудеохришћанској традицији, а у средњовековним описима раја често се појављује огромно дрво на коме душе мртвих у облику птица налазе своје прибежиште. У овој причи то дрво и тај извор имплицирају да је херој близу скривених извора живота.

* Као киклоп Полифем у *Одисеји*. – прим. прев.

Сипати воду на камен да би се изазвала киша, пример је имитативног врачања. Тако су у сушним годинама „додолисали" сељаци у Бретањи све до деветнаестог века. Постоји, рекло би се, игра супротности у тој изворској води која је хладна а ври, у разорности олује која доноси животворну кишу и у слатком певању птичица после непогоде. Лаудина је вила или богиња тог извора, а херој који убија њеног човека и заузима његово место у постељи, сугерише тему о краљу који је остарио и кога треба да замени млађи, виталнији наследник, да би плодност земље била очувана. Рекло би се да читава ова епизода имплицира афирмацију живота који односи победу над смрћу.

Ускоро после венчања Ивеина и Лаудине, у посету им долази Артур. Са собом доводи Гавена, најсрчанијег од својих витезова, Ивеиновог старог пријатеља. Гавен позива Ивеина да не остане предуго код своје супруге, далеко од турнира и других мушких подухвата са оружјем. Јер ако остане предуго, ургира Гавен, омекшаће, па ће управо због тога изгубити Лаудинино поштовање и љубав. Ивеин одлучује да се са Артуром и Гавеном врати у Британију, али обећава Лаудини да ће јој се вратити у року од највише годину дана.

У Британији, Ивеин је учествовао на серији турнира. Прошло је више од годину дана, а да он то није ни приметио. Стиже порука од Лаудине: она га јавно проглашава за издајника, лажова и дволичњака и каже да са њим неће да има више ништа. Ивеин од силне постиђености полуди. Одлази из двора у шуму и тамо животари као дивља звер. Спасава га једна дама која жели да се уда за њега, али он то одбија. Једног дана док је нерасположено јахао кроз шуму, угледао је како су се на једном месту борили лав и змај. Пошто је закључио је да је лав племенитија животиња, прискочио је и исекао змаја на комаде. Захвални лав га је одмах прихватио као свог господара и од тада је послушно ишао за њим, као пас. Људи који су их сретали гледали су са респектом и опрезом на витеза поред кога је ишао лав.

Ивеин је и даље био очајно постиђен и несрећан. Помишљао је да се убије, али је чуо да ће Лунета, девојка која му је спасла живот, ускоро бити спаљена на ломачи зато

што је наговорила Лаудину да се уда за њега. Ово је тргнуло Ивеина из самосажаљења. Наступио је инкогнито као Витез са Лавом и спасао Лунету. Осим тога, уз помоћ веома борбеног лава, он је спасао и једну девојку од неког џина и ослободио три стотине девица заробљених у Дворцу зле авантуре (the Castle of Evil Adventure). Најзад се херојски борио против Гавена. Њих двојица су борбом требала да реше спор између две сестре заваћене око наследства. Међутим, и Гавен је наступио инкогнито. Не препознајући један другога, двојица пријатеља су се борила цео дан. Пало је вече и обојица су били исцрпљени. Тек тада су сазнали ко је онај други. Обојица су великодушно инсистирала да је онај други победио. Артур је интервенисао и прогласио да је част била подједнака на обе стране. Такође је разрешио и спор између сестара. Ивеин се вратио у Лаудинин дворац пошто је Лунета још једном убедила Лаудину да му опрости. Ивеин и Лаудина су остали срећни и заувек заједно.

И Ивеин и Ерек су јавно обрукани: Ерек што је занемарио витешке дужности због љубави, а Ивеин из сасвим супротног разлога. И један и други нису пронашли праву равнотежу између акције и љубави. Када од бруке полуди, Ивеин губи и своју људску природу, практично постаје дивља животиња. Једну жену је изневерио а друга жена га извлачи из тог анималног стања. После тога он стиче верног лава који је евидентно потомак оног Андрокловог из латинске басне. Лав представља симбол лојалности и знак је да се Ивеинов карактер поправља. У свим биткама после тога, Ивеин ризикује живот да би помогао беспомоћним потлаченим женама. На тај начин, окренувши леђа турнирима и посветивши се исправљању таквих неправди, он постиже свој прави интегритет. Доказ тога је часно нерешена борба са Гавеном, који је сунце витештва. Ивеинов успех поништава ређаве ефекте Гавеновог савета који га је раздвојио од Лаудине – Ивеин је достојан да јој се врати.

Случај да се два витеза боре а да један другога не препознају, појављује се много пута у артуријанској књижевности, али треба знати да није тако фантастичан као што би неко могао да помисли. У стварности, витез у оклопу, са визиром спуштеним на лице, заиста се није могао препознати

по лицу, а и његов глас је из кациге допирао измењен. Ако је на себи имао неки обичан оклоп и обичан штит, заиста није било лако идентификовати га.

Мешавина природног и натприродног у *Ивеину* типична је за артуријанске романсе. Џефри од Монмута поставио је Артура и његов двор у реалан историјски амбијент, али каснији писци, који нису били псеудоисторичари, очували су у много већој мери атмосферу келтских легенди. Њихови хероји живе у земљи која никада није постојала и која је делимично стварна а делимично вилинска. Понекад се појављују имена стварних географских локација, али је географија извртнута, па витез, на пример, јаше из Енглеске до Бретање, а да га не задржава ситница као што је Ламанш. Артуров вилајет зове се Логрез (Logres, од велшке речи за Енглеску, Lloegr). У том царству, краљ и витезови прелазе са природне равни на натприродну и назад, а да нико, ни приповедач, ни сами ликови, не показује осећање било каквог напрезања или несклада. Витез Округлог стола ни најмање се не изненађује када види зачарани замак на дан-два јахања од Каерлеона или Карлајла (Carlisle), или брод који плови сам од себе, или ружну старицу која се преобраћа у лепу девојку. После дужег времена, писци романси су објаснили да је те натприродне феномене изазвало мистериозно присуство грала, скривеног у неком дворцу негде у Логрезу.

Натприродне и природне опасности са којима се херој мора сукобити јесу тестови његових живаца и његове храбрости. Ефекат натприродних је такав да витез оставља утисак човека који се одлучно креће кроз кошмар према неком циљу, иако тај циљ не види. Када Ерек или Гвинглен одбијају напад неких разбојника, они тачно знају шта раде и у могућности су да израчунају колико је противник бројчано надмоћан. Али када Ерек закорачи у чаробни врт, или кад Гвинглен уђаше у Опустошени град, они само знају да се морају држати часно и препуштају судбини да им донесе оно што ће им донети, ма шта то било. Овим се моћно интензивира централна тема о витезу луталици као трагачу који жели опасност ради опасности саме и који једино кроз опасност може да се у потпуности оствари.

Пример овога је епизода са Дворцем зле авантуре у *Ивеину*. Пада ноћ, Ивеин стиже у један град и иде ка дворцу. Потребно му је преноћиште. Људи се грубо деру на њега, вичу му да ће уколико тамо одседне зажалити, али му не кажу ни како ни зашто. Само му кажу да ће му то бити јасно ако буде толико неразуман да стварно оде у замак. Ивеин се природно љути на њих. Једна старија госпођа му учтиво објашњава да му грађани не мисле ништа лоше, напротив. И она му искрено саветује да не проведе ноћ у замку, али ни она не наводи разлог. Ивеин јој одговара у правом стилу витеза луталице: „Моје лудо срце вуче ме унутра, па ћу и урадити како моје срце жели".[10]

На капији замка, набусити вратар изговара још једно упозорење. Ивеин улази у двориште окружено палисадом од зашиљених кочева. У дворишту се налази триста девојака. Све су у дроњцима, изгладнеле и мукотрпно израђују везове (*embroidery*). Ово је, дакле, средњовековни еквивалент текстилне фабрике у којој се по цео дан много ради за бедну плату. Ивеин пита ко су оне, а вратар неће да му каже, него му каже да је сада прекасно: за њега више нема изласка. Ивеин пита девојке, а оне му кажу да су са Острва девица (the Isle of Maidens), чији краљ сваке године у ово двориште мора да пошаље тридесет девојака као данак. Много добрих витезова већ је погинуло покушавајући да их избави. Обичај у овом дворцу налаже да јунак који у њему преноћи мора да се бори против два страшна ратника. Они су синови једне жене и једног демона. Тек када они буду убијени, девојке ће бити ослобођене. Дакле, тек на овој тачки са које нема повратка, тј. када не може да се повуче и када би хтео, Ивеин дознаје природу опасности која је пред њим. Долази јутро, он се бори, убија оба демонска брата, ослобађа девојке и укида данак и зли обичај.

Мотив да се гост мора изборити за гостопримство чест је у артуријанским причама. Херој долази у неки дворац и онда, да би га пустили да мирно преспава, мора да победи господара замка или господаревог љубимца– најбољег витеза који ће се борити уместо краља. Витезови Округлог стола сматрају да је то савршено прихватљиво правило ко-

[10] Chrétien de Troyes, *Arthurian Romances*, 247.

је им даје прилике да докажу своје јунаштво. У понеком дворцу, као што је дворац у *Ивеину*, са овим правилом везани су неки опаки обичаји, па је онда херојева дужност да такве обичаје искорени.

Када је Тристрам пратио Изолду из Ирске у Корнвол, да би се она тамо удала за краља Марка, стигли су и до Дворца плача (Weeping Castle) који се налазио негде међу маленим Сили острвима (Scilly Islands, око 30 км од крајњег југозападног рта Корнвола). Они су се надали да ће ту моћи да се одморе, али их је заробио Бревнор (Brewnor), господар дворца. Тек тада су дознали да је обичај тога дворца следећи: ако неки витез дође са својом дамом, мора се одржати такмичење у лепоти између те даме и Бревнорове жене. Губитници би се одсекла глава. И витез мора да се бори против Бревнора, а губитнику би се такође одсекла глава. Тристрама шокира овај обичај, који проглашава срамним и гнусним, али пун је поуздања да дивна Изолда нема разлога да се плаши било какве конкуренције, као и да ће се он сам добро борити.

Долази јутро и две жене ступају пред народ замка. Тристрам каже Изолди да се три пута окрене око себе, што и Бревнор каже својој жени. Народ изгласа да је Изолда лепша ликом и стасом него њихова дама. Бревнор потврђује да је његова жена изгубила и каже Тристраму да јој одсече главу, као што обичај и захтева, али напомиње да ће врло радо узети Изолду као замену чим потуче Тристрама у борби. Тристрам оклева, али на крају закључује да Бревнорова жена заслужује да умре. Одсеца јој главу једним замахом мача. Затим се Тристрам и Бревнор боре, кидишући један на другог као дивљи вепрови. Бревнор учини грешку, дохвати се са Тристрамом у коштац желећи да се рве с њим. Тристрам је изузетно крупан човек – сазнајемо да је већи чак и од Ланселота, мада олујама не одолева тако добро као он. Он сруши Бревнора на ледину, развеже и скине кацигу са њега и одсече му главу. Тако је укинут зли обичај, на велико олакшање народа у дворцу.

Приче попут ове, у којима херој наступа у својству исправитеља неправди, имплицирају један аристократски и индивидуалистички поглед на свет. Зли обичај је увек нешто што је постојало годинама. Људи мрзе тај обичај и плаше га се, али не могу ништа да учине. Једино могу да чекају да наиђе неки херој који ће то зло пресећи. Херој то и чини на следећи начин: прихвата пропозиције, бори се онако како дотични зли обичај захтева и побеђује а зликовци – да се модерно изразимо – нагазе на сопствену мину. То је налик на игру која се мора довршити по постављеним правилима. Зло мора бити потучено у сопственој игри, а то може само херој. Народ, ма како бројан био, то не може.

Као у модерним вестернима и трилерима, херој је човек који закон узима у своје руке и исправља неправде. Ово наилази на снажну подршку у нама, јер сви бисмо најрадије поступили исто тако, али у нормалним приликама ми тај инстинкт сузбијамо, јер нас обуздавају друштвене конвенције, сумње да ли смо баш сасвим у праву, а и свест да би се тим путем могло лако утонути у хаос.

Галахед је укинуо и један лош обичај у Дворцу девица (the Castle of Maidens). Када је дошао до дворца, седморо браће је изјахало и напало га, али се он бранио тако бесомучно да су они далеко побегли. Преко покретног моста ујахао је у замак у коме му је један старац предао кључеве. Читава гомила девојака поздравила га је као свог избавитеља. Зла браћа су дошла у замак пре десет година. Господар замка примио их је коректно, али они су планирали да на силу одведу његову кћерку. Када се успротивио, убили су га, узурпирали власт у дворцу и од тада грабили и заробљавали сваку девојку која би наишла покрај дворца. Ослобођене девојке су желеле да Галахед остане у дворцу, јер су се плашиле да ће се чим он оде зла браћа вратити. Међутим, Галахед је желео да иде својим путем. Затрубио је у један рог од слоноваче, чији је звук одјекнуо широко и далеко по целој тој крајини. На тај начин сазвао је све витезове из крајине. На његов захтев, они су се заклели да никада више неће дозволити да се описани зли обичај обнови. Убрзо су стигле и вести да су Гавен, Гарет и Ивеин поубијали дотичну седморицу, па су се девојке разишле из дворца, свака својој кући.

У делу *Потрага за светим гралом* (*The Quest for the Holy Grail*), ова авантура повезана је са причом да је Христос сишао у Хад да из ђаволових канџи ослободи душе

које су се тамо нашле. Такође је повезана и са причом о ослобађању од тираније седам смртних грехова, али то је хришћанством оплемењена много старија паганска прича о херојy који спасава заробљенике не из хришћанског пакла, него из келтског другог света. Рог од слоноваче у који Галахед затруби ослобађајући заробљене особе, подсећа нас на Ерековo трубљење у рог у зачараном врту, пошто је разбио злу магију и ослободио Мабонагреина. Неуспели покушај девојака да задрже Галахеда у дворцу, сугерише тему о херојy који је у искушењу да остане у доњем свету.

Дворац или Град девица често се појављује у артуријанским романсама, а један његов облик је и Дворац зле авантуре у *Ивеину*. Понекад су девице силом задржане у њему, као што је случај у *Ивеину*, а у неким другим случајевима оне су зле заводнице које провоцирају хероја да напусти своју мисију. У причи о Галахеду рекло би се да су и једно и друго. Велшка традиција смештала је Дворац девица у Глостер, а шкотска у Единбург. Дворац девица вероватно има порекло у келтским легендама о оностраним острвима на којима станују прелепе жене. Постоји прича у којој Персивал долази до једне широке реке. На супротној обали налазио се град опасан високим бедемима, а у граду дворац. Персивал прелази преко моста и улази у дворац који је био сасвим напуштен. Угледао је један месингани гонг и почео да удара по њему тако јако и упорно да се зграда тресла до темеља. Искрсава хорда девојака које му желе добродошлицу. Гостопримство му зажели и господарица замка која му каже да је то Девојачка тврђава (the Fortress of Maidens). Следећег јутра Персивал се буди и види да лежи на пустој ледини: нигде нема ни града ни и дворца.

Такви градови и дворци су други светови, или вилајети магије, одсечени од овог нашег, свакидашњег света својим бедемима, али често и неком реком или другом воденом баријером. Први и најважнији међу њима је Гралски дворац (the Castle of the Grail), али има и много других дворaца који чувају келтски мит о оностраном острву. У причи о Галахеду, Дворац девица уздиже се поред реке Северн (која тече из Велса, западно од Бирмингема, према југу, до града Глостера и залива Северн). Златно острво у причи о Лепом Незнанцу одвојено је морским пространством од људског света, али ипак постоји земљоуз. Град Брандиган, где се у причи о Ереку и Ениди налази зачарана башта, налази се на ади у једној дубокој реци. Прећи реку или море значи отиснути се са чврстог тла ординарног људског искуства и прећи преко воде – дубоке, флуидне, тајновите, варљиве – у неку мистериозну земљу. То не мора да буде зла крајина, али натприродна у сваком случају јесте, потенцијално опасна, набијена магичним силама. Са психолошке тачке гледишта, прелажење преко воде је путовање у чудноватe, неистражене територије ума, које херој мора да савлада на своме трагалачком путовању ка свом правом бићу. Он ће бити у искушењу да тамо и остане, али битно је да се том искушењу одупре и да се врати у људски свет.

У Малоријевој верзији приче о Лепом Незнанцу, Опасни замак (Castle Perilous) стоји поред мора, „поред острва Авалон". Опет се појављује рог од слонове кости који виси на јавору, али овог пута у рог се мора затрубити да би се изазвао један жестоки витез који опседа дворац. Звук рога, дакле, објављује долазак хероја на позорницу, а не херојев успех. Лешеви четрдесет витезова, окачени о дрвеће у комплетном оклопу, наговештавају шта ће се херојy десити ако у дуелу буде слабији.

Херој је Гарет. Он се пробија у Опасни замак у коме се страствено заљубљује у лепу госпу Лионесу (Lady Lyonesse), а и она у њега. Те ноћи он легне да спава у холу дворца, али у тишини ноћног мира дама долази и легне с њим. Међутим, пре него што почну да воде љубав, појављује се витез натмуреног лица који креће на њих наоружан бојном секиром и „мноштвом светлости око себе" (*many lights about him*). Гарет скаче на ноге и граби свој мач. Витез га докачи секиром по бутини једне ноге, рана је врло тешка, али Гарет успева да му одсече главу и затим се онесвести од губитка крви. Крици даме Лионесе буде из сна њену сестру, Линету (Linet), која дохвата витезову главу, маже лековиту маст на пресечено место, као и на пресечени врат, притиска главу на врат, и она прираста. Витез устаје и одлази жив и здрав.

Исто се догодило и следећи пут када се Гарету и Лионеси указала прилика да воде љубав. Гарет је исецкао вите-

зову главу на комадиће и бацио их кроз прозор. Међутим, Линет је смирено прикупила комадиће, намазала их поменутом лековитом машћу, склопила их тако да је витез опет отишао жив и здрав. Сву ову чаролију она је припремила да њена сестра не би изгубила част тако што ће пре венчања спавати са Гаретом.

Ова кошмарна атмосфера у Опасном замку типична је за друге светове у које артуријански јунаци освајачки продиру трагајући за самим собом. Две сестре, широкогруда, страствена Лионеса и прорачуната Линета која има аветињску магичну моћ, репрезентују, рекли бисмо, два аспекта женствености, а херој мора да склопи споразум са оба. Рана на бутини можда је метафора за ефекат витезовог ударца: ударац је наиме такав да Гарет не може да води љубав.

Као и дворац, и башта је заклоните место, подручје одвојено од хуке и буке нормалног, ужурбаног живота; и она може да буде други свет – удаљен, мистериозан, примамљив, опасан. Краљица Данске се надала да ће Артур остати заробљен у њеној зачараној башти која је имала зидове од ваздуха, а унутар њих лепе девојке и једно дрво на коме су целе године дозревале сочне црвене јабуке. Витезови који су ушли у башту и јели те јабуке, одмах су губили сваку склоност ка акцији и остајали су са девојкама, срећни. Али, уколико би неки витез одбио да једе јабуке, одмах би га напала тројица џинова и још двадесеторица ратника. На крају, Артур и Гавен заједно улазе у башту, поубијају борце и тако разбију чаролију и ослободе заробљенике. Лепе девојке покуњено одлазе да станују у оближњој тврђави данске краљице и од тада се та тврђава зове Девојачки замак.

И у овом случају, тема је ослобађање затвореника из другог света, а претња је женског пола. Одсуство годишњих доба, дакле времена, уобичајена је карактеристика келтских вилинских и других светова у којима дрвеће доноси плодове преко целе године. Јабука је симбол женске сексуалности, црвено је боја сексуалне жеље, а башта данске краљице је још једна медом премазана клопка у коју мушкарац, човек од акције, може да уђе али не може да изађе.

Једном је Ланселот јахао кроз шуму и наишао на девицу која га је замолила да помогне једном другом витезу

Округлог стола, Мелиоту од Логреза (Meliot of Logres). Мелиот је био тешко рањен и једина му је нада била да се нађе неки јунак који ће бити довољно храбар да оде у Опасну капелу (Perilous Chapel) и да из ње донесе један мач и једно парче тканине које ће тамо наћи. Ланселот одмах креће и ускоро стиже пред дотичну капелу која је окружена гробљем. Везује коња за капију, улази у гробље на коме види тридесет витезова који су високи, виши него иједан човек кога је он икада видео, сви у црним оклопима и сви са исуканим мачевима. Они гледају у Ланселота широко се осмехујући и он осећа смртни страх. Чврсто стиснувши свој мач он креће према њима, али се они раштркају и удаље.

Сада са много више самопоуздања, Ланселот енергичним корацима улази у капелу, која је осветљена врло слабо, само једном лампом, и у њој види мртво тело једног витеза, прекривено свиленом тканином, а поред њега мач. Одсеца један комад тканине, на шта се испод њега земља мало помери, а њега још јаче обузима страх. Он узима парче тканине и мач и излази. Црни витезови му мрачним тоном говоре да баци мач, али он не обраћа пажњу на њих. Излазећи из црквеног дворишта, сусреће лепу жену. Она му каже да мора да остави мач, иначе ће умрети, али он то одбија. Она му тада открије да је ипак добро поступио, јер да је оставио мач, никада више не би видео Гиневру. Затим затражи и да је он пољуби. Он одбија и убрзо сазнаје да је опет добро учинио, јер да ју је пољубио, умро би. Она је чаробница по имену Хелавес (Hellawes), која је одавно чезнула за Ланселотом, али је знала да су јој слабе шансе за успех јер је он одан Гиневри. Планирала је да га задржи у капели као у клопци, наиме, да га убије и да мумифицира његово тело да би могла да га грли. План је пропао због Ланселотове храбрости, као и због његовог одбијања да је пољуби. Она убрзо почне да побољева од туге и умре. Ланселот односи мач и платно до Мелиота; њима додирује Мелиотове ране од чега он сместа оздрављује.

Капела у овој причи је подручје натприродног у коме човек сусреће чудне силе и чудна бића. Она је царство смрти. Црна боја је боја смрти и туговања за мртвима, а суморни витезови у црном оклопу су зли дуси. Чаробница која хо-

ће да води љубав са Ланселотовим мртвим телом склопила је савез са смрћу. Херој савладава своје страхове, храбро корача ка опасностима, из тог вилајета смрти доноси два животворна талисмана, мач и платно, помоћу којих спасава живот свог колеге витеза.

Чаробница Хелавес, толико је перверзна да и капелу користи у своје зле сврхе. Капела стоји на светом земљишту. Она би требало да буде, а често и јесте, склониште, место где се људи могу заклонити од натприродног зла. У *Перлезвоу*, Персивалова сестра једном приликом јаше сама на мазги кроз мрачну шуму пуну сенки. Пада ноћ и она стиже до једног гробља, које у мраку изгледа тако језиво да се осећа нелагодно. Затим изван гробља угледа црне витезове који се боре копљима и мачевима, а мачеви им се жаре као ватра. И она и њена мазга страшно се уплаше, али испред ње је једна стара капела. Персивалова сестра похита у њу и види да је капела препуна светлости и у њој безбедно остаје до јутра. Добијамо објашњење да су ратници које је видела били зли дуси који су узели на себе обличје витезова који су погинули у тим шумама али нису сахрањени на светом земљишту. Практично, били су то несмирени, мртви који још не могу да се смире. Они нису могли да продру у свети простор капеле.

У обе приче капеле су у шуми, а шума је поприште многих чудних авантура у причама о Округлом столу. У шуми живе вештице и виле, вода тече из магичних извора као што је онај у шуми Броселианде, постоје зачарани дворци, лутајући монструми. Шума је зона мистерије и опасности, у њој неке ствари нису оно што изгледају. У шуми сте далеко од куће, од свог огњишта где имате топлоту и безбедност. У шуми чујете да нешто шушка и не знате да ли је то нечији шапат, или се крадомице приближавају нечији кораци. У шуми лако можете да залутате. То су сада теме нашег детињства, али у прошлости, густе шуме су заиста покривале многе делове Европе и за одрасле представљале опасно и непознато место.

Шума је један други свет, област коју човек није припитомио. Није она увек зла, далеко од тога. Уме да буде зелена и дивна, место слободе, место где са човека спадају

окови друштва и друштвених конвенција. У заклону од зелених грана може се водити љубав, у шуми се могу уловити јелен или дивља свиња. Ипак, обично у њој има барем мало нечег натприродног. Шума је територија дивље природе и у складу с тим има два аспекта: даје живот, али га и уништава. Пошто је неистражена и опасна, она снажно привлачи витеза луталицу, јер не постоји прави пут којим би се кроз њу могло проћи, а постоји сијасет разних завијутака и забачених места.

Нит која се провлачи кроз магнетску привлачност али и страхоту којом шума зрачи јесте њена древност. Шума је постојала пре настанка људи. Она у себи скрива своје тајне и бића која су старија, мудрија и бескрајно моћнија од нас. Друидима су шуме биле храмови и светилишта. Поштовање према светим стаблима или групама стабала, уграђено је у древне традиције широм Европе. У терминима модерне психологије, натприродна шума репрезентује тамне дубине ума; она је „стара" и „дивља" у смислу: примитивна, инстинктивна, несавладана разумом. Херој који продире у шуму, залази у један регион себе самога. Он то и мора да би открио и достигао своју суштину. Међутим, та територија није само потенцијално корисна, него је и веома опасна. Шума је место где разум може да нас напусти. Реч „шума" код Малорија значи „луд". Када Ланселот, Ивеин и други хероји полуде, они се одмеђу у шуму и у њој живе као дивље животиње.

Као простор дивљине, примитивног и инстинктивног, шума је у артуријанским романсама често други дом женских сила (*female powers*), место где заводљива чаробница плете своје паукове мреже. У типичној причи, млади витез креће у потрагу за авантурама и јаше кроз шуму. Наилази на извор поред кога је дивна девојка која пристаје да буде његова драга под условом да он учини све што она затражи од њега. Омађијан њеном лепотом, он пристаје. Они срећно и заједно лутају кроз шуму и долазе до једне ливаде где витеза обузима нека чудна дремљивост. Леже на траву и заспи. Када се пробуди, види да је у зачараном дворцу из кога више никада неће изаћи. Другим речима, потпуно се подвргавши вољи друге особе, престао је бити човек, постао је марионета која виси на канапима. Или, на другом нивоу, по-

стао је беспомоћни заробљеник нечега у себи, заробљеник сопствене жеље да побегне из стварног живота и нађе прибежиште у сањаној земљи романтичне љубави.

По једној причи, Ланселот је ујахао у Изгубљену шуму (Lost Forest), из које се никад ниједан витез није вратио. Стигао је до једне куле у чијој су дворани омађијани витезови и даме, распоређени у круг, бескрајно понављали плесне кораке једног плеса. Ту се налазила и шаховска табла на којој су се фигуре покретале саме, а мат је могао да да само најбољи витез на свету. Ланселот седа за таблу, игра шах и побеђује. Чаролија је разбијена, витезови и даме су ослобођени. У овој причи херој поново ослобађа заробљенике из другог света, где су они затворени у лажни рај узалудности, што је симболисано вечним плесом у круг. Магична шаховска табла бриљантно сугерише неумољивост и величину сила са којима херој мора да се бори. За сваки потез постоји противпотез, сваки гамбит унапред је размотрен.

Овакви аветињски пејзажи ума и земаља сна – магичне шуме, зачарани дворци, опасне капеле, примамљиве баште – представљају изазове. Сваки је рукавица бачена хероју пред ноге, а он мора доказати и открити себе тако што ће надвладати и природне и натприродне противнике, дакле и своје свесно и своје несвесно. У тим просторима он среће не само дивне чаробнице, него и чудне звери, монструме, гиганте и змајеве. Те креатуре, опште узевши, представљају силе зла, деструкције и смрти. Најбизарнија од свих њих можда је Звер која трага (Questing Beast), позната и као Звер која кевће (Yelping beast), симбол инцеста. Она има тело леопарда, змијску главу, лавље задње ноге и зечје шапе, а из њеног стомака допире бука као када чопор ловачких паса гони неку животињу и при томе лаје и кевће из све снаге. Артур ју је видео убрзо после вођења љубави са својом полусестром, која је тада затруднела и која ће касније родити Мордреда.

Прича о Звери која трага, говори о једној принцези која је била вешта са магијом и која је покушавала да сексуално општи са сопственим братом. Он ју је ужаснуто одбио. Она се подала ђаволу, који се пред њом појавио као привлачан човек. На његов савет, она је јавно оптужила свог брата да ју је силовао. Брата су ухватили и осудили да га пси живог поједу, што је и било извршено. Принцеза је остала трудна са ђаволом. Она је родила Звер која трага, а лавеж читавог чопора паса који је допирао из желуца звери, стално је подсећање на грозну смрт њеног брата која се догодила њеном кривицом. Ускоро, принцеза је била присиљена да призна истину. Затим се и над њом извршила смртна казна.

Сарацен Паломидес годинама је ловио Звер која трага и није дозвољавао да било који други витез преузме ту потеру. Он је постао хришћанин по убеђењу, али се заклео да неће бити покрштен и формално примљен у цркву све док не убије Звер која трага. По неким приповестима, никада је није стигао. Међутим, постоји и прича која каже да ју је коначно сатерао у угао код једног језера на коме је звер застала да пије воде. Пробуразио ју је копљем, звер се огласила језивим вриском и потонула под воду. Онда се страховита олуја провалила над језером, као да су се окупили сви демони пакла.

Несрећна звер, чије тело је спој онога што би требало да буде неспојиво, непосредни је симбол инцестне сексуалне жеље, али је на вишем нивоу симбол перверзности и абнормалности самог зла. То зло је ђаволова творевина,* која отприлике личи на велику звер у Откровењу Јовановом и која ће такође бити бачена у језеро. Звер која трага је монструм хаоса, анархије и коначне узалудности зла. Пси који лају у стомаку немилице је гоне на трагање које је безнадежно – звер трага за водом која гаси незајажљиву жеђ. Звер која трага је негативни еквивалент витеза луталице који такође путује и трага. Прикладно је да управо Сарацен иде у потеру за звери, јер су и у њему спојене две ствари које не би требало да се спајају: наиме, он је у суштини хришћанин, али формално гледано, још увек је неверник.

Змајеви, који су такође хибридна и зла створења, јесу монструми хаоса и смрти. Они пустоше све око себе, километрима далеко: бљују отров и ватру, спаљују и разарају људе и животиње, дрвеће и усеве, фарме и куће. Њих покре-

* Подсећа на четири комбиноване звери у Старом завету, у Књизи пророка Данила, глава 7, стихови 4-7: лав са орловим крилима, рис са четири главе и четири крила, итд. – прим. прев.

ће огромна, злобна уништитељска страст (психолошки, они могу бити сагледани као материјализација тог истог импулса у људском уму). Змајеви северне Европе, који из уста шибају млазевима ватре и дима, највероватније су слика саме смрти; они су свепрождирући ужаси. Њихов пламени дах вероватно дугује нешто погребним ломачама на којима су у древним временима, после битке, спаљивани ратници погинули на бојишту. Убити змаја, још је један пример победе над смрћу.

И Тристрам се борио против једног змаја када је отишао у Ирску. Била је то велика, гломазна звер која је пустошила сеоске пределе. Ирски краљ био је толико немоћан против овог змаја да је понудио своју кћерку за жену свакоме ко је од добре фамилије, само ако убије змаја. Тристрам је појахао свог ратног коња, узео мач и једно стамено копље и кренуо да нађе змаја на леглу. Змај је јурнуо на Тристрама из своје јазбине, бљујући ватру и дим. Тристрам је јурнуо и пробо га копљем дубоко кроз грло, али га је змај тако тресnуо да му је убио коња; Тристрам је успео да се откотрља у страну. Змај, коме је ужасно сметало копље заривено у грло, почео је да дивља по шуми, ричући од бола и газећи дрвеће. Дошао је до једне литице, застао и окренуо се. Тристрам је мачем кидисао на њега, али је змај узвратио замасима својих канџи, које су биле оштре као бријачи. Трава око Тристрама је горела, а штит му је већ био сав црн од змајевог даха. Тристрам је избегао многе ударце хитрим извртдавањем; змај је занемоћао од ране и клонуо на земљу, грчећи се и увијајући. Херој му је зарио мач у срце, при чему се змај огласио још једним земљотресним урликом и угинуо. Тристрам му је силом отворио вилице и одсекао део језика да би имао доказ да га је убио, али су га отровна испарења која су шиштала из језика савладала и он се онесвестио. Међутим, добио је добру негу и после извесног времена био је излечен. Тада је затражио руку краљеве кћери Изолде, не за себе, него за свог господара, краља Марка од Корнвола.

Дивови представљају бруталну силу и незнање, безумну неодговорност и деструктивност грабежи и похоте (у људском уму, али и у спољашњем свету). Када су обучени и наоружани као сељаци, што је често случај, чини се да репрезентују један аспект обичног народа, у контрасту са аристократским херојем. Типичан узорак овог типа је џин у *Ивеину*. Он се зове Харбин са Планине (Harbin of the Mountain) и осећа похоту према дивној, нежно одгајаној кћери једног лорда и господара зидинама заштићеног града. Пошто су га одбили, он почиње да пљачка грађане узимајући им све што имају, пустоши њихова имања и киднапује свих шест лордових синова. Двојицу одмах убија и прети да ће пред градском капијом убити и преосталу четворицу ако му не дају девојку. Када је добија, препушта је својим слугама и кухињским помоћницима. У суштини, Харбин је персонификација силователъске руље.

Лорд и грађани, згурени у страху иза градских зидина, крше руке у очају. Међутим долази Ивеин са својим лавом и јавља се као добровољац да се бори против џина. Следећег дана, Харбин излази на мегдан. Обучен је у медвеђи кожух и наоружан зашиљеним колцем. Са собом води четири лордова сина, они су у дроњцима, везаних руку и ногу, на маторим и измршавелим коњима, најгорим рагама. Један опаки кепец, који замишља да је толико важан да се од гордости сав надуо као жаба крастача, иде иза њих и учвореним корбачем до крви шиба дечаке. Ивеин обада коња и лаким галопом излази из градске капије диву на мегдан, а лав трчи крај њега. Харбин му се обраћа подругљивим и изазивачким речима, али Ивеин му каже да нема времена за празне приче. Јурне на џина и са образа му одсече комад меса толико велик да се од њега могло направити печење. Џин га, за узврат, тако звекне колцем, да се херој нађе потрбушке свога коња. Разљућен лав силовито угризе џина за ногу. Ричући од бола као бик, џин замахне колцем на лава али га промаши. Ивеин, који се у међувремену опоравио, прободе и убије џина који пада на земљу са треском као када пада велико стабло дрвета.

Када херој убије змаја или џина, он тиме обавља своју дужност чувара реда и поретка. У средњем веку, нормална дужност витезова била је да бране друштвену заједницу одржавајући мир и исправљајући неправде. У причама, ово је подједнако функција и Округлог стола. „Јер је племени-

та дружина Округлог стола држала краља Артура на власти, и захваљујући њиховој племенитости, краљ и краљевство увек су имали тишину и мир."[11]

У теорији, Артурови витезови су братски сложна дружина, али у пракси међу њима има зависти, љубоморе, ривалства и разједињености на фракције, као што их има у свакој сличној групи у стварном животу. Међутим, у већини случајева херој Округлог стола делује сам. Постоје приче у којима неколико витезова заједнички предузимају нешто, али најимпресивније су приче у којима се витез сам суочава са опасностима, при чему се ослонити може искључиво на самог себе јер једино тако може да пронађе себе. Ово је један од разлога због којих је Артур у романсама потиснут у позадину. Краљ обично има око себе своју краљевску пратњу, те га није лако послати самог у авантуру. Што је неки херој већи, он више тежи да буде усамљенији. Усамљеничка храброст једна је од одлика најузвишенијих хероја Округлог стола.

Ланселот, Гавен и Тристрам

„Још ниједан витез није се од мајке и оца родио, нити у седло витешко сео, који би овом човеку раван био."[12] Ланселот је био највећи херој Округлог стола и за многе приповедаче и њихову публику „најбољи витез на свету". Малори не крије своје дивљење према њему. Од свих ликова у *Смрти Артуровој*, Ланселот је најближи срцу читаоца, добија највише симпатија и дивљења.

Малоријев Ланселот је прави храст од човека, физички велик једнако као и духовно. Његова величина и снага су импресивне. У једној прилици, када су га подлаци на превару оставили без мача, одломио је грану са дрвета и њоме победио свог потпуно наоружаног противника. Ненадмашан у борилачкој вештини, снази и издржљивости, он врло брзо доноси одлуке, а у акцији је истрајан. Љубазан у опхођењу, поштен, фер, он увек мисли и на друге, благ је према слабима, али је јако нервозан и напет. У Ланселоту нема злобе, а

[11] Malory W. 1203-1204; C. 20.17.
[12] Chrétien de Troyes, *Arthurian Romances*, 295.

чињеница да га сви поштују није му завртела памет. Много пута је описано како он на овом или оном турниру одбија да интервенише против неког витеза који је победио све противнике. Он не жели да преотме славу од јунака који ју је часно стекао.

Иако храбар као лав, Ланселот зна шта значи уплашити се и понекад мора добро да напрегне своју одлучност да би савладао страх. У једној прилици он и Артур излазе на мегдан Тристраму и Паломидесу и Паломидес обара Артура са коња. Ланселот се плаши да сам крене на два тако јака противника, али осећај дужности га приморава на то. „Без обзира да ли ћу живети или мрети, свакако морам свог господара Артура осветити, и то ево чиним, па са мном нек буде шта буде."[13]

Много пута када се Артур нашао у невољи Ланселот је прискочио да му помогне. Ланселотова трагедија, као и трагедија Округлог стола, јесте његова страст према Гиневри. Конфликт између лојалности према Артуру и љубави према Артуровој жени, за њега је неиздржив. Због афере са краљицом, Ланселот остаје без врхунске славе – не успева да освоји грал. На крају, када Артур више не може да затвара очи пред њиховом везом, Ланселот се сукобљава са својим вољеним вођом и изазива рушење Артурове краљевине.

Ланселотово порекло је неразјашњено, али чини се да је он пример бога који се у легендама преобратио у човека. У овом случају, бог је био ирско божанство Луг. Имена Лух Лаинауг и Ленлеауг Ирац, која налазимо у Артуровој ратној дружини у раним велшким причама, вероватно су изведена из имена Луг Ламхфада (Lugh Lamhfada, Луг Дугоруки). Велшка реч лух (llwch) значила је језеро, па је Ланселот од својих најранијих појављивања у француским романсама Ланселот од Језера (Lancelot du Lac). Ленлеауг Ирац описан је у *Кулхуху и Олвени* као „онај узвишени од Британије", нажалост без икаквог објашњења, али можда због тога што је бог Луг био повезан са Сунцем. Ленлеауг има водећу улогу у подухвату одношења Диурнаховог котла из Ирске, а појављује се и у Артуровом подухвату грабљења котла са другог света у *Плену Ануна*, тако да је прототип за Лансе-

[13] Malory W. 744; C. 10.73

лота већ асоциран са потрагом за једном магичном посудом која је претходник грала.

Луг је био моћан ратник, „Луг од жестоких удараца". Кад су ирски богови, за које се збирно каже Туата Де Данан (Tuatha De Danann), били у опасности због најезде прекоморске хорде крвожедних монструма, млади Луг је са другог света дошао у свој завичај – Ирску – да им помогне. Пошто је био мајстор свих ратних вештина и магија, Туата Де Данан су га прихватили као свог вођу и под његовом командом потукли су непријатеља. Био је славан по својој лепоти, а по једној легенди, извесна богиња га је као дечака усвојила и увежбавала. Ланселот је био велики ратник, чувен и по свом добром изгледу а одгојила га је једна полубогиња на другом свету.

По средњовековној легенди, Ланселот је био син краља Бана од Беноика (King Ban of Benoic), а територија „Беноик" требало би да се налази негде у западној Француској. Малори је мислио да би то могао да буде или Беон или Бајон (Beaune, код Дижона; Bayonne, градић на морској обали надомак шпанске границе). Краљ Бан био је потомак библијског краља Давида, тако да је Ланселоту дато изузетно угледно порекло које га повезује са Христом. Када је Ланселот имао само годину дана, Бан је погинуо у некој бици, а дечака је једна моћна вила отела од мајке и однела га у свој дом, у други свет. У једној верзији ове приче (Ulrich von Zatzikhoven, *Lanzelet*), била је то вила која је живела у златном замку, на кристалној планини, на острву са десет хиљада жена, где је увек био месец мај и нико није старио, и где су страх, туга, завист и гнев биле непознате појаве. По другој верзији (*Ланселоту* из Вулгата циклуса), та вила била је Дама од Језера, која је само привидно живела у језеру. Она је створила магичну илузију да језеро постоји да би свој дом сакрила од очију смртника. Ова друга верзија објашњава зашто се за Ланселота говорило да је „од Језера".

Дама од Језера одгојила је Ланселота, али му није рекла како се он стварно зове, нити ко су му родитељи. У овој тачки његова биографија личи на Артурову. И неке друге хероје ирских и велшких легенди, па и Кухулина и Передура, мудрости и ратовању училе су жене, што је по свој прилици реминисценција на један стари ирски обичај који је заиста постојао. Са психолошке тачке гледишта могли бисмо рећи да је херој који је одрастао без оца у потпуности свој човек. Ником ништа не дугује за своју мужевност – стекао ју је ослањајући се само на себе. У исти мах, чињеница да је одгајан међу женама, имплицира да је уведен у неке мистерије које леже дубоко испод површинског изгледа ствари, баш као што боравиште Даме од Језера лежи испод површине једног илузорног језера.

Када је Ланселоту било осамнаест година, Дама од Језера закључила је, мада нерадо, да је време да се он врати у људски свет. Прочитала му је један текст, поуку о одликама и одговорностима правог витеза. Ниједном речју није поменула било какву обавезу витеза да брани цркву, што не треба да нас изненађује јер она је вила. Онда га је одвела на Артуров двор и лично му дала оружје за церемонију проглашења за витеза.

Најраније сачувано помињање Ланселотове заљубљености у Гиневру налазимо у *Ланселоту* Кретјена де Троа. То је верзија келтске приче о отмици и спасавању Гиневре, која је опет заснована на (или придодата) миту о борби зиме и лета у природи. Артуров двор налазио се у Камелоту и једног дана, и то управо на Вазнесење, краљицу је ограбио и одвео зли Мелеагант, принц земље Горе (Gorre). Многи витезови и даме из Артурове куће већ су се налазили у заточеништву у Гори, земљи без повратка. Иза фигуре Мелеаганта наслућујемо Мелваса, отмичара Гиневре у верзији коју је написао Карадок од Ланкарфана. Земља Горе (на француском Ile de Voirre) заправо је Стаклено острво, дакле други свет. Тема спасавања затвореника из Земље смрти појављује се поново . Хришћански празник Вазнесење, који је у пролеће, јесте дан када је Христос напустио овај свет. То је тренутак погодан да зима покуша да отме извор живота.

Ланселот и Гиневра већ су били заљубљени једно у друго, мада још нису водили љубав. Чим је сазнао да је Гиневра отета, Ланселот је кренуо да је спасава. Гонећи Мелеаганта брзо и жестоко, у једној ситуацији пристао је (после тренутка оклевања) да се вози и на запрежним колима која су иначе била конструисана да служе као покретни стуб срама. Било је понижавајуће за једног витеза да уђе у такво

возило и због овог су се неки касније подсмевали Ланселоту. Борбом је себи крчио пут кроз велике опасности све док на једном месту није нашао чешаљ који је Гиневра испустила. У чешљу је остао откинут део једног увојка њене златне косе. Додирујући са највећим поштовањем овај чешаљ, Ланселот се малтене онесвестио. Извадио је драгоцену косу из чешља, и у екстази обожавања, непрестано ју је подизао до својих очију и усана као светињу. Затим ју је ставио у џеп своје кошуље, до свог срца.

Настављајући потеру стигао је до једног гробља на коме је видео мермерни гроб са каменим поклопцем толико тешким да је било потребно седам снажних људи да би га подигли. Један пустињак му је рекао да ће тај поклопац моћи да подигне само херој који ће ослободити заробљенике Горе, земље без повратка. Ланселот хвата мермерни блок и подиже га без и најмање тешкоће. Пита пустињака за кога је тај гроб и добија одговор да је тај гроб за хероја који је и подигао поклопац.

После неког времена, Ланселот улази у земљу Горе преко једног моста над реком хладном, брзом, црном. То није био обичан мост, него гигантски мач постављен оштрицом нагоре. Ланселот га је одлучно прешао трпећи страшне болове од задобијених посекотина на рукама и ногама. (Мост-мач преко реке смрти често се појављује у средњовековним описима путовања на други свет.)

Стигавши до друге обале, херој долази до једне моћне куле у којој се налазе Гиневра и други сужњи. Учтиво га поздравља Баудемагус, витешки краљ Горе, који је спречио свог сина Мелеаганта да силује Гиневру. Ланселот одмах изазива Мелеаганта. Иако ослабљен од рана и притиснут јаким Мелеагантовим нападом, Ланселот га побеђује инспирисан Гиневром која га је гледала из тамнице. Постигнут је договор: краљица и остали сужњи ће добити слободу под условом да се Ланселот поново бори са Мелеагантом, и то на Артуровом двору, кроз годину дана. Тим дуелом питање ће бити коначно решено; ако Ланселот изгуби, Гиневра ће се вратити у Гору.

На опште запрепашћење, Гиневра хладно поступа према свом ослободиоцу. На тај начин она хоће да га казни

што је неколико тренутака оклевао пре него што је пристао да с[illegible] неко време вози оним срамотним колима, а у питању је било њено избављење. Ипак, она ускоро одустаје од овог суровог поступка и разболи се од јада. Мислећи да је умрла, Ланселот покушава да се обеси, али га у последњем тренутку спречавају. Двоје заљубљених договоре се да се те ноћи тајно сусретну на Гиневрином прозору, који је био заштићен дебелом гвозденом решетком. Решетке су прес[illegible]аба препрека за њихову страст. Ланселот голим рукама р[illegible]звуче решетку на две стране и клекне пред краљицом као [illegible]ред светицом. Те ноћи, они по први пут воде љубав, радосни и срећни.

Ланселот поново доказује своју покорну оданост глумећи на једном турниру кукавицу јер је краљица то хтела. После тога, Гиневра и сви остали ослобођени затвореници одлазе у Камелот. Међутим, Мелеагант напада Ланселота, затвара га у једну кулу без прозора у којој га храни малим количинама хлеба и воде. Ланселота, међутим, ослобађа једна жена којој је раније помогао. Он излази тачно на време да стигне до Камелота и изађе Мелеаганту на двобој који је заказан баш за тај дан. Разбеснелом Ланселоту Мелеагант не може да се равноправно супротстави. Ланселот му одсеца десну руку до рамена и обара га. Мелеаганту понос не дозвољава да моли за милост те му Ланселот одсеца главу, што обрадује и Артура и цео двор.

Ова прича је још једна варијанта теме о херојy који добија битку против смрти и чији је тријумф веома радосно поздрављен. Ланселот је ушао у Гору по цену страшног бола, и из ње, из земље смрти, земље без повратка, ослободио утамничене. Касније је победио и убио Мелеаганта који репрезентује зиму која је један аспект смрти. На тај начин укинуо је оно што је претило да заувек уклони Гиневру, која је овде извор живота. Практично, он ослобађа свет од смртне пресуде и гарантује наставак живота.

Кретјен де Троа као [illegible]е нелагодно осећао због свог *Ланселота*. Препустио је другоме да дело доврши, а на самом почетку каже, ваљда желећи да се дистанцира, да му је његова покровитељка графица Марија од Шампање (Countess Marie of Champagne), наметнула и причу и начин како да

обради причу. Редукција хероја на статус омиљеног псетанцета чангризаве Гиневре, не представља задовољавајуће читање овог дела, мада у њему има психолошке истине. Прича је можда писана са прикривеном иронијом, са намером да се исмеје трубадурски идеал витеза као роба неке даме (коју витез воли). Ланселотово обожавање Гиневре описано је терминима религијске оданости. Велшка традиција, по свему судећи, третирала је Гиневру као богињу. Иронично или не, у *Ланселоту* она је богиња трубадурске „религије љубави".

Ланселотово екстатично обожавање краљице је један од херојевих начина за бекство из затвора његовог свакодневног бивстовања. У љубави, као и у одушевљењу битке, он успева да растргне своје затворске решетаке и да се кроз тај отвор вине у духовније небо, у коме је комплетнији, више жив, више он сам.

С друге стране, ова прича претвара Артура у слабића. Мелеагант бане у Камелот и пркоси краљу изјављујући да нема намеру да врати сужње које је похватао, на шта Артур покорно изјављује да ће трпети оно што исправити не може. Артур из ранијих прича ниједан једини тренутак не би трпео такву увреду. И ко иде да спасава Гиневру? Да ли њен муж, Артур, као што је у ранијим верзијама приче било? – Не, иде Ланселот.

Можда се графица Марија прва досетила да би требало удесити да се Ланселот и Гиневра заљубе. Ако је то била њена идеја, онда можемо рећи да је посејала семе једне од најлепших љубавних прича на свету, али каснији писци већином нису били наклоњени Кретјеновом третману приче. Поједини њени делови местимично испливају у касније написаним романсама, али рађа се и постаје прихваћена једна ипак другачија прича о Гиневри и Ланселоту. Када Ланселот први пут долази у Артуров двор, краљ треба да га прогласи за витеза, али заборавља да му свечано уручи витешки мач. Краљица доноси мач и свечано му га предаје. Управо овај детаљ први је предзнак њиховог будућег односа. Ланселот се тога тренутка безнадежно заљубио у прелепу краљицу, једва се усуђујући и да погледа у њу. Она сама сматра да има нечег дирљивог у тој његовој стидљивости.

После тога Ланселот одлази из Камелота у свет да би се доказао у авантурама. Наилази на злокобни Замак туге (Dolorous Garde), сагрђен на стени близу реке Хамбер (Humber, источно од Лидса), где су уз помоћ магије били заробљени многи затвореници. Великом борбеношћу херој продире у замак, слама чаролију и ослобађа затворенике. Налази гробље и на њему једну гробницу покривену металном плочом коју може да подигне само херој који је ослободио замак. Он подиже плочу и на њој види натпис: „Овде ће лежати Ланселот од Језера, син краља Бана од Беноика". Тек тада сазнаје своје име и порекло. Тврђава добија ново име, Замак радости (Joyous Garde), а много година касније, као што је и писало на надгробној плочи, Ланселот је у њему и сахрањен. Локална традиција на северу Енглеске дуго је идентификовала Замак радости као замак Бамбург (Bamburgh, Шкотска, 70 км северно од Њукастла). То је масивна норманска тврђава на обали Нортамберленда (Northumberland).

Галахалт, господар Далеких острва (то су вероватно Сили острва), стиже у Артуров двор, диви се Ланселоту и постаје му близак пријатељ. Открива Ланселотову тајну заљубљеност у краљицу и саопштава јој истину: Ланселот није у стању ни да једе ни да пије, он копни из часа у час – све због љубави према њој. Галахалт удешава и њихов први састанак на коме се Ланселот и Гиневра први пут пољубе. Међутим, љубав ће први пут водити тек касније, оне ноћи у којој је Артур отишао у постељу чаробнице Камиле и тако преварио Гиневру. Иако је ово Артурово неверство дало изговор и оправдање Ланселоту и Гиневри да воде љубав, Гиневра тужно напомиње да су починили грех због кога Ланселот никада неће успети да се домогне грала.

Ланселот зна да је његова веза са краљицом грешна и да је израз нелојалности према краљу, али неће да се одвоји од ње. У *Перлезвоу*, он на пустињаков прекор одговара да је то најлепши и најслађи грех који је икад починио и зато не може да се каје због њега. А када би то и успео, уништио би самог себе јер га управо краљичина осећања која гаји према њему чине оним што јесте. Свој успех и славу он дугује инспиративној снази њене љубави. Пустињак му ка-

же да ће све док то неверство траје он бити издајник према Артуру и непријатељ Бога. Ланселот одговара: „Толико је силно волим, да не желим да се у мени икада појави и најмања воља да се њене љубави одрекнем, а Бог је тако предобар и милостив, што су многи добри људи потврдили, да ће се смиловати на нас двоје, јер ја никада нимало издајнички нисам поступио према њој, а ни она према мени".[14]

Осим што је под притиском супротстављених лојалности према Артуру и Гиневри, Ланселот мора и да подноси махинације Моргане ле Феј. Моргана мрзи и Артура и његову краљицу, упиње се свим силама да уништи Округли сто, а планира и да освоји Ланселота који је женама веома привлачан. Једном, када је био у потрази за авантурама далеко од двора, Ланселот је легао под једно јабуково дрво да спава иако није требало да изабере то опасно место, јер јабука је воће другог света и женске магичне моћи. На коњима су наишле Моргана и две чаробнице и виделе Ланселота како спава под дрветом. Све три су га пожелеле за љубавника. Магијом су га пренеле у Морганин дворац у којем су му рекле да мора да одабере једну од њих за љубавницу или ће умрети. Ланселот им одговара да ће радије умрети него нарушити своју част. Срећом по њега, једна девојка у дворцу му је помогла да побегне.

Постоји много прича о Морганиним узалудним покушајима да Артуру отвори очи и да он сазна за неверство своје жене са Ланселотом. Једном приликом, она зароби Ланселота у замку тако што га успава помоћу неког омамљујућег средства и скине са његовог прста прстен који му је дала Гиневра и који је он обећао да ће га увек носити. Моргана шаље тај прстен у Артуров двор са поруком да Ланселот умире и да дубоко жали што се упустио у ванбрачну везу са краљицом. Гиневра се страшно забрине за Ланселота, али се куне да је њена наклоност према Ланселоту невина и Артур јој верује. Суочена са неуспехом, чаробница пушта Ланселота на слободу. Касније га поново заробљава и он, током многих мучних месеци заточеништва у једној соби у Морганином замку, црта по зидовима слике на којима су он и Гиневра. Моргана касније показује те слике

[14] *High History of Holy Grail*, 133.

Артуру. Оне га у потпуности не убеђују да су Гиневра и Ланселот криви, али ипак у њему побуђују дубоку сумњу.

У међувремену, Ланселот одлази у град Корбеник (Corbenic), у коме је господар града, краљ Пелес (Pelles), чувао грал. Народ радосно поздравља Ланселота и моли га да спасе једну злосретну девојку коју су ставили у каду вреле воде да је полако скувају. На ту судбину осудила ју је Моргана ле Феј из зависти што је девојка толико лепа, а биће ослобођена из каде тек када дође најбољи витез на свету и ухвати је за руку. Недавно је покушао Гавен, али није успео. Грађани одводе Ланселота до куле у којој се налазила соба врела као пећ, а у њој девојка на великим мукама у страшно врелој води, „гола као игла" (naked as a needle), како се Малори изразио. Ланселот је хвата за шаку и ослобађа.[15]

Краљ Пелес, лорд Корбеника, исказује добродошлицу Ланселоту и позива га на обилну гозбу. Појављује се једна дивна девојка и доноси грал, златну посуду. Та девојка је Елена (Elaine), Пелесова кћи, девица. Краљ жели да Ланселот легне са Еленом и да јој направи дете, сина, који би успешно довршио потрагу за гралом. Али он то не говори Ланселоту, него припрема превару рекавши му да се Гиневра налази у суседном дворцу. Ланселот похита у њега. Међутим, чаробница Бризен (Brisen) му је претходно у пехар са вином сипала магично средство због чијег дејства ће му се учинити да је Елена Гиневра. Ланселот леже у кревет с њом и тек ујутро види да су га преварили. Разбешњен, вади мач и прети да ће убити Елену, али она се потпуно гола спушта на колена и моли за милост: „јер ја у материци носим зачето од тебе дете које ће постати најплеменитији витез на свету". Ланселот јој опрашта и љуби је „јер она беше девојка лепа, похотљива и млада, а по мудрости равна свакој која тада живљаше".

Кроз девет месеци Елена је родила сина коме су дали име Галахед. А када је Галахед одрастао, надмашио је чак и свог оца у јунаштву и заиста освојио грал. Очигледна је паралела између Галахедовог зачећа и зачећа Артура у Тинтагелу.

Елена је волела Ланселота. Никада се није удала. У једној каснијој прилици, када је Артур приредио велику го-

[15] О овом и о оном што следи видети Malory W. 791 ff.; C. 11.1 ff.

збу у Камелоту, појавила се и она. Она и Гиневра су се међусобно учтиво поздравиле, али ни реч више нису прозборириле јер је краљица знала шта се десило. Иако јој је Ланселот објаснио под којим околностима се све догодило, била је ватрено љубоморна. Те ноћи рекла је Ланселоту да дође код ње да воде љубав, јер је мислила да ће он ако не буде с њом отићи код Елене. Међутим, чаробница Бризен удеси да Ланселота кораци однесу до Еленине, а не до Гиневрине постеље. Он у мраку опет води љубав са Еленом мислећи да је Гиневра. Краљица то сазна, разбесни се и каже Ланселоту да је издајник и да не жели више никад да га види. Он је толико ужаснут да одмах полуди. Скаче кроз прозор у неко трње које га ужасно изгребе и побегне.

Гиневра му ускоро опрашта. Моли Ланселотовог брата, Ектора де Мариса (Ector de Maris) и двојицу његових рођака, Борса (Bors) и Лионела (Lionel), да га пронађу. Они трагају за њим, али узалуд. Артур у потрагу шаље и Гавена, Ивеина, Персивала и друге витезове, али узалуд.

Ланселот је „патио, и многе силне пљускове кише издржао, и јурио по целој дивљој шуми с краја на крај, јео је воће и друго што је успевао пронаћи, пио само воду, и тако две године".[16] Једног дана залутао је до Корбеника. Нико није препознао особу која је наликовала на лудака. Пси су га јурили, а градски младићи гађали камењем. Народ из дворца му је дао неку сламу да на њој спава поред капије а са безбедне дистанце добацивали су му комаде меса да једе. После неког времена видела га је Елена и препознала. Бризен га је успавала и зачарала да би га пренели у дворац, у собу у којој се налазио грал. Света посуда вратила му је разум.

Ланселот се стидео својих невоља и само је желео да се сакрије на неко место где га нико неће пронаћи. Он и Елена отишли су на Острво радости, где је током целе године лето, али је Ланселот и на њему био дубоко несрећан и често је плакао што је остао без Гиневре и Артура. На крају, Персивал и Ектор де Марис (Ланселотов брат), долазе на Острво радости и Персивал открива да је Ланселот на њему. „Онда сер Персивал пошаље по сер Ектора де Мариса, а када га Ланселот угледа, појури до брата свога и загрли

[16] Malory W. 817; C. 12.1.

га. Онда сер Ектор клекну, па су два брата плакала један поред другога да је људима било жао видети их."[17]

Ектор је убедио Ланселота да се врати у Камелот. Двор га је дочекао радосно, а Гиневра се расплакала када је чула за његове авантуре. Артур, који чак ни тада није ништа посумњао, помислио је да је Ланселот полудео због љубави према Елени, а и већина двора помислила је исто. Али Ланселотов брат и двојица рођака знали су због које жене је он био у лудилу.

Ланселотови доживљаји са Морганом и Еленом чине контрапункт његовој вези са Гиневром. Тема о вили или чаробници која се заљубљује у неког витеза и покушава да га задржи за себе често се појављује у бретонској тематској области. Елена није описана као вила, али она долази из гралског дворца који се налази на другом свету, а сер Ланселот, када хоће да нађе прибежиште од људског света, долази код ње на Острво радости, где време не тече.

Витезово јунаштво је оно што вилу или чаробницу привлачи јер оно за њу има магнетску привлачност. Међутим, уколико она успе да оствари своју намеру, то ће бити крај витезове каријере. Она жели да га сачува онаквим какав јесте, као муву окамењену у ћилибару, и зато га мами у своју зачарану област где не постоји време и самим тим нема никакве промене. Међутим, херојy су неопходне промене, он мора да се развија, јер он трага за својим правим бићем. Примамљива вила оличава конфликт између акције и љубави. Овај конфликт се не може разрешити тако што ће херој постати човек без сексуалних потреба, као што су код неких артуријанских писаца постали Персивал и Галахед. Истински херој је комплетан мушкарац, он никако није евнух. Истински херој је Ланселот, који целог живота остаје страствено одан једној жени, а последице тога су трагичне.

Гиневра не спречава Ланселота да одлази у походе. Напротив, њена љубав га инспирише на херојска дела. Његов однос с њом врхунски је артуријански пример конфликта између човекове лојалности сопственој љубави с једне стране и према другим људима који на ту лојалност имају право с друге стране. Пошто је Ланселот идеални витез, он је и

[17] Malory W. 830; C. 12.8.

идеални љубавник, а пошто је идеални љубавник запада у ситуацију у којој страда његова идеална витешка лојалност.

Ланселот не успева у трагању за гралом. Надмашује га његов син Галахед, што је за Ланселота понижење. Он се враћа у Камелот као човек који је постао свестан својих грешака. Код Малорија, пре него су се сенке коначно спустиле око Ланселота, постоји једна епизода у којој он приказује своје квалитете. На Артуров двор доводе једног витеза из Мађарске по имену Ури (Urry). Он је био рањен на неком турниру, па је на њега нека чаробница бацила магију да га само најбољи витез на свету може излечити. Ланселот тога дана није био у Камелоту, а Артур и многи други витезови додирнули су Уријеве ране, али ништа нису постигли. Када су већ изгубили сваку наду, вратио се Ланселот. Артур му је рекао да и он мора да покуша да исцели Урија. „Не дај Боже Исусе", одговара Ланселот, „да ја толико надмен будем па да покушам постићи нешто што сви ви, господо моја, не постигосте." Артур је инсистирао, а и сам Ури молио је Ланселота да покуша. Ланселот се ћутке помолио Богу, клекнуо поред Урија, дотакао његове ране и оне су зацелиле. „Онда клекнуше и краљ Артур и сви краљеви и витезови и захвалише се са љубављу Господу Богу и Мајци Божијој, а заплака чак и сам сер Ланселот, сузама као да је мало дете које је добило батине."[18]

Гавен (Gawain) је Артуров нећак, син његове сестре Моргозе. Велшка традиција слави Гавенову неустрашивост, постојану љубазност према гостима и странцима, као и његов „златан језик". Његова репутација човека који уме да говори убедљиво и да поступа тактично, одржава се у ранијим романсама где се он у том погледу контрастира са Кајем, који је грубијан, свађалица, склон ироничном и увредљивом изражавању. Гавен је у велшким причама Гвалхмеи (Gwalchmei, што би могло да значи „мајски соко"), а у француским причама је Говен или Гавен (Gauvain, Gavain). То име постоји и у наше време и гласи Гевин (Gavin). Могуће је да је својевремено заиста постојао човек који је био нећак и заменик стварног Артура, али ако је постојао, изгледа да је у некој врло раној етапи повезан са ирским херојем Кухулином, који је у циклусу легенди о њему нећак алстерског краља Конхобара (Conchobar, king of Ulster), тачније син краљеве сестре. Родбинска веза између краља и сина краљеве сестре, необично је јака и значајна у артуријанским причама, што је вероватно утицај старих келтских родбинских система. Тристрам је син сестре краља Марка, а Персивал је син сестре гралског краља. Мордредова родбинска веза са Артуром је первертирана варијанта тога. Ако неки краљ није имао сина, изгледа да је за наследника престола проглашаван син његове сестре.

[18] Malory W. 1151-1152; C. 19.12.

Кухулинов отац био је бог Луг. Гавенов отац био је Лот од Лотиана, али име Лот могло би бити искварени облик имена Луг. Луг је био повезан са Сунцем, а дан када се славио био је на врхунцу лета, почетком августа. По свему судећи, из ове везе потиче и једна необична и примитивна Гавенова посебност, која се појавила код Малорија и одржала у романсама: Гавен ујутро постаје све јачи, најјачи и најопаснији је у подне, а током поподнева постепено постаје све слабији.

Кретјен де Троа каже да је Гавен сунце витештва. „Он који је био господар витезова и био славнији од свих њих, сигурно треба сунцем да буде назван. Говорим наравно о мом лорду Гавену, јер витештво постаје с њим јаче, као када сунце ујутро изгреје и почне убацивати своју светлост у сва места до којих допре."[19]

Као и друге артуријанске хероје и Гавена су одгојили незнанци. По једној верзији приче, он је копиле Артурове сестре и Лота. Њих двоје су сакрили да се родило дете, ставили су га у једно буре, убацили писмо са објашњењем ко је оно и пустили буре у море да га однесу морске струје. Буре је нашао неки рибар и однео бебу у Рим. Папа је усвојио дечака и одгајао га све док он није довољно одрастао да се врати кући. Ова прича подсећа на причу о Гавеновом полубрату Мордреду.

Најстарија сачувана прича која се нешто опширније бави Гавеновим авантурама је прича Кретјена де Троа *Прича о ґралу* (франц. *Conte du Graal*), на којој је Волфрам фон Ешенбах засновао своје дело *Парсифал*. Прича каже да је

[19] Chrétien de Troyes, *Arthurian Romances*, 211.

Гавен дошао у један врт где је видео дивну жену како седи под дрветом и огледа се у огледалу. Она се звала Оргуљеза (Orgueilleuse). „О њој авантура каже да је била мамац љубави, за очи радост без бола, а за срце као затегнута тетива лука."[20] Упркос чињеници, или можда управо због чињенице да је према њему поступала надмено и веома презриво, Гавен се заљубио у њу и одлучио да је освоји.

Њих двоје су одјахали заједно. После извесног времена стигли су до једне реке. На супротној обали угледали су величанствени замак са пет стотина прозора, а на сваком прозору по једну жену или девојку у одећи блиставих боја. Оргуљеза неким својим пословима одлази на другу страну, а Гавена преко реке превезе скелеција који му каже да је стигао у дивљу земљу пуну чудеса. Дворац је изградила једна краљица која у њему живи са својом кћерком и унуком. Дворац се зове Дворац чуда (Castle of Wonders), а штити га магија. Пет стотина аутоматских лукова који функционишу самостално, спремно је да одапне стреле на сваког евентуалног нападача. У дворцу станују девојке без оца, старије удовице којима је неко отео њихове земљишне поседе и момци који још нису промовисани у витезове. Сви становници чезну да наиђе херој који ће сломити чаролију, наћи мужеве за девојке, исправити неправде учињене старим дамама и прогласити младиће за витезове.

Иако је упозорен да иде ка својој смрти, Гавен ипак улази у замак пун раскошног намештаја, са декорацијама од злата и драгог камења, слоноваче и абоносовог дрвета. Долази до једне собе у којој стоји величанствени кревет са четири стуба, дивно изрезбарен, са богатим засторима. Гавен седа на кревет, али у истом тренутку кревет се оглашава јаким криком, стреле из обичних лукова и из самострела мистериозно полећу из разних праваца ка Гавену, а један гигантски лав скаче на њега и обара га на колена. На више места огребан стрелама, Гавен се очајнички брани и успева да одсече лаву прво главу, а затим и шапе. Положио је тест, сломио је чаролију која је била бачена на замак.

Дворац чуда је још један облик Девојачког дворца: од људског света одвојен је реком. Краљица и њена кћерка и

[20] Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, 508.

унука могле би репрезентовати разне етапе у животу жене, од девојке преко мајке до баке. Заробљеници замка су младићи, девојке и старице; живе у луксузу и безбедности, али одсечени од стварног света у који могу да се врате тек када дође одрастао мушкарац да их избави из стања некомплетности и неиспуњености. Али успех у том задатку не може да постигне свако, него само херој беспрекорно храбар, веран и искрен. Авантура са опасним креветом појављује се у неколико романси као тест херојеве храбрости и вредности. Изгледа да је и то један начин да се прикаже конфликт између јуначког подвига и љубави. Кревет је место сензуалног задовољства, одмора и опуштања, дакле претња која би могла да одвуче хероја од његове каријере. Стреле и стрелице су оружје Ероса, бога љубави. Лав сугерише неодољиву снагу херојевих анималних страсти.

Становници дворца су са великим почастима поздравили Гавена. Испоставља се да је краљица Игрена Артурова мајка, а њена кћерка Гавенова мајка коју он већ двадесет година није видео. Гавену кажу да је он сада господар замка кога не сме да напусти. Другим речима, покушавају да га задрже у свету женскости, у који је он провалио и њиме овладао, а то је свет његове мајке и његове баке. Пошто је прави херој, Гавен неће ни да чује за тако нешто. Он се враћа у свет јуначког деловања и после много авантура задобија љубав лепе Оргуљезе.

Као што се Кеј, који је првобитно био херојска фигура, преобразио у простака и грубијана да би постао контраст углађеном Гавену, тако се и Гавенов карактер у каснијим причама постепено погоршава. Његово интересовање за жене постаје ексцесивно, кад год му се укаже шанса да неку жену одведе у кревет, он постаје потпуно бескрупулозан. У једној епизоди, он односи једну девојку против њене воље и каже да га нико не може зауставити јер је он Артуров нећак. У другој епизоди, обећава да ће помоћи сер Пелеасу, који је безнадно заљубљен у госпу Етарду (Etarde), а онда цинично каже Етарди да је убио Пелеаса и заводи је.

Када је Гавен дошао у Корбеник, молили су га да спасе већ поменуту несрећницу која је била у кади страшно вреле воде. То је могао да постигне само најбољи витез на

свету. Гавен је покушао, али није успео. Онда га је краљ Пелес, господар Корбеника, поздравио добродошлицом у својој дворани. Док су разговарали, у дворану је улетела бела голубица. У кљуну је носила златну кадионицу из које се ширио најлепши мирис који се уопште може замислити. Постављени су столови за гозбу, а онда је у дворану ушла најлепша девојка коју је Гавен у животу видео. У рукама је носила један пехар, најраскошнију посуду коју је људско око икада видело, а док је пролазила кроз дворану, на столовима се материјализовала најукуснија храна на свету.

Та девојка била је Елена, доноситељка грала, али на несрећу, Гавен је зурио у њу све док није изашла из дворане, а грал није ни погледао. Онда је спустио поглед на сто испред себе и постиђен схватио да су храну добили сви осим њега. На крају га је народ ставио у једна грозно прљава сеоска теретна кола, која је вукао коњ сав кост и кожа, па су га отерали из Корбеника, гађајући га балегом, блатом и старим ципелама.

Осим што је постао женскарош, Гавен је стекао и злу репутацију борца прекомерно крвожедног и немилосрдног. Осветољубивост је постала доминантна црта његовог карактера, а типично за нови став према њему било је то што су управо њега окривили за убиство Персиваловог оца и брата. Према прозном *Тристану* и према делу *Наставак о Мерлину*, Персивалов отац био је краљ Пелинор, који је у борби убио Гавеновог оца Лота. Гавен, тада дечак од једанаест година, заклео се на освету и сачувао је у свом срцу огорчену мржњу према Пелинору. Када је одрастао, Гавен је са својим братом Гахерисом на издајнички начин убио Пелинора. Касније су наместили замку и Ламораку, Персиваловом старијем брату, који је у међувремену постао љубавник њихове мајке. Гахерис је упао у спаваћу собу, затекао љубавнике у кревету и одсекао главу својој мајци, а Ламорака пустио да оде јер је био ненаоружан и није могао да се брани. Ламорак је побегао из двора. Артур је био силно љут, а Гавен незадовољан суптилном разликом коју је Гахерис начинио између даме и витеза. Гавен и Гахерис су са својом браћом Агравеином и Мордредом ускоро кренули за Ламораком. Он се енергично бранио, али није могао сам против четворице. Докрајчио га је Мордред, ножем у леђа.

Један од разлога за ову промену Гавеновог карактера налази се у томе што је позицију водећег витеза Округлог стола Ланселот преотео од њега. Ланселот је био велики љубавник и херојски борац, а Гавенови односи са женама третирани су контрастно. Други разлог је зла репутација Артурове сестре Моргозе, јер се зло проширило на децу коју је она имала са Лотом, наиме на Гавена и његову браћу. Негативан фактор била је и њихова родбинска веза са Мордредом. Романсе су их сачувале као издајнике и убице. По Џефрију од Монмута, Лот је био господар Лотиана, југоисточног дела Шкотске. Традиција каже да му је главно седиште било у Трапреин Лоу. Међутим, Лот је такође био нећак краља Норвешке, па су каснији писци преместили целу фамилију далеко на север, на Оркнијска острва којима су у средњем веку владали норвешки ерлови. Ова Гавенова повезаност са дивљим севером и са викинзима, можда је такође допринела погоршању његовог лика у француским романсама.

У Енглеској, а нарочито на северу Енглеске, Гавен је остао лик коме се диве и један од најомиљенијих хероја. Он је херој и једне величанствене поеме непознатог аутора, написане у четрнаестом веку на средњеенглеском језику.* Ово класично дело енглеске средњовековне књижевности незнани аутор оставио је без наслова, а у каснијим издањима добило је наслов *Сер Гавен и Зелени витез* (*Sir Gawain and the Green Knight*). Прича почиње у Камелоту, на Нову годину, када је у Артуров двор ујахао један гигантски ратник светлозелене боје. Кожа му је била зелена, коса зелена, одећа зелена, чак је и његов огромни коњ био зелен. У једној руци носио је гранчицу биљке холи (зеленика),** а у другој, огромну бојну секиру оштру као бријач. Незнанац је рекао да је дошао због једне новогодишње игре (Yuletide game). Ако је неки јунак вољан, може једанпут да га удари том секиром, под условом да се кроз годину дана и сам добровољно под-

* За разлику од староенглеског, који је данас потпуно неразумљив обичном Енглезу, као и модерног енглеског. – прим. прев.

** *Holly*, жбуната зимзелена биљка; том биљком, која не умире преко зиме, у паганским али касније и у хришћанским временима су се за Нову годину украшавале просторије и призивало пролеће; овековечена је у општепознатој хорској народној новогодишњој песми *Yule Tide Carol*, уз коју се по снегу носе буктиње. – прим. прев.

вргне његовом узвратном ударцу. Нико није журио да прихвати ову понуду, па је незнанац почео да им се подсмева да су кукавице све док Гавен није прихватио изазов. Зелени витез се сагао, смирено подигао своју дугачку косу и забацио је напред откривајући врат, а Гавен му је једним силовитим замахом одсекао главу са рамена. Глава се откотрљала по поду ка дворанима, али су је сви нервозно ћушкали ногом од себе. Нимало узнемирен, зелени витез је дохватио своју главу са пода и држећи је за косу окренуо је према Гавену. Очи су се отвориле, а уста проговорила говорећи Гавену да се појави у Зеленој капели кроз годину дана да би примио узвратни ударац. Рекавши то, Зелени витез је отишао.

Година је прошла пребрзо и дошло је време за Гавенов полазак. У Артуровом двору завладали су општа брига и јад, али је Гавен ведро изјавио да се човек мора суочити са својом судбином, каква год она била. Кренуо је на север у потрагу за Зеленом капелом. Јахао је свог славног бојног коња Гринголета (то је првобитно био велшки коњ са другог света, беле боје са црвеним ушима). Стигао је у неку непознату земљу која је била у леденом захвату зиме, а успут, да би прошао, морао је да се бори са змајевима, вуцима и троловима. Јашући кроз неку дивљу шуму, на божићно вече стигао је до једног отменог дворца. Ту су га поздравили добродошлицом сер Берчилак (Sir Bercilak, лорд тог феуда) и његова дивна жена, која је за пратиљу имала једну грозно ружну старицу. Та врло стара жена, мада Гавен то није знао, била је чаробница Моргана ле Феј.

Берчилак је рекао Гавену да Зелена капела није далеко и позвао га да остане у дворцу до Нове године. Пошто је Берчилак свако јутро ишао у лов, Гавен је остао у просторијама да би се одморио од свог путовања. Њих двојица, у ведром и безбрижном тону, постигли су договор: Берчилак ће му поклонити дивљач коју улови тог јутра, а за узврат ће Гавен дати Берчилаку оно што добије у дворцу. Сваког дана Гавен је дуго остајао у кревету и сваког дана Берчилакова лепа жена долазила је у његову собу и покушавала да га заведе. Мада је био у великом искушењу, Гавен јој се одупро, али је примио од ње један магични појас од зелене свиле који ће га, како му је она рекла, штити од сваког зла. У

нади да ће га то спасити у Зеленој капели, Гавен је прикрио од Берчилака да је добио појас.

Свануо је новогодишњи дан и Гавен се тужно опростио од свих у дворцу. Један слуга, који му је показивао пут ка Зеленој капели, наговарао га је да побегне и да се спасе од сигурне смрти, али му је Гавен одговорио да за такав кукавичлук не постоји никакво оправдање. Сасвим сам одјахао је до капеле. Испоставило се да она и није грађевина, него шупља земљана могила у једној дубрави поред водопада. Гавен је уашао у дубраву, али у њој никога није било. Ипак, убрзо је зачуо злослутни звук оштрења секире. Појавио се Зелени витез и Гавен је погнуо главу за ударац. Међутим, када је Зелени витез замахнуо, Гавен није одолео пориву да се тргне у страну. Зелени витез га је укорио што се на тај начин измакао те су покушали поново. Овог пута Гавен је стајао непомичан као стена. Зелени витез је замахнуо, али је само крајичком сечива мало огребао Гавена по врату.

Затим је Зелени витез открио свој идентитет: он је у ствари сер Берчилак, господар дворца, само су га трансформисале Морганине чаролије. Моргана је смислила целу ову авантуру у нади да ће тако дискредитовати Округли сто. Гавену је поштеђен живот зато што је часно одбио да води љубав са Берчилаковом женом која му се набацивала, а огреботина на врату му је казна што није пријавио да је добио зелени свилени појас. Берчилак је рекао Гавену да се доказао као најбеспрекорнији витез који је икада живео. Инсистирао је да се Гавен врати у дворац, на гозбу, али Гавен је био чврсто решен да се одмах запути назад у Камелот, што је и учинио. Магични појас, међутим, понео је са собом.

На крају ове приче срећни су били сви осим Гавена, који је сматрао да се обрукао тиме што је прекршио реч дату Берчилаку само да би спасао свој живот. Одлучио је да као знак срамоте носи зелени појас на себи. Међутим, у Камелоту су га одушевљено поздравили као хероја, а витезови одлучили да носе зелену свилену ешарпу око струка, у знак почасти Гавену који је донео нову славу Округлом столу.

Ова поема слави врлине хришћанског витештва. Херој је храбро препустио исход авантуре Божјој вољи. У свом поверењу у Бога, он се поколебао само у једном тренутку,

када је одлучио да задржи магични појас на себи. За ову сасвим разумљиву слабост добио је благу казну, али у себи је био уверен да се осрамотио. Кроз ову опасну пустоловину он је стекао савршенији интегритет.

И поред хришћанског тона, ова поема своје главне ефекте постиже помоћу паганских мотива. И сама игра са одсецањем главе узета је из првобитно келтске легенде. Њену најстарију сачувану верзију имамо у ирској причи *Брикриуова гозба* (*Bricriu's Feast*) у којој је херој Кухулин а изазивач један џин. Кухулин одсеца главу оријашу. Када је дошло време да му џин узврати ударац, џин је подигао секиру све до кровних греда дворане, али ју је спустио полако и то тупом страном надоле. Кухулин је због своје храбрости признат као јунак над јунацима. Ирска реч употребљена за изазивача је *бахлах* (*bachlach*, „необуздан момак") што може да буде порекло имена Берчилак, како се Зелени витез стварно звао.

Није нам познат никакав преседан за зелену боју Зеленог витеза. Та боја је често асоцирана са вилама. Зелена капела у поеми описана је донекле нејасно, али подсећа на преисторијски тумулус, а земљана брдашца подигнута преко нечијег гроба била су у народним веровањима повезана са другим светом и са вилинским народом. Можда ту постоји и неки наговештај еротске симболике: у дубокој долини, поред водопада, брежуљак у коме је шупљина; био би то спој женске сексуалности и примамљивости другог света. Повезаност Зеленог витеза са зимом, његова гранчица зимзелене биљке зеленике, његов замак у мистериозној шуми са лепом и еротичном газдарицом, све то сугерише да у сенкама иза њега стоји келтски господар другог света, бесмртни господар смрти и обновљеног живота.

По једној теорији, ова приповест заснована је на мотиву годишње битке зиме и лета, али прича се не може баш лако уклопити у тај оквир. Изгледа вероватније да се иза ње ипак налази тема о хероју који одлази у други свет, храбро се суочава са тамошњим опасностима и постиже победу над смрћу. Одбијање да остане на другом свету, а Гавен је баш то учинио када је одбио да се из шуме врати у Берчилаков замак, има за последицу да се он враћа у овај свет,

али доносећи талисман регенерације; због тога је и дочекан са радошћу и почастима. У овом случају, талисман је магична ешарпа нерањивости омотана око појаса, а регенерација се догађа на Артуровом двору. Она је инспирисана Гавеновим постигнућем, а састоји се у обновљеним осећајима поноса и самопоуздања.

Било је коментара да Артуров двор магнетски привлачи храбре људе склоне борби, који хитају да ступе у службу великог краља. У једном смислу, ово запажање је сасвим истинито јер су хероји, првобитно сасвим независни од Артура, касније довучени у његову орбиту и претворени у витезове Округлог стола. Један од таквих био је Тристан, тј. Тристрам како се обично зове на енглеском језику. Постоји неколико паралела између Тристана и Ланселота. Наиме, и Тристан је сироче као и Ланселот, обојица се заљубљују у жену свог краља коме дугују лојалност и на кога гледају са наклоношћу и обојицу раздире консеквентни сукоб између тих лојалности.

Љубавна прича Тристана и Изолде први пут је испричана пре хиљаду или више година. Тристан је био нећак краља Марка од Корнвола, Артуровог савременика који је владао Тинтагелом. Тристанов отац био је придошлица из неке друге земље, а погинуо је пре него што се Тристан родио. Тристанова мајка, Маркова сестра, умрла је неколико сати пошто га је родила. У земљи његовог оца, одгајио га је један верни слуга. Тристан је израстао у силног ратника, доброг свирача на харфи и мајстора лова и соколарства. Отишао је у Корнвол и постао најомиљенији рођак свог ујака, краља Марка.

Ирски јунак Морхолт, човек огромног раста, дошао је у Корнвол и затражио да се његовом господару, краљу Ирске, шаље данак у робовима – сваке године известан број младића и девојака. Марко и корнволски барони плашили су се Морхолта, али га је Тристан изазвао на двобој и убио. Морхолтов леш послат је у Ирску као иронични „данак" из Корнвола. У Морхолтовој лобањи нађена је забодена крхотина из Тристановог мача. Ову крхотину метала сачувала је Морхолтова нећака, принцеза Изолда Лепа (Yseult the Fair), која се заклела на освету.

Касније је Марко послао Тристана у Ирску. Тристанов задатак био је да за краља нађе жену. У Ирској је убио крвожедног змаја који је пустошио села, а захвална Изолда лечила је Тристанове ране. Видарску вештину научила је од своје мајке чаробнице. Док се Тристан купао, Изолда је видела окрњено место на његовом мачу, упоредила га са сачуваном крхотином и схватила ко је он. Била је у искушењу да га одмах убије, његовим мачем, док се он без одбране ваљушкао у води као каква огромна риба у кади, али показало се да је њена женствена природа ипак јача од њене мржње. Када је Тристан оздравио, постигнут је споразум да он отпрати Изолду до Корнвола: она ће се ипак удати за краља Марка. Они полазе бродом за Корнвол а односи између њих нису нимало пријатељски. Међутим, пуким случајем испијају љубавни еликсир који је припремила Изолдина мајка и који је требало да буде употребљен у Изолдиној и Марковој првој брачној ноћи. Истог тренутка они се страствено и неодољиво заљубљују.

У Корнволу, Изолда се удаје за Марка. Да би прикрила да је већ изгубила невиност, убедила је своју верну пратиљу Брангану (Brangane) да је замени у првој брачној ноћи. У мраку, краљ Марко није приметио подвалу. Пошто се Изолда плашила да би Брангана кад-тад могла да ода тајну, спремила је заверу да је убије. Међутим, завера није успела. Иако су Тристан и Изолда веома спретно успели да намагарче Марка, злосрећни краљ је све више био обузет сумњама те им је постављао замке. Једном приликом наредио је Изолди да се над црвено усијаним гвожђем закуне да је у првој брачној ноћи била невина и да ухвати то гвожђе голом руком. Она је уредила да се Тристан преруши у ходочасника. Дошла је до попришта на коме је требало да се изведе оглед са усијаним гвожђем и као случајно се саплела, а „ходочасник" ју је прихватио у наручје. Затим се закунула да никада није била у наручју ниједног мушкарца осим Марка и, ето, овог ходочасника. Пошто је то била истина гвожђе јој није опржило руку.

Марко на крају ипак схвата да су његова драга и вољена жена и његов драги и вољени нећак направили од њега рогоњу. По једној верзији приче (код Ејлхарта фон Обергеа и код Берула; Eilhart von Oberge, Beroul), одлучио је да их

живе спали, али је Тристан, док су га водили ка дрвеном стубу и ломачи, успео да побегне. Онда је Марко предао Изолду једној похотној банди губаваца да настави да живи тако деградирана и изопштена из друштва. Тристан је спасава од губаваца и љубавници беже у шуму. По верзији Готфрида фон Штразбурга, Марко није могао да натера себе да их спали, него их је прогнао у шуму. После неког времена, Марко одлази у шуму у лов и наилази на њих двоје како спавају, а између њих лежи Тристанов голи мач. Они су предвидели шта би могло да се деси, па су пре него што су заспали мач тако положили. Заваран тиме, Марко је поверовао да су невини и повео Изолду назад.

Тристан одлази у изгнанство у Бретању где се жени унуком краља Бретање. Она се зове Изолда Белих Руку (Yseult of the White Hands). Оженио се њом из два разлога: прво, зато што она има исто име као Изолда Лепа, и друго, зато што је закључио да је његова права Изолда заборавила на њега и да јој је лепо у Марковом кревету. Ипак, оваква супруга га не интересује и он не успева да води љубав са њом, тј. не испуњава своју брачну дужност. Међутим, Изолда Белих Руку итекако воли Тристана и са страшном љубомором размишља о Изолди Лепој.

На крају, Тристан бива тешко рањен копљем у једној бици и то не било где, него у бедра – што је значајан детаљ. Он шаље брод у Корнвол са молбом Изолди Лепој да дође и исцели га. Договор је следећи: Ако се брод врати са њом, имаће бела једра, а ако не, једра ће бити црна. Изолда веома радо креће, брод је под пуним белим једрима, али на осматрачници на обали је љубоморна Изолда Белих Руку која каже Тристану да су једра црна. Чувши то он се растаје од живота. Када му се Изолда Лепа примакла он је већ био мртав и она је умрла од јада. Њихова тела односе у Корнвол и сахрањују код Тинтагела, али у два засебна гроба. Из гробова су израсла два дрвета, чије су се гране преплеле и спојиле изнад њих.

Љубавни еликсир је кључ целе ове приче. Он је симбол љубави као незадрживе натприродне силе која захвата и напросто понесе људско биће, без обзира да ли нека особа то хоће или не, да ли има такве инклинације или не, и да ли има

добре намере или обавезе према неком трећем. Против те силе која узноси у висине дивног заноса које су мало коме доступне у животу, људско биће се бори безуспешно, као јагње које је већ у канџама орла. У њеним канџама људска бића газе све друге своје обавезе, верности, друштвене обзире. Лажу, варају и сплеткаре, донесе несрећу и пропаст и себи и онима које је требало да воле. У овој трагедији Марко, Брангана и Изолда Белих Руку невине су жртве једнако као и Тристан и Изолда Лепа. То је лудило љубави, они који га нису доживели могу само да гледају из прикрајка са ужасом и завидљивом чежњом.

У Штразбурговом *Тристану* на коме је Вагнер базирао своју оперу, узајамни занос двоје љубавника описан је терминима верског заноса. Он се пореди са занесеношћу коју мистик осећа у загрљају Бога: душа излази из тела и расплиниује се у блаженству уније са божанским. Међутим, Тристан и Изолда су људска бића заробљена у овом свету и у свом телу, а њихова љубав не може да има трајно и тотално испуњење у земаљском животу. Магични напитак је отров. Еликсир љубави је гутљај смрти. „То је у Божјим рукама!" каже Тристан. „Без обзира да ли је био напитак живота или смрти, отровао ме је на најслађи могући начин! Појма немам како ће изгледати оно друго, али ова смрт ми савршено одговара! Ако би моја дивна Изолда наставила да ми буде смрт на овај начин, ја бих захтевао вечиту смрт."[21] Последњи део Готфридове поеме је изгубљен, тако да не знамо како би он завршио причу, али на крају Вагнерове опере Изолда пева „Liebestod" („љубав-смрт"). Коначно, једино ће у смрти те две душе бити сасвим уједињене, не само једна са другом него и са вечитим животом универзума.

Сматра се да је Тристан стварно постојао. Тај реални човек звао се Друст, био је син Талорка (Drust, son of Talorc) и краљ Пикта у Шкотској око 780. године. Према једној причи, која је можда заснована на чињеницама, отпутовао је на Хебридска острва, где је дознао да се спремају да предају кћерку локалног краља тројици пирата или џинова са мора који су је тражили као данак. Друст се изборио са тим разбојницима и спасао принцезу. Ова легенда припада

[21] Gottfried von Strassburg, *Tristan*, 206: cf. ALMA, 154-155.

истом типу коме припада и грчка прича о томе како је Персеј спасао Андромеду од морског чудовишта. Вероватно се ова легенда крије иза епизоде о Морхолту, а њени детаљи, па и онај о препознавању хероја у купатилу, сачували су се у средњовековној причи о Тристану.

Сматра се да је легенда о Друсту најпре пренета у Велс, затим у Корнвол и Бретању, а онда широм Енглеске и Француске. У Велсу јој је придодат централни љубавни троугао краљ – његова жена – његов нећак, по свему судећи узет из ирске легенде о Диармаиду и Граини (Diarmaid, Grainne), у којој је јунакиња магијом присиљена да се заљуби у нећака свог мужа. У овоме је вероватно извор мотива љубавног напитка. Преживели су и неки други детаљи из приче, међу којима и онај о мачу који раздваја двоје уснулих и заљубљених. У Велсу је главни лик приче постао краљ Марх (March, коњ), његова жена била је Есилта (Essylt), а његов нећак је био Талухов син Дристан (Drystan son of Tallwch). Претпоставља се да је епизода са убијањем змаја, која опет подсећа на Персеја, додата када је прича стигла у Бретању. Прича о Изолди Белих Руку, са мотивом хероја кога воле две жене истог имена, могла би бити мешавина арапских традиција и традиција из Бретање. Идентификовани су и други оријентални утицаји на детаље ових легенди. Прича о црним и белим једрима можда је такође из Бретање, мада се тај мотив појављује и у грчкој легенди о Тезеју.

Ако је тачна ова спекулативна реконструкција начина на који се рађала и развијала прича о Тристану, она је фасцинантан пример како генерације приповедача поступно надограђују једну моћну легенду. Постоји један проблем који се састоји у томе што је прави краљ Марко, колико знамо, владао у Јужном Велсу, вероватно у провинцији Гламорган (око градова Свонси и Кардиф). Ако је то тачно, због чега је цела прича премештена у Корнвол? Код приморског села Фови (Fowey) у Корнволу, 35 км западно од центра града Плимута, постоји један меморијални камен из средине шестог века са уклесаним натписом: „Овде лежи Друстанус, син Куноморуса". Није вероватно да је тај Друстанус био првобитни Тристан, али око деветог века Куноморус је у Бретањи идентификован као краљ Марко. Може бити да је

дворац Доре (Castle Dore) на једном брду близу Фовија, био тврђава једног стварног поглавице који је био савременик правог Артура и који се после појавио у легенди као Марко. Та тврђава доминира јужним крајем старог трговачког пута који је водио од Ирске, преко Корнвола, према континенту. Ко год да ју је контролисао, морао је имати поприлично посла са Ирском. Иако су главни елементи легенде склопљени у Велсу, могуће је да се она преместила у Корнвол и везала се за Куноморуса, идентификованог као Марко, зато што се погрешно претпоставило да је испод поменутог меморијалног камена гроб правог Тристана.

Било како било, комплетна прича постала је позната у Енглеској и Француској око 1150. године, па је неколико аутора из дванаестог века написало своје верзије. Према већини њих, Тристанов отац дошао је из Лоеноиса или Лохноиса, што би значило из Лотиана (Loenois, Lohnois, Lothian), југоисточне Шкотске. У Енглеској, међутим, Лоеноис се претворио у Лионес (Lyonesse), легендарну земљу западно од Корнвола, између рта Лендзенд (Land's End) и острвља Сили, која је попут Атлантиде потонула у море. Легенде о земљи Лионес вероватно су инспирисане далеким, мутним сећањем на територије које је море заиста прогутало.* На пример, дно морског залива Маунтс Беј у Корнволу (Mount's Bay, испред градића Пензанс, 15 км источно од рта Лендзенд) у давној прошлости било је настањено, а онда се море прелило преко тих насеља. Изгледа да је у четвртом веку наше ере постојало само једно острво, а не група острва Сили. Између појединих острва Сили и данас се могу, зависно од плиме и осеке, видети остаци зидина тврђаве који вире из наноса песка.

Када је Тристан уведен у артуријански циклус, његова трагична љубавна прича већ је била знатно разводњена. У старој причи све се заснивало на сукобу између Тристанове лојалности према краљу Марку и његове страсти према Марковој жени. Међутим, у прозном Тристану из XIII века који је

* Треба напоменути да је највероватније пре 8.000 година, дакле око 6.000 п.н.е, потонуо терен данашњег канала Ламанш; све до тада, лутајућа племена, она много пре Келта, пешице су прелазила у Енглеску или се враћала из ње. Вероватно су неке од ових религија и прича већ тада постојале. – прим. прев.

постао стандардна верзија, догађаји се сагледавају са становишта Артуровог двора. Марко је заклети непријатељ Округлог стола, опак и зао, кукавица и издајица. Тристан му не дугује никакву верност, напротив, тиме што пркоси Марку и настоји да избави Изолду од њеног рђавог мужа, он испуњава витешку дужност. Тиме је драмски елемент ослабљен и готово у потпуности је нестао, а у први план су ускочиле многе Тристанове авантуре у његовој новој улози витеза луталице.

Један од разлога за ову промену била је потреба да се у причама о Округлом столу избегне постојање две сличне љубавне приче – о Тристану и Изолди, и о Ланселоту и Гиневри. Ово нам сугерише једна сцена у којој се срећу Ланселот и Тристан. Двојица великих јуноша не препознају један другог. Боре се херојски и толико изједначено да на крају један другоме поклањају свој мач. Затим откривају своје идентитете и Ланселот пита Тристана шта мисли о љубави. Тристан, који очигледно до тог тренутка није ни размишљао о тој теми, каже да је љубав досадна ствар и извор слабости. За Ланселота, љубав је најдрагоценија ствар на свету која му улива више снаге него било шта друго.

У артуријанској верзији приче, Тристан и Изолда се заљубљују једно у друго пре него што су попили љубавни напитак.Тиме је поткопана тема о неодољивој страсти која удара као гром из ведра неба. Када Тристан први пут среће Изолду у Ирској, сазнаје да се у њу заљубио Сарацен Паломидес. Из чистог авантуризма он одлучује да избаци Паломидеса из утакмице, што и чини и тиме импресионира Изолду. Истовремено, у Корнволу Тристан има љубавницу, жену једног од Маркових барона, за коју се заинтересовао и сам краљ Марко. Међутим, она га одбија јер више воли Тристана. У Марку се због тога буди смртно непријатељство према Тристану, његовом нећаку. Све ово догађа се много пре него што је Изолда постала Маркова жена. Дакле, није још ни близу дан кад ће Изолда и Тристан моћи да од Марка начине превареног мужа.

Прича се отприлике наставља по линијама старије легенде, све до тачке када Тристан и Изолда заједно беже из Корнвола у Енглеску и склањају се у Ланселотов Замак радости. Тристан затим, заједно са осталим витезовима Окру-

глог стола, креће у потрагу за гралом. Марко користи прилику и изводи муњевити војни продор на Енглеску, граби Изолду и одводи је назад у Корнвол. Тристан напушта трагање за гралом и одлази на Марков двор да би се придружио Изолди. Једног дана, док је он свирао харфу и певао Изолди, Марко је бануо у собу и с леђа га пробо отровним копљем. Ни Изолдина исцелитељска вештина није могла да спасе Тристана. Умирући, он је стегао Изолду у загрљај и у последњем грчу своје агоније је задавио.

Има разних верзија о томе шта је после било са Марком. По једној, Тристан је стигао да га убије пре него што је умро. По другој, Марков нећак по другом колену Беленгерус (Bellengerus), убио је Марка да би осветио Тристана. По трећој, Марка су стрпали у тамницу и присилно хранили тако да је на крају умро од преждеравања. По неким другим причама, Марк је надживео Артура, а онда је напао Енглеску и целу је опустошио. Развалио је и град Камелот, а Округли сто разлупао на комадиће. Једна верзија каже да га је убио Ланселотов рођак Борс.

Ова артуријанска прича о Тристану затамнила је ранију, примитивнију али снажнију легенду и успела да се пробије и да из сенке изађе на светлост дана тек у деветнаестом веку. Истински трагичан лик је Арапин Паломидес, који у новом љубавном троуглу постаје лик који заслужује највише саосећања. Његова неузвраћена љубав према Изолди у сукобу је са његовим пријатељством према Тристану. Изолди се Паломидес допада, она га и сажаљева, али не може да га воли. Тристану је Паломидес драг пријатељ, али му се нимало не допада што Паломидес воли Изолду. Паломидес је на граници лудила због своје страсти према Изолди и љубоморе, али и зависти према Тристану који не само што му је ривал у љубави, него је и бољи витез. Једним делом себе, он мрзи Тристана, а другим га, ипак, гледа са наклоношћу и диви му се. Не постоји излаз за Паломидеса. На крају га је искасапио Гавен, који је сурово искористи чињеницу да је Паломидес био ослабљен јер је у борби већ задобио неколико рана. Он је на самрти опростио Гавену, препоручио себе Христовој милости и изјавио да му је једино жао што није имао више времена да служи Богу и свету.

Мерлин и Моріана ле Феј

Стварни Мерлин никада није постојао, бар не у оном смислу како је можда постојао стварни, историјски Артур, али у легенди о великом магу скривен је велшки бард и видовњак из шестог века који се звао Мирдин (Myrddin). Њему су приписане разне песме и разна пророчанства. Иако се причало да је град Кармартен у Велсу (у брдима, око 35 км северозападно од приморског града Свонзија) добио име по њему, чини се да је Мерлин ипак поглавито везан за северозапад Енглеске. Традиција га повезује са битком код Арфдерида (Arfderydd), која се водила 573. године „за гнездо једне шеве" („fought for a lark's nest"). Тај град данас се зове Артурет (Arthuret) и налази се у Камбрији, северно од Карлајла, а гнездо птице шеве вероватно је било Карлаверок (Carlaverock, „шевина тврђава"), упориште које је доминирало северном обалом Солвеј Фирта (Solway Firth).

Изгледа да је у тој бици Ридерх Хаел (Rhydderch Hael) потукао и убио Гвендолауа (Gwenddolau), Мирдиновог господара. Ридерх Хаел, („хаел" би значило „великодушни") био је краљ из британске династије Стратклајда (Strathclyde), која је из свог упоришта у Думбартону владала југозападном Шкотском. Гвендолау је вероватно био поглавица у Камбрији. Према причи, Мирдин је себи приписао кривицу за погибију Гвендолауа и многих других у тој бици и толико је био ужаснут насталим покољем да је сасвим полудео. Побегао је у Каледонијску шуму, у шкотским низијама, где је следећих неколико година живео као „дивљи шумски човек". У свом лудилу, стекао је таленат предвиђања будућности.

У велшкој поеми *Стабла јабука* (*Afallenau*), која се приписује Мирдину, он јадикује над својим бедним животом у шуми. Види једно јабуково дрво на обали реке. Док је био нормалан, под тим дрветом се забављао са једном „лепом раскалашном девојком, витком, краљевског изгледа". А сада је сам, изгнан и одбачен, умире од глади, сав промрзао од хладноће, луд и у јаду што су погинули његов лорд и многи његови земљаци. „Смрт је узела многе, зашто не позове и мене?"

Постоје сличне ирске и шкотске легенде које су у вези са овом велшком. Могуће је да је Мирдин стварно постојао, да је био Гвендолауов бард у Камбрији и да је легенда о њему делимично заснована на историјским чињеницама. Са Кармертеном је повезан или зато што је одатле дошао, или због нечијег погрешног покушаја да изведе име Кармартен („морска тврђава, тврђава на мору") из имена Каер Мирдин (Caer Myrddyn, „Мирдинова тврђава"). Алтернативна могућност јесте да је име Мирдин од самог почетка било измишљено, изведено нетачном етимологијом из имена Кармартен, на исти начин на који је измишљен наводни човек са именом Леон (Lleon), да би се објаснило име тврђаве Каерлеон. Ипак, ово нам не објашњава зашто се уз Мирдина прикачила и легенда о дивљем човеку. У сваком случају, он првобитно није био маг који је водио правог Артура. Ако је био жив 573. године, то значи да је могао бити тек дечак у време кад је прави Артур умро.

По свему судећи, Џефри од Монмута је трансформисао видовњака Мирдина у мага Мерлина, преводећи име на латински – Мерлинус, а не Мердинус, можда зато што би Мердинус звучало незгодно налик на француску реч *merde*. Џефри је увео Мерлина у своју *Историју краљева Британије* са изванредним ефектом, на оној тачки где се Саксонци окрећу против Вортигерна, који их је као плаћенике довео у Британију. Вортигерн и његов двор беже у Велс, где га чаробњаци саветују да изгради јаку кулу која би му била поуздана одступница. Он за ту градњу бира једну планинску локацију у Сноудонији (око 80 км југозападно од Ливерпула), али напори градитеља остају узалудни, јер темељи куле непрестано тону у тло. Мудраци му кажу да постоји само један начин да се то прекине: треба наћи једног дечака без оца, принети га на жртву и његовом крвљу попрскати темеље.

Вортигерн је послао своје људе да по држави потраже дечака који нема оца, и они су нашли једног у Кармартену. Он се звао Мерлин и био је унук краља Дифеда (Dyfed). Његов отац није био смртни мушкарац, већ инкубус, демон који је на себе узео обличје згодног странца и тако водио љубав са краљевом кћерком. Она је родила дете и затим отишла у калуђерице.

Када су младог Мерлина извели пред Вортигерна и краљевске чаробњаке, он се према чаробњацима понашао са највећим презиром. Саопштио им је да кула не може да стоји зато што се испод тла налази велика количина воде, што они нису запазили. Али на дну подземног језера, рекао је Мерлин, налазе се две шупље стене, и у свакој по један змај. Вортигернови радници су се бацили на копање и заиста пронашли подземно језеро. Из језера су изронила два змаја, један црвен а један бео; шибајући ватром из ноздрва почели су да се боре између себе.

Запањеном Вортигерну Мерлин је објаснио да овај судбински знак наговештава да ће Брити (црвени змај) бити нападнути од Саксонаца (бели змај), све док не стигне Дивљи Вепар од Корнвола (Артур), који ће победити Саксонце. Мерлин је после тога изрекао још читаву серију пророчанстава, али нејасно и симболично формулисаних, чиме је Вортигерн био силно импресиониран.

Мерлин се следећи пут појављује у Монмутовој *Историји* као саветник Аурелија и Утера Пендрагона. Он доноси Стоунхенџ из Ирске и поново га склапа на равници код Солзберија. Користи магију да би удесио да Артур буде зачет у Тинтагелу. После тога ишчезава из приче.

Прича о Вортигерну и кули, исприповедана је три стотине година раније код Ненија, у чијој верзији се дечак зове Амброзије. Амброзије Аурелијан заиста је био вођа бритског отпора Саксонцима, па је та прича можда сачувала аутентичну традицију о непријатељству између Амброзија и Вортигерна. На велшком, Амброзије је Емрис (Emrys), а легенда је лоцирана у Динас Емрис, брдску тврђавицу близу Бедгелерта у Сноудонији, где су археолози током педесетих година XX века заиста открили језеро подземних вода, језеро из кога у легенди израњају змајеви.

Везивање ове легенде за Мерлина имало је за последицу да је он анахроно пренесен у Вортигерново време, како би могао да буде представљен као велики пророк који предвиђа Артуров долазак и који удешава да Артур на тачно одређени начин дође на позорницу. Уједно, Мерлин пред читаоце искаче, са узбудљиво романтичним шоком, као мистериозни „дечак без оца", који се одважно супротставља

свим Вортигерновим дворским чаробњацима и спасава свој живот супериорном демонстрацијом видовитости и пророчанских моћи. Са овим такмичењем ривалских чаробњака, и са претњом да ће бити принета људска жртва, прича има примитивну и паганску атмосферу.* Веровање да постоје духови са којима жене могу да затрудне било је келтско празноверје, а постало је и хришћанско. Иако је Мерлин великим делом измишљена личност, он је представник нечега што је у времену реалног Артура било вероватно сасвим уобичајено друштвено стање: људи су прихватили хришћанство, али су добрим делом остали пагани; усвојили су нову религију, али се нису одрекли старе.

Монмутова *Историја* покренула је процес који је Мерлину донео велику славу. Мерлин је постао сива еминенција бретонске тематске области. То што је зачет ванприродним путем, као дете паганског духа и хришћанске принцезе, повезало га је са легендом о Артуровом зачећу и објаснило његову доминантну снагу личности, надљудске моћи и надземаљску мудрост. Мерлин је производ јединства супротности, бесмртног и смртног, паганског и хришћанског, злог и светог. Од тада, у аналима Округлог стола око њега лебди сабласна атмосфера.

Легенда о Мерлину и Стоунхенџу интересантна је зато што иако тај споменик није стварно пренет из Ирске у Енглеску, плаве стене које су формирале мањи, старији круг у Стоунхенџу, заиста су донете са запада. Вероватно су већим делом транспортоване бродом, наиме морем и реком, као што прича и каже. (Већи стоунхенџски каменови, сарсени, довучени су на санкама са оближње равнице Марлбороу – Marlborough.) Пошто су они око 1.600 године п. н. е. већ били на свом месту, легенда у Монмутовој *Историји* заснована је на традицији која је историјски тачна и која је тада била око три хиљаде година стара. Плави монолити довучени

* У Библији, Аврам је хтео да закоље свог најстаријег сина; видети Стари завет, Прву књигу Мојсијеву – Постање света, глава 22, стихови 9 и 10, „А кад дође на место које му Бог каза, Аврам начини онде жртвеник, и метну дрва на њ, и свезавши Исака сина својега, метну га на жртвеник врх дрва; и измахну Аврам руком својом и узе нож да закоље сина својега"; дакле то је и библијска, старозаветна атмосфера, а може да се пронађе и у Курану. – прим. прев

су са брдовитог региона Пресели, (Prescelly Hills или Mynydd Prescelly, где су у антици клесани и небројени други долмени, стећци и монолити; око 70 км северозападно од Свонзија, а десетак километара далеко од морске обале и од приморског градића Фишгард) у велшкој приморској провинцији Пемброукшир. Пошто се у првим вековима наше ере одвијала велика ирска имиграција у југоисточни Велс, могло се десити да Пресели буду у каснијој легенди приписани „Ирцима" или Ирској. У Монмутовој *Историји,* Мерлин вуче монолите не само магијом, него и техничким средствима, као да је инжењер. Врхунска технологија ионако је само танком линијом одвојена од магије, а у популарним веровањима, довлачење толиких стена са толике даљине било је нешто запањујуће, огромно магијско достигнуће. Код Вејса, Мерлин помера стене тако што на њих баца чаролије.

Мерлинова веза са Плесом џинова поново га повезује са паганским традицијама. Стоунхенџ је најимпресивнији прехришћански споменик у Британији. Плави монолити дотегљени су са једног паганског светог брда, а у Монмутовој *Историји* сам Мерлин каже да су ти камени блокови повезани са „тајним религијским ритуалима" или „мистеријама" и да имају магичну моћ исцељења (веровање које је у околним селима опстало још вековима). Очигледно је да је Мерлин добро разумео верске тајне Стоунхенџа. У каснијим легендама, Мерлин је хришћанин, али ипак не само хришћанин. Он репрезентује једно старије разумевање човека и природе, једну дубоку мудрост из паганске прошлости која није против хришћанске, него јој је напросто претходила. Можда су у Мерлиново стварање уграђене успомене на друиде. Друиди нису саградили Стоунхенџ, као што није ни Мерлин, али су били слављени због својих магичарских и пророчких талената. Били су свештеници-магови, вероватно са једном шаманском цртом у своме пореклу, били су господари и чувари једне старе традиције арканског знања о свету и о начинима како он функционише.

Џефријева *Историја* успоставила је Мерлина као првокласног пророка, а његова криптична предсказања изучавана су и дограђивана у следећим вековима. У Џефријевој књизи ништа се не помиње о Мерлину као некаквом ди-

вљем човеку у шуми. Изгледа да је када је писао своје дело Џефри од Монмута знао велшког Мирдина само као видовњака и зато одлучио да га употреби као фигуру која ће појачати слику Артура као човека судбине. Тек касније је наишао и на традицију о Мирдину дивљаку, који постаје централни лик у његовом *Животу Мерлиновом*.

По *Животу*, Мерлин је полудео од јада због страшног покоља на бојишту и побегао у Каледонијску шуму. Добродушни покушаји његове сестре да га домами назад у нормални свет, нису успели зато што танка нит његовог здравог разума није могла да издржи контакт са цивилизацијом. Током лета и јесени, када су дивље јабуке висиле по гранама, он је задовољно луњао пропланцима. Зими је животарио у једној кући, коју је за њега у шуми саградила његова сестра. Кућа је имала седамдесет прозора и седамдесет врата. Он је изучавао звезде и изговарао пророчанства које је седамдесет секретара ревносно записивало. Мерлин је овде описан као мудрац близак божанском статусу, а број седамдесет је можда позајмљен из Библије, као број слугу Божјих: у Старом завету Бог се са облака обраћа групи од седамдесет старешина,* а у Новом завету Христ шаље седамдесет мисионара.**

Џефри је из шешира извукао два Мерлина, мада је тврдио да *Живот* приказује касније авантуре истог Мерлина из *Историје*. Џералд од Велса и други велшки писци нису могли да се сложе с тим, па су закључили да су морала постојати два човека са истим именом: Мерлин чаробњак и Мерлин шумски човек. Аутори артуријанских романси концентрисали су се на мага и игнорисали причу о дивљем, шумском човеку, а неки од подухвата овог другог, приписани су првом. Пример за то је прича о Мерлиновом предсказању за једног дечака по коме ће он умрети троструком смрћу. Показало се да је предсказање тачно, јер је дечак пао са високе стене, али на гране неког дрвета, тако да је

* Четврта књига Мојсијева, Бројеви, глава 11, стих 25, „седамдесет људи старешина, и кад дође дух на њих, пророковаху, али више никад" – прим. прев

** Свето јеванђеље по Луки, глава 10, стих први, „А потом изабра Господ и другијех седамдесеторицу, и посла их..." – прим. прев

остао да виси прободен; висио је наглавачке, са главом испод воде, тако да се удавио. Други пример је прича како се Мерлин три пута иронично насмејао. Насмејао се када је видео да краљица има неки листић у коси и схватио да је она била са љубавником, затим када је видео неког просјака у дрњцима, јер је помоћу своје видовитости уочио да тај човек седи тачно на месту где се налази закопано благо. Насмејао се и када је видео да неки млади човек купује ципеле са седмогодишњом гаранцијом, јер је знао да ће тај младић погинути већ сутра. Друга и трећа од ових готово пословичних прилика за смејање суровој иронији живота појављује се и у јеврејском фолклору, где се у Мерлиновој улози налази демон Асмодеус.

Фигура дивљег човека у шуми има дугу историју у европским легендама и фолклору. Он је истеран из људског друштва и зато се у шуми осећа као код своје куће. Шума је тајновита. Усамљен, зарастао у косурину и брадурину, го или обучен у неке дрњке, он живи од воћа и бобица, корења и ларви. Он је луд, али постоји једно старо, веома раширено веровање, да су лудаци ближи Богу него нормални људи. Дивљи човек, ма колико да је бедан и напаћен, ослобођен је свих окова и ланаца које људском духу намеће друштвена заједница. Живећи у хармонији са природом и животињама, он је у контакту са извесним силама које су фундаменталније од оних које цивилизован човек може да осети: речено терминима модерне психологије, он је у контакту са дубоким силама подсвести. Као и сама дивља шума, он је једно амбивалентно биће, опасно али добронамерно, злокобно али свето.

Чини се да је ова традиција утицала на Мерлинов лик у романсама у којима је појачана двосмисленост његове напола људске напола демонске природе. Као и дивљи човек, Мерлин је у суштини сасвим сам: слободан дух, никоме не полаже рачуне, њега никакве титуле нити рангови не импресионирају, нити он мари за конвенције. У причу он увек улази споља, појављује се као гром из ведра неба да неког посаветује или да учини нешто магично, а онда опет нестане. Његов дом сигурно није у Камелоту, него је негде изван граница свакодневног људског света. Стиче се утисак да он

само до одређене мере може да трпи присуство људских бића; на крају, он бива сасвим одсечен од људског друштва. Чини се да је неподложан старењу; немамо поуздано сазнање да је умро.

Каснији писци нису дозволили овом фасцинантном лику да нестане са позорнице после Артуровог рођења, као што је случај у *Историји*. Додавали су поједине догађаје да би појачали Мерлинову улогу агента невидљивих сила историје, оних сила које су обликовале Артурову судбину и судбину Округлог стола. Контраст између Мерлиновог демонског оца и Мерлинове мајке пуне врлина, заоштрен је у делу *Мерлин* Роберта де Борона у коме се тврди да је зачеће овог чаробњака испланирао сам ђаво, заједно са господарима Пакла. Они су планирали да упропасте човечанство тако што ће у свет довести једног лажног пророка, напола демона напола човека, који би био зла верзија Христа. Један од ђавола је успео да обљуби чисту девицу док је она спавала, али она је била побожна хришћанка и због тога је план пропао. Девица је схватила шта се десило и посаветовала се са својим исповедником. Он је начини знак крста изнад ње, дао јој да пије свету водицу и натерао је да се закуне на доживотну чедност. Другим речима, ресурси хришћанске магије овде су мобилисани и бачени у битку против махинација злих сила. Резултат је био следећи: Мерлин се родио обдарен надљудским моћима, као што је способност сагледавања прошлости и будућности, али од свог оца није наследио склоност ка злу, нити мржњу према човечанству. Његова изузетна длакавост, суров осећај за хумор, враголаста склоност ка практичним шалама, наслеђе су сатанског родитеља, али иако је остао енигматичан, натприродан и врло опасан ако се сукоби с неким, Мерлин је био истински одан краљу Артуру и његовим витезовима.

Мерлин је још од рођења био чудо од детета. Способност говора стекао је чим се родио; док је још био беба, издиктирао је историју грала исповеднику своје мајке, Блезу (Blaise), који му је постао тутор и секретар. Поменути Блез могао би да буде славни велшки приповедач Бледри (Bleddri), али значајно је уочити да Мерлин овде преноси знање о најсветијој хришћанској реликвији једном Логрезу (дакле

Енглеској), који је још у паганској тами. Користећи на овај начин своју способност гледања у прошлост, наслеђену од демонског оца, и приводећи једну потенцијално злу моћ ипак доброј сврси, он се појављује као мост између два времена, између паганства и хришћанства.

Један значајнији и на истој линији изграђен додатак причи, састоји се у томе што је управо Мерлин убедио Утера Пендрагона да треба да се направи Округли сто по моделу гралског стола и остави за столом једно место за онога који ће једног дана донети грал. Сасвим је прикладно да велемајстор магије буде дизајнер Округлог стола, а последица тога је да Мерлин стиче доминантнију позицију него икада раније. Већ је био геније који је довео Артура на позорницу историје. Сада он такође инспирише и ставља у покрет читав механизам артуријанског витештва, даје му врхунске идеале, шаље га у потрагу за гралом. Постаје јасно да Мерлин не узрокује оно што ће се десити, али и да кроз њега у људски свет продиру тајне силе судбине. Овај задатак није поверен хришћанској цркви, као што би се могло очекивати, него великом магу који је напола демон и чији корени су у паганској прошлости. Следи закључак да је трагање за гралом старије и дубље него црква, па зато није ни могло да крене из цркве.

Причу Роберта де Борона наставили су други аутори (углавном у Вулгата циклусу и у *Наставку о Мерлину*). Са приповедачеве тачке гледишта, Мерлин је био користан лик, јер је на основу свог знања о будућности могао да изговара значајне наговештаје на које читалац обраћа већу пажњу него сами ликови. У наставцима Мерлин и даље фигурира као Артуров ментор и готово као магична замена за оца исповедника; он помаже младом краљу да нађе пут кроз прве опасности своје владавине. Својом магијом он штити Артура од опасности; води га до језера да набави Екскалибур; он иде да за Артура проси Гиневрину руку, он одлучује који ће витезови бити одређени да седну за Округли сто.

У херојским легендама није реткост да централни лик има натприродног помагача или помагачицу. Ако је мушкарац, помагач је често чаробњак, пустињак или занатлија. Мерлин комбинује све три улоге; добијамо утисак да су ро-

мансе реаговале на један генерални људски инстинкт тако што су од њега начиниле водича, филозофа и пријатеља Артура и Округлог стола. Често је овај помагач тајновито и злослутно а не само благодатно биће, можда зато што хероја води у вилајет мистерија, на други свет или у дубине ума, где се херој сусреће са силама које су плодотворне, али и опасне. Мерлин се својом улогом у настојањима да се пронађе грал уклапа у све то.

Мерлин је био и занатлија а не само маг; заправо се код њега те две улоге не разликују јасно. Један пример је техничка вештина коју је показао при транспорту Стоунхенца; радио је малтене као инжењер. Други пример је прича како је „својим префињеним мајсторством" конструисао величанствену гробницу за Лота, Гавеновог оца. У њој су биле фигуре краљева који су заједно са Лотом погинули у бици; свака фигура је у руци држала танку воштану свећу која је вечно горела, а видела се и слика на којој Артур стоји са исуканим мачем изнад свих њих.

Промена сопственог облика и изгледа била је још једна од Мерлинових способности. Он се појавио у многим облицима: био је старац са српом, био је и дечак од четрнаест година, затим богаљ, просјак, пустињак, дрвосеча, сенка. Могао је да трансформише и изглед других људи, као на пример у Утеровом случају. Веровање да мајстор магије може да се „метаморфује" у неки други телесни изглед, много је старије од артуријанских легенди; оно је постојало код праисторијских племена широм Европе. Пошто може да се претвори у било које биће, чаробњак је способан и да усвоји идентитет и поглед на свет, па и да схвати природу тог другог бића. На тај начин он упознаје неке реалности које се крију испод површине ствари.

У келтској традицији веровало се да друиди, а и велики песници, имају ту способност, јер посао песника је да проникне у природу свих феномена, људских и нељудских. Мирдин из оригиналне велшке традиције био је бард.

Ако маг може да се преобликује у друга тела, питамо се да ли он икада стварно умире; постоји много разних прича о коначној Мерлиновој судбини. У неким причама, њега у пакао односе исти демони који су га и довели на овај свет,

али у већини прича он не умире стварно, него прелази у стање заустављене анимације: као Артур који се одмара на Авалону или спава у пећини, али без обећања да ће се вратити. Реченица у *Стаблу јабука* која гласи: „Смрт је узела сваког, зашто не позове и мене?" можда садржи клицу идеје да Мерлин не може да умре.

Једна позна прича каже да је Мерлин покупио свих Тринаест блага Британије (the Thirteen Treasures of Britain) и отишао у Кућу од стакла на острву Бардси (Bardsey) (близу каернарвонске обале Велса) и да је и данас тамо, сакривен од смртних очију. По једној причи из тринаестог века (у Дидоовом *Персевалу*), Мерлин је надживео и Артура и све витезове Округлог стола. Када је Артур пао у последњој бици против Мордреда и отпутовао за Авалон, Мерлин се повукао у једно своје склониште за које је рекао да је његов есплумеор (esplumeor) и никада више није био виђен. Есплумеор је био специјални кавез у коме су птице држане током сезоне митарења, направљен тако да су се отпала пера могла лако сакупљати. Ова прича би могла бити наговештај да је Мерлин завршио у кавезу, као птица, или да му се догодила трансформација и обнова на почетку неке нове фазе његове егзистенције, тако да је своје дотадашње тело збацио са себе као што птица збацује старо перје да би јој могло израсти ново.

Међутим, у већем броју случајева Мерлин ишчезава знатно раније. Најпопуларнија прича, која постоји у неколико варијанти, каже да се заљубио у прелепу девојку или вилу по имену Вивијен, која је понекад идентификована као Дама из Језера, и која ће касније бити помајка Ланселоту. Искоришћавајући Мерлинову заљубљеност, она је његову сопствену магију окренула против њега и затворила га у једну пећину или гробницу или у дворац од ваздуха, у коме је остао утамничен и немоћан да изађе.

Раније епизоде имплицирају да Мерлин, и поред све своје мудрости и лукавства, ништа није могао да учини против страствене љубави. Није био способан да спречи Артура да почини инцест са својом полусестром. Када се Артур заљубио у Гиневру, Мерлин је предвидео трагичне последице, али у суштини могао је да му каже само ово: ако си ти њу

заволео, ја те не могу од тога одвратити. Мерлин се и сам био загрејао за Моргану ле Феј, која је део својих магијских вештина научила од њега. Најзад га је сустигла зла судбина зато што није одолео шарму лепе Вивијен, која је била заинтересована за њега само због његове магије. Заправо се ретко где помиње да је нека жена волела Мерлина. Ово је можда због тога што је он био само напола људско биће, а та његова људска половина, дошла је од жене и према томе била је женска. Други разлог био би тај да је његова мушка природа била демонска (по оцу), што би значило да је био способан само за секс, али не и за љубав.

Према *Мерлину* из Вулгата циклуса, чаробњак је први пут видео Вивијен случајно, на једном извору у Бретањи. Истог трена сасвим се заљубио у њу. Преобразио се у згодног младића и рекао јој да је маг; да би је импресионирао створио је илузије од празног ваздуха око ње: кавалкаду витезова и дама, диван врт, турнир на коме своје способности опробавају млади витезови, минстреле који певају. Вивијен му је обећала да ће постати његова мистреса ако је научи тајнама своје магије; он је без оклевања пристао на ту погодбу. Она га је непрестано заваравала и сазнала све више његових тајни, а да његову жељу заправо није ни испунила; на крају је сазнала и последњу тајну која јој је била потребна. Једног дана док су били у зачараној шуми Броцелианди (Broseliande) и седели испод жбуна белог трна (*whitethorn*) у пуном цвату, она га је уљуљкла у сан. Заспао је са главом у њеном крилу. Затим је опасачем своје хаљине исцртала девет пута магични круг око њега; када се Мерлин пробудио, нашао се у кули сграђеној од измаглице. У њој га је Вивијен држала у заробљеништву и одатле није могао да побегне, а она сама долазила је и одлазила када је хтела.

Пошто је имао способност да види будућност, Мерлин је савршено добро знао шта ће се десити, али није могао да обузда своје пориве. Ухваћен у мрежу неодољиве страсти, опирао се све слабије и слабије. Детаљ да је заспао са главом на њеном крилу, упућује нас на легенду о једнорогу који може бити укрођен само ако сагне главу на којој се налази рог који је фалусног изгледа. То што је Мерлин задремао управо у том положају, знак је његовог тоталног сексуалног подвргавања Вивијени и његовог коначног губитка воље да јој се одупре. Одевни предмет којим се она везује око појаса и којим извлачи девет кругова око Мерлина, симбол је њеног пола. Кула од измаглице је дворац на другом свету, а жбун у белом бехару може бити потомак белих расцвалих грана којима се, у келтској традицији, смртници могу зачарати да би заспали. Призор великог мага који је најзад савладан сопственим алатом; призор где видимо да је велики градитељ илузија, најзад остао заробљен у једној илузији – ироничан је завршетак његове каријере.

Наставак о Мерлину доноси кудикамо изграђенију верзију ове приче. На венчаној гозби Артура и Гиневре, у просторију упада бели јелен и пројури кроз гозбену дворану; за њим, чопор ловачких паса који га гоне и свим силама лају и заурлавају; за њима, дивна и жустра жена ловац у зеленим хаљинама, са луком и стрелом. То је Дама од Језера, а из разлога који су овде очигледни, њој су придодати атрибути римске богиње лова Дијане. Она остаје у Камелоту као гост и у Мерлину буди пожуду. Она високо цени своје девичанство, а Мерлин јој је одвратан, али глуми да јој се допада његово друштво, и мало по мало, успева да од њега измами тајне магије.

Вивијен одлази из Камелота да би се вратила кући, а Мерлин инсистира да је прати. У земљи Беноик, они виде бебу Ланселота, и Мерлин предсказује да ће ў року од двадесет година то бити почастима највише обасут човек на свету. Настављају даље и стижу до једног језера у шуми. То је било Дијанино језеро. Мерлин објашњава како је језеро добило то име. У време класичног песника Вергилија, поред овог језера живела је прелепа жена-ловац Дијана са својим драгим, принцом Фауном. Међутим, Фаун је досадио Дијани; заљубила се у другог. Одлучила је да се отараси Фауна: убедила га је да легне у једну мермерну гробницу, а онда га убила изручивши на њега растопљено олово. Када је злочин био откривен, одсекли су јој главу. Главу су бацили у језеро, које се од тада зове по њој.

Вивијен финим придобијањем и улагивањем наведе Мерлина да поред језера сагради једну невидљиву зачарану палату. Они су у њој остали извесно време. Мерлинова жуд-

ња за њом била је све јача, али и Вивијенина одвратност према њему. Мерлин јој је испричао да је краљ Артур у смртној опасности од Моргане ле Феј, али је признао да није много вољан да иде и спасава Артура, јер је знао да у том случају и њега самог чека смрт. Мерлин више није био способан да јасно сагледа своју судбину јер је његов таленат за сагледавање будућности био ослабљен чаролијама које је Вивијен научила од њега и употребила против њега. Она му је рекла да је његова дужност да се врати у Британију и обећала му да ће имати њену заштиту од сваког зла.

Заједно су кренули на пут и ускоро стигли у Опасну шуму, у којој су међу стенама нашли гробницу у којој је било сахрањено двоје заљубљених несрећника. Опонашајући Дијану, Вивијен је навела Мерлина да у страну помакне тешки мермерни поклопац са гроба. Затим га је бацила у зачарани сан. Позвала је своје слуге и рекла им да је велики чаробњак сада сам савладан магијом јер је имао похотљиве намере према њој. Ставили су Мерлина у гроб са лешевима двоје заљубљених и навукли поклопац на место. Вивијен га је запечатила својим враџбинама да га више нико не би отворио. И тако су оставили Мерлина да се злопати у вечно живој смрти.

По шпанској верзији ове приче (*Baladro de Sabio Merlin*), три дана после ових догађаја, наишао је један од Артурових витезова и зачуо Мерлинов глас како се жали на судбину. Витез је хтео да одмах ослободи чаробњака, али му је Мерлин из гроба рекао да то неће моћи да уради јер бачену враџбину није могуће скинути. Ближило се подне и нешто мало пре њега, витез је зачуо како Мерлин демонским гласом призива свог оца да дође по њега. Густа тама и тмуша нагрнули су са свих страна, почео је ветар а затим и олуја која је развлачила речи и лелеке многих аветињских гласова кроз које се провалио Мерлинов последњи, стравични урлик који се чуо три лиге (око 11 км) далеко. У том тренутку, све мале свеће у рукама фигура на Лотовом гробу су се погасиле. Овај опис претворио је Мерлинове последње тренутке у злу мимикрију и противтежу Христове смрти.

Две добро познате теме комбиноване су у причи о Мерлину и Вивијен. Једна је прича о чаробници или вили

која домамљује човека у свој (оносветски) дом и у њему га држи у сужањству. Друга је иронична тема о мудрацу коме мудрост слабо помаже против сексулне жеље и који толико жели да буде са једном одређеном женом, која је иначе по способностима и достигнућима знатно испод њега, да на крају он постаје њен понизни роб. Ту су вероватно и одјеци велшке легенде о Мирдину, дивљем шумском човеку. У средњовековном фолклору, шумски дивљи људи били су познати по својој сексуалној насртљивости. Јабукова стабла, која се упадљиво помињу у причама о Мирдиновом животу у шумама, била су (оностранa) стабла повезана са женском сексуалношћу. Речи у *Стаблу јабуковом* о Мирдиновом забављању са једном девојком под јабуковим дрветом, можда су утицале на причу о Мерлину који пада под Вивијенину власт. Његова шумска кућа са седамдесет прозора и седамдесет врата, дочарава нам слику која је блиска Дворцу од ваздуха, или Кући од стакла на острву Бардси. У *Наставку* Мерлин добија улогу Фауна, који је првобитно био римски дух шума.

Епизода о проласку поред Ланселотове колевке објашњава зашто ће се касније Дама од Језера заинтересовати за тог хероја; једна од Дијаниних функција у римским веровањима била је да пази на новорођену децу. Асимилација Дијане у Вивијен била је паметан потез. У раном средњем веку, госпа Дијана довођена је у везу са вештичарењем. Широко се веровало да вештице јашу са њом у глуво доба ноћи, па је, према томе, она била фигура подесна за повезивање са једном чаробницом. Богиња Дијана је у класичној митологији била девица. Њено главно задовољство био је лов; о томе колика је моралисткиња била говори добро позната прича по којој је Актаеона бацила његовим ловачким псима да га растргну само зато што ју је видео голу. Вивијен се понаша дечачки одважно и предузимљиво, као „мушкарача"; то је добро срачунато с циљем да се допадне Мерлину, чија људска страна је женска, али уједно и објашњава зашто се она толико ужасава његовог удварања.

У бриљантном финалу *Наставка*, Вивијен, уместо Мерлина, постаје Артуров натприродни помагач. Дакле: Дама од Језера узела је Артуру најмудријег саветника, али

управо она, и то магијом коју је научила од Мерлина, спасава краља од лукавстава Моргане ле Феј.

Моргана ле Феј је Мерлинов женски контапункт и опозит. Мерлин на почетку приповести доводи Артура на свет; Моргана на крају приповести одводи Артура са овог света. Мерлин воли Артура и помаже му, Моргана мрзи Артура и наноси му зло. Међутим, у најранијим сачуваним причама о њој, Моргана има позитивну улогу. Она је владарка острва Авалон, а после последње битке Артура воде код ње на исцељење.

Моргана у том својству потиче из дуге лозе келтских митова о оностраним острвима жена. Пример тог жанра је ирска прича о Брану, сину Фебала (енгл. Bran son of Febal), који је са својим људима отпловио на запад и пронашао острво Емаин Аблах (Emain Ablach), што би значило Емаин од Јабуковог Дрвећа. Када су стигли, поздравила их је краљица острва. Добили су краљевску разоноду, жене раскошне лепоте долазиле су у њихове постеље, а на столу су имали храну која се није смањивала док су је јели. Острво је стајало на четири стуба од беле бронзе; ови стубови су се уздизали из мора. На острву није било ни смрти ни распадања, ни болести ни туге, ничег што би нарушило вечиту радост једења на гозбама, вођења љубави, музике и вина, драгуља, птица, цвећа и дрвећа, коња који су били у плавој, златној и пурпурној боји, и двоколица од сребра и од злата. Бран и његови људи су ту остали годину дана, а онда је један од њих осетио носталгију: пожелео је да се врати кући. Одлучили су да га одведу назад у Ирску. Краљица их је упозорила да не иду, али пошто су инсистирали, рекла им је да ни у ком случају не дотакну копно. Када су се примакли Ирској, повицима су поздравили људе на обали и сазнали да нису били одсутни само годину дана, него много стотина година. Већ су постали легенда. Онај носталгични човек је искочио из брода, и чим је ступио на копно, претворио се у стуб праха и пепела, тачније у стар и распаднут леш. Бран и остали су отпловили и нико не зна шта је после било са њима.

Постоји и прича о Конлеу Црвенокосом (Conle the Red-haired), сину Кона од Сто Битака (Conn of the Hundred Battles). Једна лепа вила са вилинског брда, заљубила се у њега

и дала му јабуку. Месец дана он није јео ништа друго осим те јабуке, која је остајала исте величине колико год да ју је јео; обузела га је силна чежња за том вилом. Она дође у кристалном чамцу и позове га. Борио се против свог порива да пође с њом, јер је волео свој народ, али није могао да одоли; на крају је ускочио у чамац, отпловио с њом и више никада није био виђен.

Обе приче су трагичне. Херој иде у рај еротских и других телесних задовољстава, рај који ће трајати вечно, али нема му повратка из њега. Иако се чини да је стекао све што се пожелети може, изгубио је способност за деловање, због које једино и вреди живети. Беспомоћан у једном предивном сну, он заправо више и није човек. Паралела овоме постоји у грчкој причи о чаробници Кирки, која примамљује мушкарце на своје прелепо острво и претвара их у животиње. Другим речима, она им одузима њихову људску природу. Овај аспект другог света доприноси да схватимо примамљиву али злокобну природу не само Моргане, него и других артуријанских вила и чаробница.

Келтска традиција натприродних острва није била само ствар митова. У првом веку пре наше ере, филозоф Посидоније записао је да близу ушћа реке Лоаре постоји једно острво на коме се настанила једна женска верска заједница. Једном годишње оне стављају нови кров на храм свога бога. Тај посао мора да се обави за један једини дан, а ако би током рада нека жена испустила макар и делић кровног материјала, била би растргута а делови њеног тела су ношени око храма, у круг, много пута. Ниједном мушкарцу није било дозвољено да дође на острво, али су становнице понекад прелазиле на копно само да би спавале с мушкарцима. Овакви обичаји вероватно су били повезани са причама о острвима жена, као и са темом о похотљивој вили која стиже из свог натприродног света, да би потражила љубав неког смртника.

По Џефрију од Монмута, Моргана је имала исцелитељске моћи, као и способност летења, а са својих осам сестара живела је на острву Авалон. Број девет, а то је три пута три, био је Келтима свети број. Ова прича можда сеже уназад до неке женске заједнице која је стварно постојала; о једној таквој заједници податке је оставио римски писац из првог ве-

ка наше ере, Помпоније Мела. По њему, девет девица свештеница живело је на острву Ил де Сен (Ille de Sein), близу обале Бретање. Веровало се да оне имају магичне моћи и да могу да излече болесне, контролишу временске прилике и море, предсказују будућност и претварају се у животиње.

Чини се да су у легендама о вилама помешане успомене на моћне свештенице са успоменама на моћне богиње келтског паганизма. Неколико средњовековних аутора поменуло је Моргану као богињу; она је вероватно потомак ирских богиња (тј. три богиње) љубави и рата, које су заједно биле познате као Моригане (the Morrigan, што би значило велика краљица). Прецизније, једна од њих звала се Моригана, али су понекад и све три заједно, као група, називане Моригана. Келтске богиње-мајке имале су подједнаку моћ стварања и уништавања, оне су подједнако могле да дају и да узимају живот. Моригане су се преображавале у гавране и вране, па су у том обличју кружиле око бојних поља, грактале и крештале, вребајући да прождеру мртваце. Имале су неутољиви сексуални апетит. Понекад су се трансформисале у прелепе заводљиве жене, али понекад и у одвратне, ужасавајуће старице.

Моригана је пожелела хероја Кухулина и дошла му је у обличју дивне девојке у шареној хаљини. Он ју је одбио, изговарајући се да има још много да ратује и да је исувише уморан од ратовања да би сада водио љубав. Онда му је она понудила помоћ, али он је и то одбио, подругљиво напомињући да не долази у обзир да њему помаже жена. То ју је наљутило, па му је рекла да ће га напасти када буде у некој озбиљној опасности. Тако је и учинила, сачекавши тренутак када се он борио против једног јаког противника на неком газу. Прво се појавила као крдо белих крава које су јурнуле на њега; затим као гигантска црна јегуља која се омотала око њега; најзад као вучица. Кухулин ју је сваки пут отерао. Међутим, она је и даље осећала јаку наклоност према њему, и када је дошао дан његове последње битке, лепршала је око њега у облику вране, узнемирена и брижна, све док га непријатељи нису савладали и убили. Тада је одлетела.

Ова прича о Кухулину и Мориганама заснива се на истој тензији између акције и љубави, на истом искушењу да

се напусти поље славе и нађе заборав у наручју жене, као и многе артуријанске приче. Однос Моригана према Кухулину, личи на воли-мрзи однос између Артура и Моргане. Она мрзи Артура и покушава да га убије, али га касније спасава од смрти и води на Авалон, где ће њих двоје вечно живети заједно. Ни у једној сачуваној причи не видимо право објашњење због чега она њега мрзи. Моргана делимично заступа женско незадовољство због повољније судбине мушкараца, који у животу слободно јуре кроз своје каријере, препуне подвига у којима женама није дозвољено да учествују. (То незадовољство објашњава чињеницу да су талентоване, високо образоване жене попут грофице Марије од Шампање, покровитељке Кретјена де Троа, са ентузијазмом прихватиле трубадурски идеал романтичне љубави.) Могуће је да је некада постојала прича у којој је Моргана пожелела Артура, а он ју је одбио. Ако је постојала, то би допринело да схватимо неумољиву освету коју чаробница спроводи не само против Артура, него и против Гиневре, краљеве жене. Тек када се Артурова каријера на овом свету завршила, Моргана је успела да га добије за себе.

Морганина веза са Авалоном, вероватно долази из друге линије њеног породичног порекла, од велшке богиње Модроне (Modron, што значи мајка). Једна од тријада каже да је Модрон била кћерка Авалаха (Avallach), супруга Уриена и мајка Овеина (Owain). У артуријанским причама, Моргана је супруга Уриена и мајка Ивеина, који је француски еквивалент Овеина. Моргана је заузела Модронино место вероватно тако што су се ирске Моригане и велшка Модрона стопиле у једно. Изгледа да је Авалон првобитно био острво велшког бога Авалаха (Avallach), па је остао у наслеђе његовој кћерки Модрони или Моргани. Постојала је такође и традиција по којој је Авалон ипак имао још једног мушког владаоца. Код Кретјена де Троа он се зове Гуингамарс, а Моргана му је љубавница. Он се опет појављује код Малорија, као лорд од Авалона и брат госпе Лионесе. Али у већини случајева, Моргана се појављује као самостална, независна господарица Авалона.

Једна од назнака Морганиног порекла од ирских и велшких тријада богиња, могло би бити и то што се она често

појављује као вођа групе од три виле. Друга назнака је њена способност летења, јер Моригане, а вероватно и Модрон, умеле су да се преобразе у птице и у том обличју да лете. Моргана је наследила и богињину двојну природу да је понекад лепа и млада, а понекад стара и ружна. У већини прича је лепа и пожељна, али у некима је стара и страшно ружна. Умешао се хришћански утицај уз објашњење да је вила прерано остарила и поружнела зато што се бавила злом магијом, али ту и тамо преостали су наговештаји раније паганске концепције о богињи која је понекад спарушена и стара, а понекад бујно млада. У делу *Сер Гавен и Зелени Витез* Моргана је старица у дворцу Зеленог Витеза, она која је од почетка, уз помоћ магије, планирала заверу против Округлог стола. Она је мала, дебела, смежурана, дебеле стражњице, црних обрва, водњикаво-мутних очију. Жена Зеленог Витеза, која наступа као Морганин агент и доводи Гавена у искушење, могла би бити Морганино друго, младо ја, дакле иста Моргана, али као заводница која опчињава.

Зла страна Морганиног карактера обично доминира. Она је Артурова сестра, или чешће полусестра, најмлађа од кћери које је Игрена имала са својим првим мужем. Послали су је у један женски манастир на школовање. Малори је волео да замишља да је она тамо овладала црном магијом, али уобичајена је прича да је она магију научила од Мерлина. Моргана се удала за краља Уриена од Горе. Име његове земље, као у Кретјеновом *Ланселоту*, сугерише други свет, Стаклено острво. После удаје, имала је много љубавника, а после неког времена покушала је и да убије Уриена; у томе ју је у последњем трену спречио њихов син Ивеин. Она је покушала да убије и Артура, у инциденту са лажним Екскалибуром.

Традиција по којој је Моргана била мистреса лорда од Авалона Гуингамарса, употребљена је као основа за једну причу која је покушала да објасни Морганино дивљачко непријатељство према Гиневри. Морганина прва љубав био је један млади витез са Артуровог двора, момак по имену Гвиомар (Guiomar, што је изведено из Guingamars). У то време она је била једна од Гиневриних дворских дама. Гиневра је ухватила љубавнике на делу и настојећи да избегне скандал у краљевској кући, убедила Гвиомара да остави Моргану.

Ово јој Моргана никад није опростила; од тада је чезнула да јој се освети. Отишла је са двора, потражила Мерлина и понудила му се уз услов да је он научи магији. Мерлин је пристао, али она није испунила своје обећање.

Због свог лошег искустава, Моргана је цинично гледала на љубав и на заљубљене. Примењујући вештине које је научила од Мерлина, створила је једну зелену и дивну дубраву, са обиљем воде из искричавог извора, заштићену са свих страна зидом од ваздуха. Дубрава је названа Долина без повратка (Valley of No Return), јер из ње није могао да побегне ниједан витез који је у љубави био неверан. Моргана је ускоро држала заробљеног неверног Гвиомара, као и многе друге витезове. Њени заробљеници проводили су време срећно, на гозбама и плесовима, а они који су са собом имали и своје даме, уживали су у њиховим миловањима. Чаролију ове долине могао је да разбије само витез који у љубави никада није изневерио своју изабраницу, чак ни у мислима.

Тај витез био је Ланселот. Ујахао је у долину и дошао до једног узаног места на друму које су чувала два змаја. Убио је змајеве и прешао хучну и ускомешану реку преко једне даске која је била положена преко ње. Потукао је и петорицу Морганиних витезова који су чували прелаз, пробио се кроз зид ватре и стигао пред Морганину палату. Победио је још двојицу витезова и појурио трећег кроз много соба, па преко врта, до једног луксузног павиљона-шатора; тамо је на каучу лежала уснула вила. Витез који је бежао, покушао је да се сакрије под њен лежај, али га је Ланселот извукао и одсекао му главу. Извинио се Моргани на узнемиравању и учтиво јој понудио да она, уколико то жели, узме одсечену главу. Она је сакрила свој бес најбоље што је могла. Заробљени витезови дошли су и поздравили Ланселота као свог спаситеља.

Долина без повратка је такође један оностран вилајет у којем људи од акције чаме у маглама беспомоћности због својих чулних задовољстава. У позадини овога лежи идеја о земљи смрти из које се ниједан путник не враћа, а херој који се у њу пробије и ослободи сужње, у суштини постиже победу над смрћу. Моргана у долини не држи своје заточенике у оскудици нити их ставља на физичке муке; једина казна

им је духовна неиспуњеност, изгнанство из живота пуног деловања. За њих је то жива смрт (*living death*). Са женске тачке гледишта, тако бар ова прича имплицира, ситуација изгледа сасвим друкчије. Када је чаролија разбијена, витезови су пресрећни што ће изаћи на слободу, али њихове мистресе нису. Оне су биле савршено срећне у овој зачараној дубрави. Свака је имала потпуну, неподељену пажњу свог каваљера, најзад ослобођеног обавезе да стално одлази некуд, у јурњави за авантурама и славом. Крај идиле и повратак у реални живот није се свидео овим дамама.

Као што смо видели, Моргана је много пута ткала своје паукове мреже не би ли ухватила Ланселота. Има још неколико прича о начинима на које је примамљивала витезове у свој зачарани круг. Смислила је да ограби једног перспективног младог витеза који се звао Александар Сироче (Alexander the Orphan); када је он у неком двобоју тешко рањен, однела га је у замак познат под именом Белгард (Belle Garde, Лепа кула). Рекла му је да ће му исцелити ране уколико обећа да ће остати у замку као њен љубавник једну годину и један дан (у келтској традицији уобичајени интервал између веридбе и венчања). Александар, у страшним боловима због рана, нерадо је пристао, али је током опоравка почео да се нервира што је доспео у положај слуге. Вили је у посету дошла нека жена која се сажалила на Александра и нашла начина да запали тврђаву. Моргана је побегла, али је Александар остао међу рушевинама све до истека једне године и једног дана да не би погазио дату реч.

Ако је Мерлин Морганин мушки опозит, Дама од Језера је њен женски опозит. Обе су виле, лепе, привлачне и опасне. Обе су училе магију од Мерлина, обе су у том циљу склопиле с њим погодбу коју после нису испуниле, али Дама од Језера користи своју магијску уметност да штити Артура и Ланселота, а Моргана да им науди. Ипак, на самом крају Моргана долази по тешко рањеног Артура и преноси га у Авалон да га тамо лечи. Ова Морганина исцелитељска моћ, која се често помиње чак и у причама у којима је она зла чаробница, показује да је у њеном карактеру првобитно постојала добронамерна и заштитничка страна. Можда је хришћанским писцима било тешко да се носе са једном таквом амбивалентном фигуром као што је Моргана (некима од њих било је тешко да „изађу на крај" и са амбивалентним Мерлином). Могуће је да су се две стране Морганине природе раздвојиле у два засебна лика, те да је Дама од Језера само један Морганин аспект. Ако је тако, онда ове две виле представљају два аспекта једне исте велике богиње, која је плодна и деструктивна, мајчински али и убилачки настројена, нежна и окрутна. Можда је неки врло поуздан подстрек навео Малорија да прикаже како умирућем Артуру, после његове последње битке, долазе и Моргана и Дама од Језера и да га оне заједно воде у Авалон.

Било како било, у већини прича у којима се Моргана појављује, она персонификује стари, дубоко укорењени страх мушкарца од женске злобе (*evilness*), страх који није ограничен само на келтску традицију, него је постојао и у јудеохришћанској и у класичној традицији – а артуријански писци су наследили обе. То зло у жени повезано је са њеном необузданом женском сексуалношћу за коју се мислило да ће мушкарцу одузети његов доминантни положај и редуковати га на понизну потчињеност. Ово је, опет, спојено са старим сазнањем о ирационалности и неодољивости страствене жеље која је сматрана натприродном силом. Многи придеви који се у енглеском језику данас користе за описивање привлачних жена – да су оне очаравајуће, заносне, фасцинирајуће, опчињавајуће, гламурозне, шармантне – изгубили су у међувремену своје оригинално значење, али у прошлости су описивали присуство заводљиве али и злокобне магије, хипнотичког утицаја који жена пројектује и на тај начин „плете мрежу" све док се мушкарац не нађе у женином милости и немилости. Постоји очигледна симболична веза између женских гениталија и упорних прича о чаробници која борави у неком свом затвореном простору – у својој женској тврђави, башти, долини – или поред неког извора у некој шумској забити; додуше, немамо ниједан писани доказ да су средњовековни писци били свесни тога.

Моргана и друге артуријанске виле нису само приказ жене као замке која је, иако премазана медом, смртоносна; постоји и нешто више од тога. Оне репрезентују моћну при-

влачност човекове жеље да побегне из реалног живота. Њихови зачарани чардаци и двори, њихове долине и баште, јесу простори за узмицање од стварности. То су места где се никакве промене не догађају, никакве одлуке не доносе, никакве битке не воде, нити се човек суочава са било каквим изазовом. Та места нам нуде своје илузорно обећање опуштености, спокојства и задовољства. На крају, вила лепотица стоји као представница нечега што постоји у природи самог хероја и понекад га опседа. Она је, наиме, представница чежње којој је циљ да он дигне руке од својих трагалачких путовања, да одустане од борбе и уплови у лажну срећу луксуза, сензуалности и спокоја.

III
Потрага за гралом

Глас! У тој палати увек тихој зачух
из чардака источног, највишег,
Глас као да је кликнуо штитлиц,
тако танак, висок, и у почетку тих.
Пођох понет као у спором сну,
корака хромог, тешког и болног,
вукући се кроз кулу, упорно, сам,
уз камених степеника хиљаду.
Као да је потрајало целу вечност.
А онда, преда мном, једна врата;
изнутра се хорови чују, чисти пев,
а кроз пукотине просеца светлост.
„Господу слава и част и радост
и светоме путиру, светоме Гралу."
Јурнем на та врата, безобзирно, ја
да их развалујем; о, чиста лудост.
Грунем унутра! Олуја бљештања
почне ме дрмусати, шамарати,
уназад бацати; та светлост – јара,
као пећ седам пута прегрејана.
Напола свестан, и већ слеп напола,
помислих да видим, видим! Грал свети!
окружен платном од гримиза и сребра.
А около, а около, а около
анђели огромни, облици страшни,
њихова бела крила, њихове очи.

Лорд Алфред Тенисон, *Свети грал*

Легенде о гралу имају заносну атмосферу мистерије, моћне тајне која нашем уму, као Танталу, увек остаје изван домашаја; налази се негде у сенкама изван граница свесног. Контуре ове тајне постају јасније када видимо како су се писци, један за другим, прихватали ове теме и тумачили је како су знали, али нама се никада недвосмислено не каже шта грал заправо значи. Он је „рајско савршенство" које својим присуством доноси „изобиље сласти света". Он је „извор непоколебљиве врлине" из кога „воља за подухватима извире". Унутрашња мистерија грала не може да се објасни јер је она „оно што срце човеково не може појмити, ни језик исказати".

Када се у причама појављује грал, поједини људи га виде, а поједини не. Они који га виде, виде га у различитим облицима. Он се чува у једном дворцу, скривен, али може да се појави и било где другде. Може да га носи нека лепа жена; може сам да се креће. Пошто је свети предмет, он је ванземаљски и опасан. Приповедачи га помињу пригушеним гласом. Кажу да нико не може да говори о гралу, а да не побледи и не задрхти. Ко год буде лажно приказивао причу о гралу, доживеће велико страдање и бол. Тајна грала никад не треба да буде у целости разоткривена, јер би се у том случају могло пробудити нешто што је боље да остане успавано.

Очигледно да на једном нивоу имамо уметничко средство да се привуче заинтересованст публике, али поменути коментари средњовековних писаца сугеришу да су они имали осећај да су суочени са тајном која је и дубока и неортодоксна. Црква није узела грал под своје крило, далеко од тога. Црква је према овим легендама остала резервисана и само их је мотрила из прикрајка.

У најстаријем сачуваном тексту о том пехару, чини се да је грал један хришћански талисман, дакле објекат који у себи садржи неку моћ (мистериозна манифестација Бога). У каснијим причама разјашњава се гралово хришћанско порекло и хришћански значај. Обично се каже да је он врч из кога је Христ пио вино на Тајној вечери и онај који је он напунио вином и дао својим следбеницима: „Узе Исус хлеб и благословивши преломи га, и даваше ученицима, и рече:

узмите, једите, ово је тело моје; и узе чашу и давши хвалу даде им говорећи: пијте из ње сви, јер ово је крв моја новога завета, која ће се пролити за многе, ради отпуштења од греха"[1]. Веровало се да је касније у исти пехар прикупљена извесна количина Спаситељеве крви, која је (док је он био на крсту) цурила из његових рана. У једној епохи у којој су људи ревносно веровали у чудесну моћ светих реликвија, идеја да је сачуван и да се негде у тајности држи пехар са Тајне вечере и у коме је била божја крв, изазивала је дубоко страхопоштовање и узбуђење. Малори описује како је грал дошао у Камелот, када су Артур и његови витезови сели за Округли сто да вечерају на Духове.* Вечера почиње:

> *Одједном зачуше тмљавину. Праштали су громови као да ће палату разнети на комаде. Затим се кроз најжешћи налет ове непогоде појави сунчев зрак, седам пута јаснији него што га икад по дану видеше и сви тад беху обасјани добротом (енгл. grace) Светога духа. Учини се свакоме витезу да види све остале у новом, лепшем изгледу него икада дотад. Али нико није могао ни реч да проговори. Остадоше дуго тако занемели.*
>
> *Онда уђе у дворану свети грал, прекривен белим брокатом, али нико није могао да погледа у њега, нити да издржи поглед. И сва се дворана испунила добрим мирисима, а пред сваким витезом се нашло месо и пиће, баш оно које је највише волео.*
>
> *А када прође свети грал кроз дворану, онда је наједном и нестао, тако да не знадоше куда. Онда се свима повратн дах, а краљ изрече захвалност Богу што је ову добру милост њима послао.*[2]

За ову свету реликвију се писало *Saint Graal*, дакле свети грал. То је касније сажето у *Sangraal*, што је неко, ингениозном игром речи, изокренуо у *Sang Réal*, „краљевска крв", наиме крв Христа краља (енгл. Christ the King). Али

[1] Јеванђеље по Матеју, глава 26, стихови 26 и 27.

* Тај дан је Бела недеља, Njhite Sundadž, или Пентекост (што на грчком значи „педесети дан") На српском постоје три назива: Тројице, Духови тј. силазак Светог Духа на апостоле, и Педесетница; јеврејски назив је Шавуот. – прим. прев.

[2] Malory W. 865; C13.7.

грал није увек био пехар са вином на Тајној вечери, нити пехар са крвљу Искупитеља. Можда је то био тањир из кога су Христос и његови ученици на Тајној вечери јели јагњетину Пасхе. Можда је био реликвијар или циборијум, дакле пехар који има поклопац на чијем врху се налази крст. Намена оваквих пехара била је да се у њима држи храна која ће се појести или попити за причешће. Грал би чак могао бити мистериозни камен који су анђели донели из раја на земљу. У једној ексцентричној причи, грал је послужавник на коме се налази одсечена људска глава која плива у крви.

Иако је грал хришћански предмет, прилично је јасно да иза њега стоји нешто много старије. Порекло гралских легенди је тражено и нађено у хришћанству, у келтском паганизму, у класичним мистеријским религијама, а и међу византијским, персијским, јеврејским и исламским традицијама. Наводно су откривени и трагови гностичких идеја и јеретичких утицаја. Било је примамљивих (али вероватно неоснованих) сугестија о тајним култовима чије се церемоније и симболи наводно могу пронаћи у причама. Оволико мноштво различитих теорија могуће је зато што постоје велике варијације међу причама које су стигле до нас. Шта је грал, како он изгледа, шта он чини, ко га чува, који је циљ трагалачког путовања, ко после трагања најзад стиже до грала, како му то успева и шта се онда догађа? О тим и многим другим питањима упадљиво је слаба подударност међу причама: оне се ни приближно не слажу. Велики амерички проучавалац ове материје Р. Л. Лумис (Loomis), који сматра да су извори гралске легенде претежно келтски, чак се жалио да „аутори гралских текстова као да су налазили нарочито задовољство у томе да један другоме што више противрече и то баш о најважнијим питањима".[3]

Претпоставља се да су гралске легенде првобитно узете из келтске традиције, као и остатак бретонске тематске области. Код Келта су постојале старе легенде о магичним посудама које дају живот или дају регенерацију на другом свету, као и о херојима који су успевали да их виде или чак понесу са собом. Средњовековни писци прихватили су ову тему и пренели је у своје, хришћанске оквире, зато што су у

[3] ALMA, 274.

њој осетили опскурни али дубоки значај, блиско повезан са темом о херојевом трагању за својим интегритетом и за победом над смрћу. Те магичне посуде биле су преци грала. У једној линији паганске традиције, посуде са другог света биле су у вези са питањем ко ће бити наследник престола тј. ко ће доћи на власт; па су централној теми додате и друге, нове. Једна од њих била је традиција, или група традиција, о краљу који је инвалид или је онемоћао од старости, због чега његове земље доспевају у запуштено стање или под утицај чаролије. Херој, који ће наследити краља, мора да разбије ту чаролију. Постоји и прича о освети, у којој херој доказује да има право на престо освећујући се за погибију неког рођака. Са овим се преплићу и идеје о страховито разорном оностраном оружју, и то копљу или мачу.

Разни аутори су од овог материјала правили своје теорије, свако у складу са својим увидима и вештинама. Зато они тако често противрече једни другима. Узимали су разне међусобно неповезане, или слабо повезане паганске теме, и склапали су од њих колико-толико хармоничне хришћанске приче. Генерално гледано, ове приче су кроз векове постајале кохерентније; неусклађена места су дотеривана, компоненте су ефикасније уклапане. Ово је важно истаћи због тога што је велики део критичких студија о гралу заснован на супротној тези, да је наводно постојао један кохерентан паганski мит о гралу, а да су га средњовековни приповедачи испретурали и замутили.

Оно што стварно видимо јесу етапе изградње једног хришћанског мита. У срцу тог мита је идеја о предмету који има висок степен светости и огромну моћ и у коме је тајна живота. Све приче, ма колико да се међусобно разликују, говоре о јунаку који успева да се пробије до тог предмета, да загосподари њиме и продре у његову тајну.

Дворац краља Рибара

Најстарија сачувана прича о гралу зове се *Прича о ɪралу* (*Conte du Graal*). Написао ју је Кретјен де Троа око 1180 године. На несрећу, он је умро не стигавши да је доврши. Херој је Персивал, млади човек који је живео са својом мајком у дубинама једне дивље шуме у Велсу, близу Сноудона. Његов отац се неколико година раније повукао у једну тиху кућу у шуми, након што је у једној бици рањен у бутине; умро је док је Персивал био још дечак. Персивала је одгојила мајка, која није хтела ништа да му каже о великом свету изван граница шуме. Он никада ништа није чуо о витезовима и витештву, о Христу и цркви, али му је било речено нешто мало о Богу, анђелима и демонима. Није имао појма о цивилизованим манирима, а секс је за њега био затворена књига. Није знао ни сопствено име; мајка га је звала само Лепи Син. Згодан, лепо грађен и допадљиво весео, био је такође и плаховит, неваспитан и комично наиван.

Једног дана Персивал је у шуми видео петорицу витезова у финој одећи, у блиставим оклопима и са дивним грбовима на штитовима. Помислио је да су анђели и да њихов вођа мора бити Бог. Они су га, не претерано грубо, разуверили, и објаснили му да су само витезови на двору краља Артура. Персивал је истог тренутка одлучио да и он постане витез. Мајка га је сузама и свим другим средствима убеђивала да одустане, али узалуд. Он за њено противљење уопште није марио. На крају, она га ипак пушта у свет. Обучен је у неку незграпну сељачку одећу. Добија и сажете инструкције о женама, цркви, као и најосновнија знања о хришћанству. У тренутку његовог поласка из куће његова мајка је пала у несвест од јада. Он се осврнуо, видео да она лежи на земљи као да је мртва, али само је ошинуо коња и одјахао својим путем.

Персивал налази Артура у Карлајлу и тражи да буде произведен у витеза. Краљ сматра да Персивал још није спреман да постане витез. Међутим, једна девојка на двору предсказује да ће Персивал, ако буде довољно дуго живео, постати најбољи витез на свету. Персивал одлази да се до-

каже. Испоставља се да је силовит борац, али толико једноставног ума и толико неук, да људи који се срећу с њим помишљају да он можда није баш здраве памети. После извесног времена он стиже до дворца лорда по имену Горнемант, који га је прво научио витешком кодексу и исправном руковању копљем, штитом и бојним коњем, а затим га произвео у витеза. Горнемант саветује Персивала да обузда своју склоност да много и олако прича и да говори све шта му падне на памет. Сувише причати, каже му Горнемант, грешно је и неуљудно.

Сада већ витез, Персивал жели да се врати својој мајци јер се брине да ли је она добро. Спречава га серија авантура, као и заљубљивање у једну дивну девојку по имену Бланшфлор (Blancheflor, Бели Цвет). После свега, решен да ипак пође кући, он једног дана доспева до неке реке на којој види чамац у коме су били двоје људи, а један од њих је пецао. Пецарош му је рекао да преко реке не постоји прелаз на много миља у оба правца, али му је понудио гостопримство у свом дворцу. Дворац се налазио близини, у једној долини покрај реке.

Персивал одлази до тог дворца у коме га господар замка, већ поменути рибар, љубазно прима. Одмара се на једном лежају испред разбуктале ватре. Рибар поклања Персивалу одличан мач и каже му да је тај мач судбином намењен управо њему. Појављује се један младић носећи бело копље. Са гвозденог врха копља откачи се једна кап крви и падне младићу на шаку. Персивал је, природно, радознао да сазна шта то значи, али памтећи Горнемантов савет, ћути. Затим се појављују још два младића носећи златан свећњак у коме је мноштво упаљених свећа, а за њима једна дивна девојка, раскошно обучена, која у рукама носи златни грал, сав опточен драгуљима финијим него што се могу наћи игде на копну или под морем. Чим је она ушла, заблистала је таква светлост да су свеће остале сасвим засењене, бледе, као када Сунце засени све звезде. После ње је ушла друга млада дама, која је носила једну сребрну посуду за резање меса. Ова процесија прошла је кроз дворану и отишла у једну бочну собу.

Персивал, из истог разлога као и малочас, није ништа питао о гралу, нити ко је требало да буде послужен из грала.

Донета је раскошна вечеру за краља и за госта; при доношењу сваког појединог јела, испред њих проносили су и грал. Персивал је учтиво ћутао, мада га је гризла радозналост; одлучио је да сутра пита једно од младих људи о гралу. После вечере, лорд и Персивал остатак вечери проведоше у разговору. Лорда су на носиљци однели на спавање, а Персивалу наместили лежај у дворани. Када се следећег јутра пробудио, дворац је био сасвим пуст; врата свих соба у које се могло стићи из дворане била су закључана. Персивал узима свој нови мач, пење се на коња и преко покретног моста креће напоље. Примећује да се мост почиње подизати, те обада коња који појури и успешно доскочи на другу обалу одбрамбеног јарка са водом. Персивал се окренуо и повикао према дворцу питајући ко је подигао мост, али није добио одговор.

Одлази у шуму у којој среће једну девојку. Она седи испод дрвета, плаче и јауче; на крилу држи обезглављено тело неког витеза. Тај витез био је њен драган. Испоставља се да је девојка Персивалова рођака. Она му каже да је провео ноћ у двору краља Рибара, који је рањен у бици тако што су му кратким копљем прободене обе бутине. Пошто трпи сталне болове, он није у стању да хода, нити да јаше, па се забавља пецањем. Сазнаје да Персивал није питао због чега оно копље крвари, нити куда се упутила поворка с гралом, и сматра да то никако није добро.

Тада девојка запита Персивала ко је он. Персивал зачудо зна своје име и каже јој да је он Персивал од Велса. Она му одговара да би требало да се зове Персивал Злосрећни. Да је само поставио она два потребна питања, о копљу и о гралу, излечио би краља Рибара и настало би много добрих последица. А сад предстоји велики јад, и за Персивала и за друге. Подбацио је зато што је учинио грех против своје мајке, која је умрла од туге када је он отишао. А мач који је добио од краља Рибара, изневериће га у критичном тренутку, разломиће се на ситне комаде. Мач може да поправи само ковач који се зове Требухет (Trebuchet) и који живи код једног језера близу Фортског Ферта (Firth of Forth, на источној страни Шкотске, близу Енглеске).

Затим Персивал одлази у Артуров двор у Каерлеону. Поздрављају га као хероја због подвига које је извео, али

веселье ускоро утихне јер у краљеву дворану ујаше језиво ружна девојка на жутомркој мазги. Девојка је грбава, има очи као пацов, нос као мачка, усне као магарац, жуте зубе и јарећу брадицу. Врат јој је црн, шаке такође. Коса јој је црна и уплетена у две кике, а у десној руци носи корбач. Седећи на мазги, она поздравља Артура и његове лордове и почиње да грди Персивала што није искористио прилику у дворцу краља Рибара. Због тога што Персивал није питао о копљу и о гралу, краљ Рибар никада неће моћи да одржи мир у својим земљама. Крајине ће бити опустошене, витезови ће изгинути, жене ће бити удовице, а деца сирочад – све због Персиваловог ћутања. Затим ружна девица одлази. Персивал се куне да никада неће преноћити две узастопне ноћи на истом месту и да неће избегавати ниједну опасност или патњу док не открије зашто је оно копље крварило и коме је грал служио.

Прича се потом одваја од Персивала и почиње да прати Гавенове авантуре. Када се вратимо Персивалу, прошло је већ пет година. За то време он је преживео многе опасности и победио многе храбре витезове, али никада није ушао у цркву, нити обожавао Бога, нити чак и помишљао на Бога. Осим тога, није се нимало примакао циљу свог трагања. Једног дана, на Велики петак, он сусретне витезове и даме који му замере што јаше наоружан на дан кад је Христос умро. Збуњен и дирнут, Персивал се посаветује са једним свештеником за кога се испоставља да му је ујак и коме Персивал исприповеда целу своју причу. Пустињак му објашњава да су све невоље проистекле из јада који је нанео својој мајци, која је од тога и умрла. Тај грех му је везао језик у дворани краља Рибара. У том дворцу, који се зове Дворац богатог рибара (Rich Fisher's castle), у ствари постоје два краља: један је краљ Рибар, а други је његов отац, који је такође један од Персивалових ујака по мајци. Грал се односи том старом краљу. А оно што се налази у гралу, каже пустињак, нису ни штука ни лосос, него један једини хлебни листић за причешће. Грал је толико свет, а старац је до те мере постао духовно биће, да му је и тај један комадић довољан оброк. Тако се храни већ петнаест година и за све то време ниједном није изишао из своје собе у дворцу.

Пустињак даје Персивалу инструкције да воли и поштује Бога, да поштује свештенство, да часно и честито поступа према добрим људима и женама, као и да спасава даме у опасности. Научио је Персивала једној молитви (у којој се Христос помиње много пута) која је имала толику моћ да ју је требало изговарати само у смртној опасности. Не сазнајемо како та молитва заиста гласи. Прича се затим враћа Гавену, описује његове подухвате у Дворцу чуда, као и његову љубав према дивној Оргуљези. Кретјен де Троа није довршио ову причу. У њој више нема ниједне речи о Персивалу.

Кретјен де Троа је једном приликом рекао да је прича о гралу најбоља прича која се може испричати на краљевском двору. Писао ју је на захтев грофа Филипа од Фландрије, а засновао ју је на једној књизи коју му је гроф Филип позајмио. Дакле, како год да је Кретјен искористио ту књигу, он свакако није измислио грал. Постоји сумња да је епизоду са пустињаком касније додао неко други. У том случају прича је дело два или чак три различита аутора: први је непознати аутор књиге коју је гроф Филип имао, други је Кретјен, а можда је неки трећи, такође непознат, додао епизоду са пустињаком да би објаснио грал.

Ако, међутим, узмемо ову причу о Персивалу тако како је до нас стигла, видимо да је њена централна тема херојево напредовање ка идеалном интегритету и ка статусу најбољег витеза на свету, а посебан „зачин" овоме је чињеница да је он на самом почетку изузетно неперспективан кандидат. Прича започиње у пролеће, право доба за почетак новог живота. Персивал је дете већ израсло и остарило: шармантан је али и наиван и припрост. Мајка га чува у безбедности у јаслицама шуме, која је заклон за њих обоје, чиме је он одсечен од реалног света. Када је видео петорицу витезова, осетио је да је то пут ка статусу мушкарца. Тврдо решен да утекне из „обданишта", он мисли само на себе, а на душевну патњу своје мајке не обраћа пажњу. Пробија се у стварни свет и следећа значајна етапа у његовом развоју наступа када научи витешки кодекс у коме је нагласак на обавезама према другима. Он престаје да буде некултурни сеоски дечачић и постаје цивилизовано људско биће које почиње да се брине шта је било са његовом мајком. Када

добије титулу витеза, све његове акције усмерене су на помагање женама у невољи. Приметан је и префињени утицај љубави лепе Бланшфлор.

Пред Персивалом је још дуг пут. У дворцу краља Рибара претрпео је неуспех због тога што је био исувише бојажљив да постави питања, иако му је његово унутарње ја говорило да треба да пита. Другим речима, недостајали су му одлучност и самопоуздање потпуно изграђеног хероја. Као што му ругоба на мазги касније каже, он се у дворцу краља Рибара понашао као човек који чека да време буде лепо, а кад осване заиста леп дан, чека да временске прилике буду још лепше. Један од узрока за недостатак самопоуздања је и савет који му је био дат, наиме да не треба много да прича. Други фактор, рекло би се, јесте његово осећање кривице због мајке. Процес цивилизовања коме је био изложен, одузео му је ону првобитну категоричну сигурност да ће шта год да уради увек бити у праву, као и невођење бриге о другима.

У следећој етапи клатно иде превише на другу страну. Момак који је био претерано несигуран у себе, на неуспехе и на јавно понижење реагује тако што постаје и сувише ослоњен само на себе и ни на кога другог. Кретјенове друге приче показују нам његово веровање у принцип златне средине, наиме да ни са нечим што је добро не треба претеривати (непознати аутор епизоде о пустињаку, ако је постојао, очигледно је био свестан овога). Персивал проводи пет година ослањајући се само на самог себе. Не посећује Артуров двор, ни са ким се не спријатељује, не вија Бланшфлор. А нарочито не поклања ни најмање поверења религији. Свој други битни корак напред он постиже када се саветује са пустињаком и открива своју дужност према Богу и цркви и подсећа се своје витешке обавезе према остатку људског рода.

Персивалова прича почиње као прича о Лепом Незнанцу. Херој не зна како се зове. Мајка га зове Лепи Син, а о остатку своје породице он ништа не зна. Његова мајка није вила, али живи у нечему налик на зачарани простор, у једној изолованој шуми. Међутим, он некако стиже до Артуровог двора и његова авантура креће другим правцем. Он не наилази на омађијану јунакињу у напуштеном граду пре-

творену у змаја, нити на заводљиву мистресу на оностраном острву, већ под сасвим другим околностима открива свој идентитет. Гвинглан у *Лепом Незнанцу* сазнаје своје име у тренутку када је успешно испунио своју потрагу. За разлику од тога, Персивал своје име сазнаје управо онда када претрпи неуспех у дворани краља Рибара. Уместо да ослободи неку краљицу, или неку варош од захвата смрти, он својим поступцима доведи до пустошења и грдног јада. Он свој идентитет не открива у тријумфу, него у поразу. Кроз поразе он добија на моралној величини.

Као и многе друге водеће фигуре у бретонској тематској области, Персивал одраста у потпуној анонимности, а на поље акције ступа извана. И не само то: он је одгојен без икаквог знања о витештву, без увежбавања који би витезу приличио, и практично без икаквог знања о хришћанској вери. Према томе, он је од свих јунака Округлог стола највећи странац, а заправо он и проводи врло мало времена у Артуровом двору. Често се каже да је његова прича верзија теме о Великој Будали, херојy који је толико једноставног ума (енгл. *simple-minded*) да је по схватању осталог света негде на рубу малоумности, али који у тој својој једноставности поседује мудрост која је дубља и способнија за благотворно деловање него светска мудрост. Нисмо баш убеђени да је ово права Персивалова улога у гралским легендама. Чини се да је овде права поента у узбуђењу које гледаоци осећају када неки тркач побеђује у трци у којој му је био наметнут изузетно лош старт.

Као и Ланселот и Галахед, његова два велика ривала за титулу најбољег витеза на свету, тако и Персивал одраста без оца, дакле само с мајком. То нам сугерише да је он сасвим самосталан, „свој човек". Овај утисак је појачан у једној другој приповести о његовим авантурама, а то је *Перлезво*, где се њему придодаје и надимак (француски) Parluifet („онај који је сам себе створио"). Чињеница да он врло мало дугује своме оцу, показана је и кроз његове породичне везе које су очигледно веома важне и претежно су матрилинеарне. Краљ Рибар му је рођак по мајчиној линији. Он је нећак, дакле сестрин син, гралском краљу – оном старом, који једе из грала – што готово сигурно имплицира да ће га

кад-тад и наследити. Пустињак који Персивалу говори о гралу, заправо му је ујак, опет род по мајчиној линији. Стиче се утисак да је мистерија грала заправо породична тајна једне породице и да је херојев неуспех у гралском дворцу, практично био пропуст наследника који није затражио оно што би требало да му припадне.

Једина значајна информација коју дознајемо о Персиваловом оцу, осим чињенице да је рано умро, састоји се у томе да је он био рањен у бици и то тако што су му биле прободене обе бутине. Ово значи да је он био осакаћен на исти начин као краљ Рибар, али значење ове интересантне паралеле нико није истраживао.

Прича стоји тако како стоји и зато мноштво разних изазовних питања остаје без одговора. Шта је тачно грал и на који начин је он „света ствар"? Зашто је копље крварило? Каква је веза између грала и тог копља? Како то да су у дворцу два краља? Зашто би постављање питања излечило краља Рибара? Због чега непостављање два питања доводи до разарања и патње? Ко је била она грдоба на мазги – Дама Огавњача (Loathly Damsel) како је обично називају – и како је знала шта се десило у гралском дворцу?

Једини приступ који, чини нам се, иоле уноси светлост у ова питања јесте онај који налази порекло (мада не и целокупно значење) гралских легенди у много ранијим келтским традицијама. Чињеница да Персивал долази из Велса, прва је од многих индикација о велшком утицају на ове приче. Пошто је Персивал ишао кући у тренутку када је пуким случајем наишао на гралски замак, може значити да је мисао приповедача била да се тај замак налази у Велсу. Могуће је, мада је то веома спекулативно, да је тај замак био тврђава позната као Динас Бран у Денбигширу (Denbigshire; о томе ћемо нешто више рећи касније).

Дворац је у домену оностраног, са келтском специфичношћу да се понекад појављује, а понекад нестаје. Персивал иде по рибаревим упутствима, али када стиже до дворца – не види га. Почиње да се нервира мислећи да га је рибар преварио, а онда се замак ипак појављује пред његовим очима. Следећег дана он одлази, среће у шуми своју рођаку која му каже да километрима унаоколо нема ниједног места

где би се могло удобно преноћити. Онда јој он каже где је преноћио, а она схвата да је то дворац краља Рибара. Очигледно, тај дворац није увек присутан на том месту, или ако и јесте присутан, најчешће није видљив смртним очима. Када је херој стигао у дворац, домаћин (краљ Рибар) је већ био у њему, дакле мистериозно је стигао пре Персивала иако је херој јахао коња, а краља Рибара су морали да носе у носиљци. Следећег јутра замак је био чудновато пуст, а покретни мост се дизао дејством неке невидљиве силе. Какво год било значење грала и копља, то нису предмети из неког обичног дворца чији је господар обично људско биће.

Иако је реч *graal* била веома ретка, облик грала није прецизно описан у причи, а можемо претпоставити да је ово изостављање било намерно. Било је тврдњи да грал није могао бити пехар, јер би онда била апсурдна пустињакова напомена да се гралском краљу из те посуде не послужују ни штука ни лосос. Та напомена сугерише да је грал нешто као велики тањир, а почетком тринаестог века писац Хелинанд де Фродмон (Hélinand de Froidmont) дефинисао је *graal* као широк, прилично раван тањир који се на банкетима користи за послуживање хране. Ипак, ова дефиниција је непоуздана зато што је до Хелинандовог времена грал већ био чврсто идентификован као пехар. Међутим, не треба придавати превелику пажњу ни пустињаковим коментарима који су вероватно били хиперболе. Облик грала остаје отворено питање, а то и јесте поента о њему: грал је мистични предмет.

Међутим, јасно је да је он повезан са храном. Грал је нека врста посуде за послуживање нечег што се једе или пије. У гралу је хостија, само једна, коју ће гралски краљ појести као своју једину храну, а грал је повезан са гозбом која прија и Персивалу и краљу Рибару. На тој гозби се не послужује из грала (мада се у многим другим причама послужује), али кад-год би се неко ново јело износило на сто, испред Персивалових очију прошао би и грал. Ова повезаност са храном, и то са нарочито пријатном и укусном храном, једна је од најпостојанијих карактеристика грала у причама. Ово долази из Малоријеве епизоде коју смо раније цитирали, и у којој света посуда улази у Артурову дворану и „пред сваким

витезом се нашло месо и пиће баш оно које је највише на овом свету волео". Тиме је грал повезан са магичним посудама келтске митологије, из којих на другом свету одлична храна и пиће пристижу у неограниченим количинама.*

Једење на добрим гозбама било је једно од главних задовољстава на другом свету. Разноврсност посуда из којих је сервирана храна за оностране банкете (котлићи, врчеви, рогови, послужавници), вероватно је у јакој вези са каснијим варијацијама облика грала. Четири такве посуде биле су потребне за свадбену гозбу у *Кулхуху и Олвени*: врч из кога притиче најбоље и најјаче пиће; тањир или послужавник који даје неисцрпне количине хране и то свакоме оно што он највише воли; рог за пиће, којим се пиће сипа и котао за кување меса. Артур и његови људи су однели тај котао. У *Плену Ануна* они су извели пљачкашки напад на други свет да би украбили котао који кува храну само за храбре. Бог Дагда, „добри бог" ирске митологије, поседовао је котао који никад није пресушивао и од кога никада нико није отишао незадовољан.

Баш као што смртничка храна и пиће одржавају живот смртника, тако и оностране храна одржава живот бесмртника и њихову вечну младост. Зевс и други бесмртни грчки богови живели су од нектара и амброзије. Нордијски богови су јели јабуке Идуна, које су их одржавале у вечитој младости. Ирски бог Гоибниу правио је у једном котлу пиво за оностране гозбе које су гарантовале да колектив Туата Де Данан (сви ирски богови заједно) буде слободан од старења и смрти. Дагдин неисцрпни котао, могао је вратити и мртве у живот. Један други ирски бог, Мидир, имао је сличан котао, али му га је украо херој Кухулин. Велшки бог Бран имао је котао у коме би сваки погинули ратник оживео.

Ако је грал потомак оностраних посуда те врсте – не само једне, одређене посуде, него укупне, збирне идеје о таквим посудама – онда би требало да и он буде повезан са регенерацијом и вечитим животом. Један наговештај овога имамо већ на гозби која је сервирана краљу Рибару и Персивалу. Храна се полаже на сто који је од слонове кости, са

* Као из античке корнукопије, рога изобиља, који је по легенди био рог козе Амалтеје која је дојила бебу Зевса. – прим. прев.

ногарима од ебоновог дрвета; изричито нам се каже да то дрво траје вечно, јер не труне и не може да гори. Чини се да је тај коментар бесциљан, осим ако је намењен да сугерише да ова дворска сцена има неке везе са бесмртношћу или „вечним трајањем". Осим тога, иструнути или изгорети – наиме сагњилити у гробу, или се грчити у огњевима пакла – јесу две алтернативе које човека чекају после земаљске смрти. Трећа је отићи у рај и тамо живети вечно. Нико нас изричито не подсећа да је слоновача кост (нити је то садржано у енглеској речи за слоновачу, *ivory*), али она јесте кост, а пошто су кости најтрајнији део тела (који остане још дуго после меса), ето још једног наговештаја о бесмртности.

Грал, очигледно, није обичан предмет. Окружен је мистеријом, светошћу, из њега еманира бљештава светлост. Није потпуно јасно да ли та светлост допире из грала самог, или из девојке која га носи: *Quant elle fu laiens entrée atot le graal qu'ele tint, une si grans clartez i vint* („Кад је ушла са гралом којег је држала, тако велика светлост поче блистати...").[4] Међутим, рекло би се да светлост ипак зрачи из грала, јер се процесија одмах пореди са Сунцем (златни грал), са Месецом (сребрна посуда за резање меса), и са звездама (свеће). Овај небески симболизам опет сугерише Небеса и вечити живот. Грал је повезан са Сунцем које је од веома давних времена широм света било дубоко поштовано као давалац и одржавалац свег живота на Земљи. Друга стара и јако распрострањена тема, састоји се у томе што поновно појављивање Сунца ујутро, након његовог нестанка на заласку претходног дана, јесте симбол обнове живота после смрти. Рани хришћани правили су паралелу између Сунца и Христа, који је устао из мртвих и донео целом људском роду могућност бесмртности у рају.

Тешко је одупрети се закључку да је светлост грала заправо зрачење божанске присутности (енгл. *the Divine Presence*), које је уједно и зрачење бесмртности. Исус Христос је рекао: „Ја сам светлост свету; ко иде за мном, неће ходити у тами, него ће имати светлост живота"[5] Касније, пустињак објашњава да грал носи хостију гралском краљу. Та

[4] Chrétien de Troyes, Perceval, 3224-5.
[5] Нови завет, Јеванђеље по Јовану, глава 8, стих 12.

света храна, која је одржала његов живот далеко преко свакe нормалне људске могућности, јесте у хришћанском веровању тело Христово, а доктрина о реалном присуству Христа у хлебу и вину на причешћу, била је веома актуелна у време кад је писана *Прича о ɪралу*.

Веза између грала и хришћанске литургије је још једна од његових постојаних карактеристика. Паганске оностране посуде давале су храну вечитог живота и среће. Исто то даје и грал, али не телесну, него хришћанску духовну храну, а она је Бог. У овој својој функцији, међутим, грал је веома неортодоксан објекат. Повезује се са гозбама од којих посматрачима „пође вода на уста", али и са духовношћу. Носе га у свечаној колони, али нема ниједног свештеника ни следбеника, нико не носи никакве крстове нити друге црквене реквизите који би се могли очекивати. И још чудније, у потпуној супротности са свим хришћанским процедурама: не носи га свештеник, носи га жена.

Ово је све толико чудно да је било сугестија да ова сцена у дворцу краља Рибара представља учења катарске секте (the Cathars, блиски богумилима) и других јеретичких секти. Оне су биле гностичке и дуалистичке, веровале су да на свету постоје и делују две једнако моћне силе – сила добра и сила зла. По том схватању, овај зрачни грал је симбол светлости и вечног добра. Крваво копље представља мрак и вечито зло. Дивна носиља грала је Мудрост, женски аспект гностичког божанства, а гралски краљ је један од Савршених, који су међу катарима били елита највећег аскетизма. Међутим, ова прича није катарски промотивни, пропагандни текст. Напротив, Персивал ће касније бити спасен од јереси када му пустињак објасни доктрине цркве.[6]

Ако је тако, питамо се зашто пустињак не даје такав утисак него, напротив, прекорева Персивала што није дознао тајну гралског дворца. Кудикамо уверљивије објашњење гласи: хришћански аутори су ове, првобитно паганске теме, прилагодили хришћанском систему мишљења. И, наравно, резултати су морали бити неортодоксни, поготово зато што ове приче нису писали теолози, нити су писане за теологе, него су биле намењене световној публици, сачиње-

[6] Видети Olschki, *Grail Castle.*

ној од племства и витезова. Носиља грала вероватно није била катарска, него (првобитно) паганска богиња.

Персивалове породичне везе сугеришу да призор у дворцу има неке везе са наслеђивањем престола. Ту везу има и оно витално питање о гралу. Персивал је требало да пита ко бива послужен из грала, или коме грал служи (на енглеском ово је двосмислено: „Who is served by the Grail?"). Одговор би, практично, био следећи: „Служи старом гралском краљу, који је брат твоје мајке, а ти си наследник". Паралела овоме постоји у једној ирској причи која се зове *Баиле у Скаилу* (*Baile in Scail*) (давали су јој и наслов *Фантомска френезија* мада у њој нема ни фантома, ни махнитости). У тој причи Кон од Сто Битака проналази Лиа Фаил, мистериозни камен судбине који својим крицима сугерише колико ће Кон имати краљевских потомака. Краљ је залутао у магли у којој је сусрео једног коњаника који га је позвао у оностpану палату. У палати Кон је угледао свог домаћина (бога Луга) како седи на златном, запрепашћујуће лепом трону; поред њега била је дивна девојка са златном круном која је седела на једној кристалној столици. Она је била Суверености Ирске, а поред ње се налазило велико сребрно буре за ферментацију пива које никада није пресушивало; девојка је држала златни пехар и једну другу златну посуду. Девојка је пред Кона изнела огроман оброк од говедине и свињетине, наточила му врч пива из неисцрпног бурета и упитала: „Коме треба дати овај врч?" Луг је одговорио: „Кону од Сто Битака тај врч дај." Кон је попио садржину врча, а девојка га је поново наточила и поновила питање, и тако много пута. Луг је сваки пут именовао по једног од будућих краљева који ће бити Конови потомци све док их није све набројао. На крају, и Луг и девојка и палата ишчезавају, али магичне посуде остају код Кона.

Понешто из ове приче као да је било инспирација за неколико елемената у Персиваловој посети гралском дворцу. Херој прво залута а онда га у оностpану палату позива домаћин који у њу стиже пре хероја. У палати херој види мистериозне посуде изобиља, а носиља тих посуда је једна лепа жена. Сервира се обилата гозба. Да би се открио херојев идентитет и да би се установило ко има законито право

да буде следећи краљ, мора бити постављено једно али пресудно питање.

Девојка Суверености Ирске је прототип и за носиљу грала и за грдобу која ће касније грдити Персивала што није поставио кључно питање. У *Перлезвоу* нам се каже да су носиља грала и грдоба једна иста жена. То нам се не каже у *Причи о Граалу*, али да је она написана до краја, вероватно би нам било казано; њихов идентитет објашњава како грдоба зна шта се дешавало у дворцу краља Рибара.

Има неколико ирских прича у којима је Суверености Ирске дивна жена која се после претвора у наказу. У једној од тих прича, херој је Ниал од Девет Талаца (Niall of the Nine Hostages), који је у четвртом веку био краљ Ирске. По тој причи, он је још младић, који са своја четири брата одлази у лов. Један брат одлази да донесе воду са извора. На извору види неку мршаву старицу, црну као угаљ, са покваренim зубима, спљесканим носем, зеленим ноктима, натеченим коленима и силно натеченим зглавцима изнад стопала. Она тражи пољубац, али млади човек ужаснуто узмиче од ње. Исто се догађа и другом, трећем и четвртом брату. Долази ред и на Ниала да донесе воду. Он пољуби старицу и води љубав са њом, а она се претвора у младу жену која зрачи лепотом и која му каже да је она Суверенитет Ирске. Њена иницијална ружноћа била је знак да је царство тешко задобити. Ниал је својом храброшћу задобио царство: он ће, а не неки од његове браће, бити узвишени краљ Ирске.

Ова Девојка-Суверенитет евидентно је била богиња Ериу, персонификација ирске земље као партнерке узвишеног краља. Њена метаморфоза из старице у лепотицу симболизује прелазак из зиме у пролеће, који се догађа у загрљају узвишеног краља, када се суморни и тамни пејзажи преображавају у зеленило и бујно богатство живота. У гралским причама, метаморфоза иде обрнуто. Богињу прво видимо као дивну носиљу грала. Пошто херој није положио тест, тј. није доказао своје право да наследи трон и грал, богиња се пред њим појављује у спарушеном и јаловом облику, као предзнак пустоши и смрти.

У *Причи о Граалу* гралски краљ се онемоћао од старости повукао од света. Краљ Рибар, који га је наследио, оса-

кањен је. Ако краљ Рибар не буде исцељен, поредак ће се срушити, крајине ће бити похаране, много народа ће главом платити. Да је било постављено, оно кључно питање открило би Персивалов прави идентитет, који у том тренутку ни њему самоме још није био познат. Показало би се да је он законити наследник чиме би се обезбедила уредна смена власти, а спречио неред и пустошење.

То питање би уједно и излечило краља Рибара. Овде постоји наговештај старог веровања да плодност и просперитет земље зависе од мушкости краља. Краљ Рибар је осакањен тако што му је копље прободено кроз бутине. Прилично је јасно да су речи, обично превођене као „рањен кроз обе бутине", заправо имале значење – „рањен између двају бутина". Једноставно речено, он је остао без мушкости. Краљ Рибар је импотентан и зато његовој земљи прети пропаст. Та два стања су тако блиско повезана, да ако буде излечено једно, биће излечено и друго.

Изненађујуће присуство два краља у истом дворцу, може се повезати са истим веровањем о краљу и његовој земљи. Просперитет државе је угрожен ако краљ постане стар и нејак или изгуби своју мушкост. Гралски краљ репрезентује стање старачке онемоћалости, а краљ Рибар стање изгубљене краљевске мушкости.

Колико су ове традиције биле нејасне и склоне променама, показује друга рана прича у Првом наставку (од укупно четири наставка *Приче о граалу*), у коме Гавен иде у гралски дворац. Прича почиње тако што Гавен сусреће једног непознатог витеза кога изненада погађа кратко копље за бацање (џилит) које је хитнуо неки невидљиви непријатељ. Умирући, овај витез апелује на Гавена да заузме његово место и доврши једну важну мисију. Гавен пристаје, узима незнанчево оружје и коња и пушта да га тај коњ води тј. да иде куд год му воља. Путовање траје целу ноћ и цео сутрашњи дан, кроз пусту земљу, где никог нема и ништа не расте. Увече Гавен стиже до мора. Испред њега налазио се земљоуз који је водио далеко на пучину; дуж леве и десне стране земљоуза били су густи редови дрвећа које се својим гранама сплитало и састављало, тако да се пред Гавеном налазио мрачни и злослутни тунел. Неиспаван и уморан, Гавен је одлучио да сачека јутро и да тек онда настави даље, али му то коњ није дозвољавао: стегао је ђем између зуба и јурнуо у тунел.

После дугог јахања Гавен је стигао до једног дворца. Видећи да долази неки витез, народ је у први мах поздравио Гавена, али су се сви разочарали када су схватили да он није витез кога су чекали. Увели су га у једну пространу дворану и оставили самог. У средини дворане налазио се масивни одар на коме је лежао мртвац, а на његовим грудима била је једна половина преломљеног мача. Гавен је зачуо гласна нарицања. У дворану је ушла поворка свештеника у богатим одорама, а за њима гомила ожалошћених. Свештеници су почели службу за мртве. Када су завршили, постављени су столови за гозбу. Ушао је краљ са златном круном. Заузео је своје место за столом, а Гавену показао да седне поред њега. Затим је Гавен видео „богати грал" (*the rich grail*) који се креће сам од себе: долебдео је у дворану, кретао се од госта до госта и сваком госту послуживао обилат оброк, а пехаре пунио вином.

После вечере Гавен је остао сам. Био је очаран и уплашен оним што је видео. Осврнуо се и угледао једно копље које је стајало усправно на једној сребрној посуди. Црвена крв је цурила низ копље и сакупљала се у посуди, а онда се преливала у цеви које су је одводиле изван дворане. Поново се појавио краљ и повео Гавена ближе одру, где је од Бога затражио да се мртвац освети да би пуста земља могла да се врати у живот. Краљ је тада донео другу половину преломљеног мача, који је припадао оном незнаном витезу убијеном на самом почетку приче. Замолио је Гавена да споји две половине тако да мач опет буде цео; Гавен је то и покушао, али две половине се нису уклапале. Краљ је због тога био очајан, али је рекао Гавену да уколико жели да сазна више о овим чудним догађајима којима је присуствовао, треба само да пита.

Гавен само што није пао од умора и неиспаваности, снагом воље спречио је да му се очи не склопе; запитао је о том копљу средње дужине и о мачу. Краљ је одговарио да се дотад нико није усудио да пита, али да је то оно копље којим је Христос био прободен на крсту и да ће оно наставити да крвари све до Судњег дана. Један ударац тог копља спа-

сао је човечанство од патњи у паклу, али ударац задат овим мачем био је људском роду на зло: изазвао је погибију много људи и уништење целог Логреза. Краљ је заустио да даље објашњава, али је опазио да је Гавен чврсто заспао.

Када се Гавен пробудио видео је да је јутро. Био је сам са својим коњем на једном пољу које је било обрасло штипавицом, близу мора. Љут на себе и постиђен, он је наставио да јаше кроз ову земљу, која је јуче била пуста, а сада је била враћена у живот. Реке су поново текле, а сасушене шуме опет су биле зелене. Било би много више народа да је он поставио још питања пре него што је заспао; овако, они који су га видели како јаше довикивали су му: „Господару! Ти си нас и убио и зацелио. Дакле, треба да будеш радостан и весео из једног разлога, а тужан из другог; радостан због благодати које ми добисмо, а добисмо их – то добро знамо – захваљујући теби. Али требало би и да те мрзимо зато што ниси дознао коме грал служи. Нико ти не може описати велику радост која би настала да си само још то питао; овако, сад мораш трпети тугу и јад".[7]

Очигледно постоје бројне разлике између ове авантуре у гралском дворцу и оне Персивалове, мада се обе дешавају на другом, зачараном и мистериозном свету. Нема више краља Рибара, ни гралске поворке, ни носиље грала, ни оног другог, старијег, немоћног краља. Форма пресудног питања је другачија. Постоји мисија освете, повезана са сломљеним мачем. Није јасно да ли тај мач има икакве везе са оним коме је било суђено да се поломи (Персивалу га је дао краљ Рибар). Као да је настала нека конфузија око мача и копља које крвари. У *Причи о ґралу* Гавену на једном месту кажу да ће краљевство Логрез бити уништено мистериозним копљем. У Првом наставку мачем је задат ударац због кога је цело краљевство опустошено; ипак, краљевство је оживело када је Гавен поставио питање о копљу.

Тек касније (у *Причи о Мерлину*) учињен је следећи логичан корак: речено је да је кобни ударац задало ипак то копље, не мач. Копље би оригинално могло бити Лугово; оно је било на злом гласу као страшно разорно. Луг га је приграбио за себе тако што је послао тројицу хероја да га отму од

[7] Loomis, *Grail*, 72-73.

власника, краља Пизеара (Pisear). Они су копље нашли у једној одаји Пизеаровог дворца где је стајало замочено врхом у котао воде која је кључала и шиштала. То оружје било је врело до усијања и опако деструктивно зато што је било дугачко копље, копље муње. Постоје и друге ирске приче у којима копље (вероватно то исто, Лугово) стоји са врхом у котлу крви; а то нас подсећа на опис у Првом наставку.

Можда је то копље у својој првобитној верзији било дугачко копље муње, али је у Првом наставку трансформисано у једну од најсветијих реликвија хришћанства, Лонгиново свето копље. Док је Христос висио на крсту, један римски војник га је тим копљем убо у бок: „један од војника прободе му ребра копљем; и одмах изиђе крв и вода"[8] По хришћанској традицији тај римски војник звао се Лонгин. Веровало се да је ово копље чудесно откривено у Антиохији године 1098, за време Првог крсташког рата. Крсташи су на јуриш заузели Антиохију, али врло брзо су били принуђени да се затворе у град и бране јер је дошла муслиманска армија и опколила их. Прошле су три недеље, почело је понестајати и хране и наде, када је један свештеник рекао да му се у визији указало на ком месту се у цркви светог Петра налази закопано ово свето копље. Потрагом је нађена ова драгоцена реликвија. Откриће је вратило самопоуздање крсташима, који су јурнули из тврђаве и сасвим потукли опсадну армију.

У Првом наставку се каже да је убод тог копља убио Исуса, мада у Новом завету пише да је Исус умро на крсту и да је тек после тога, већ мртав, био прободен копљем. Ово копље се третира као реликвија Христа Искупитеља, који је својом смрћу на крсту спасао све своје вернике од дохвата смрти и власти ђавола. То копље је гаранција вечног живота у рају; својом огромном регенеративном снагом оно је вратило живот пустој земљи чим је Гавен поставио питање о њему.

Грал је овде, још јасније него пре, магична онострана посуда. Сам се креће кроз ваздух, даје изобилну гозбу. Његов облик остаје нејасан. Тешко да би могао бити тањир, јер сипа вино у пехаре и онда враћа пехаре на сто. Али није ни

[8] Јеванђеље по Јовану, глава 19, стих 34.

пехар, јер из њега излази хлеб и неколико разних послужења хране на великим послужавницима. Његов облик остаје мистерија.

Још једна паганска црта, сада јасније развијена, јесте тема пусте земље (the Waste Land), која је била наговештена у *Причи о Граалу*. Земља је опустела кад је био убијен човек који је лежао на одру у дворани. А када за ово убиство буде извршена освета, земља ће се вратити у живот. Првобитни извор ове теме је старо келтско веровање да плодност земље зависи од крепкости и мужевности краља. Краљ је био сексуални партнер своје земље. У једном делу Алстера (Северне Ирске), све до дванаестог века одржао се обичај да се сав народ окупи када треба прогласити новог краља, да се тада изводи бела кобила, којој краљ мора да приђе четвороношке, одостраг, и да изврши сексуални однос са њом. Кобила се затим убије, исече на комаде и скува. Цео садржај се сипа у каду у коју седа краљ који једе кувано кобиље месо и помало срче чорбу, а народ, окупљен око њега, једе само месо. Овом церемонијом склапан је брак између краља и земље, и потврђивао његово право да буде краљ.[9]

Традиција о краљу као сексуалном дружбенику земље, лежи иза теме о пустој земљи у гралским легендама, али то је аморфна и некохерентна тема. Образац би требало да буде следећи: краљ се разболи или буде осакаћен; због тога у држави завлада пустош; херој исцели краља, па се земљи врати плодност; вероватно херој тиме уједно и докаже да је законити наследник власти. Али ни у једној гралској причи не појављује се овај једноставни, задовољавајући образац, нити је сачувана иједна келтска прича у којој би се он појавио. У Првом наставку имамо пусту земљу и она се обнавља, али нема болесног нити сакатог краља, па следствено томе нема ко да буде исцељен. У *Парсивалу* постоји осакаћени краљ кога херој излечи, али нема пусте земље. У *Перлезвоу* постоји болесни краљ и пуста земља, али нема исцељења. Тек релативно касно у развоју гралских легенди (у *Причи о Мерлину*) један аутор је сакупио од својих претходника све елементе тог обрасца и склопио их у нешто издалека налик на задовољавајућу целину.

[9] Gerard of Wales, *Topography of Ireland*, 3.25: cf. Ross, Everyday Life, 122.

Легенде о гралу су, дакле, првобитно састављане од нејасних и променљивих паганских традиција о бесмртности, плодности и краљевској власти. Постоји идеја о магичној посуди која је извор вечног живота. Понекад том посудом управља богиња плодности, која ће се претворити у носиљу грала, понекад не. Грал се чува у дворцу краља, који може али не мора бити импотентан или болестан, и чија држава може али не мора бити опустела или се налазити под претњом уништења. Излечење краља се понекад, али не увек, магично повезује са враћањем живота целој земљи, или са уклањањем претње. Успешни херој ће добити право да наследи тог краља, јер једино он, успешни херој, може одржавати у тој држави безбедност и просперитет. За награду он ће у наслеђе добити грал, а са гралом и бесмртност.

Ове паганске теме нису биле уништене под налетом хришћанских идеја, него су само трансформисане. Грал као крајњи извор живота повезан је са божанским присуством, литургијом и бесмртним животом на небесима. Он и даље снабдева људе изврсном телесном храном, али сада и најузвишенијом духовном храном. Страховито деструктивно пешадијско копље муње постаје сад свето копље које је убило Бога на крсту. Следствено томе, ово копље је извршно средство Христовог искупитељског саможртвовања, оног којим је опозвана смртна казна људском роду, а ова моћ давања живота силази и на физичку раван, тако што даје живот опустелом земљишту у једној држави. Мотив пресудног питања, које мора бити постављено да би се открила нека велика тајна и донела нека велика благодет људима, близак је суштини Исусовог учења: „Иштите, и даће вам се; тражите, и наћи ћете; куцајте, и отвориће вам се".[10]

Довољно је само да затражимо и Бог ће бити са нама; ако не затражимо неће. Пошто је људска природа таква каква је, ово тражење или постављање питања* нама неће бити лако. Персивал нема довољно самопоуздања да постави питање; Гавен је и сувише уморан. Постоји једна значајна сцена у *Перлезвоу* у којој Гавен херојском борбом успева да се пробије до гралског замка где му пожеле добродошлицу и пове-

[10] Јеванђеље по Матеју, глава 7, стих 7.

* На енглеском језику *ask* значи и једно и друго. – прим. прев.

ду у дворану у којој се он прикључи гозби дванаесторице витезова из тог замка. Две девојке су пронеле грал и крвареће копље. Када је видео грал, Гавен је осетио толики занос да више није могао да размишља ни о чему осим о Богу. Дванаесторица витезова су забринуто чекала да постави оно битно питање, али је он, одлутао у свој занос и неке далеке мисли, ћутао. Витезови су се покуњено разишли. Када је дошао к себи, Гавен се обазрео и видео шаховску таблу по којој су се фигуре саме померале. Почео је да игра против њих и изгубио две партије, а када је у трећој партији видео да ће га поново матирати, бесно је размахнуо руком и порушио их са табле. Ујутро су му рекли да напусти дворац; постиђен, он је одјахао.

Гавенов неуспех не изгледа као нека неопростива кривица; ипак, он је неуспех. Призор грала толико га је бацио у мисли о Богу да је заборавио стварну сврху свог трагања – да постави оно једно питање, а не да размишља о Богу. Иако су му претходно тачно објаснили шта треба да пита, он то није питао.

Најдубља веза између гралских прича и осталих делова бретонске тематске области, састоји се у томе што је потрага за гралом врхунски пример трагања за истинитим, идеалним бићем, што води до победе над смрћу. Персивалов напредак у *Причи о ґралу* је напредовање ка статусу најбољег витеза на свету. Када Гавен у Првом наставку не успева да састави поломљени мач, кажу му да још није довољно узнапредовао у витешкој способности, али да би у будућности могао успети. Пусту земљу он враћа у живот питајући о копљу, али нешто још много битније десило би се да је питао и о гралу: нико не би могао да опише велику радост која би настала „да је само још то питао". Ова „велика радост" подсећа нас на радост народа у Опустошеном граду Сенодону када га је Гвинглан вратио у живот, као и на делиричну радост када је Ерек постигао успех у авантури о „Радости двора". Оба подухвата били су победе над смрћу.

Да је Гавен успео, донео би непроцењиво благо и целом народу, а не само себи. Сви људи би добили плодове његовог тријумфа. Кажу му да их је овако исцелио, али и убио. Дакле, сви су изгледи да им је могао дати и вечни живот да је само поставио оно пресудно питање.

Да је Гавен то успео, био би други Христос, или већи од њега. Касније, у делу *Потраґа за светим ґралом* (*Queste del Saint Graal*), гралски херој постаје практично реинкарнација Христа на земљи. Гралске легенде су биле неортодоксне не зато што су црпиле тематику из паганских времена, него зато што су имплицирале паганско сагледавање хероја као боголиког човека, и што у свом механизму доношења спасења човечанству нису оставиле нимало места за цркву. Херој који осваја грал, једним делом то постиже зато што има и наследно право на грал, јер је наследник гралског краља, али делимично и зато што је храбар и одлучан, чврстог карактера, најбољи витез на свету (дакле не путем цркве). Црква има врло малу, или никакву улогу у свему томе.

Типично је за ове легенде да у *Причи о ґралу*, када дође време да се Персивал преобрати у хришћанство, упутства не добија од свештеника, овлашћеног представника цркве, него од пустињака. Он је неовлашћено лице, дејствује како се њему прохте, повукао се и од света и од цркве да би на миру, у потпуној самоћи потражио свој пут према Богу. Тај пустињак је религијски еквивалент витеза луталице: човек који одлази у дивљину да својим средствима сам тражи пут ка свом спасењу.

Порука гралских прича је да херој својим личним напорима може, без помоћи цркве, да се домогне коначног извора физичког и духовног живота. То свакако није схватање духовног напретка које се црква трудила да подстакне.

Јосиф из Аримаґеје

Све досада нисмо чули ниједну реч о историји грала – одакле је дошао и шта му је дало толику светост и моћ. Међутим, око 1200. године Роберт де Борон написао је дугу поему *Јосиф од Аримаґеје* (*Joseph d'Arimathie*), у којој је описао како је грал доспео у власништво дотичног Јосифа, првог чувара те свете посуде. Рекло би се да Роберт ипак није први писао о овоме, јер он каже да је видео „велику књигу"

коју су писали „велики клерици", а у којој је садржана „велика тајна коју гралом називају".[11]

Јосиф из Ариматеје (село око 25 км западно од Јафе тј. Тел Авива) постоји у Новом завету, где је један од споредних ликова: богати Јевреј који се потајно дивио Исусу.* Он је од Понтија Пилата затражио и добио дозволу да скине Исусово мртво тело са крста. Он и Никодим, један од Исусових тајних следбеника, ставили су тело у гробницу коју је Јосиф првобитно био наменио за самог себе. Из тог гроба тело је потом ишчезло. То је све што се у Новом завету каже о Јосифу из Ариматеје. Међутим, у IV веку појавила се прича да су се Јевреји страшно наљутили на њега и затворили га у једну одају без прозора, претећи да ће га убити.** Током своје молитве у мраку, Јосиф је угледао бљесак светлости и неко га је дохватио за руку. Био је то Исус, који је устао из мртвих. Он је одвео Јосифа његовој кући [Јосифовој], а када су Јевреји дошли да се освете Јосифу, нашли су одају још увек закључану, али празну.[12]

Прича Роберта де Борона је много разрађенија. Он каже да је „посуда" (енгл. *vessel*) са којом је Христос на Тајној вечери служио литургију, после однесена: један Јевреј дао ју је Пилату. После тога, Јосиф долази код Пилата да затражи дозволу да скине тело с крста; Пилат му даје дозволу, али му том приликом даје и посуду. Док Јосиф и Никодим припремају Христово тело за сахрану, његове ране почињу да крваре, а Јосиф крв сакупља управо ту посуду. Онда, са великим поштовањем, сахрањује тело Исусово, а посуду сакрива у свом дому.

Када су га Јевреји ухапсили, пред њим се појавио васкрсли Христ***, доносећи „велику, драгоцену посуду" која

[11] Robert de Boron, 932-936.

* И који је можда био члан Градског савета тј. градски већник, јер, тако можемо схватити напомену у Светом јеванђељу по Марку, глава 15, стих 43, да је био „угледан саветник", а у Светом јеванђељу по Луки, глава 23, стих 50, да је био „саветник". – прим. прев.

** Јер је сахрањујући распетога достојно, прекршио јеврејско правило да се осуђеник на смрт мора сахранити на понижавајући, срамотан начин. – прим. прев.

[12] Видети *Acts of Pilate* у *Apocryphal New Testament*.

*** Тако да је свети Јосиф први очевидац Васкрсења; то је записано у апокрифном јеванђељу по Никодиму из 4. века. – прим. прев.

је била сва озарена и која је зрачила светлошћу тако да је ћелија била сва обасјана. Спаситељ је ову посуду предао Јосифу и рекао му да одсада треба да буде називана путиром (енгл. *chalice*) и да, у знак Светог тројства, само три човека треба да буду старатељи тог путира. Ко год види ту посуду, биће у Христовом присуству, и добиће трајну радост и испуњење жеља. Осим тога, Спаситељ је подучио Јосифа и неким тајним речима, које се у поеми не откривају, али су описане као „свете речи... благе и драгоцене, племените и милосрдне, с правом назване тајном грала".[13]

Јосиф остаје у јеврејском затвору много година, али пошто је путир код њега, нису му потребни вода и храна. На крају га Римљани ослобађају. Јосиф је имао сестру Енигеју (Enygeus), удату за човека по имену Брон (то име се помиње, мада ређе, и у облику Хеброн). Њих троје, заједно са другим Јевреји ма преобраћеним у хришћанство, одлазе из Палестине и настањују се негде другде – али не каже нам се где. На несрећу, неки од чланова те насеобине почине грех похоте. Последица је да су усеви целе колоније подбацили, па је запретила опасност да сви помру од глади. У овој кризној ситуацији, Свети дух је надахнуо Јосифа да постави сто за гозбу и изнесе свети путир – као нека комеморација Тајне вечере. На сто су поставили путир и једну рибу, коју је за ту прилику уловио Брон, кога ће од тада звати Богати Рибар. Једно место за столом остало је празно: оно репрезентује место Јуде Искариотског, издајника.

Када је све било спремно, Јосиф је позвао своје следбенике за сто. Они који су веровали у Свето тројство и који су били слободни од похоте, пришли су столи и сели. Испунили су их радост и заносна срећа, а риба се успешно откачила са удице и отпливала у слободу. Неверни и грешни нису успели ни да се примакну столу, а путир чак нису могли ни да виде. Обузео их је стид. Од тог дана, сви изабрани ће свакодневно седати за тај сто да би се нахранили и телесно и духовно. Посуда ће се звати грал, зато што доноси радост свакоме ко је види. (Ово је незгрална игра речи на француском: сличне су, наиме, речи *graal* и *agréer*, „одушевити".)

[13] Robert de Boron, 3332-3336.

Једна столица за тим столом је празна. Један члан колоније, човек по имену Моша, моли да му се дозволи да седне на њу. Када је сео, земља се отворила и прогутала га. Један глас са неба објавио је да ће само унук Брона и Енигеје заслужити да седне на то празно место.

Године су прошле, а Брон и Енигеја су изродили дванаест синова. Једанаест њих се оженило, а најмлађи, Ален (Alain), из претеране побожности ужасавао се секса. Говорио је да ће радије бити жив одран, него што ће се оженити. Међутим, Божански глас објави да ће Ален ипак имати једног сина и да ће он бити чувар грала. Ален води сву своју браћу и њихове жене на запад: они путују и шире реч Христову. Са њима је и један човек по имену Петар, решен да оде у долине Аварона у неким дивљим пределима на западу, и да тамо чека долазак Аленовог сина. Најзад, Брону Богатом Рибару, бива поверен грал и буде му омогућено да научи оне тајне речи које је Христос открио Јосифу пре знатног броја година. И Брон са гралом одлази на запад да тамо сачека да му се роди унук који ће преузети свету посуду. Јосиф из Ариматеје остаје у првобитној колонији.

У овој причи постоји много опскурности и нејасноћа, али она ипак објашњава шта је грал био и како је прешао из Палестине „на далеки запад", што готово сигурно означава Британију. Грал је и сада дубоко мистични предмет, „велика тајна" чије је унутрашње значење сачувано у „тајним речима" које су познате само чуварима грала, дакле посвећенцима. Међутим, сада је то експлицитно хришћанска реликвија. То је посуда која преноси божанско присуство и зато зрачи засењујућом светлошћу. Она је двоструко повезана са крвљу Христовом. Прво, са оном коју је он пролио на крсту да би спасао људски род од смрти; та крв је цурила из рана на његовом мртвом телу, а сакупљана је у ову посуду. Међутим, то је такође посуда из које је на првој служби било сипано вино, а то вино је, по свему судећи, не само симболично, него и сасвим буквално било Христова крв. Верник који пије ту крв постаје једно са Христом. Према томе, грал је посуда за сједињење с Богом. Врхунски поклон који ова посуда нуди је бесмртност, вечити живот на небесима, као што је показано метафором о риби која је

била закачена на удицу, али се ослободила и радосно отпливала у слободу.

Црква је опет изостављена. Посуду „величанствену и драгоцену", најсветију реликвију и најмоћнији талисман хришћанства, не чува црква, него једна независна лоза чувара грала, лоза која је овлашћење за то добила директно и лично од васкрслог Христа. Приступ гралу не добија се преко цркве. Тајне речи које само гралски чувари знају (и које нас подсећају на молитву пуну тајних божјих имена коју је Персивал научио од пустињака), нису власништво цркве. Биће укупно само три чувара грала, што значи да ће доласком трећег чувара наступити и неко велико испуњење или окончање (енгл. *consummation*, „конзумирање"). Не каже нам се шта ће то бити, али немамо утисак да ће бити у икаквој вези са црквом.

Ова прича даје нам прву јасну индикацију о једном веровању које је брзо попримило велики значај у легендама, наиме, да је сексуална невиност битан услов да би неко уопште могао да види грал. Грех који вернику онемогућава приступ до светог грала, дакле и до вечног живота, јесте похота.

Иако је грал хришћанска реликвија, он остаје блиско повезан са паганским темама. Повереништво над њим је још увек тајна једне породице. Грал има неку своју мистериозну моћ да третира једне људе другачије него неке друге, тј. да их дискриминише, да „раздваја овце од коза". Поједине оностране посуде у келтској традицији имале су ту особину. Котао Ануна није пристајао да кува храну за кукавице. Ирски бог Мананан Маклир поседовао је златни пехар који је разликовао истину од лажи. Као и паганске посуде, и грал остаје повезан са бесмртношћу, са стањем врхунске среће, са натприродним прибављањем хране и пића. Јосиф је у затвору годинама остајао жив зато што је имао грал. Када је направио сто – као имитацију Тајне вечере – грал је за тај сто пустио вернике и транспоновао их из света људске свакодневице у божанствени свет вечног живота и вечног блаженства.

Епизода у којој земља прогута грешника који се дрзнуо да седне на празно место за тим столом, очигледно је слична са причом о Кореју, Датану и Авирону у Старом за-

вету, у Четвртој књизи Мојсијевој, глава 16: њих тројица су се успротивили Мојсију, а Бог их је онда уђуткао тако што је учинио да се земља под њима отвори и прогута их. Чињеница да се име Мојсије сада померило на кривца, који је пропадањем у земљу кажњен за своје преступе, сугерише да је он замишљен као представник Јевреја, чији је специјални однос са Богом у очима хришћана поништен доласком Исуса и јеврејским одбацивањем Исуса. Мотив о посебном седишту које је намењено херојy, међутим, могао је да дође из келтске митологије. Постојала је једна ирска прича у којој бог Луг, долазећи први пут у дворану Туата Де Данан заједнице, седа на Седиште мудраца (енгл. Seat of the Sage), које је било резервисано за најмудријег. Окупљени ирски богови се сагласе да он и има то право и поздрављају га као јунака који ће их повести против њихсвих непријатеља.

У епизоди о риби коју је Брон ухватио, паганski материјал се опет адаптира у хришћанску сврху. Риба је стари симбол за Христа, а риба коју је Брон уловио је божанско тело, хлеб за мису. Риба се ставља на сто, поред самог грала у коме је божанска крв, вино литургије. Богати краљ Рибар, чија дворана садржи обиље драгоцених предмета, сада се зове другачије, он је Богати Рибар, али богат у спиритуалном смислу.

Име Брон вероватно долази од једне личности из велшке традицији – Брана, син Лировог (Bran son of Llyr). Алтернативни облик тог имена, Хеброн, вероватно је унет само да би се овој приповести додао библијски призвук. Бран је првобитно био један од келтских богова, али када се појавио у „Бранвени" (Branwen), једној од прича у *Мабиноџиону*, био је претворен у краља Британије и из непознатог разлога добио хришћанску титулу *Bendigeid*, благословени. Бран је био прави џин, толико огроман да ни у једну кућу није могао да стане. Имао је два дворца, у Харлеху (Harlech) у Велсу и такође у Каер Сеинту или Сегонцијуму (Segontium), првобитном опустошеном граду из приче о Лепом Незнанцу. Бран је био власник магичног котла који је враћао мртве у живот: „ако неки твој човек погине данас, убаци га у котао, и до сутра ће бити жив и здрав као у својим најбољим данима, осим што неће имати моћ говора".[14] Овај котао регенерације један је од гралових претходника, а његова неспособност да погинулом врати и моћ говора, могла би имати неке везе са неуспехом гралског хероја да проговори у критичном моменту.

Бран је имао сестру, Бранвену (Branwen), најлепшу девојку на свету. Он је њу и котао дао краљу Ирске. После неког времена краљ Ирске је почео да сурово поступа са Бранвеном. Када је Бран чуо за то, сакупио је по Велсу војску и кренуо у инвазију Ирске. При томе је сам напросто прегазио Ирско море, изгледајући притом као планина у покрету. У Ирској се одиграла велика битка, у којој је котао био разлупан на комаде. Бран је био рањен у ногу због чега је (чини се као директна последица тог рањавања) Британија постала пуста земља. Бранвена је спасена, али су скоро сви ратници на обе стране изгинули у борби. Од целе Бранове армије преживела су само седморица. Један од тих седам преживелих био је његов нећак Придери (Pryderi), вероватно Персивалов оригинал.

Бран је наредио преживелима да му одсеку главу. Они су то и урадали и однели главу у Велс, где је Бранвена умрла од јада, очајна због покоља који се догодио због ње. Седморица ратника однели су Бранову главу у Харлех и тамо проживели седам година. Птице су им дивно цвркутале, а они и глава су се веселили на гозбама на којима је меса и пића било у изобиљу. Глава им је правила друштво, једнако добро као када је Бран био жив. По истеку седам година, однели су главу на Грасхолм (Grassholm), острво близу обале Пемброукшира. На њему су нашли једну краљевску дворану са погледом на море. Она је имала двоја врата која су била отворена и трећа – на страни према Корнволу – која су била затворена; знали су да та трећа не смеју да отварају. На острву су провели осамдесет срећних година, наравно у друштву главе. Нису били свесни протицања времена, а нису ни старили. Ово је познато као Гозба чудесне главе (Feasting of the Wondrous Head). Међутим, један од њих је отворио она забрањена врата и наједном су се сви сетили трагедије коју су доживели, као и рођака и пријатеља које су изгубили.

[14] Mabinogion, Jones edn, 29.

Њих седморица напустили су Грасхолм и однели главу у Лондон. Закопали су је на Белом брду (White Hill) и то тако да је лицем била окренута према Француској. Докле год се глава буде ту налазила, ниједна куга неће моћи да пређе Ламанш и угрози Британију.

Овде је реч о причи о краљу који је имао надљудске атрибуте, поседовао магичну посуду која је давала живот и који је био рањен затрованим копљем. Када је био рањен, његова земља је опустела, што нам сугерише да је рана „у ногу" еуфемизам за губитак мушкости. Бран је претрпео исту повреду као краљ Рибар. Његова одсечена глава мистериозно остаје жива и председава оностраним гозбама на којима су његови следбеници опет мистериозно окрепљени храном и пићем и у чудном заносу среће; за њих не постоји туга или брига, а нису подложни ни старости.

Чини се да је Бран био прототип за краља Рибара, као и за Богатог Рибара, а његов прелазак из паганског хероја у гралског чувара, вероватно је била олакшана тиме што је већ имао надимак Бран Благословени. Титула краљ Рибар, међутим, остаје мистериозна. Објашњена је у *Причи о Граалу* тако што је, наводно, осакаћени краљ могао да се бави само једним занимањем, пецањем, али ово објашњење изгледа подједнако сакато као и краљ сам. Било је сугестија да се ту умешала средњовековна игра речи, зато што је на француском слично звучало *pescheor* (рибар) и *pecheor* (грешник). Краљ репрезентује грешно човечанство, а рањене су му гениталије, које су извор и фонтана греха. Волфрам фон Ешенбах као да је прозрео ову игру речи, јер код њега је осакаћени краљ прободен затрованим копљем кроз тестисе, што му је казна за развратнички начин живота. На несрећу, ова теорија не објашњава зашто је уопште настала титула краљ Рибар (Fisher King), кад је она могла од почетка да гласи краљ Грешник (Sinner King).

Друга сугестија која се појављивала, гласи да је риба симбол Христа и да је тај краљ добио баш ту титулу, зато што су средњовековни писци повезивали осакаћеног краља са рањеним Христом на крсту. Зато краљ Рибар чува не само грал, него и свето копље: то су две реликвије истог догађаја, пасије тј. мука Христових на крсту. Али и ово објашњење је

проблематично. Није лако конструисати убедљиву паралелу између Христоса и краља Рибара. Христос није био осакаћен, нити рањен у гениталије или у бутине. Ако је краљ Рибар Христос, онда његов отац, гралски краљ, мора бити Бог Отац, али тешко је видети зашто би он био нејак, са кретањем ограниченим на једну једину собу у дворцу свога сина, и зашто би живео од по једног листића хостије дневно.

Треће објашњење било би да је риба од давних времена симбол живота и плодности, можда зато што полаже огроман број јаја, или зато што има фалусни облик и што се кроз воду пробија пливањем као сперматозоид.* Проблем је овде у томе што се ова врста симболике везане за рибу појављује у неким другим временима и местима, али у келтској или у средњовековној митологији о њој нема ни најмањег трага.

Четврто објашњење налази извор те титуле у самом Брану. Он је био син Лира, а та реч значи „син мора", па је ова веза са морем могла бити и веза са риболовом. Постоји један развалени замак близу Ланголена у северном Велсу, а зове се Динас Бран, Бранова тврђава. Та руина стоји на врху једног брда изнад реке Ди (Dee), која је позната по риболову. Традиција је могла приписати Брану да је радо пецао; то би могло бити у позадини сцене у *Причи о Граалу* у којој осакаћени краљ пеца из чамца на широкој реци. Све ово је екстремно хипотетично, али немоћ средњовековних аутора да адекватно објасне титулу „краљ Рибар" сугерише нам да је они нису ни измислили, него да је дошла из паганске прошлости: можда је та титула у некој вези са Браном коју бисмо разумели да је више легенди о Брану сачувано.

Веза између Брана и краља-Рибара инспирисала је Р. С. Лумиса да тврди да су гралске легенде засноване на једној филолошкој грешци. Наиме, он указује да се у једном позном попису блага Британије налази и Бранов рог за пиће, који даје сваку врсту хране и пића коју корисник пожели. На старофранцуском језику речи за „тело" и „рог" биле су исте, *cors*. Француски приповедачи, образлагао је Лумис,

* Кавендиш овде претерује, наиме заборавља да постојање сперматозоида није било познато све док Антони ван Левенхук није пронашао микроскоп и видео их 1677. године. – прим. прев

помешали су та два значења, па су за магични рог (*cors*) за пиће, употребљаван на оностраним гозбама, помислили да је тело (*cors*) Христа, наиме, хостија за причешће, која одржава гралског краља у животу у *Причи о ɡралу*. Јосиф из Ариматеје увучен је у причу зато што је из Новог завета било познато да је он имао привремено старешинство над Христовим телом када је оно било скинуто са крста.[15]

Рекли бисмо да је ова теорија исувише ингениозна да би била истинита. Она приписује француским приповедачима тако висок степен магле у глави да у то није лако поверовати. Бранов рог за пиће први пут се помиње тек у петнаестом веку, дуго након што су гралске легенде еволуирале, а колико векова раније је био познат, не знамо. Што је још важније, ако је хришћански концепт грала био заснован на мешању речи за магични рог и речи за Христово тело, онда је веома тешко објаснити причу Роберта де Борона. Најстарије сачувано објашњење за грал, и за везу Јосифа из Ариматеје са њим, не повезује грал са *тѣлом* Бога, него са *крвљу* Бога, тако што идентификује грал као пехар Тајне вечере. Варијације у форми грала у легендама сугеришу нам да он није настао од било које појединачне оностране посуде, него од већег броја њих. Из тог разлога било је могуће да разни писци различито приказују грал, или да намерно оставе нејасним питање његовог тачног облика.

Идентификација грала као пехара можда се догодила због једног од најчуднијих елемената у *Причи о ɡралу*, а то је чињеница да свету посуду божјег присуства у поворци носи једна жена која је првобитно била богиња плодности. Пехар је очигледан симбол за жену и за канал којим нови живот долази на свет, што је хришћанским писцима било добро познато због онога што пише у Библији, у Откровењу Јовановом, глава 17, стих 4: „И жена беше обучена у порфир и скерлет и накићена златом и драгим камењем и бисером, и имаше чашу златну у руци својој, пуну гнусоба и нечистота блуда свога". И у паганском и у хришћанском контексту, грал је повезан са регенерацијом и бесмртношћу. Пехар је симбол живота и плодности, а могло му се придати и узвишено духовно значење као пехару са Тајне вечере.

[15] Loomis, Grail, 60-61, такође и у ALMA, 287-288.

Персивал и ɡрал

Роберт де Борон је свој извештај о пореклу грала дат у *Јосифу*, наставио поемом под називом *Мерлин*, у којој је Округли сто институција уведена по моделу гралског стола, такође са једним празним местом. То место зове се Опасно место (енгл. *Siege Perilous*, старије значење речи *siege* која иначе данас значи „опсада", прим. прев) и резервисано је за хероја који ће донети грал. Идентитет тог хероја се не открива, али изгледа сасвим вероватно да се мислило на Персивала. Мотив „опасног места" показује да само један херој може донети грал и имплицира да тај херој није из већ успостављеног круга Артурових витезова, који сви имају своја стална места за столом. Ово се у потпуности уклапа у традицију о Персивалу као неком ко долази са стране.

У наставку који је настао из пера непознатог аутора, Персивал је гралски херој, судбином одређен да буде трећи чувар. Реч је Дидоовом *Персевалу*. У овој верзији, Персивал је син Алена ле Гроса (Alain le Gros), а унук Брона, Богатог краља Рибара. Брон није осакаћен, али је занемоћао и излапео; трпи последице дубоке старости, али никако не може да умре док не нађе наследника коме би грал поверио на чување. Постоји и значајна разлика у детаљима о опасном месту. Оно више не кореспондира месту Јуде Искариотског на Тајној вечери, него месту Исуса Христа самог, и напросто се још нико није нашао ко би заслуживао да седне на њега. Импликација је да ће гралски херој бити малтене други Христос. (Вероватно се плашећи ове импликације, аутор касније помиње опасно место као Јудино.)

Прича каже да је после смрти свог оца Персивал отишао на Артуров двор на коме се брзо истакао и добио титулу витеза Округлог стола. Затим је затражио Артурово допуштење да седне на Опасно место. Краљ му је саветовао да то не ради, али Персивала су подржали Ланселот и Гавен, који су му се дивили. Персивал се прекрстио и сео на празно камено седиште. Истог трена оно се распукло на две половине, са криком ужасног бола који је престравио све присутне. Огромна сенка налик на облак уздигла се са тла, а је-

дан мистериозни глас је објавио да се чаролије бачене на Британију неће окончати све док најбољи витез на свету не дође до куће краља Рибара и не постави питање: „Шта се ради са гралом и коме он служи?" Не објашњава се које су то чаролије, али је очигледно да је Персивалов поступак довео читаву државу под удар магије, што је варијација на тему „пусте земље".

Ако за тренутак оставимо по страни Персивалове касније авантуре, можемо приметити да ова епизода подсећа на легенду о Лиа Фаилу, тј. Камену судбине који се оглашавао криком у тренутку када би нови законити краљ стао на њега. (Персивал је био наследник краља Рибара.) То је такође једна од индикација да је прототип за Персивала био велшки херој Придери (Pryderi).

Прве четири приче из *Мабиноџиона* садрже готово све што је сачувано из саге о Придерију. Дошао је из Дифеда (Dyfed, југозападни Велс), дакле из дела Велса који је био под најјачим утицајем Ирске; постоје сличности између њега и ирског хероја Кухулина. Придеријева мати била је прелепа и очаравајућа Риано̄н (Rhiannon), првобитно келтска богиња-мајка, блиско повезана са коњима. Није јасно ко је био Придеријев отац. Наводно лорд од Дифеда, па је Придери од њега и наследио Дифед, али постоје назнаке да је Придеријев прави отац био краљ Ануна, владар другог света. Ово би дало Придерију право да затражи да добије у наслеђе оностра̄но царство и из тог царства магични котао, баш као што ће касније Персивал бити наследни чувар грала. У *Мабиноџиону*, Анун је лепа палата, богато опремљена, близу источне границе данашњег Пемброукшира. Стичемо утисак да није могао бити виђен увек, него само понекад, када је искрсавао пред очима смртника; тако је било и са дворцем краља Рибара.

Касније се Придеријева мајка Риано̄н удала за Манавидона, сина Лировог (Manawydan, son of Llyr), који је велшки еквивалент Мананана Маклира, ирског бога мора. Манавидан је био брат Брана Благословеног, који је био прототип за краља Рибара. Придеријеве породичне везе су компликоване. Он је био син једног оностра̄ног краља који је поседовао магични котао. Он је такође нећак Бранов – који је по-

седовао магични котао и председавао једном оностра̄ном гозбом; исто тако је Персивал у неколико каснијих прича нећак краља Рибара или гралског краља. Разлог за преплитање традиција можда лежи у чудноватом детаљу у *Причи о ґралу* да је Персивалов отац рањен на исти начин као краљ Рибар. Изгледа да су се два лика делимично стопила у један.

Придери и Манавидан су пратили Брана на његовом походу у Ирску; они су двојица од оних седморо преживелих који су касније Бранову одсечену главу вратили у Велс и који су се годинама гостили у њеном друштву. Тек после тога је Придери одобрио да се његова мајка Риано̄н уда за Манавидана, чиме је Манавидан стекао власт и над Дифедом, земљом плодном и просперитетном. Придери и Манавидан су направили гозбу у граду Арберту (Arberth, данашњи Нарберт, Narberth, изнад Бристолског залива, 27 км јужно-југоисточно од Фишгарда) а затим су са својим женама продужили до хумке Арберта која је имала неке необичне одлике. Кад год би на њу сео човек краљевске крви, он би задобио ударце и ране или би видео чудо. Практично, она је била нека врста опасног места.

Чим су Придери и остали сели на хумку, заорила се тутњава грома, а њих је обавила густа магла. Када се разишла, видели су да је цела држава Дифед опустошена. Нигде није било ниједног стада, нигде гусака ни кокоши, нити народа, нити кућа, осим оних у саставу самог двора, које су, међутим, остале празне.

Очигледне су паралеле између ове приче и епизоде у Дидоовом *Персевалу*. У оба случаја херој седа на опасно место. Зачује се алармантан звук – гром или крик – и кондензује се магла или облак, а држава пада под удар магије. У велшкој причи последица је пуста земља.

Четворо преживелих морали су да се хране дивљим животињама, рибом и дивљим медом. Једног дана, Придери и Манавидан ловили су једног блиставог белог дивљег вепра. Гонили су га све до једне масивне тврђаве, која је искрсла на месту где никада раније нису видели никакву зграду. Придери улази у тврђаву упркос Манавидановом савету да то не чини. Унутар тврђаве види једну фонтану и дивну златну чинију која виси окачена о четири ланца; ланци се

спуштају из ваздуха из таквих висина да им Придери не види горњи крај. Он хвата ову чинију и истог трена шаке му се лепе за њу, стопала за тло, а изгуби и моћ говора.

Манавидан се враћа кући и саопштава Рианони да се Придери није вратио из тврђаве. Она му горко замера што је напустио свог посинка у невољи. Она одјури до тврђаве и налази Придерија непомичног и замуклог. И сама хвата чинију, те и она остаје на исти начин заробљена. Долази ноћ, гром се проломи, измаглица се згусне а тврђава нестане односећи Придерија и Рианону са собом. Тако су њих двоје остали заробљеници другог света. Међутим, Манавидан на крају разбија чаролију. Придери и Рианон се враћају, а земља Дифед се враћа у живот: опет су посвуда јата живине и крда стоке, свуда има народа и кућа, све је исто као у њиховим најбољим данима.

Поједини делови ове приче као да су утицали на гралске легенде. Поново наилазимо на замак са другог света који се изненада појављује и ишчезава. У њему је магична посуда која херојy одузима моћ говора, што нас подсећа на Персивалову неспособност да постави оно кључно питање у присуству грала. После извесног времена бачени урок бива разбијен, а пуста земља се враћа у живот. Рианонина забринутост за Придерија можда је у каснијим причама утицала на јад Персивалове мајке када је он полазио од куће.

Ако се вратимо Дидоовом *Персевалу*, видимо да се прича наставља на следећи начин. Пошто је херој сео на Опасно место и пошто се зачуо мистериозни глас, сви витезови Округлог стола дали су завет да ће пронаћи кућу краља Рибара и поставити питање којим би се укинула омађијаност Британије. Следећи део приче отприлике се подудара са Персиваловим авантурама у *Причи о граалу*. После разних других подухвата, Персивал стиже до једне реке и у чамцу види Брона, краља Рибара. Позван је у замак на вечеру. Почиње гозба, прво јело је изнето. У дворану улази једна девојка која носи два сребрна послужавника за сечење меса. За њом иде један млади човек и носи свето копље са кога капље крв. Затим долази други младић, који високо изнад главе носи грал, посуду у којој је Христова крв и коју је Исус дао Јосифу из Ариматеје у тамници. Иако му домаћин даје знаке да треба да постави оно кључно питање, Персивал ћути, делимично због тога што га је мајка упозорила да не поставља питања, а делимично зато што је јако сањив. Следећег дана, једна девојка му замера што је тако поступио, наиме каже му да је требало да постави питање: тако би краљ Рибар опет стекао здравље и снагу, а магија бачена на Британију би престала.

Годинама после тога, Персивал упорно покушава да опет нађе гралски дворац, али узалуд. На крају, по Мерлиновим упутствима, он други пут долази до замка краља Рибара. Види гралску колону и поставља питање. Истог тренутка краљу Рибару пролазе све ране и слабости: сазнајемо да постаје јак и енергичан као риба. Опште весеље шири се дворцем. Персивал се представља и каже да је Бронов унук. Брон га учи тајним речима које у себи садрже унутарњу мистерију грала и поверава му грал на чување; из грала се чује дивна мелодија и шири диван мирис као да су у рају. Брон најзад може мирно да умре. Персивал види анђеле који односе Бронову душу на небо, на коме ће он имати вечни живот и вечну срећу. У међувремену, у Артуровом двору, расцепљено камено Опасно место затвара се са силовитим треском и Мерлин саопштава Артуру да је потрага за гралом успешно окончана и да су укинуте магије које су биле бачене на Британију.

У овој верзији Персиваловог трагања, носилац грала је младић, а не девојка. Кључно питање је било постављено, али одговор није добијен, или, тачније, не чујемо га, али могло би се претпоставити да је садржан у оним тајним речима које је Персивал чуо и научио од Брона. Поента постављања питања није била да се спасе живот краља Рибара, јер он ускоро умире, него да се разбију магије бачене на Британију, што је аналогно враћању пусте земље у живот. Додатни резултат састоји се у томе што је Персивал признат за Броновог наследника, а Брон добио могућност да умре и добије заслужену награду, вечност.

Још неколико аутора испричало је приповест о Персиваловом трагању, по сличним основним линијама, али са знатним разликама у детаљима. На пример, појављују се варијације у облику грала. У *Перлезвоу*, грал је посуда у коју

је Јосиф из Ариматеје прикупљао крв распетог Христа, што сугерише да је он по облику пехар. Јосиф је сачувао и грал и копље које је проболо Спаситељева ребра. У процесији у дворани краља Рибара, свето копље и грал носе две девојке, једна поред друге, а крв са врха копља пада, кап по кап, у грал. Овде су две реликвије повезане на логичан начин, наиме копље које је раскрварило Христове слабине, крвари право у грал у коме је крв и тада била сакупљана. Међутим, када Артур долази у гралски дворац и види свету посуду, она му се пред очима појављује у пет различитих облика. Не сазнајемо ништа о прва четири облика, али последњи и најзначајнији је пети облик, пехар. Грал је очигледно и овде мистериозан предмет способан да поприма различите облике.

У *Парсифалу* Волфрама фон Ешенбаха грал није описан када га Парсивал први пут види у дворцу Осакаћеног краља, него се само каже: „ствар звана грал". Та ствар је „савршенство раја" и „надмашује свако земаљско савршенство". Доноси га лепа жена, сестра Осакаћеног краља, која мора остати девица зато што се налази на тој дужности. Појава грала праћена је величанственом гозбом, на којој свакоме управо моћ грала пружа тачно ону врсту пића и хране коју он у том часу највише жели: „јер грал бејаше воће благословености, такво изобиље светске сласти, да су његове радости биле врло блиске ономе што нам се говори о краљевству небеском".[16]

Стара веза између оностране посуде, обилне гозбе и бесмртности, овде је тако јасно исказана, да се касније прилично изненадимо када сазнамо да грал није пехар, нити тањир, него камен. Спустили су га на земљу неки анђели који су остали неутрални када је избио рат на небу, наиме, када се ђаво са својим легијама побунио против Бога. Ова појединост, о камену са неба, подсећа нас на древна, веома распрострањена веровања у вези са божанским и магичним одликама метеорита.*

Грал се налази под стражом у дворцу Мунсалвеше (Munsalvaesche, од латинских речи *mons silvaticus*, „пошумље-

[16] Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, одељак 235.
* Попут Кабе у Меки. – прим. прев.

на планина") и чувају га витезови који су такође сексуално невини и који се зову темплејзени (Templeisen). Ово је очигледна алузија на витешки ред темплара (храмовника) који је чувао света места у Палестини и био заклет на целибат. Моћ овог камена, грала, даје живот свима који станују у том дворцу, а бесмртној птици фениксу даје способност да се сваки пут, пошто изгори, поново роди из свог пепела. Старима враћа младост. Они који живе близу грал-камена не могу да остаре, осим што им евентуално коса оседи, такође не могу ни да умру. Осакаћени краљ живи у страшној агонији, али због грала никако да умре; муке му постају мало лакше када се окрвављено свето копље забоде у његову рану. Грал је извор све хране и свег пића на Земљи, а осим тога он обезбеђује и постојање свих животиња – сувоземних, птица и риба – које се могу употребити за људску исхрану. Своју моћ он црпи из једног листића хостије за причешће; наиме, сваке године на Велики петак са неба слеће голубица која доноси и на камен полаже по један нови листић.

Грал је овде животворна енергија која одржава сва жива бића на Земљи. Сва природа и цело животињско царство управо њему дугују своје бујно множење. Он је талисман обнове и бесмртности, повезан са хлебом за евхаристију, дакле са телом Христовим, као и са Спаситељевим животворним саможртвовањем на крсту. За грал се овде такође каже да је *lapsit exilis*, што је на латинском језику сасвим бесмислена група речи која не значи ништа, а подсећа на једну епизоду у легенди о Александру Великом. Наводно, Александру је из раја послат један камен *lapis exilis* („слабашни каменчић") који је личио на људско око. Када се камен мери, он је тежи од сваке количине злата, али ако би на њега пало само мало прашине, постајао би лакши од пера. Поука би била да је то око, као и сам Александар, незасито у својој грамзивости и да покушава да обухвати целу Земљу, али када (после смрти) буде посут само једном шаком прашине, камен (Александар) постаје слеп и поништен. Слабашни каменчић је научио Александра понизности, а понизност је одлика коју Персивал тек треба да научи на својим трагањима.

Иако је ова епизода у легенди о Александру вероватно утицала на причу, грал у *Парсифалу* никако не може да се

објасни само као симбол понизности. Он је много блискији филозофовом Камену мудрости за којим су трагали алхемичари. Он је био мистериозни предмет који је имао гигантску моћ, али је и једно духовно стање. Веровало се да Камен мудрости претвара у злато све што додирне, лечи све болести и даје вечну младост и вечни живот своме власнику. Исто тако он је био и „златно" духовно стање, најузвишеније, најсавршеније духовно стање које се уопште може замислити, стање духовног јединства са Богом, када човек практично постаје Бог. Као и гралски херој, алхемичар је ходао неком својом сопственом стазом према спасењу, независно од цркве, па је због тога био сумњив. Алхемија је у Европи први пут привукла пажњу у дванаестом, а *Парсифал* је написан у раном тринаестом столећу. Фраза *lapis exilis* касније је примењивана и на Камен мудрости. Осим тога, израз „слабашни каменчић" могао би се односити и на Христа.[17] По свему судећи, приче о алхемичарском знању утицале су да се створи концепт грала као мистериозног камена који даје живот (телесни и духовни) и који је блиско повезиван са Христом, а кога чува једна заједница мудрих, сасвим изван власти цркве.

Веза грала са рајем на земљи појављује се опет у *Перлезвоу* као нешто што се природно развило из првобитне лоцираности те посуде у келтски други свет на коме се живео живот слободан од смрти, као и од других зала људског стања. Веровало се да негде на земљи, не много далеко иза граница познатог света, постоји земаљски рај, Еденски врт у свом радосном савршенству, место у коме нема ни смрти, ни бола, ни рада. У *Перлезвоу*, пратиоци грала такође не старе. Дванаест витезова живи у гралском дворцу, гостећи се у присуству свете реликвије. Њима је коса сива, а на први поглед изгледају као да су четрдесет година стари, али свако од њих има сто или више лета. Ово нас подсећа на велшку епизоду о Брану, прототипу краља Рибара, и о седморици другара који су носили Бранову главу, гозбовали у њеном присуству и тако проводили године не постајући нимало старији.

[17] У Јеванђељу по Марку, глава 12, стих 10, каже се: „камен који одбацише зидари, он постаде глава од угла" тј. угаони камен.

И у *Парсифалу* и у *Перлезвоу*, херој је нећак, син сестре Осакаћеног краља или краља Рибара, и има наследно право на гралски краљевски статус. Нема пусте земље у *Парсифалу*, а херојев задатак је да исцели Осакаћеног краља и докаже своје право на трон. Постоји значајна измена у питању које он мора да постави свом осакаћеном ујаку. Питање више не гласи „Коме служи грал?" него „Господине, зашто ви толико патите?"[18] Поента ове промене је да херој, осим понизности, мора да научи још једну велику врлину – самилост, саучешће. Када научи обе врлине, он се враћа у гралски дворац и поставља питање. Осакаћени краљ истог трена оздравља, а Персивал долази на његово место тј. бива проглашен за гралског краља.

Ствари су веома различите у *Перлезвоу*, где се мотив пусте земље појављује у облику који је близак „магијама баченим на Британију". Пре почетка приче, херој (чије име је овде Перлезво) је већ посетио гралски дворац и већ је пропустио да пита коме грал служи. Последица тога била је да су се догодила свакојака зла. Краља Рибара је захватила болест, а разболео се и сам Персивал. Краљ Артур је запао у апатију и запустио се, а већина његових витезова га је напустила. Земља је утонула у рат и тугу. Напредак хришћанске вере, чија је победа над Јеврејима, паганима и муслиманима основна дужност Артура и његових јунака, опасно је угрожен. Ту је и мотив о битном питању које открива правичног наследника. Проблем лежи у томе да пошто Персивал није поставио битно питање, његов идентитет остаје непознат краљу Рибару.

Персивал не осваја грал повратком у дворац и постављањем правог питања. То питање никада и не бива постављено, а херој долази до грала на други начин, мешавином магије и оружане силе. Краљ-Рибар умире, а дворца се дочепа његов зли брат, краљ Смртнога замка (the King of Castle Mortal). „Смртни дворац" сугерише тело, месо, а нови владар је, рекло би се, господар греха и смрти. Дакле, гралски дворац је сада у рукама узурпатора, а грал је нестао. Персивал протестује сматрајући да је он законити наследник и посећује другог свог ујака, краља Пелеса Пустињака (King Pel-

[18] Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, одељак 484.

les the hermit) који му даје једну белу мазгу и једну заставу. Тако опремљен, и уз помоћ једног правичног белог лава, Персивал на јуриш заузима гралски замак. Зли краљ почини самоубиство. Персивал загосподари замком. Пошто је законити наследник узео власт, поново се појављује и грал.

Персивалов успех, међутим, није протерао сва зла из државе. Посетили су га Артур и Гавен и видели пет различитих облика грала. Артур узима пехар: користиће га за причешће у својој краљевини у којој грал дотад није био. Захваљујући овој акцији, дакле доношењу крви Бога у једну земљу дотад пустошену ратом, ситуација у држави почеће да се побољшава.

У већини извештаја о Персиваловом трагању, тема освете има важну улогу и понекад постаје главно средство за исцељење краља Рибара, а постављање кључног питања бива потиснуто у други план. Тако на пример у Манесиеровом наставку (Manessier Continuation) *Приче о ɪралу*, каже се да је краљ Рибар имао брата по имену Грон или Боон (Gron, Boon, дало би се претпоставити да је то Брон), који је био краљ Пусте земље. Њега мучки убија, мачем који се преломио на пола, господар Црвене куле (Lord of the Red Tower). Тело и преломљени мач, пренети су у гралски дворац. Краљ Рибар хвата две половине мача и истог тренутка задобија ране на ногама које неће моћи да зарасту све док не дође херој који ће саставити две половине мача у једну целину и који ће осветити Гронову погибију.

Персивал односи две половине мача код ковача по имену Трибурет (у *Причи о ɪралу* то је Требухет) који их претопа у један цео мач. Помоћу тог поправљеног мача херој убија опаког господара Црвене куле и враћа се у гралски дворац; глава убијеног противника, окачена о његово седло, љуља се крај њега. Већ само Персивалово приближавање са одсеченом главом било је довољно да краљ Рибар оздрави. Главу су наболи на колац и поставили на врх највише куле дворца. Установили су да је Персивал син краљеве сестре и законити наследник краља Рибара.

Персивал се враћа на Артуров двор и у њему остаје све до смрти краља Рибара. Тада се враћа у гралски дворац у коме бива крунисан за краља у присуству Артура и свих витезова Округлог стола. Из грала цела дружина добија храну, као ману с неба. Персивал остаје на власти седам година када се повлачи у дивљину; са собом односи свето копље и свети грал. Десет година после тога он умире, а грал и копље више никад нису били виђени. Остало је само веровање да су однети на небо.

То што грал одлази из људског домашаја, прво у дивљину а затим на небо, у складу је са захтевом традиције да Персивал буде последњи од његових чувара. Ако не може да буде четвртог који би га наследио, онда постоје само две могућности: или да Персивал живи све до краја света (можда је то и била првобитна идеја), или грал мора да оде са овог света. Од идеје да доласком трећег чувара свет буде окончан неким грандиозним догађајем одустало се вероватно због неугодне блискости такве сцене са сценом Христовог другог силаска. Постојала је тенденција да потрага за гралом постане мисија корисна понајвише за самог хероја, а не за људски род.

Преломљени мач и херојева освета подсећају нас на Гавенове доживљаје у Првом наставку. Гавен долази до гралског дворца, који је на једном острву у мору и до кога се стиже дугачким земљоузом; на одру види једног мртваца; затим се од Гавена тражи да споји преломљени мач у једну целину. Он то не успева, па му говоре да неће остварити задатак због којег је дошао. А задатак је био да освети убијеног и тиме врати пусту земљу у живот (иако ју је Гавен ипак делимично вратио у живот поставивши питање о светом копљу).

Као и мотив о постављању кључног питања, и мотив о освети је повезан са наслеђивањем краљевске власти. Чини се да у њиховој позадини лежи тема о убиству краља и о пустошењу његове земље. Његов наследник, херој, свети се убицама, доказује да је легални наследник престола и враћа плодност опустелој земљи. Ово се поклапа са мотивом о осакаћеном краљу, чија је земља пуста или је под неким злим чаролијама, и где херој постављајући једно питање доказује своје право да постане краљ и тиме уједно разбија магију. Као резултат тога, преломљени мач, или мач коме је суђено да се преломи, постаје део инвентара гралског дворца, а херој често бива усмерен ка мисији освете.

Стапање ова два мотива понегде је дало чудноватe резултате. У велшкој причи о „Передуру" у *Мабиноџиону*, херој долази у тврђаву Сакатог краља (the Lame King) који му је ујак и види једно огромно копље са кога на под цуре три млазића крви. Копље преко дворане носе два младића. Затим долазе две девојке носећи велики послужавник на коме се налази одсечена људска глава натопљена крвљу. Ово је изузетна метаморфоза грала, али касније ће бити објашњено да је то глава једног херојевог рођака кога су убиле девет вештица од Глостера (the nine witches of Gloucester). Тих девет злих вештица осакатиле су и херојевог ујака. По предсказању, Передур (Персивал) ће се осветити вештицама и на крају ће их, уз помоћ Артура и његових људи, и убити. У овој причи, мотив о освети због погибије родбине, стопио се у целину са причом о оностраној посуди и о сакатом краљу дајући гротескну последицу: кроз дворану се парадира са послужавником на коме се налази глава убијеног.

Иако су приче о Персиваловом трагању углавном изграђене од паганских елемената, њихов дух је понегде стишано, а понегде наглашено хришћански. Све авантуре у вези са гралом, према *Перлезвоу*, догодиле су се само да би поспешиле борбу хришћанства против пагана. У причи, пагани су тријумфално побијени, тако да леже мртви на гомилама. *Перлезво* је препун побожних пустињака који својим моралистичким коментарима прате акцију и који све што се догоди тумаче као нову лекцију из хришћанске доктрине. Резултати тога су понекад најблаже речено натегнути, као у случају Звери која трага.

Ова необична сподоба, као што смо већ видели, била је обично симбол инцеста, абнормалности и зла. Она се сада претвара у слику Христа, што је веома необично. Персивал ју је видео када је ујахао у Усамљену шуму (Lonely Forest). Била је то блага животиња, бела као снег, али је у желуцу имала ловачке псе који су непрестано лајали и завијали, не дајући јој никад мира. У близини се нашао један усправни крст. Звер која трага му је притрчала, чучнула крај њега и породила дванаест потпуно одраслих паса. Чим су се родили, пси су напали Звер и растргли је на комаде, али нису могли да поједу њено месо. Смисао ове сцене Персивалу је касније објаснио један пустињак. Звер која трага представљала је Исуса, а дванаест паса су дванаест племена Израелаца, дакле Јевреја, божје деце. Они су се окомили на Избавитеља и брутално га разапели на крст, али не могу да поједу његово божанско тело на светом причешћу. Поука коју је пустињак извукао гласи: Јевреји су били и остају дивљаци, непоправљиво зли.

Антисемитизам је ендемски присутан у гралским причама, као и јако, чак и фанатично, наглашавање врлине чедности. У *Парсифалу*, гралом рукују само сексуално невине особе оба пола. Једини усамљени изузетак је гралски краљ, који се мора оженити и имати децу да би наставио своју лозу. Персивал се срећно жени и добија сина Лоенгрина (Lohengrin). У другим причама, међутим, херој не само што се уздржава од секса, него га је потпуно лишен, а у *Перлезвоу* се каже да у његов ум никада није ушла помисао да физички воли неку жену. Један од разлога за ово наглашавање чедности је херојева сличност са Христом. У позадини се налази мржња према телу и застрашеност од секса због утицаја средњовековног хришћанства. Осим тога, традиција која каже да ће гралски херој бити последњи чувар, имплицира да он неће имати наследника, што опет значи да му секс и није потребан.

Ентузијазам према чедности није неспојив са еротским сликама. Напротив, употреба еротске симболике од стране дубокоумних писаца са циљем да се дочарају духовне истине, има дугу историју. Не би било изненађујуће нити шокантно да се у гралским легендама нађу такве слике, али није лако закључити колико их заправо има. Грал је мистериозни извор живота, физичког и духовног, што значи да он на неком нивоу може да има и сексуалну конотацију. Дефинисање грала као пехара, могао би бити пример еротског симбола употребљеног за духовну сврху. Ако је тако, појављује се искушење да сагледамо копље у истој светлости, као мушки симбол – наспраман „гралици". Међутим, пехар је чест симбол женског, док копље није тако чест нити очигледан мушки симбол, нити имамо неки посебан разлог да мислимо да је тако у овом случају.

Британска научница Џеси Л. Вестон (Jessie L. Weston) сматрала је да пехар и копље имају сексуалне импликације.

У својој књизи *Од ритуала до романсе* (која је утицала на поему Т. С. Елиота *Пуста земља*), она је тврдила да су гралске легенде сачувале ритуале и симболе једног тајног култа који је настао од класичних мистичних религија и гностичких секти источног Медитерана у првим вековима после Христа. У позадини прича о потрази за гралом налази се ритуал иницијације у култ, што значи и иницијације у тајну живота. Свети објекти гралских легенди су свети објекти тог култа: посуда из које су верници јели заједнички оброк, као и пехар и копље постављени једно до другог као симболи мушког и женског, представљају извор физичког живота, а сам грал јесте извор духовног живота.

Ова теорија не лежи на чврстим темељима јер не постоји ниједан доказ да је тај култ икада постојао. Ипак, поједини писци су сугерисали да гралске легенде у себи скривају јеретичка учења катара и сличних секти, заогрнута индиректним наговештајима и криптичним алузијама да би измакла малициозној присмотри цркве. Госпођица Вестон је мислила да су витезови темплари могли научити тајне гностичке доктрине на истоку и да се зато у *Парсифалу* појављују у вези са гралом. Чим се помену витезови темплари, читав један узаврели котао могућих јереси, гностицизма и магије отвара се за спекулацију.

Јасно је да су гралске легенде могле бити под утицајем јереси и магије. У периоду када су ове легенде настајале, јерес је толико бујала да је Католичка црква почетком XIII века чак организовала безобзиран рат против катара на југу Француске. Неортодоксне идеје биле су у оптицају, а порекло им је било заједничко: висока магија позног римског света. Алхемија је пример, а нагло је порасло и интересовање за астрологију. Неколико гримоара (*grimoires*), тајних приручника за ритуалну магију, вероватно је циркулисало, мада у малим тиражима. Циљ високе магије гласи: превазићи све људске границе и постати божанско биће. А нешто слично догађа се херојy који проналази грал.

Несумњиво је да су ове идеје спорадично утицале на гралске приповести. Пример за то је концепт грала као камена у *Парсифалу*. Међутим, ако легенде прикривају некакав организован систем јереси или магије, оне га онда

стварно врло ефектно прикривају. Изгледа да је пресудан био став цркве. Гралске приче су сасвим окренуле леђа цркви, зато што су оне у основи херојске приче у којима централни лик сопственом снагом крчи пут до успеха. Црква их је третирала резервисано. Да је нашла основ за сумњу да су оне камуфлажа за неку јерес или религију, обрушила би се на њих да их уништи и у последњем најскровитијем подземном тунелчићу, као ласица вретна (енгл. *ferret*, месождерна животиња) када је људи нахушкају у зечју или другу глодарску рупу да у њој побије све живо на шта наиђе. Међутим, овде није реч о појединим изолованим алхемичарима или чаробњацима који су нешто тајно радили; реч је о нечему што је део најпопуларније европске литературе. Чињеница да црква није кренула у кампању против гралских легенди, сведочи нам да у њима није било могуће пронаћи никакав систематичан образац девијантних идеја.

Насртај који је овим легендама нанео највише штете изведен је, да се тако изразимо, изнутра: гралска потрага употребљена је као средство за ширење хришћанске цистерцитске пропаганде. Цистерцити или бели калуђери, врхунац свог утицаја достигли су управо почетком тринаестог века. Њихове идеје о чистоти, аскетизму, једноставности и о дисциплинованој оданости душе Богу, убризгане су у нову верзију гралских прича у Вулгата циклусу, чиме је наметнут ред и поредак целој шароликој и разгранатој бретонској тематској области. Освајање грала сада је постало врхунски тренутак у читавој историји Артурове краљевине, а за то је измишљен потпуно нови гралски херој, лишен световне и полупаганске атмосфере која се задржавала око Персивала. Нови херој био је Галахед.

Галахедов тријумф

Већ у *Ланселоту* из Вулгата циклуса био је припремљен пут за Галахеда, а прича о његовом тријумфу испричана је у *Потрази за светим гралом*. Овде се прецизира да је грал посуда за јело, као тањир или послужавник. Из те посуде Христос је са својим ученицима јео јагњетину за

Пасху, тако да је та посуда повезана и са Тајном вечером и са симболиком Христа као жртвеног јагњета. Међутим, као и раније, грал је повезан са луксузном гозбом и, као и раније, он мења своје облике. Неки га виде као пехар, неки као циборијум (у коме се налази хостија за причешће). У једном тренутку у грал пада крв која капље са светог копља.

Још увек нема ни говора о довођењу ове свете реликвије под контролу цркве. Грал чувају наследни чувари, који су овлашћење за то добили директно од једног кудикамо вишег ауторитета него што је онај у Риму. Грал не носи свештеник, него једна лепа жена, кћерка гралског чувара. Хероји који трагају за гралом добијају помоћ не само од пустињака, него и од калуђера цистерцита, али Галахед до грала не стиже црквеним стазама, него уз директну помоћ самог Бога.

У *Потрази за светим гралом* нам се каже да је грал у Логрез, дакле у Британију, донео Јосиф из Ариматеје. Он је дошао са читавом малом армијом следбеника, њих око четири хиљаде или више. Многи од њих живели су без хране, тј. само од моћи грала. Јосиф је имао потомке који су постали краљеви Корбеника. Име Корбеник могло је настати изобличењем речи *cor benoit*, „благословено тело", при чему се мисли на Христово тело које је Јосиф скинуо са крста, али се такође мисли и на божанско присуство унутар грала. Корбеник задржава оностарани обичај да нестаје и после се опет појављује. Витезови који су били у том дворцу не могу са поуздањем рачунати да ће га икада поново наћи. Чак и Галахед, који је у Корбенику рођен и одрастао, успева да га нађе тек после дуге потраге.

Галахедов чукундеда био је краљ Ламбар или Лабран (што као да је очувало у себи име Бран). Он је погинуо у једној бици, пресечен наџвоје страшним ударцем једног мача који је на мистериозан начин стигао у Британију. После се испоставило да је то био мач краља Давида. Исти ударац који је убио Ламбара, претворио је Логрез у пусту земљу. Никакви усеви више нису хтели да расту, на дрвећу се није појављивало воће, риба је ишчезла из потока. Међутим, непријатељ који је задао ударац мачем, такође је пао мртав, јер ниједан човек не може да потегне Давидов мач а да не

буде убијен или осакаћен, нико осим Галахеда коме је тај мач судбином намењен.

Ламбара је наследио син Парлан, који је пуким случајем наишао на тај судбински мач, потегао га само делимично из корица и истог трена био прободен кроз обе бутине једним летећим копљем које је долетело из неке невидљиве руке. Парлан се од ове ране никада није опоравио. Постао је познат као Осакаћени краљ, који је животарио у Корбенику мучен боловима. Његов син Пелес, краљ Рибар, постао је господар Корбеника и чувар грала у време краља Артура. Галахед је био Пелесов унук.

У овој легенди краљ Рибар и Осакаћени краљ су два различита лика, а земља је опустошила због трећег. Пуста земља се више не помиње, али део Галахедове мисије је да оконча све магије бачене на Британију, а то значи и да уклони зли урок који се надвио над земљом. Он такође мора да исцели Осакаћеног краља, али не постављањем питања. Тема о пресудном питању сасвим је изостављена, а с њом и епизода о херојy који одлази у дворац краља Рибара али не успева да постави пресудно питање. Галахед је изнад сваког неуспеха.

Галахед је син Ланселота и носиље грала, Елене, дивне кћери краља Пелеса. Он је зачет тако што је Ланселот дошао у Корбеник у коме је под утицајем чаролије (коју је смислио Пелес) водио љубав са Еленом, мислећи да је Гиневра. Ова епизода је била изузетно жестоко критикована зато што је упрљала чистоту носиље грала, а и зато што се добри краљ Рибар показао као подводач који сопствену кћерку подводи Ланселоту. Бриљантна ирониja је у томе што Ланселот гралског хероја зачиње видећи пред собом у својој машти Гиневру, што је прељубничка маштарија – управо онај грех због кога он и неће моћи да постане освајач грала.

Потреба да велики херој буде зачет изван брака, штавише у околностима мистерије и магије, очигледно је била значајнија од конвенционалне доличности догађаја. Као Ланселотов син, Галахед је син најбољег витеза на свету, а постаће чак и већи од свог оца. Ланселот овде представља Адама, несавршеног човека, а Галахед представља Христа, који је Други Адам или савршени човек. Грех који је Адам

починио у рају и тако увео смрт у свет јесте грех телесне похоте. Пошто је сексуална жеља корен смрти а девичанство услов за бесмртност, Галахед ће целога живота остати сексуално невин.

Ова прича преноси на Галахеда наследно право на грал које је раније имао Персивал. Даје му и двоструко порекло од Јосифа из Ариматеје, наиме по обе женске линије, јер су и Елена и Ланселотова мајка пореклом из Јосифове лозе. Кроз Ланселота, Галахедов педигре се протеже уназад све до самог краља Давида, који је био и Христов предак. Галахедово име на француском језику јесте Галаад, што се изводи из планине Галад из Библије, наиме у Књизи постања то име (Galaad, Gilead, Galeed) је интерпретирано као донета „хрпа камења која је сведок", („Ова гомила нека буде сведок између мене и тебе данас. Зато се прозва Галед".) што се сматра индиректним помињањем Христа.

Млади Галахед је одгајан без оца. Био је послат у женски манастир где су га обучавале жене. У томе је он био сличан и Ланселоту и Персивалу. Остао је у женском манастиру све док није стасао да заузме место за Округлим столом и то оно најузвишеније и најопасније – Опасно место.

Једне године на дан Педесетнице, у Камелоту су видели чудо. Један велики камен од црвеног мермера допловио је низ реку и насукао се на обалу. У ову стену био је забоден величанствен мач, на чијој јабуци дршке је био урезан натпис да ће из камена моћи да га извуче само најбољи витез на свету.

Артур је мислио да се то сигурно односи на Ланселота, али Ланселот је изјавио да не заслужује то и није хтео ни да покуша. Гавен је из скромности одбијао да покуша, али када му је Артур наредио, покушао је, али узалуд. Онда је и Персивал покушао, али чије могао ни да га помакне.

Артур и његови витезови вратили су се у краљевску палату и сели за Округли сто да једу. Наједном се сва врата и прозори на палати позатварали сами од себе. Појавио се један старац у белој одежди. Крај њега је био млади витез у црвеном оклопу, али без мача. Старац је објавио да је то јунак који ће скинути магију са државе. Тај млади витез био је Галахед. Старац га је одвео до Опасног места на које је

Галахед сео. Сви су нетремице гледали, али се ништа посебно није догодило. Двором се пронео глас да је стигао витез који ће постићи велику авантуру. После ручка, Артур је повео Галахеда до обале реке. Галахед је извукао мач из мермера и завукао га у своју канију.

Увече су се витезови поново окупили око Округлог стола. Зачуо се страховито јак удар грома, блистави зрак сунца пробио се у дворану, а сви су витезови занемели и само су се запрепашћено загледали. Кроз главна врата у дворану је допловио свети грал, сам од себе, кроз ваздух: није га држала ниједна смртна рука. Ваздух се испунио мирисима, а пред свима се појавила управо она храна коју су највише волели. Ипак, нико није успео да види ког облика је био грал. Затим је грал ишчезао, а свима се вратила моћ говора.

Епизода са мачем у камену подсећа нас на начин на који је сам Артур постао краљ много година раније. Ова епизода демонстрира, чак и пре него што је Галахед уопште стигао у Камелот, да постоји неко ко је најбољи витез на свету, неко ко је супериоран у односу на све остале, дакле надмашује не само Ланселота и Гавена, него и раније галског хероја, Персивала. Ово је затим демонстрирано тако што Галахед успешно седа на Опасно место, које овде репрезентује столицу Исуса Христа на Тајној вечери, а не Јудину, што значи да је поново имплицирана паралела између Галахеда и Христа.

Грал задржава своју древну повезаност са одличном храном као и способност, такође древну, да посматрачима веже језик. Појава грала код Округлог стола на дан Педесетнице, везана је за доживљај Христових ученика на дан прве Педесетнице, када се на њих спустио Свети дух опточен језицима огња. Црвена боја Галахедовог оклопа и стене са мачем, симболична су веза са том ватром Светог духа. У присуству Светог духа први хришћани нису постајали неми, него су, напротив, стицали способност да говоре многим страним језицима. У контрасту са њима, Артурови витезови су грешници. Показано им је чудо, а нису добили духовне поклоне.

Грал испловљава из сале, а Гавен проговара. Он је већ раније видео грал у Корбенику, али занесен лепотом гралске носиље није пазио на грал, па је неславно истеран из

града. Он се сада заклиње да ће поћи у потрагу за гралом и да се неће враћати у двор све док, ако је тога вредан, не види грал јасно. Ланселот, Персивал и сви остали витезови, такође се куну да ће дознати истину о гралу. Артур је дубоко ојађен јер зна да више никада неће око свог стола видети своју витешку дружину у пуном саставу. Гавен помишља да би било боље да је ћутао, али већ је дао реч и не може да је повуче. Артурова жена Гиневра горко плаче јер ће Ланселот бити далеко од ње; расплачу се и све друге даме када сазнају да ниједан витез у потрагу за гралом не може са собом да поведе жену.

Витезови одлазе из двора који их је испратио са сузама препуни наде. Међутим, изузимајући Галахеда, само тројица витезова су постигла какав-такав успех: Ланселот, Персивал и Борс (Ланселотов рођак). Гавен и остали били су и сувише световни и грешни да би схватили да су пошли на једно духовно путовање, а не у трагање за авантурама оне врсте на коју су навикли. После су се жалили да нису нашли никакве авантуре, а камоли траг грала; пре или касније, један по један полако су се враћали у Камелот.

Ланселот, Персивал и Борс имали су разне натприродне сусрете и чудне визије, прогањала су их разна демонска искушења, а хришћанска симболика и значај свега тога опширно су објашњавали са заиста претераном говорљивошћу и ревношћу многобројни пустињаци, који грабе читаоца за рукав на свакој другој страни. Прича се малтене губи у маглама претеране побожности.

Нагласак на чедности брзо прераста у опсесију. Похота је корен свих зала, она нас спречава да одемо на небо. Персивалова квалификованост за трагање састоји се у томе што он никада није чак ни осетио сексуални порив. Он и Галахед су једина два девичанска витеза Округлог стола (Борс је спавао са неком женом, али само једном и за то се искрено покајао). Међутим, главна Персивалова лоша страна је иста као код Ланселота и свих осталих Артурових витезова: арогантно веровање у своју титулу и десницу руку; ослонац на своје снаге уместо на Бога.

Још знатно раније, у *Причи о гралу*, претерани ослонац на сопствене снаге био је критикован, али та критика сада

постаје знатно израженија. Ранији принцип да се треба уздати у Бога и у своју десницу више не долази у обзир. Порука Галахедовог тријумфа у *Потрази за светим гралом* гласи да нико, ма колико заслужан и вредан био, не може да се пробије до Бога. Провалија између Бога и грешног људског рода у том смислу је преширока. Само божја милост, савршено незаслужена и нестечена, може довести човека до Бога. *Потраја* није прича о херојју, него полемика уперена против витешких идеала који су говорили да човек вреди онолико колико се ослони не на Бога, него на самог себе.

Због тога је изостављен и мотив о кључном питању. То питање имплицира принцип: „Иштите, и даће вам се; тражите, и наћи ћете; куцајте, и отвориће вам се". Тога више нема у *Потрази*. У неким ранијим причама већ је било сугерисано да херој не може да нађе пут до гралског дворца и тиме до врхунског спиритуалног достигнућа, само тако што ће искрено трагати. Било је неопходно да му помогне пука случајност, или божја воља, што се у суштини сводило на исто. Ипак, на ту идеју није стављан нарочито јак нагласак. Сада је божја наклоност апсолутно пресудна, без ње је све друго сасвим узалудно. Супротстављајући идеал побожности идеалу мушкости, *Потраја* је напала целокупни дух старијих артуријанских романси. Када један од пустињака редом набраја врлине, на прва три места су чедност, понизност и стрпљење. То баш и нису главне врлине артуријанских јуначина из древних времена.

Као најизразитији представник старијег духа, Ланселот добија изузетно камениту стазу да по њој тумара. Признаје се узвишеност његовог карактера, али он не може нешто да постигне јер је у прељубничкој вези са Гиневром. Када му то кажу, он признаје грех и куне се да ће од тог тренутка оставити Гиневру. Слуша ћутке, снужден, док о Гиневри говоре као о безвредном створењу која га и не воли стварно, а опљачкала га је јер му је одузела могућност да досегне небо. Он се облачи у покајничку одору од кострети и препушта се покори. Понижен и сасвим лишен самопоуздања, исмејан – јер ће га његов сопствени син надмудрити – он ипак истрајава у трагању за гралом. Заслуге стиче тако што на сваком кораку прихвата савете разних

пустињака, уместо да се бори за успех. На крају му је дато да види славу грала, али само издалека. Покушава да му се приближи, али осећа као да га је неки пламен пробио и пада у несвест.

Галахед је лик изрезан од картона, а утакмица је пре почетка толико упадљиво намештена у његову корист да је тешко осетити икакво одушевљење због његовог успеха. Пошто нема ниједну слабост нитиману, он и није људско биће. Поново се повлачи паралела са Христом, али неуверљиво. Свеприсутни пустињаци му говоре да његов долазак мора бити упоређен са доласком Христа, али журно додају: „само по спољашњем изгледу, не по узвишености". Пошто је од самог почетка савршен, он ни најмање не може да се мења нити да одраста, тако да му се и не може дати да учини нешто посебно. Ослобађа заробљенице из Девичанског дворца, што се пореди са Христовим ослобађањем душа из пакла. На једном турниру побеђује све противнике, нико му није раван, што се објашњава као победа добра над злим. Проналази и потеже изузетни мач Давидов.

На крају, Галахед, Персивал и Борс, удружују снаге и долазе до Корбеника где их радосно поздравља краљ Пелес. Мистериозни глас позива их да седну за сто Исуса Христа и да једу храну са неба. На носиљци, у дворану је донет стари Осакаћени краљ. Онда тројица витезова угледају свето копље и грал: та два предмета носи поворка анђела, а крв тече са копља у грал. Грал бива постављен на један сребрни сто. Витезови клекну пред њега и виде како се из свете посуде појављује Христос. Он је наг и крвари из рана на шакама и стопалима. Христос им пружа да поједу причешће из грала, а они установе да је ова света храна „тако медена и изврсна да се чини као да је суштина све слаткоће сад смештена у њихово тело".[19]

Христос им каже да ће грал отићи из Логреза зато што је народ те земље постао грешан и светован и не указује гралу онолико поштовања колико би требало. А када грал оде, магије које су бачене на Британију биће разбијене. Христос ишчезава, а Галахед замаче прсте у крв која цури са светог копља и тако окрвављеним прстима додирује но-

[19] Ques, 276.

ге Осакаћеног краља коме се истог тренутка враћа здравље и снага. Краљ се захваљује Богу. Остатак свог живота провешће у цистерцитском манастиру, у коме ће Бог, који га воли, за њега извести многа чуда.

Те ноћи тројица јунака одлазе из Корбеника и одјашу до мора, где налазе брод који плови сам од себе, а у броду и грал и свето копље. Брод их односи у Сарас (Sarras, Јерусалим) у коме грађани изаберу Галахеда за краља. Годину дана после крунисања, Галахед одлази са Персивалом и Борсом до места на којем је грал био чуван. Они виде једног човека који је обучен као епископ и који служи литургију Девице Марије. Ускоро он позива Галахеда да погледа у грал. Галахед погледа унутра и открива му се најдубља унутрашња мистерија грала. Дрхтећи јако, он диже обе руке ка небу и каже: „Господе, Тебе славим и Теби хвала што си испунио моју жељу, јер видим сада оно што језик не може исказати нити срце замислити. Овде је извор јунаштва непомућеног, извориште подухвата; овде видим чудо које надмашује сва друга чуда".[20]

После овог откровења, Галахед више нема ни најмању жељу за животом на земљи; анђели односе његову душу на небо. Персивал и Борс, који нису учествовали у врхунском искуству, виде како се једна рука спушта са неба, узима грал и свето копље и односи их у висине. Њих двојица, опхрвани тугом, сахрањују Галехеда у Сарасу. Персивал постаје пустињак и умире годину дана касније. Борс се враћа у Камелот, где га дочекују са великом радошћу. Грал и свето копље више никада нису били виђени.

И тако је грал отишао, а са њим и све зачараности и чудноватe авантуре које је у нашем свету индуковало присуство тог светог објекта. Однео га је Христос лично, са намером да казни народ: ово је карактеристично непријатна нота. Тајна грала је нешто што „језик не може исказати нити срце замислити". Ово је референца на речи светог Павла: „Што око не виде, и уво не чу, и у срце човеку не дође, то припреми Бог онима који га воле"[21]. Грал је достигао свој

[20] Ibid., 283.

[21] Прва посланица светог апостола Павла Коринћанима, глава 2, стих 9.

апогеј у митовима као пут ка јединству са Богом, пут којим се и на Земљи може достићи посвећена визија (енгл. Beatific Vision), доживљај да видите Бога испред себе, да се са Богом гледате лицем у лице. Са овим доживљајем стиже и сазнање да се једино у Богу, а не у човеку, налази извор јунаштва и извориште свих подухвата.

Сврха трагања за гралом није више долазак на престо, осим можда небеског. Излечење Осакаћеног краља и скидање злих магија са државе, сада су маргинална пратећа питања. Достизање свог правог идентитета и свог идеалног ја такође је маргинално. Галахед овом потрагом не налази своје идеално ја, јер он је већ од самог почетка био савршен. Следствено томе, он је једини витез који у потпуности добија божју милост. Чак ни најбољи, без обзира колико су снажно покушавали, не успевају да то у целости постигну. Не доживљавају коначно искуство и не сазнавају целу истину о гралу, иако је то био циљ са којим су кренули. Морају да се задовоље другоразредним постигнућем: оно је свакако величанствено, али ипак, оно је неуспех.

Као и раније, стизање до грала је стизање до бесмртности, али трагање је сада скоро искључиво у циљу личног добитка. Галахед није херој у традицији оних који донесе неки непроцењиви благослов целом народу. У радовању са којим је народ дочеко Борса када се он најзад вратио у Артуров двор, постоји можда неки далеки ехо оне „велике радости" за коју је Гавену било речено да ће наступити када он успешно оконча потрагу, али то је сасвим слаб одјек. Трагалац има једну примарну дужност, а то је дужност према себи самом: он хоће да оствари благодат за своју душу. Оног тренутка када он то и постигне, грал бива однет са овог света. Иако је тиме зла магија подигнута са Логреза, ово одношење приказано је као казна. Колико год да су ревносно биле извлачене паралеле између хероја и Христа, Галахедов тријумф не доноси користи углавном никоме, осим њему самоме.

Преостало је да тек аутор *Приче о Мерлину* најзад састави задовољавајућу верзију теме о пустој земљи. Витез по имену Балин, који је био уклет да га стално прати зла срећа, одлази у земљу Листиноиз (Listinois) којом влада краљ

Пелеам (Pelleam), највреднији и најхришћанскији краљ на свету. Пелеам има злокобног брата, чије лице је црно и који јаше по свету невидљив и убија витезове копљем. Балин убија ову сеновиту злу фигуру, али истог тренутка га напада Пелеам. У борби, Балинов мач бива преломљен. Ношен осветничким гневом, Пелеам гони Балина да га убије. Балин бежи кроз дворац из дворане у дворану трагајући за било каквим оружјем. Стиже пред једну одају и мистериозни глас му каже да не улази у њу јер је она свето место. Не обраћајући пажњу на ово упозорење, Балин јурне унутра. Види собу којој по лепоти на целом свету нема једнаке. У њој се налази масивни сребрни сто на коме стоји једна посуда од сребра и злата, а у посуди, врхом надоле и ничим придржано, стоји једно кратко копље. Један глас каже Балину да га не дира, али у очајању, пошто краљ већ стиже, Балин граби копље и пробада краља кроз бутине. Спољашњи зидови дворца се руше према унутра, краљ пада, али пада и Балин, као да га је неко ударио по глави. Један јак глас објављује да ће „високи господари" да се освете онима који освету ничим нису заслужили, због тога што је Балин згрешио: додирнуо је свето копље и ранио Пелеама. Отпочиње зла магија над Логрезом.

Балин се освешћује. Види да су многи становници дворца погинули или рањени због рушења зидина; многи су ужаснути због оног гласа, многи су толико обузети паником да су сасвим беспомоћни. Изван замка он види спарушену вегетацију, уништене усеве, сасушено дрвеће, мртваце разасуте по пољима и градовима. Од тог тренутка, Листиноиз ће се звати Краљевина Пусте земље. Балина, који је осуђен на пропаст, ускоро стиже зла коб: убија га његов рођени брат. Краљ Пелеам, тешко рањен, мора чекати много година да дође Галахед и исцели га.

Мотиви из ранијих прича овде су комбиновани у један ефектан образац. Кратко копље које стоји на свом шиљку, у посуди од сребра и злата, јесте оно које је Гавен видео како крвари у сребрну посуду у гралском дворцу у Првом наставку. Невидљиви непријатељ који убија копљем, рођак је гралског краља. Ударац који га сакати уједно је „жалосни ударац" (the Dolorous Stroke), онај кобни ударац који ствара

пусту земљу. Раније је тај ударац задавало неко дугачко копље, или неки мач, или неко мистериозно летеће кратко копље, али сада га задаје само свето копље. Гралски краљ је рањен у бутине, што имплицира губитак мушкости. Истог часа британска земља постаје јалова, а магије се спуштају на Британију, мада то није аутоматска последица осакаћења краља, него казна коју више силе изричу целом народу због Балиновог светогрђа. На крају ће Галахед исцелити Осакаћеног краља и магија ће се окончати. Злосрећни Балин, кога трагедије стално сустижу и који је нехотице изазвао катастрофу, антипод је Галахеду, божјем миљенику, који ће поправити штету.

Изгледа чудно да у дворцу доброг краља Пелеама борави и његов зли брат, притајени убица, у коме је могуће видети мрачног двојника или мрачни аспект Пелеама самог. Чудно је и што је „жалосни ударац" који је упропастио целу државу и бацио магије на Логрез, задат светим копљем, слично као што у *Потрази* тако огромну штету производи Давидов мач. Међутим, легенде чувају стари осећај интензивно штетног потенцијала светих предмета, особа и места. И сам грал, о коме је опасно причати, има тај квалитет. Ствар није света зато што је добра. Света је зато што садржи мистичну, страховиту силу. Има потенцијал, као неки гигантски набој електрицитета, и за добро и за зло. Ако се нешто дира око свете ствари, онда без обзира колико су мотиви за то схватљиви и неодољиви, последице могу бити катастрофалне, чак и за људе који уопште нису криви.

У хришћанском миту о гралу, херој достиже свој идеални интегритет карактера као најбољи витез на свету. У *Потрази,* он достиже *апсолутни* интегритет тако што се сједини са Богом. Херој открива тајну живота и освајајући бесмртност добија коначну битку против смрти. Он би требало да се врати у људску сферу и донесе дар вечитог живота свим људима, али то му се не може дозволити јер би антиципирало Христов други силазак на земљу и Апокалипсу (Армагедон, тј. крај света и Последњи суд описан у Откровењу Јовановом). Тешкоћа са овим митом састојала се у томе што је херој могао да узурпира позицију Христа. Средњовековни писци нису нашли задовољавајуће решење и на крају, када је

мит добио своју најјаснију формулацију у Вулгата циклусу, херојеу се морала одузети сва људскост; он је претворен у ефигију (лутку направљену да личи на) Избавитеља. У исти мах, да не би остала ни најмања могућност да га неки херој једном пронађе, грал је морао бити склоњен из овог света. Легенде које су израсле о Гластонберију у суштини представљају протест против овог песимистичног закључка.

Легенде о Гластонберију

Иако је у *Потрази* грал потпуно склоњен из људског света, што је учињено и у неколико других прича, израсла је народна легенда по којој је он остао скривен у Гластонберију. Одбијање црквених власти у гластонберијском манастиру да прихвате било какво веровање ове врсте, или да директно повежу своју заједницу са мистериозном гралском посудом, изразити је пример хладноће с којом је црква третирала грал.

Грал је елемент гластонберијске чудне, магнетичне, очаравајуће атмосфере. И саме рушевине тог древног манастира делују као моћна евокација прошлости. Оне леже у подножју Гластонбери Тора (Glastonbury Tor)* купастог брда које се стрмо уздиже из околне низијске равнице и које се види чак и са удаљености од неколико километара. Све док у средњем веку околне мочваре нису биле исушене, Тор се уздизао као острво у дивљини барског растиња. Много пре доласка Римљана у Британију, једно богато и напредно село стајало је на платформама изнад воде, око један и по километар северно од данашњег градића Гластонберија (40 км јужно од луке града Бристола; 65 км западно од центра градића Солзберија). Била је то просперитетна заједница, са необично високом културом и трговинским везама са Велсом, Ирском и Бретањом.

Ово село су у првом веку наше ере напали неки пљачкаши, али су успомене о том уточишту цивилизације усред

* Који се данас на мапи рушевина манастира појављује као Glastonbury Thorn и сматра се најстаријом хришћанском грађевином у Великој Британији. – прим. прев

дивљине допринеле настанку традиције по којој је Гластонбери нарочито место, изузето из обичног света. Келти су повезивали острва, брда и могиле са другим светом, а Гластонбери Тор био је импресивно брдо усред баруштина. Идентификација Гластонберија као оностраног Острва од стакла, или острва Авалон, вероватно сеже у прошлост много даље од дванаестог века када се се први пут чује за њега. Постојало је народно веровање, које је остало записано у житију светог Колена (St Collen, велшки пустињак из седмог века), сачињеном у дванаестом веку, да је Гвин ап Нуд, лорд од Ануна (Gwynn ap Nudd, Annwn), имао палату на врху Тора. Према тој причи, светог Колена, који је себи направио ћелију у подножју брда, један мистериозни глас позвао је на сусрет са Гвином. Поневши велику количину свете водице са собом, он се попео на врх на коме је угледао диван дворац у коме је Гвин седео на престолу у облику златне столице, окружен дворанима у црвеним и плавим ливрејама, минстрелима који су свирали дивним девојкама и наочитим момцима. На столу су биле најлуксузније ђаконије које се уопште могу замислити. Гвин је као добар домаћин понудио свецу да једе. Колен је одбио и добро је учинио, јер свако ко би јео храну са другог света, ризиковао би да тамо остане заробљен. Почео је да прска светом водицом око себе у свим правцима. Дворац и сви дворани су ишчезли. Колен се нашао сам на врху брда. Од значаја може бити чињеница да је капела, касније подигнута на врху Тора, посвећена светом архангелу Михајлу, који је потукао Сатану и убијао демоне.

Гластонберијску атмосферу допуњује традиција да се у њему налази најстарија хришћанска грађевина Британије, подигнута када су се ту настанили први хришћански мисионари. На локацији где се данас налазе рушевине манастира, некада се налазила зградица од плетера*, прва црква (барем према том веровању) подигнута у читавој Великој Британији. Била је то Стара црква, посвећена Девици Марији, која је изгорела у катастрофалном пожару 1184. године. Говорило се да су је својим рукама подигли Христови ученици, што би значило да је настала у првом веку наше ере.

* Уплетеног прућа. – прим. прев.

Вилијем од Малмсберија, који је тридесетих година XII столећа истраживао историју Гластонберија, није био уверен да је Стара црква била баш толико стара. Он је сматрао да је подигнута тек негде око 180. године наше ере, кад је папа Елеутерије (Eleutherius) послао мисионаре у Британију. Међутим, он је допустио могућност да је хришћанство стигло у Гластонбери пре тог датума. По једној традицији, апостол Филип (Philip) проповедао је по Француској само неколико година после Христовог распећа. Ако је то истина, онда је он лако могао посадити прво семе јеванђеља и на британској страни Ламанша.

Године 1191. тврдило се да су гробови Артура и Гиневре откривени у дворишту гластонберијског манастира, што би онда значило да ово место дефинитивно јесте Авалон и да је чврсто повезано са Артуром. Пишући убрзо после овог догађаја, Роберт де Борон приказао је да је грал из Палестине однет на запад. Он је и многе друге своје ликове – али не Јосифа из Ариматеје – послао на запад да тамо проповедају о Христу. Један од тих проповедника по имену Петар, требало је да оде „у дубраве Аварона" (to the vales of Avaron) и да тамо сачека долазак трећег чувара грала. Робертови ликови наступају као први хришћански мисионари у Британији, а Аварон, или Авалон, готово сигурно значи Гластонбери. Аутор *Перлезвоа*, неколико година касније, тврди да је своју причу о гралу нашао у једној књизи у гластонберијском манастиру. То је могло, али није морало, бити истина, али евидентна је тенденција да се дају наговештаји о блиској повезаности Гластонберија са гралом.

Ниједна од романси, међутим, ову свету реликвију није ставила баш у сам Гластонбери. У Првом наставку каже се да је Јосиф из Ариматеје дошао лично у Британију и донео грал са собом, а то је тако и у *Причи* (*Queste*) и у *Историји* (*Estoire del Saint Gral*). *Историја* водећу улогу у покрштавању Британије даје Јосифу, а Петра шаље на Оркнијска острва, где он преобраћа краља у хришћанство, узима краљеву кћерку за жену и постаје предак Гавена. У свему томе Гластонбери се не помиње.

Око 1240. године сами калуђери Гластонберија саставили су своју причу. У Француској, апостол Филип одабира

дванаест својих ученика и шаље их у Британију. Вођа пута је његов пријатељ Јосиф из Ариматеје. Они у Британију стижу 63. године наше ере. Локални краљ остаје глув на њихове покушаје да га преобрате у хришћанство, али им дозвољава да се населе на Острво од стакла, које је са свих страна окружено мочварама. Они на њему остају живећи као пустињаци; проводе дане у посту и молитвама; у част девице Марије подижу Стару цркву. Један по један умиру од старости. Када је умро и последњи, место је остало сасвим пусто, све док нису стигли мисионари папе Елеутерија. Они су рестаурирали Стару цркву и основали нову монашку заједницу, опет са дванаест монаха, из које се развила и средњовековна калуђерска заједница гластонберијског манастира.

Ако оставимо Јосифа из Ариматеје по страни, видећемо да нема ничег фантастичног у претпоставци да је нека мала група усамљеника некада давно могла живети у Гластонберију. Келти, чак ни када су постали хришћани, нису изгубили своје дубоко поштовање према острвима. Напротив, келтски хришћански пустињаци настојали су да подижу своја пребивалишта на острвима и на другим удаљеним местима где су, далеко од гомиле, могли да стекну осећај блискости са Богом. Гластонбери је био идеална локација за то. Данас се верује да су манастирску заједницу Гластонберија основали ирски монаси почетком шестог века, можда у времену правог Артура, али и да је на том истом месту вероватно већ постојало неко старије светилиште.

Званичне црквене легенде ништа не говоре о гралу. Манастир ниједног тренутка није тврдио да је поседовао тај фасцинантни али неортодоксни талисман, али је тврдио да поседује многобројне аутентичне реликвије сачуване са Христовог распећа: неколико комада дрвета са крста на коме је Христос умро; извесну количину земље накупљену са места на којем је крст био пободен; један трн из трнове круне тј. трновог венца који је био стављен на Христову главу; комад дрвета који је био део стола који је послужио за Тајну вечеру. Такође, легенда овдашњег манастирског братства изричито каже да је Јосиф из Ариматеје био оснивач хришћанског гластонберијског манастира. Ово је интересантно, јер Јосиф своју славу првог чувара грала дугује

гралским романсама. Рекло би се да су манастирске власти у Гластонберију хтеле да привуку на свој манастир ову профитабилну ауру мистериозног престижа, а да при томе изричито не тврде да је грал икада био у њиховом поседу.

Касније, као замену за грал, калуђери су почели да помињу да је Јосиф донео са собом две мале сребрне посуде: у једној је била Христова крв, а у другој Христов зној, прикупљен такође док је он био разапет на крсту. Те две посуде сахрањене су заједно са Јосифом и данас се налазе у његовом гробу, али нико не зна где је његов гроб.

Чим је Јосиф из Ариматеје повезан са Гластонберијем, створена је и легенда да је грал такође негде у близини. Немамо јасна сазнања о старости ове легенде, али знамо да су поједини аутори почетком тринаестог века сугерисали неку везе између тог манастира и светог грала. Легенда у свом завршном облику гласи овако: Јосиф и неколико његових мисионара долазе у Британију, тридесетак година после Христовог распећа. Са собом донесе грал, пехар са Тајне вечере. Њихов брод стиже на обалу негде на југозападу. Они крећу пешке и после извесног времена стижу у подножје гластонберијског брда Тор. Застају да се одморе и да се помоле Богу, а Јосиф забада свој штап у земљу. Истог тренутка штап пушта корење, пупољке и лишће. Из тако озеленелог штапа развија се чувени гластонберијски трн (Thorn) који процвета сваке године на Божић (до реформе календара у осамнаестом веку то је било у јануару). Јосиф и његови пратиоци тумаче ово чудо као знак да су стигли на крај свог путовања. Настањују се на Гластонберију и граде Стару цркву. Да би сачувао грал од профаних руку, Јосиф га је закопао негде у подножју брда Тор. За извор данас зван Чалис (Chalice Well, „пехаров извор") често се тврди да је то место.

Према једној варијанти ове приче, када су Јосиф и мисионари стигли до Гластонберија, нашли су Стару цркву већ сграђену, али њу „нису сградиле људске руке", него ју је направио лично Христос, који је био дрводеља и који је много година раније посетио Сомерсет. Отуда уводни стихови поеме *Јерусалим* енглеског песника Вилијема Блејка (1757–1827):

Да ли су у доба древно, на себи
ливаде Енглеске осетиле тај ход?
Јагње свето, божје, зар не би
до Енглеске довело свој брод?

Једна скорија разрада ове легенде каже да је Исус био нећак Јосифа из Ариматеје и да га је богати ујак послао у Британију да стекне пословно искуство у трговини калајем. Овим се, наводно, објашњава зашто у Библији нема ниједног податка о Исусовим касним дечачким и раним младићким данима.

Легенда о боравку Исусовом у Британији је занимљива, али слабо вероватна и сасвим без доказа. Таква је и легенда о Јосифу из Ариматеје у Гластонберију. Славни гластонберијски трн, који је једна подврста глоговог жбуна који цвета зими, изгледа да је релативно позно додат причи; његово најраније сачувано помињање је из приближно 1500. године. Прича о „пехаровом извору" изгледа да се појавила тек у деветнаестом веку. Оно што је можда истинито у овој легенди јесте хришћанско присуство у Глостенберију у веома раним вековима, или се можда ту налазила нека врста паганског светилишта.

У једној интересантној варијанта легенде каже се да грал није закопан, него је у тајности чуван у манастиру. Када је краљ Хенри VIII године 1539. силом затворио манастир, и када је на Тору извршена смртна казна над последњим монахом, грал је кришом однесен у мали цистерцитски манастир Страта Флорида у Кардиганширу (Cardiganshire), у најдубљим забитима Велса. Тај манастир је имао само неколико монаха и затворен је исте године. Монаси су добили заштиту породице Пауел у месту Нантеос код Аберистwита (Aberystwyth). Последњи од монаха предао је грал на чување глави породице Пауел и рекао му да ће се излечити од болести онај ко буде пио из грала. Грал је генерацијама чуван у Нантеосу. Али то није био златни пехар са уграђеним многобројним драгим камењем, него дрвени пехарчић, крајње прост и једноставан, прилично дотрајао – што би се могло и очекивати за *стварни* пехар са Тајне вечере. У том сеоском крају била је добро позната његова исцелитељска моћ; водом сипаном из њега излечени су многи болесници.

Нема сумње да је у Нантеосу заиста дуго чуван један пехар за који се мислило да има моћ да лечи људе, али постоје очигледни проблеми са причом да је то грал и да је донет из Гластонберија. Да је то била истина, зашто би гластонберијски калуђери глумили да не знају ништа о томе? Друге свете реликвије нису сакривали – напротив. Могући одговор јесте да су грал сматрали јединственим и да он због своје огромне светости није смео бити познат ником изван манастира, а осим тога, и да је на њих утицало непријатељство цркве према гралским легендама. Међутим, то није убедљив одговор, тако да морамо, мада нерадо, да прихватимо закључак да врч из кога се пило на Тајној вечери никада није донет у Гластонбери, нити да је уопште сачуван. Грал је фикција, величанствена и способна да нам се враћа упорно као дух у причама о „аветињски похођеним" зградама, али ипак фикција. Грал је величанствена измишљотина којој се увек враћамо. Ипак, гластонберијске легенде су аутентично сведочанство о две ствари. Прво, о атмосфери магичног и натприродног која је још пре много векова Гластонберију давала атмосферу нечег посебно значајног, нечег мистериозног које надилази нормалне људске доживљаје – другог света, острва Авалон. Друго, о осећању да грал не сме да буде однет из нашег света јер би он тиме био јако осиромашен. Негде на рубовима познатог света, негде на границама свесног ума, чува се тајна живота.

IV
Артуров одлазак

Авај, веома добро знамо да идеали у пракси никада не могу комплетно да се остваре. Идеал увек мора лежати у даљинама и бићемо у праву када се задовољимо неком његовом апроксимацијом која неће бити неподношљиво лоша! Као што каже Шилер, нико не треба на одвећ свађалачки начин „да мери скромне производе реалности, мерилима перфекције"; не на овом нашем јадном свету. Ко буде тако радио, нећемо га сматрати за мудрог, него за болесног, неразумног незадовољника. Па ипак с друге стране, никада не треба заборавити да идеали постоје, јер ако се не бисмо трудили да им се примакнемо, пропало би све!

Томас Карлајл (1795–1881),
О херојима и обожавању хероја

Када је Галахед дошао у Камелот и заузео своје Опасно место, магични круг Округлог стола био је комплетиран. Убрзо је поново раскинут јер су витезови одјахали у потрагу за гралом, из које се Галахед и Персивал нису вратили. Артурова туга и слутња зла били су у потпуности оправдани када су се сви његови јунаци заклели да ће трагати за гралом. У тренутку када је грал био освојен, Округли сто је био осуђен на пропаст. Врхунски циљ (*the supreme objective*) због кога је био основан био је испуњен. Талас је стигао до свог врхунца и преостало му је још само да се разбије.

Овај последњи део приче је најдирљивији део целе бретонске тематске области. Величанствено је испричован у *Смрти Артуровој* из Вулгата циклуса (на њој је Малори засновао своју изванредну приповест о окончању Артуровог краљевства). У финалним сценама, Артур, Ланселот и Гавен враћају се у центар догађања. Испоставља се да је Ланселотова страствена веза са Гиневром управо она хрид о коју ће се размрскати дружина Округлог стола. Уплетен у мрежу издајства и сукоба лојалности, Артур гине, али борећи се до последњег тренутка.

У *Смрти Артуровој*, прича ослобођена бескрајног проповедања и побожности која одбацује читав свет (видели смо то у *Потрази*), најзад успева да се врати реалном свету и вечним истинама људске природе: љубави и мржњи, љубомори и великодушности, гордости и властољубивости, части и сраму. Кроз једну замршену мрежу околности, људске емоције доводе бретонску тематску област до трагичног краја.

Ланселот и Гиневра

Током потраге за гралом, Ланселот се заклео да ће оставити Гиневру. Када се вратио у Артуров двор, његова љубав према њој разбуктала се јаче него икад и они су поново постали љубавници. Нису били превише дискретни па је Аграveин (Agravain), Гавенов брат, открио њихову везу. Аграveин, који никада није много марио за Ланселота, био је срећан што може да му науди. Своје сазнање саопштио је Артуру, али је он одбио да поверује и рекао Аграveину да Ланселот никада не би тако нешто урадио осим ако би био гоњен незадрживом силом љубави, против које разум ништа не може да учини. Дакле, Артур не може да поверује у тако нешто о Ланселоту. Значајно је да запазимо да Артур не каже да у тако нешто не може да поверује о Гиневри.

Убрзо после тога, Артур и неки од његових дворана путују кроз једну шуму и залутају. Долазе до једне тврђаве коју никада раније нису видели и у којој су примљени са добродошлицом. Дворац је раскошнији чак и од Артуровог;

он је упориште Моргане ле Феј. Артур, дакле, среће своју полусестру први пут после много година и искрено се обрадује. Игноришући стварност, као да је потпуно слеп, он позива Моргану да пође с њим у Камелот и буде Гиневрина дворска дама, што је већ једном и била у прошлости. Моргана учтиво одбија.

Моргана је решена да своме полубрату отвори очи за истину о Гиневри и Ланселоту. Према њима она и сада осећа снажну антипатију, али се плаши да би је у том случају Ланселот убио и да га у томе ништа не би могло зауставити. Она проблем решава тако што одводи Артура у собу у којој је Ланселота својевремено држала у заробљеништву и по чијим је зидовима нацртао слике о разним етапама своје каријере. Ланселот као сликар очигледно није имао неки велики таленат за реализам, јер је сваку сцену пропратио текстом да би се знало шта представља. Слике и натписи испод слика нису оставили места сумњи: доказивали су да су Ланселот и краљица били љубавници. Артур је саслушао Моргану која му је, глумећи да то чини нерадо, објаснила да је он као муж преварен. Наговарала га је да казни обоје криваца, јер прави краљ, и уопште прави мушкарац, не може да живи са таквом срамотом.

Артур се враћа у Камелот. Испоставља се да Ланселот није на двору и да се не зна где је. Краљ почиње да се пита да ли му је Моргана рекла истину. Једна од његових најсимпатичнијих карактеристика састојала се у томе што је увек о својим људима мислио све најбоље. Остао је у недоумици, подозрив и брижан.

Ланселот је за то време био на месту званом Ескалот (Escalot; код Малорија то је Астолат и он га идентификује као Гилдфорд, Guildford, данас предграђе Лондона), у коме се споро опорављао од тешке ране задобијене на једном турниру. Неговала га је једна лепа девојка, која се страсно заљубила у њега; молила га је и преклињала да је воли, али он јој је одговорио да његово срце припада другој. У очајању, несретница је пала у постељу и после неког времена свиснула. За то време, иронијом судбине, Гиневра је у Камелоту мислила да је Ланселот тако дуго одсутан зато што се спанђао са неком другом женом. Беснећи од љубоморе, она

је рекла Борсу, Ланселотовом рођаку и верном другу, да сада мрзи Ланселота жешће него што га је икада волела.

Једног дана Гавен и неколико других витезова седели су за краљичиним столом и јели. Један од Гавенових непријатеља подметнуо му је затрован комад воћа, али је Гиневра, ништа не слутећи, дохватила тај комад воћа и пружила га неком другом витезу, који је чим га је загризао пао мртав. Читав двор је био ужаснут и сви су брзоплето закључили да је Гиневра убила витеза. Артур, који је и пре овога био сумњичав према Гиневри, премишљао је да ли је она била крива или није. Брат мртвог витеза, Мадор де ла Порт (Mador de la Porte), одлази код Артура и тражи правду. Једини начин да Гиневра докаже да није крива јесте да се неки јунак бори за њу и победи Мадора; било би то суђење путем опробавања снаге у борби. Она моли многе витезове, али нико у Камелоту неће да се бори за њу јер сви верују да је крива. Артур јој оставља рок од четрдесет дана да себи нађе витеза.

У том тренутку, један чамац богато заогрнут свилом, доплови низ реку ношен воденим струјама. Артур и Гавен улазе у чамац да испитају шта је у њему и установљавају да чамац носи мртво тело оне девојке из Ескалота. У новчанику на њеном опасачу је писмо у коме се објашњава да је свиснула од неузвраћене љубави према Ланселоту. Када ово чује, Гиневра љуто замери себи што је посумњала у свог драгог, али још увек не зна где је Ланселот, а осим тога плаши се да ће ускоро и сама изгубити живот. Артур, који је и даље воли, енергично покушава да нађе витеза који би био спреман да за њу стане на црту Мадору де ла Порту, али ниједан од витезова, чак ни Гавен, не пристаје. Нико неће да брани неправду.

Ланселот, иако и даље далеко, сазнаје шта се десило у двору. Закључује да је Гиневра највероватније крива, али ипак одлучује да се заказаног дана бори за њу, из захвалности што му је она током целе његове каријере указивала дивљење и поштовање. Уверен да се бори за неправду, одлучује да се не бори онако жестоко као што је иначе чинио.

Није нам дато ниједно уверљиво објашњење због чега сви, чак и Ланселот, верују да је Гиневра способна за једно такво подмукло убиство. Уосталом, она није имала никакав

мотив да убије тог витеза. Ово, дакле, или баца нову светлост на краљичин карактер, или је пример вековног мушког уверења да су жене на префињен и несхватљив начин зле.

Дана одређеног за битку Ланселот, који се тајно вратио у Камелот, инкогнито излази на бој да брани краљицу од оптужбе Мадора де ла Порта. Већ у првом судару обара га с коња. Затим и сам силази с коња, уверен да је невитешки да из седла напада некога ко је остао без коња и двобој се наставља. Мадор задобија неколико посекотина из којих крвари, а Ланселот, који не жели да га убије, тражи од њега да повуче оптужбу против краљице. Мадор схвата да је пред њим Ланселот и захвално прихвата понуду. Артур и Гавен појуре да загрле Ланселота, чија победа је показала да Гиневра није крива.

Ланселот се враћа у Гиневрин кревет. Говоркања о њиховој прељуби шире се по целом двору. Не само Агравеин, него и сва оркнијска браћа знају за њихову везу. Артур их једног дана затиче како разговарају и љутито затражи да му кажу о чему причају. Гавен и Гарет, који високо цене Ланселота, без икаквог двоумљења одбијају да одговоре, али Агравеин и Мордред кажу краљу да је постао рогоња. Артур им наређује да двоје љубавника ухвате на делу.

Несретни краљ не жели да поверује у оптужбу, али је истовремено веома жељан да добије јасан доказ. Он мора да размишља и о чињеници да уколико Ланселоту одреди смртну казну, може да очекује да ће Ланселотови рођаци, храбри борци – његов брат Ектор де Марис и рођаци Борс и Лионел – покренути рат против Камелота, рат који ће опустошити краљевину и угрозити и Артуров живот. Ипак, сматра да је најважније да опере своју част, макар и погинуо.

Замка је постављена. Артур одлази у целодневни лов, а Ланселота оставља на двору. Агравеин, Мордред и други витезови сакривају се близу краљичиних одаја. Мада га Борс упозорава да се дешава нешто сумњиво, ништа не може да заустави Ланселота да пожури код Гиневре и њих двоје буду ухваћени заједно у кревету. Ланселот их напада и борбом себи крчи пут из спаваће собе. Журно одјахује из Камелота а са њим су Ектор, Борс и други његови пратиоци. Ланселот намерава да се једног дана, када се укаже по-

година прилика, врати и спасе Гиневру. Агравеин и Мордред су ухватили краљицу, вређају ју је и провоцирају, а она неутешно плаче. Артуру испричају шта се десило. Он, ојађен до дна душе, шаље људе да ухапсе Ланселота, али Ланселота више нема на двору.

Агравеин и Мордред траже да се краљица убије. Јасно је да и Артур то жели. Иако Гавен протестује, краљ пресуђује да она буде спаљена, „јер краљица која почини издајство не може умрети ни на који други начин, јер зна се да је она света".[1] Овај коментар сугерише да се задржала, мада можда само у траговима, стара традиција по којој је Гиневра богиња. Логика спаљивања свете краљице је следећа: треба је не само убити, него и сасвим уништити њено тело, јер ако би оно било негде сахрањено, магијске силе би се могле задржати у њему и затровати земљу. У средњем веку спаљивање је било уобичајени начин кажњавања јеретика и вештица вероватно из истог разлога.

Народ Камелота, који је краљицу волео због њене доброте и љубазности, плаче и на сав глас грди Артура, али то је бес немоћних. Агравеин, Мордред и њихов брат Гахерис, окружени јаком гардом, воде Гиневру на место за егзекуцију – терен за витешке двобоје изван града. Против своје воље, али по Артуровом наређењу, са њима иде и њихов најмлађи брат Гарет. Успут он каже Агравеину да се неће борити против Ланселота, уколико се Ланселот појави и покуша да спасе краљицу.

Ланселот је са својим витезовима скривен на ивици шуме. Сазнају да је Гиневра поведена на погубљење и брзо појашу према терену за двобоје на коме је ломача већ била упаљена. Ланселот јуриша свом силином на Агравеина, пробада га и убија. Борс обара и убија Гахериса. Гарет, разљућен, окреће се и ступа у борбу. Настаје прави *mêlée* између краљевих људи и спасилаца. Иако је Гарет без кациге, Ланселот га не препознаје, него му мачем располути главу од темена до зуба. Мордред и други преживели беже. Ланселот и његови људи грабе краљицу и одлазе према Ланселотовом дворцу, Замку радости.

[1] *Death of Arthur*, 120.

Артур је ојађен због смрти својих нећака. Гавен је још ужаснутији: када му кажу шта је било, он пада у несвест. Када је дошао себи, суморно се закунуо да ће убудуће живети само са једним циљем: да се освети Ланселоту што му је убио браћу, а нарочито Гарета. Артур је сакупио војску за опсаду Замка радости у коме се налазио Ланселот.

По Малорију, ови догађаји су се одиграли у мају, месецу радости:

> *У мају, кад свако срце цвета и буја (јер то је доба раскошно погледу и удобно, па се и мушкарац и жена радују и веселе што долази лето са свежим цвећем, док зима са жестоким ветровима натера и похотљиве мушкарце и жене да се сакрију у куће и зџуре поред ватре), догоди се, баш ето у месецу том, велика љутња и несрећа, зло велико, које не престаде све до изџинућа најбољег цвета витештва на свету.*[2]

У Логрезу почиње грађански рат. Дружина Округлог стола је подељена на оне који се и даље држе уз Артура и на оне који су родбинским везама и пријатељством везани за Ланселота. За катастрофу заправо нико није крив, мада су Агравеин и Мордред били мотивисани чистом злобом. Све се догодило због љубави Гиневре и Ланселота, због плиме страсти којој се ни разум ни трезвеност у размишљању нису могли супротставити. Ни Ланселот ни Гиневра не желе да учине ништа против Артура, али ништа им друго не преостаје. Ни Ланселот нема ништа против Гавена, чије пријатељство му је по важности одмах после пријатељства према Артуру. Артур воли и Гиневру и Ланселота, али не може да прихвати мрљу коју су они направили на његовој части. Због породичног поноса и због својих осећања према погинулој браћи, Гавен мора да настави неумољиву освету против Ланселота. Гаретова погибија била је нехотична али неизбежна варница од које је започео незаустављиви пожар.

[2] Malory W. 1161; C. 20.1.

Мордредово издајство

Артур и Гавен са својом армијом опседају Замак радости. Ланселот тугује због Гаретове погибије, а сем тога затечен је што се нашао у рату против Артура. Он шаље поруку краљу тврдећи – не превише искрено – да краљици никад није одузео част, као и да нуди мир. Гавен одлучно протестује и Артур одговара да никада неће склопити мир, јер му је Ланселот одузео оно што му је на читавом свету било најдраже. Овај одговор испуњава Ланселота суморним расположењем, али он због својих људи глуми да је ведар и одлучан.

Дан за даном витезови две стране воде двобоје испред зидина замка. Иако је то огорчени конфликт, ни једна ни друга страна не може да прикрије своје дивљење због храбрости и вештине којом се противник бори. У битку улази и сам Артур. Силовито јуриша на Ланселота, који се брани само штитом не желећи да нападне краља. Артур обара Ланселота с коња. Ланселотов брат Ектор дојаха и тако удари Артура да овај остане ошамућен; следећим ударцем обара га с коња. Сад Ланселот и Артур леже на истом бојном пољу, један поред другог. „Мој господару", каже Ектор Ланселоту, „одсеци му главу и овај рат ће бити завршен". Али Ланселот неће ни да чује за то. Он враћа Артура на коња, пење се на свог и удаљава се. Краљ се враћа својој армији и каже: „Вере ми, он је данас учтивошћу и добротом надмашио све витезове које сам икада видео; камо среће да овај рат никада није ни почео, јер данас је он својим витештвом у већој мери освојио моје срце, него што је то цели свет силом могао постићи".[3]

Гавена, међутим, није могуће умирити. Опсада се наставља. Стиже порука од папе који наређује Артуру да узме Гиневру назад. Иако се љути због папиног мешања у његове ствари, Артур жели да Гиневра опет буде његова и зато хоће да послуша папу: шаље краљици поруку у Замак радости у којој јој саопштава да ће он и његов двор игнорисати све о њеној вези са Ланселотом ако она пристане да му се врати.

[3] *Death of Arthur*, 145.

Гиневра пита Ланселота шта он жели да она уради. Ланселот инсистира да се она врати Артуру. Сада је битно не обрукати се. Он њу воли више него што је иједан витез икада волео неку даму, али ако сада остане с њим, цео свет би јасно видео, без и имало сумње, да је крива и да је Артуру неверна. Ако се врати Артуру, биће сачуван образ, биће сачувана част. Сузе му лију из очију док то говори а Гиневра почиње да плаче. (Тешко да би могла постојати драматичнија демонстрација чињенице да је у кодексу витештва главна покретачка снага била брука, а не кривица.)

Долази јутро и двоје заљубљених се тужно растају. Ланселот враћа Гиневру Артуру, који му наређује да оде из Британије и да никада више ногом не ступи на британско тло. Тужан што одлази из земље која му је дала толике почасти, Ланселот плови преко Ламанша на своја имања у Француској. Са њим одлазе и Ектор, Борс, Лионел и други витезови из његове пратње. Раздор у Округлом столу није окончан јер сви знају да ће непопустљиви Гавен упорно наваљивати на Артура и да ће се рат наставити.

Артур и Гавен прикупљају снаге за напад на Ланселота у Француској. Мордред се нуди да остане у Енглеској да би чувао краљицу а Артур пристаје на то чиме изазива гнев и пометњу у Гиневриној души. Артур поверава Мордреду управљање над краљевином а народу наређује да слуша Мордреда. Док Артур одлази ка Француској, Гиневра плаче јер јој срце говори да га више никада неће видети.

У Француској се две стране сукобљавају и настају тешке борбе у којима гину многи витезови. За то време у Енглеској, Мордреда изједа жудња за Гиневром. Он удешава да буде послато лажно писмо, тобоже од Артура, у коме Артур каже да је у борби са Ланселотом задобио смртну рану, да је и Гавен погинуо, и да је рат изгубљен те да племићи Енглеске треба да изаберу Мордреда за краља и да му доделе Гиневру за жену. Док је читао писмо Мордред је одглумио падање у несвест од туге.

Племићи послушају мислећи да је таква била Артурова жеља на самрти. Прилазе Гиневри која тугује за Артуром, али им она каже да се никада више неће удавати јер никада више неће наћи толико племенитог мужа. Племићи јој кажу

да мора да постане Мордредова краљица. Гиневра је ужаснута: она зна тајну Мордредовог рођења, зна да је он Артуров син. Племићи инсистирају: Мордред ће бити краљ, а она се мора удати за краља, ма ко то био. Овде као да видимо ехо оне старе традиције по којој Гиневра репрезентује земљу Британију са којом краљ мора да ступи у сексуалну везу.

Гиневра бежи у Тауер, где је Мордред узалуд опседа. Она тајно шаље гласника у Француску да установи да ли је Артур заиста умро, и у случају да је јесте, да моли Ланселота да јој прискочи у помоћ.

У Француској рат је доспео у пат позицију. Гавен је и даље решен да се освети. Он изазива Ланселота на двобој да међусобно реше сукоб, како људи не би узалудно гинули. Ланселот гледа да избегне двобој са Гавеном, а да не испадне кукавица. Он зна да чак и ако обори Гавена неће моћи да се натера да га убије, а с друге стране потајно се плаши да би могао и да изгуби јер је поубијао Гавенову браћу. Он под заклетвом каже Гавену да није свесно убио Гарета. Нуди да оде у изгнанство на десет година и да то време проведе у покајничкој одори, бос. По истеку тих десет година, ако Гавен и Артур још буду живи, њих тројица треба да се помире а прошлост заборављена.

Артуру су ударише сузе на очи када је то чуо: он није ни слутио да ће Ланселот тако нешто понудити. Он и Гавенов пријатељ Ивеин, моле Гавена да пристане на понуду, али узалуд. Не преостаје ништа друго осим да се одреди дан за двобој.

Одређеног дана Артур изводи Гавена на поприште, а Борс Ланселота. На дати знак двобој почиње. Бој ове двојице великих јунака најжешћи је двобој икада вођен између два витеза. Пролазе сати: њих двојица настављају да обасипају један другога ударцима. Штитови и кациге исечени су на комаде, оклопи изгрувани и улубљени од удараца, обојица задобијају ране од којих би свако други, слабији од њих, већ одавно пао. Гавен у рукама има Екскалибур, Артуров мач, што значи да је Ланселот симболично конфронтиран са целом тежином краљевог ауторитета и престижа. Ипак, Ланселот је млађи и чак и против Екскалибура он на крају надвладава. Гавен има тако страшну рану на глави да једва

стоји и са великом муком некако држи мач. Ланселот га моли да одустане и тако спасе свој живот, али Гавен не одустаје. Ланселот напушта борбу и удаљава се.

Гавена односе у Артуров логор. Лече његове ране и он се полако опоравља. Изненада, римска армија почиње инвазију Бургундије. Артур одмах креће на Римљане и побеђује их. Гавен се у тој бици храбро борио, али рана на глави му се опет отворила; јасно је да он неће још дуго живети.

У том тренутку стиже Гиневрин гласник са вестима о Мордредовом издајству у Британији. Артур у првим тренуцима занеми. Онда се закуне да ће издајника убити својим рукама и пред свима признаје да му је Мордред син. Армија се враћа на обалу Ламанша. Умирућег Гавена носе на носилима која су испружена иза једног коња који их вуче. Он је срећан што ће умрети у својој земљи, а једино жали што није стигао да оде пред Ланселота и затражи опроштај. Инсистира да се Артур помири са Ланселотом, али краљ каже да не верује да би Ланселот сада прихватио такву иницијативу.

Чувши да Артур прелази Ламанш, Мордред повлачи своју војску са и даље неуспешне опсаде Тауера. Гиневра користи прилику да побегне и сакрије се у један манастир. Мордред сакупља велику војску за битку са Артуром. По Малорију, за то има подршку многих енглеских лордова: „јер је општа сагласност била тада међу њима да су са Артуром стално нешто војевали и сукобљавали се с неким, док је са сер Мордредом била велика радост и блаженство".[4]

Артур се искрцава у Доверу. Гавен ту умире, тражећи да га сахране у Камелоту. Последње речи које је изговорио биле су: „Исусе Христе, Оче, не суди ми по гресима мојим".[5] Малори каже да је у његово време Гавенова лобања могла да се види у капели у замку Довер, а на лобањи траг од ране коју је задобио од Ланселота и која га је коштала живота.

Артур је изгубио своје најстарије и најближе пријатеље и своје најхрабрије јунаке. Гавен је био мртав, а Ланселот и његови рођаци отуђени су од њега. Персивал и Галахед су отишли, а витешки ред Округлог стола био је само

[4] Malory W. 1228; C. 21.1.
[5] *Death of Arthur*, 200.

сенка своје некадашње славе. Издао га је и син који се спремао да га нападне са армијом јачом од његове. Катастрофа се ближила, али кривица за то се не приписује никоме. Артур се налазио на Точку среће, који га је у једном тренутку узнео на висове славе и власти, али је наставио да се окреће, и сада га, полако и неизбежно, носио у поноре.

Последњи чин

Последње сцене припадају Малорију, чији је приказ завршне трагедије без премца далеко најбољи. Марширајући на север из обалског града Довера, Артур налази Мордредову армију постројену на Бархем Дауну, близу Кентерберија. После кратког окршаја Мордред се повлачи на запад, а Артур креће за њим. Пристижу витезови који се придружују краљу, али пристижу и многи други и придружују се Мордреду, па чак и они чије су симпатије биле на Ланселотовој страни. Свађа са Ланселотом, дакле, наставља да потkопава Артурову судбину.

Две армије су спремне за велику битку. Током ноћи Артуру се у сну појављује Гавен и упозорава га да ће погинути ако се буде борио против Мордреда. Треба да причека да стигне Ланселот, који намерава да му притекне у помоћ. Артур је импресиониран сном. Ујутро он шаље гласнике Мордреду и нуди му примирје. Сагласност је постигнута: Мордред ће држати Корнвол и Кент све док је Артур жив, а када Артур умре, постаће краљ. Артур и Мордред ће се састати на простору између две армије, сваки у пратњи четрнаест витезова, да би ратификовали овај споразум. Међутим, и једна и друга страна сумња да би она друга на превару напала, и зато су обе армије спремне да на први знак издајства крену на јуриш. Посланства се сусрећу, али баш тада, пуким случајем, једна змија отровница испузи испод жбуна и угризе једног витеза за стопало. Он потегне мач да је убије, али је атмосфера била толико напета да је друга страна одмах помислила да је то почетак напада. Обе армије, видећи исукани мач, кренуле су на јуриш. „И никад не би ни у једној хришћанској земљи битке жалосније, јер се убадало и секло и увреде се говориле грдне, и много се изгинуло."[6]

Битка је беснела цео дан. Покољ је био језив. И Артур и Мордред борили су се као лавови. Витезови Округлог стола гинули су један по један и на крају су живи остали само двојица: Бедивиер и Лукан који је био рањен. „Милости Исусова!" каже краљ Артур, „шта остаде од свих мојих племенитих витезова? Авај, да ја овакав дан туге видех. Јер, сада, дође ево и мени крај."

Две стране застају без снаге да наставе борбу. Артур види Мордреда како, окружен гомилом лешева, стоји ослањајући се на свој мач. Решен да убије издајника, Артур затражи да му донесу његово коњаничко копље. Лукан покушава да га одврати од тога, каже му да је победа већ постигнута и подсећа га на сан, на предсказање да ће погинути. „Сада нек ме носи плима смрти, плима живота", одговара краљ, „видим га да стоји тамо сам, сад он не може мојим рукама умаћи. Бољу прилику никада имати нећу."

Артур обема рукама граби копље и јурне на Мордреда вичући: „Издајицо, дође ти смртни дан!" Копље пробода Мордреда кроз тело, испод штита, и врхом излази на другу страну. „А када осети сер Мордред да је смртну рану задобио, он сакупи сву преосталу снагу, јурну напред набадајући се на копље све више и више, до рукоштитника Артуровог. Тад држећи мач оберучке замахне и тако удари по кациги свога оца, краља Артура, да мач расече кацигу и мембрану мозга. Следећег тренутка, паде Мордред мртав на земљу."

Дакле, иако му је било предсказано да ће умрети, Артур је својим рукама убио Мордреда, као што се и заклео да ће учинити. Веран својим принципима до самог краја, више је вредновао своју част него свој живот. Артура почиње да хвата несвестица. Бедивиер и Лукан га односе са бојног поља којим већ крстаре лопови који су се сјатили да опљачкају мртве. Овај напор претежак је за тешко рањеног Лукана, који пада у несвест и умире. Артур и Бедивиер остају сами. Артур наређује Бедивиеру да узме његов мач, Екскалибур, и баци га у оближње језеро. Бедивиер узима мач, али успут помишља да је штета бацити тако добро оружје. Сакрива

[6] За овај и за следеће наводе видети Malory W. 1235 ff. C.21.4-5.

Екскалибур поред једног дрвета и враћа се. Краљ га пита шта је видео, а Бедивиер одговора да није видео ништа. Артур му каже да није извршио наређење и да одмах оде и изврши га. Бедивиер одлази и по други пут покушава да обмане краља, али краљ га шаље и трећи пут да изврши исто наређење. Овог пута Бедивиер баци из све снаге велики мач преко језера, најдаље што може. „И онда се једна рука уздиже из језера, ухвати дршку мача, и задржа га, па трипут њиме размахну, а онда са мачем сиђе под воду и нестаде."

Онострани мач, симбол Артурове мушкости и краљевске власти, вратио се дому из кога је и дошао, па је зато наступио и тренутак да и краљ оде из света људи. Бедивиер понесе Артура пребацивши га преко својих леђа и тако га однесе све до воде. Тамо, уз обалу, чекала је једна барка у којој су биле многе фине даме, све са црним капуљачама. Међу њима су биле Моргана ле Феј и Дама од Језера. Бедивиер полако спушта Артура у барку у којој га Моргана и друге даме тужно прихватају. Оне почињу да веслају удаљавајући се од обале, а Бедивиер, који је остао сам на обали, повиче: „Ах, господару мој Артуре, шта ће бити са мном, сад ме остављаш овде самог међу непријатељима?" „Утеху себи нађи", одговорио му је краљ, „и снађи се како најбоље знаш, јер у мене се сад не вреди много поуздати. Ја морам у дубраву Авилиона, да лечим страшну рану моју. Ако никад више не чујеш за мене, моли се за моју душу."

Бедивиер плачући одлази у шуму и следећег дана стиже у Гластонбери. Налази једну капелу и прибежиште неког пустињака. Пустињак му каже да је у поноћ дошла дружина неких дама, које су донеле тело краља Артура и сахраниле га у капели. Бедивиер остаје у пустињачком склоништу и зарече се да ће остатак живота провести у њему, у молитви за Артура.

Гиневра се скривала у женском манастиру у Ејмсбериј у (Amesbury), на рубу солзберијске равнице. Када је чула да су и Мордред и Артур мртви, дала је завет и постала калуђерица. У међувремену, Ланселот је са својим рођацима журио ка Енглеској да би се са Артуром борио против Мордреда. Они су се искрцали у Доверу где су сазнали да су стигли прекасно. Ланселот одлази до Гавеновог гроба на

коме плаче и моли се за Гавенову душу. Затим сам одјаше ка Ејмсберију.

Када је Гиневра видела да долази Ланселот, пала је у несвест. Чим јој се вратила моћ говора, рекла је Ланселоту да су због њихове љубави изгинули Артур и најплеменитији витезови на свету. Замолила је Ланселота да више не долази да је види, јер је она решена да своје преостале дане посвети религији и молитвама Богу да јој опрости њена сагрешења. Ланселот треба да се врати у своју земљу, да тамо нађе себи жену и да с њом живи срећно.

Ланселот јој одговора да никада не би могао да буде тако дволичан и да никада не би могао да се ожени. Надао се да ће Гиневра поћи са њим у Француску, али сада и он намерава да се одрекне света. Наћи ће неко пустињачко боравиште у коме ће живот провести у молитвама. Он моли Гиневру за један, последњи, пољубац. „А, не", каже краљица, „тога неће бити, него уздржи се ти од таквих дела." И они се растају. „Још на свету није било човека тако тврда срца, који не би заплакао да је видео са каквом тугом неутешном се разиђоше, јецајући и наричући као да су копљима испробадани, и падајући свако у несвест неколико пута. А даме унесоше краљицу у њену ћелију".[7]

Ланселот у жалости одлази у Гластонбери, где у пустињачком склоништу налази Бедивиера. И он се смешта у њега и почиње да служи Богу молитвама и постом. Ускоро им се придружио и Борс, а касније још седморица витезова. Сви су остали као пустињаци, далеко од света. Протекло је шест година, а Ланселот се заредио и постао свештеник. Годину дана касније, стигла је вест да је Гиневра умрла у Ејмесберију. Ланселот и остали одлазе до тог манастира и преносе краљичино тело до Гластонбери'а, на одру који је на колима са коњском вучом. Сахрањују је у капели поред Артура.

Од тог дана Ланселот једва да је нешто јео и пио; после извесног времена постало је јасно да он умире. Затражио је да га сахране код Замка радости. Једне ноћи, један од његових другара је у сну видео како анђели односе Ланселота на небо и како се двери небеске отварају пред њим. Испричао је то и осталима. Похитали су до Ланселотове ће-

[7] Malory W. 1253; C. 21.10.

лије. Нашли су га без живота, испруженог на лежају, са осмехом на лицу.

Пренели су Ланселота у Замак радости, на истом оном одру на коме су пренели и Гиневру. И као што је био обичај, изложили су његово тело у отвореном ковчегу да би га сви људи могли видети. Његов брат, Ектор де Марис, дошао је у Замак радости, крупним корацима ушао у дворану и спустио поглед на тело у мртвачком сандуку.

„Ах, Ланселоте", каже он, „био си глава свих хришћанских витезова. А сада, усуђујем се рећи", рече сер Ектор, „да теби сер Ланселоте, теби који ту лежиш, никада рука ниједног другог земаљског витеза није била равна. И да си био најучтивији витез који икад штит понесе. И најискренији пријатељ својој вољеној, који икада коња појаха, и најчаснији љубавник међу људима грешним, који је икад једну жену волео, и најбољи по души човек, који је икада мачем ударао. И био си особа са највише доброте која се икад појавила у гужви окршаја витешких; и најблажи и најнежнији човек који је икад јео у дворани међу дамама, а према свом смртном непријатељу најстрожи витез који икад копљем убоде."[8]

Ланселота су сахранили код Замка радости. Бедивиер се вратио у пустињачко пребивалиште у Гластонберију у коме је остао до смрти. Борс и Ектор су се отиснули у крсташке ратове у Светој земљи, где су се херојски борили против Сарацена и обојица погинули.

Артур је остао сахрањен у земљи гластонберијској, или се барем тако мислило. Пустињак настањен крај тог места није могао баш поуздано да се изјасни да ли је у капелу унето и сахрањено Артурово тело или неко друго.

Ипак, у многим деловима Енглеске људи говоре да краљ Артур није мртав, него да је вољом нашег Господа Исуса прешао другде и да ће опет доћи и Свети крст задобити. Међутим, ја нећу рећи да је то тако, него ћу радије казати ово: „Овде у овом свету он је свој живот променио". Многи говоре и да је на његовом гробу записано : HIC IACET ARTHURUS REX QUONDAM REXQUE FUTURUS.[9]

[8] Malory W. 1259; C. 21.13.
[9] Malory W. 1242; C. 21.7.

„Овде лежи Артур, краљ некадашњи и будући." Веровање да ће се Артур вратити, задржало се у народу још вековима после Малоријевог времена. У велшкој народној традицији његови витезови спавају у једној пећини на планини Сноудон, а сам краљ лежи испод једне могиле на превоју Булх у Снетау (Bwlch, Snethau). У замку Кедбери у Сомерсету, леже уснули Артур и његови људи у једној пећини испод брега, а ноћу се понекад може чути топот копита њихових коња када јашу до једног извора воде код оближње цркве. На северу Енглеске Артур је уснуо заједно са Гиневром и са дворанима својим; око њих су и његови ловачки пси, а све је то дубоко у земљи, испод замка Соуингшилдс у Нортамберленду (Sewingshields, Northumberland). Један рог лежи на столу поред њега, а кад тај рог затруби, велики херој ће се пробудити. Артур је оличавао нешто одвећ узвишено и славно да би зувек био послат у прошлост, без наде да се икад врати. У своме упориште у срцу народа остао је „краљ прошли и будући".

Истинитост овога показана је убрзо после јула 1485. године када је штампар и издавач Кекстон објавио *Le Смрт Артурову*. У том тренутку заиста је био на видику крај Ратова ружа и крај читаве ере насиља у којој је Малори живео. Неколико недеља касније, Хенри Тјудор отпочео је инвазију из Француске. Добио је битку на Бозворту (Bosworth) и присвојио круну Енглеске, која је за само четврт века шест пута прелазила из руке у руку. Да би осигурала безбедност и обнову мира и реда, нова династија морала је да придобије своје поданике не само силом, него и нечим дубљим чиме би им се могла обратити. За то обраћање послужила је легенда о Артуру. Хенри VII је по очевој линији био Велшанин. Борио се под заставом Црвеног змаја, који је код Џефрија од Монмута био симбол Брита, а своје право на престо истакао је на основу генеалогије која је ишла уназад све до Артура. Када му се родио син и наследник, Хенри VII му је дао име Артур, и при томе се постарао да се дете роди и буде крштено у Винчестеру, који је, по Малорију, раније био Камелот. Импликација је била да ће краљевска кућа Тјудора под краљем Артуром II поново створити златно доба Британије. Међутим, судбина је хтела да Артур II никада не

дође на власт. Умро је веома млад, а уместо њега на власт је дошао Хенријев други син као Хенри VIII. Антиквар Џон Леланд није дозволио да га ово омете: поздравио је Хенрија VIII као поново успостављеног Артура.

Малори и његови претходници створили су један моћан и трајан мит који све до данас снажно привлачи писце и сликаре. Едмунд Спенсер (1553–1599) написао је поему *Вилинска краљица* (*Faerie Queen*). Авантуре витезова у њој употребљене су за тјудорску пропаганду, а млади Артур заљубљен је у Глориану (Gloriana) вилинску краљицу, која је идеализовани портрет краљице Елизабете. Џон Милтон (1608–1674) је озбиљно размишљао да напише артуријански еп, али му његови републикански принципи то нису дозволили. Џон Драјден (Dryden, 1631–1700) написао је текст по коме је Хенри Персел (Purcell) 1691. године компоновао успешну оперу *Краљ Артур*. Доба рационализма привремено је окренуло главу од бретонске тематске области, али је она у деветнаестом веку бацила своју магију на два највећа креативна талента који су се њоме бавили: на Вагнера и Тенисона. Рихард Вагнер (1813–1883) се заинтересовао за Ешенбаховог *Парсифала* још почетком четрдесетих година XIX века, када је планирао да компонује опере и о друга два легендарна хероја, Танхојзеру и Лоенгрину. Читао је и Готфрида фон Штразбурга и написао оперу *Тристан и Изолда*, која је први пут изведена 1865. године. Вагнерово последње и можда најбоље дело, гралска опера *Парсифал*, постављено је на позорницу 1882, неколико месеци пре композиторове смрти.

У то време, лорд Алфред Тенисон (Tennyson, 1809–1892) био је пред завршетком својих величанствених и веома популарних *Идила о краљу* (*Idylls of the King*), које је стварао током већег дела свог живота. Ова збирка поема била је посвећена краљици Викторији, која је тада била на власти, а Тенисон у посвети каже да је његова верзија старе приче оваква:

ново-стара, іде у сенкама ратују Разум и Душа;
идеална мушкост затворена у правоі мушкарца,
а не у оноі седоі краља, чије име авеtно струји
као облак човеколики закачен о врх планине,
и још се за прадревне моіиле и ґромиле држи.

Из Тенисонових руку, артуријанска буктиња прешла је у руке прерафаелита, Свинбурна, Вилијема Мориса и Хардија. У двадесетом веку, бретонска тематска област привлачила је песнике и писце историјских романа. Међу њима су Џон Мејсфилд, Чарлс Вилијемс, Т. Х. Вајт, Розмери Сатклиф и Мери Стјуарт. Осим самог артуријанског сижеа, херој који ризикује живот за своје идеале, човек који узима закон у своје руке и исправља неправде, централни је лик у небројеним романима, трилерима и вестернима, како на хартији тако и на екрану.

„Храброст", тврди се, „никада не излази из моде". Приче о Артуру и његовим витезовима наставиле су да импресионирају и инспиришу још дуго после нестанка света у коме су се дешавале. Место и време њиховог дешавања, у једном дубљем смислу, просторно и временски није рани средњи век, него свет у коме свако од нас има своје путовање од рођења до смрти. Витешки двобоји дугачким копљима, као и друге њихове битке и херојске авантуре, метафоре су за животне борбе. Њихове вредности – храброст, лојалност и част – неће бити дезавуисане у неким другим околностима, нити ће их време испрљати. Њихове теме су вечно релевантне: потреба за акцијом, ризиком и опасношћу, сукоб између деловања и лагодности, између подвига и љубави; жеља за бесмртношћу и чежња да се постигне пркосна победа над смрћу, последњим противником. И оно што је можда важније од свега у овим нашим временима када нисмо сигурни шта је добро а шта лоше, јесте то што централна артуријанска тема задржава своју специфичну ургентност и привлачност. То је тема трагања за интегритетом, настојања да човек нађе и реализује своје право, идеално ја: „идеалну мушкост затворену у правог мушкарца".

ДОДАТАК

Бретонска тематска област

Анеирин, *Гододин* (Aneirin, *The Gododin*), у велшкој поезији око 600. године наше ере; ако напомена о Артуру није накнадно убачена, онда је она најстарија.

Берул (Beroul), норманski поета; аутор романсе о Тристану на француском језику, око године 1190; сачувана је само делимично.

„Бранвена кћер Лирова" (Branwen Daughter of Llyr), прича у велшком *Мабиноџиону*, сматра се да је записана у једанаестом веку. Херој Бран вероватно је био прототип за краља Рибара у гралским легендама.

Вејс, Роберт (Wace), аутор *Романа о Брутy* (*Roman de Brut*), из 1155. године. То је проширена верзија Монмутове *Историје* у стиховима, на француском језику. Вејс је дошао из Џерзија (Jersey), а већи део свог живота провео је у Нормандији. Он је први аутор који је поменуо Округли сто, о коме су, по њему, Брити имали много прича.

Велшки анали (*Annales Cambriae*), историјски записи о Велсу, сабрани око 950. године, најранији сачувани извор у коме се помиње да су Артур и Мордред погинули у борби.

Вилијем од Малмзберија (William of Malmesbury), норманski историчар, рођен око 1090. године, библиотекар у малмзберијском манастиру. Његово дело *Хроника о енглеским краљевима* (*De Gestis Regum Anglorum*) објављено је око 1140. године; написао је и историју Гластонберија, *De Antiquitate Glastoniensis Ecclesiae*.

Вулгата циклус, савремено име за први и најутицајнији комплетан преглед бретонске тематске области. Дело је написано на француском језику, у прози, а писано је приближно између 1215. и 1230. године. Име Вулгата, које је референца на неколико верзија Библије на народним, „припростим, вулгарним"језицима пред крај антике, овом књижевном делу дато је због тога што је стекло скоро канонски статус, постало је својеврсна „библија" артуријанске литературе. Вулгата циклус има пет грана или секција:

(1) *Историја светог грала* (*L'Estoire del Saint Graal*), рана историја грала и његовог доношења у Британију.
(2) *Мерлин*, приповест о Мерлину и Артуровој раној каријери. То је прозна верзија Роберт де Бороновог *Мерлина*, уз један наставак.
(3) *Ланселот* (*Lancelot*), авантуре Ланселота и других витезова Округлог стола; појављује се нови лик, Галахед.
(4) *Потрага за светим гралом* (*La Queste del Saint Graal*): како су витезови кренули у трагање за гралом и како је Галахед у томе успео; текст је прожет идеалима калуђера цистерцита.
(5) *Смрт краља Артуа* (*La Mort le Roi Artu*), завршна трагедија.

Ово је логички поредак грана, али оне нису писане овим редом. Прво су написане последње три, које се и групишу заједно и називају Ланселот у прози, јер је у њима, малтене од почетка до краја, Ланселот главни лик. Изгледа да је било неколико аутора, али сматра се да је Ланселот у прози ипак творевина једне особе. *Историја* и *Мерлин* додати су касније да би се хроника комплетирала.

Нико не зна ко су били аутори Вулгата циклуса, али верује се да је нетачна тврдња да је Ланселот у прози написао Волтер Map (Walter Map) на захтев енглеског краља Хенрија II. Волтер Map је био норманско-велшки књижевник и дворанин, који је умро 1209. године. Међутим, то што је њему приписан Ланселот у прози, барем нам сугерише да је Хенри II био живо заинтересован за бретонски тематски циклус.

Гилдас, бретонски калуђер, аутор дела *О пропасти Британије* (*De Excidio Britanniae*), које је написао око 540. године наше

ере. Описује како су се Брити бранили од Саксонаца, али Артура не помиње.

Гододин: видети под Анеирин.

„Дама од Фонтане" („The Lady of the Fountain"), прича у велшком *Мабиногиону*. Херој је Овеин син Уриена, а у француским романсама је Ивеин; али спорни су и датум и однос према *Ивеину* Кретјена де Троа.

Де Боже, Рено (Renaud de Beaujeu), француски поета, аутор дела *Лепи Незнанац* (*Le Bel Inconnu*), које је написао између 1185–90. То је најстарија сачувана верзија приче о Лепом Незнанцу.

Де Борон, Роберт, писао око 1200. године. Претпоставља се да је дошао из села Борон код Монбелара (Montbéliard) у Бургундији; аутор је две поеме које су познате под насловима *Јосиф из Ариматеје* (*Joseph d'Arimathie*) и *Мерлин*. *Јосиф* је најстарији сачувани текст о раној историји грала. Роберт де Барон је навео да је податке узео из једне „велике књиге" коју су писали „велики чиновници". Сачуван је само фрагмент *Мерлина,* али прозна верзија постоји и данас у *Мерлину* из Вулгата циклуса.

Де Троа, Кретјен (Chrétien de Trois), француски песник, зачетник литерарног жанра артуријанских романси. Живео је на двору грофова од Шампање, у месту Троа у источној Француској, где је његова покровитељка била грофица Марија, кћерка Елеаноре Аквитанске (коју је Елеанора имала са својим првим мужем, француским краљем Лујем VII) Кретјен де Троа је први писац чија дела су данас сачувана а која помињу Камелот, Ланселота и љубавни случај Ланселота и Гиневре. Његове артуријанске приче описују авантуре витезова са Артуровог двора, остављајући Артура углавном у позадини. Поеме су базиране на келтским причама које су тада већ кружиле Европом, али то не значи да је Кретјен де Троа био само пасивни препричавалац туђих прича, нити да су његови креативни извори били само келтски. Био је добро начитан у области класичне поезије, али је имао и одличне предиспозиције: психолошки увид, софистицирану иронију, способност да организује материјал. На пример, своју прву сачувану поему, *Ерек и Енида*, чуо је као причу од неких путујућих минстрела, али ју је, по сопственој тврдњи, претворио у *une molt bele conjointure* (ове француске речи су тада вероватно значиле „дивна конструкција").

Кретјенове приче о Округлом столу обично се датирају негде између 1160. и 1180. године. То су следеће приче:

Ерек и Енида (*Erec et Enide)*
Клиж (Cliges)
Витез од Запрежних Кола (*Le Chevalier de la Charette*) или Ланселот (Lancelot) што му је сугерисала грофица Марија.
Прича о Граалу (Le Conte du Graal), или *Персевал* (*Perceval*), најранија сачувана прича о гралу. Кретјен де Троа је навео да ју је засновао на једној књизи коју је добио од грофа Филипа од Фландрије, дакле, оно што је написао о гралу вероватно није сам измислио. Прича је недовршена.

После Кретјенове смрти, појавила су се четири различита наставка овог Кретјеновог дела, сва четири у стиховима и на француском језику:

– Први наставак (енгл. First Continuation), око 1200. године, укључује Гавенов долазак у гралски дворац.

– Други наставак (енгл. Second Continuation), око 1200. године, приписује се човеку по имену Вохиер де Денен (Wauchier de Denain), наставља Персивалове авантуре.

– Манесиеров наставак (енгл. Manessier Continuation), око 1210–20. године, приказује како је Персивал освојио грал.

– Гербертов наставак (енгл. Gerbert's Continuation), око 1230, алтернативни завршетак Персивалових авантура.

Дидоов *Персевал* (Didot *Perceval*) се тако зове по једном париском продавцу књига, који је у својој књижари својевремено имао један од рукописа овог књижевног дела. У француској прози, почетком тринаестог века, ово је био наставак Роберт де Боронових дела *Јосиф* и *Мерлин*.

Ејлхарт фон Оберге (Eilhart von Oberge), немачки песта, аутор *Тристана*, око 1170. године.

Историја светог грала (*L'Estoire del Saint Graal*), видети под Вулгата циклус.

Камбријски анали: види под *Велшки анали*.

Карадок од Ланкарфана (Caradoc of Llancarfan), *Живот Гилдаса* (*Vita Gildae*), око 1130. године; садржи и причу о отмици Гиневре; тврди се да је Гластонбери називан Острвом од стакла.

Књига Талиесина (*The Book of Taliesin*), збирка раних велшких песама, сачињена око 1275. године. Талиесин је био славни бард из шестог века; могуће је да су неке од тих песама његове.

„Кулхух и Олвена", прича у велшком *Мабиноџиону*, верује се да је свој садашњи облик добила до 1100. године.

Лејамон (Layamon), енглески свештеник који је живео у Арли Регису у Вустеру (Arley Regis, Worcestershire), око 1190. године написао дело *Брут*, проширену верзију Вејсовог (Wace) Брута у енглеским стиховима, ово је први сачувани доказ да су Енглези прихватили Артура као свог хероја.

Мабиноџион, (Реч вероватно настала словном грешком неког преписивача. – прим. прев.) збирка од 11 велшких прича, које су настајале у разним временима. Сачуване су у *Белој књизи Ридерха* (the White Book of Rhydderch), насталој око 1325, и у *Црвеној књизи Хергеста* (the Red Book of Hergest) насталој око 1400. године. Прве четири приче, или „гране" (branches), садрже скоро све што нам је остало од легенде о Придерију, који је вероватно био прототип за Персивала.

Малори, сер Томас (Malory, Sir Thomas), рођен око 1410. у Њуболд Ревелу (Newbold Revell), селу у Ворикширу. Године 1434. наследио је породична имања, а године 1450. отпочео је каријеру испуњену насилним злочинима. Са бандом од 26 људи, сачекао је у заседи војводу од Бакингема и покушао да га убије. Два пута је провалиивао у кућу жене по имену Џоана Смит (Joan Smyth) и силовао је. Крао је овце и говеда. Претњама је изнуђивао новац. Окупио је малу армију од сто људи који су развалили капију једног манастира помоћу овна за пробијање тврђавских врата, терорисали калуђере и однели новац и драгоцености.

Не постоје писани трагови да је Малорију икада суђено за било који од његових злочина, али је доспевао у многе затворе; два пута је из њих бежао, а два пута је пуштан на основу кауције. У Енглеској је тада био период изузетно великог насиља: државу је раздирао грађански рат, који је повремено престајао и опет почињао. Не само што су по земљи тумарале две притивничке армије, Јорка и Ланкастера, пљачкајући и уништавајући, него су крстариле свакојаке банде наоружаних битанги и дрипаца, који су слабост централне власти користили да пљачкају, убијају и силују. Малори је очигледно био један од њих.

У том грађанском рату Малори је прво 1462. године служио Ерлу од Ворика, на јоркистичкој страни, а после је заједно с њим прешао на супротну страну, ланкастеровску. Због ове политички погрешне процене, 1469. године је доспео на робију са које није жив изашао. Робијао је у затвору Њугејт у Лондону. Управо у затвору је написао „целу књигу о краљу Артуру и његовим племенитим витезовима Округлог стола". Умро је 1471. године и сахрањен у цркви Сиве браће (Greyfriars Church) која је била прекопута затвора.

Чињеница да је тако племениту књигу написао један овејани зликовац, изненађује чак и оне који не учествују у јако распрострањеној заблуди да велики уметник мора уједно бити и добар човек. Било је сугестија да Малори није стварно крив за све за шта је оптуживан, или да су постојала два сер Томаса Малорија, један књижевник, други криминалац. Заправо и не треба много да нас чуди што је херојски идеал привукао једног човека тако силовито агресивног темперамента. Малори се разликује од многих других романтичних писаца по томе што је имао склоност не само за насиље на папиру, него и у пракси.

Године 1485. књигу је средио за штампу и објавио Вилијем Кекстон (Caxton), под насловом *Смрт Артурова* (*Le Morte Darthur*). Кекстонова верзија била је једина позната све до 1934. године, када је један ранији примерак Малоријевог дела пронађен у колецу Винчестер. Величанствено припремљено издање овог рукописа објавио је професор Јуџин Винавер (Eugene Vinaver). Винавер је закључио да Малори није намеравао да објави једну об-

јединьену књигу, него осам засебних, од којих би свака ишла по једној нити из таписерије коју су француске романсе већ биле изаткале. Овај закључак, међутим, многи оспоравају.

Малоријеви главни извори били су: Вулгата циклус, *Роман о Тристану* и *Прича о Мерлину*. Његово коришћење ових извора понекад је недоследно и конфузно, али његово дело је најдивнији споменик икада подигнут херојским идеалима витештва.

Манесиеров наставак, видети под Де Троа.

Наставак о Мерлину, видети под Пост-Вулгата романса.

Нениje (Nennius), велшки калуђер, око 800. године наше ере написао *Историју Британа* (*Historia Brittonum*), најстарије сачувано дело у коме се Артур идентификује као британски ратни вођа који је потукао Саксонце код Бадона.

Нормански змај (*Draco Normanicus*), написао Етјен де Руен (Etienne de Rouen) око 1170. године; сатирични, комични приказ Артуровог повратка.

„Передур син Ефрауга" („Peredur Son of Efrawg"), прича у велшком *Мабиногиону*, датирана у рани тринаести век. Херој Передур је Персивал, али није поуздано утврђено у каквом је односу ова прича са *Причом о граалу* Кретјена де Троа.

Перлезво, комплетан наслов је *Висока књига о граалу: Перлезво* (*Le Haut Livre du Graal: Perlesvaus*), прозно дело на француском језику, настало можда око 1210. године, али овај датум је веома непоуздан. Приказује авантуре Персивала (Перлезвоа), Ланселота и Гавена у потрази за гралом. Аутор тврди да је његова књига превод неке латинске књиге коју поседује манастир у Гластонберију, али нисмо уверени да је то било тако.

Плач мудрога Мерлина (*El Baladro del Sabio Merlin*), шпанска верзија *Приче о Мерлину*, петнаести век.

Пост-Вулгата романса (Post-Vulgate Romance), савремено име за једно прозно дело на француском језику настало око 1230–1240 године; аутор се неистинито представљао као Роберт

де Борон. Сачуван је само део овог покушаја да се састави комплетан преглед бретонске тематске области, и то део који се зове *Наставак о Мерлину* (*Suite du Merlin*), а наставак је *Мерлина* из Вулгата циклуса.

Потрага за светим гралом (*La Queste del Saint Graal*), видети под Вулгата циклус.

Први наставак, видети под Де Троа.

Прича о граалу, видети под Де Троа.

Прозни Ланселот, видети под Вулгата циклус.

Роман о Тристану, савремено име за једну романсу на француском језику (*Le Roman de Tristan de Léonois*), која је претворила Тристана у витеза Округлог стола. Прва верзија је написана око 1230. године, вероватно у Енглеској, а друга, проширена, око 1250.

Сер Гавен и Зелени Витез (*Sir Gawain and the Green Knight*), ремек-дело непознатог енглеског песника из касног четрнаестог века.

Смрт Артурова (*Le Morte Darthur*), видети под Малори

Смрт Артурова (*La Mort Artu*), видети под Вулгата циклус.

Фон Ауе, Хартман (Hartman von Aue), немачки поета, аутор дела *Ерек (Erek)*, око 1190. године, које је делимично засновано на *Ереку* (*Erec*) Кретјена де Троа; такође, аутор дела *Ивеин* (*Iwein*) које је верзија *Ивеина* (*Yvain*) Кретјена де Троа.

Фон Ешенбах, Волфрам (Wolfram von Eschenbach), немачки песник, аутор *Парсифала* (*Parzival*), објављеног око 1210. године. Ова прича о Персиваловој гралској потрази заснована је на *Причи о граалу* Кретјена де Троа, али садржи збуњујуће референце о провансалском песнику по имену Кјот (Kyot), који је наводно у Шпанији, у Толеду, пронашао причу о гралу написану на арапском језику и донео је Волфраму. Нисмо убеђени да је особа по имену „Кјот" икада постојала.

Фон Цацикхофен, Улрих (Ulrich von Zatzikhoven), швајцарски свештеник, аутор дела *Ланцелет* (*Lanzelet*). То је једна верзија Ланселотових авантура на немачком језику, у стиховима, написана око 1200. године. Аутор је рекао да је преводио из једне књиге на француском језику, која је међутим била написана у Енглеској, а коју му је дао Хју де Морвил (Hugh de Morville), дворанин краља Ричарда I (Лављег Срца).

Фон Штрасбург, Готфрид (Gottfried von Strassburg), немачки песник, аутор *Тристана*, око 1210. године. Опште је уверење да је то најлепша средњовековна обрада ове легенде, мада је ускоро популарнија постала једна друга обрада, *Прозни Тристан*. Заснован на једној француској стихованој романси, *Прозни Тристан* је написан у Енглеској око 1160. године, аутор је био песник по имену Томас, а сачуван је само један фрагмент. Изгубљен је и последњи део Готфридове поеме.

Црна књига Кармартена (*The Black Book of Carmarthen*), збирка раних велшких песама, сакупљена око 1200. године.

Цералд од Велса (Gerald of Wales, Giraldus Cambrensis), нормански историчар и државни службеник, рођен у Велсу око 1146. године. У свом делу *О принципима инструкције* (*De Principis Instructione*) описао је како је у Гластонбериј откривен Артуров гроб. Умро је око 1223.

Џефри од Монмута (Geoffrey of Monmouth), вероватно пореклом Велшанин или Брит, може да се претпостави да је дошао из села Монмут на велшко-енглеској граници, 35 км северно од бристолске луке. Име његовог оца било је Артур, што би могло имплицирати породичну историју интересовања за тог хероја. Напредовао је у црквеној служби, а своје књиге је изгледа написао док је држао предавања у Оксфорду, који је већ тада био центар учености, мада универзитет још није био основан. Године 1152. постављен је за епископа у једном делу Велса. Умро је 1155. године. Његово интересовање за келтске традиције очигледно је из његових књига:

(1) *Пророчанства Мерлинова* (*Prophetiae Merlini*), што је ускоро укључено у књигу

(2) *Историја краљева Британије* (*Historia Regum Britanniae*),

која је настала око 1136. године и која садржи први сачувани комплетни приказ Артуровог живота;

(3) *Живот Мерлинов* (*Vita Merlini*), у стиховима, око 1148. године; дело засновано на велшким народним причама, које Џефрију очигледно нису биле познате када је писао *Историју*.

Од ова три Џефријева дела, далеко најважнија је *Историја*, коју су неки описали као „најуспешнији историјски роман икада написан". *Историја* је била веома утицајна, зато што је током четири века генерално прихватана као аутентична историја Британије, од најранијих времена до саксонског освајања. Џефри је тврдио да је она базирана на „једној врло старој књизи на британском језику" коју је он наводно добио од неког пријатеља. Тај „британски језик" могао је бити или велшки или британски, али веома је мало вероватно да је таква књига икада постојала.

Дуго времена се на Џефрија гледало с презиром, као на бескрупулозног лажова који је од својих измишљотина правио тобожњу историју и продавао је као праву. Међутим, он је користио писане изворе, на пример Гилдаса и Нениуса, а осим тога, ми смо малтене сигурни да се ослањао на усмена народна предања. Он сам каже да је таквих народних прича било много. Он је вероватно спасао од заборава многе традиционалне велшке, Корнволске и бретонске (Breton) приче. Истина је да главнина његове *Историје* јесте фикција, али не у толикој мери као што се некад мислило.

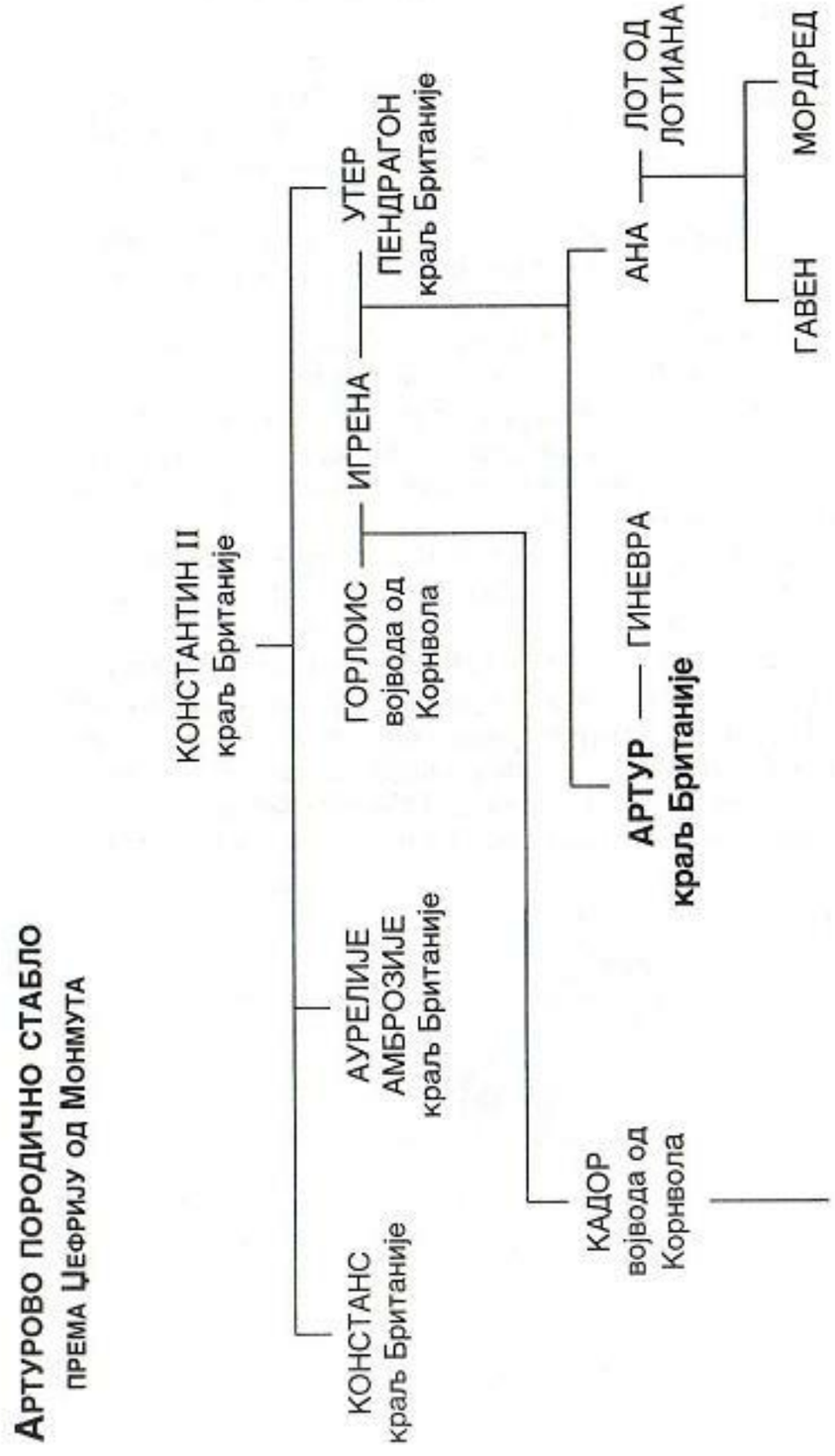

ПОГОВОР

Краљ Артур, витезови Округлог стола и потрага за светим гралом

Ричард Кавендиш је дуго времена проучавао проблематику везану за циклус артуријанских легенди. Резултати тих истраживања саопштени су у књизи која се налази пред читаоцем. Она представља више него успешан покушај да се на једном месту прикупи све оно што се односи на легендарну личност краља Артура и витезове Округлог стола. Иако се о Артуру и доживљајима његових витезова досада много писало, његов лик увек изнова побуђује пажњу проучавалаца средњовековне књижевности и митологије, као и обичних читалаца не само у Енглеској већ и на много ширем подручју. Имајући на уму управо магичну привлачност приповести, које често носе противречне поруке, а сакупљене су у артуријанском циклусу, Ричард Кавендиш се потрудио да на основу различитих извора да ново и другачије тумачење феномена. Тиме је савременог читаоца на само упознао са Артуром и витезовима Округлог стола, већ га је и повео на дуго путовање кроз бајковите пределе у којима се мешају сан и јава, и који представљају позорницу на којој се древни јунаци рађају често под опскурним околностима, стасавају, боре за остварење својих витешких идеала, међусобно :укобљавају, препуштају љубави и безумним страстима, страдају и на крају ишчезавају у оностраном свету из кога и потичу.

У првом поглављу књиге, које носи назив *Артур од Британије,* Ричард Кавендиш је уложио напор да докаже историчност Артуровог митског лика. Извори за најранију историју Енглеске, монах Гилдас, пореклом Брит, који је око 540. године написао дело *De Excidio Britanniae* (*О пропасти Британије*) и далеко најважнији извор Беда Венерабилис, који је почетком тридесетих

година VIII столећа написао *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (*Црквена историја народа Англа*) уопште не спомињу краља Артура. Легендарног краља први пут ће у свом делу поменути монах Нениус, пореклом из Велса, који је око 800. године написао дело *Historia Brittonum* (*Историја Брита*) у коме каже да је Артур предводио Брите који су у бици код данас неидентификованог брда Бадон (Mons Badonicus) успешно зауставили продор Саксонаца. Беда Венерабилис је означио 449. годину као почетак систематског покоравања Британије. До тада су Англи и Саксонци предузимали спорадичне пљачкашке нападе на острво, али од те године започињу освајања која су имала трајан карактер. Модерна наука је почетак тог процеса померила нешто раније на 441/442. годину. Верује се да је после ових догађаја продор германских племена Англа и Саксонаца био заустављен за око педесет година управо на прелазу из V у VI век и то захваљујући поразу код Бадона. Сматра се да је Брите у току борби са Саксонцима које су испуниле другу половину V века, једно време предводио извесни Амброзије Аурелијан. Можда би у њему или неком другом британском предводнику требало тражити стварни историјски прототип доцнијег легендарног лика краља Артура. Ричард Кавендиш, међутим, сматра да је Амброзија Аурелијана заменио Артур који је лично предводио Брите у великој бици код Mons Badonicusa која се одиграла око 500. године.

У наставку првог поглавља аутор даје преглед келтских легенди које су несумњиво утицале на обликовање Артуровог лика онаквог каквог га познајемо из циклуса легенди који припада много познијем раздобљу – XII и XIII столећу. Многи од мотива који се сусрећу у примордијалним приповестима о келтским јунацима наћи ће своје место у доцнијим легендама: лик пустопашног витеза који у сукобу са противницима показује велику свирепост, али се од њега очекује „да буде учтив и љубазан код куће, а са женама пристојан"; затим мотив зачећа будућег јунака које се увек одиграва изван оквира брачне заједнице, а плод је силовите страсти и повезано је са злочином; мотив магичних посуда, обично котлова, чији садржај чува тајну изобиља и вечног обнављања снаге и живота, и у чији посед може да дође само одабрани јунак; мотив идиличних острва, која подсећају на доцнија острва блажених и отоке који тајанствено урањају и израњају из морских и језерских дубина, те тако представљају спону са оностраним светом, што упућује на острво Авалон на које је вила

Моргана много година касније пренела тешко рањеног Артура; мотив о чудесном мачу у камену који је намењен јунаку божанског порекла кога он сам све до тренутка првог сусрета са тајанственим оружјем није ни свестан; прадревни мотив смрти и васкрсења оличен у митовима који представљају симболику смене годишњих доба; ликови чаробница, злих и добрих вила које јунаку могу много да помогну али и да му науде ако се осете изневереним или увређеним; мотив о краљу који после одсутне битке иако тешко рањен није преминуо већ живи негде на границама стварног и митског света да би се једном вратио на трон Британије који му је одувек припадао.

Ово путовање кроз очаравајуће крајолике келтске митологије наставља се у приповестима о витезовима Округлог стола који крећу у потрагу за најсветијом од свих реликвија – светим гралом. Пред читаоцем се појављују ликови познатих јунака Ланселота, Персивала, Мавра Паломидеса, Ивеина, Гавена, Тристрама, Галахеда и Мордреда чији пустоловни доживљаји и данас изазивају дивљење. Посебну вредност овог дела представља Кавендишево настојање да што потпуније проникне у свет келтске и средњовековне симболике. Ходећи кроз тајанствене пределе у којима се често крију бројне опасности које успешно савладавају, витезови као да крећу у потрагу за суштином сопственог постојања, за тајном властитог јестаства. На тим путовањима која се одвијају увек на границама стварног и оностраног они наилазе на тајанствене замкове, пустињаке, прелепе жене које представљају оличење женског принципа у свету, изнемогле и осакаћене краљеве, напуштене капеле на гробљима у ноћима без месечевог сјаја, митолошка бића чија симболика сеже до највећих дубина подсвесних немира. Витез мора бити способан да делује у сваком тренутку, да се жртвује за свог краља и своје другове, да се налази у непрестаном покрету. Ако се препусти уживањима на каквом рајском и од спољних опасности заштићеном месту, он губи снагу и врлине које га чине витезом. Стога се често јавља мотив јунака који ослобађа од чаролије житеље зачараног замка или каквог непознатог острва који уживају у духовним и плотским наслађама, али им је због тога онемогућена свака веза са стварним светом. Ипак, и јунаци се често неуспешно суочавају са властитим слабостима. Ланселотова силовита љубав према златокосој Гиневри, Артуровој жени, уништила је не само њега и његовог драгог краља, већ и све витезове Округлог стола. Иста

страст обузела је и Мордреда који је због тога починио издајство и оцеубиство кога није ни био свестан. Морална чистота је повезана са телесном чистотом, стога једини који успева да досегне грал јесте витез који своју душу и тело никада није окаљао похотом према некој жени – Галахед. Његова земаљска потрага завршава се потпуним тријумфом духа над телом – анђели Галахедову душу узносе на небо заједно са гралом и светим копљем који од тог времена постају заувек недоступни људима на Земљи. Ови и још многи други мотиви свој најснажнији израз нашли су у делима тројице средњовековних писаца – Џефрија од Монмута, Кретјена де Троа и сер Томаса Малорија.

Многи мотиви произашли из приповести о краљу Артуру не само да су обликовали укус и менталитет средњовековних људи, већ се налазе узидани и у темеље бројних литерарних, уметничких и музичких дела која су настала много касније у XIX и XX веку. Прастаре легенде које говоре о светим посудама, временом допуњене и обогаћене хришћанским елементима и повезане са некима од библијских личности, и данас распаљују машту и повод су настанка многобројних, често неумесних, спекулација у књигама сумњиве вредности. Велика вредност књиге која се налази пред читаоцима јесте у томе да и поред спорадичних неутемељених и исхитрених закључака, аутор на умерен и трезвен начин обрађује различите сегменте артуријанског циклуса легенди, па тако и онај посебно осетљив који се односи на потрагу за светим гралом.

Катарина Митровић

САДРЖАЈ

Предговор		5
I	**Артур од Британије**	7
	Стварни Артур	12
	Артур у келтским легендама	20
	Вепар из Корнвола	39
II	**Артур и Округли сто**	53
	Мач у камену	59
	Витезови Округлог стола	70
	Ланселот, Гавен и Тристрам	104
	Мерлин и Моргана ле Феј	133
III	**Потрага за гралом**	157
	Дворац краља Рибара	162
	Јосиф из Ариматеје	183
	Персивал и грал	193
	Галахедов тријумф	207
	Легенде о Гластонберију	219
IV	**Артуров одлазак**	227
	Ланселот и Гиневра	228
	Мордредово издајство	234
	Последњи чин	238
Додатак		246
Поговор		257

Ричард Кавендиш
Краљ Артур и грал
I издање

Издавач
Утопија – Београд
Јуре Керошевића 4
www.utopija.co.yu

За издавача
Мирослав Крстић

Уредник
Мирослав Крстић

Рецензенти
Катарина Митровић

Лектура
Младенка Савичић

Припрема, дизајн
издавач

ISBN 86-85129-11-7

Тираж
500 примерака

Штампа
Слава, Сопот

Београд 2005

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије

821'04.09
398.22

КАВЕНДИШ, Ричард
Краљ Артур и грал / Ричард Кавендиш ; [Александар Б. Недељковић]. - 1. изд. - Београд : Утопија, 2005 (Сопот : Слава). - 264. стр. ; 21 cm

Превод дела: King Arthur and the Grail / Richard Cavendish. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 86-85129-11-7

а) Европска књижевност - Ликови - Краљ Артур - Средњи век б) Европска књижевност - Мотиви - Свети грал - Средњи век ц) Витезови - Средњи век - У литератури д) Легенде - Средњи век
COBISS.SR-ID 121026060